

Şeyh Hamîd-i Velî Evlatlarından

ES-SEYYİD HATİP HASAN FEYZÎ EFENDİ

- Hayatı, Hizmetleri, Mânevî Yönü ve Âilesi -

(1873-1945)

DR. FATİH ÇINAR

Œeyh Hamîd-i Velî Evlatlarından

ES-SEYYİD HATİP
HASAN FEYZÎ EFENDİ

- Hayatı, Hizmetleri, Mânevî Yönü ve Âilesi -

(1873-1945)

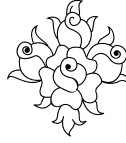
Dr. Fatih ınar- Sivas'ta doğdu (1979). İlk, orta ve lise eğitim ve öğrenimini Sivas'ta tamamladı (1996). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2006). Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Ana Bilim Dalında "*Hamza Nigarî'nin, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*" konulu yüksek lisans tezini (2009) ve Kayseri'de Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 30 aylık "*Hizmet İçi Eğitim Kursunu/Haseki*" tamamladı. (2006–2009) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "*Şemseddîn-i Sivâsi ve Tasavvufî Görüşleri*" konulu doktora eğitimini tamamladı. (2022) Diyanet İşleri Başkanlığında din görevlisi ve vaiz olarak çalışan ınar, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç ocuk babasıdır.

Œeyh Hamîd-i Velî Evlatlarından

ES-SEYYİD HATİP
HASAN FEYZÎ EFENDİ

- Hayatı, Hizmetleri, Mânevî Yönü ve Âilesi -

(1873-1945)

DR. FATİH ÇINAR

2025

Nasihat
Yayınları

Şeyh Hamîd-i Veli Evlatlarından
Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi
Hayatı, Hizmetleri, Mânevî Yönü ve Âilesi (1873-1945)

Dr. Fatih Çınar

1. Baskı

ISBN: 978-9944-774-71-0

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı

Çamlıca Basım Yayın Un. Eğt. Sa. Tur. Jeo. İnş. San. Tic. A.Ş

Zaviye Mahallesi Hulusi Efendi Caddesi Hamidiye Çarşısı

No: 45 T (44700) Darende / MALATYA

Tel. : 0422 615 15 00 - 0422 615 28 95

Faks: 0422 615 28 79

www.hulusiefendivakfi.org.tr

www.nasihatyayinlari.com

Grafik Tasarım ve Mizanpaj

Grafitürk Medya Ltd. Şti.

www.serkangrafiturk@gmail.com

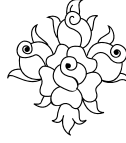
Baskı ve Cilt

Aktürk Yayın Matbaacılık Şti.

Her Hakkı Mahfuzdur

Ekim 2025

İÇİNDEKİLER

Takdim	9
Önsöz Niyetine Giriş.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Ceddi ve Âilesi

1. Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Ceddi: Şeyh Hamîd-i Veli / Somuncu Baba (k.s.)	26
2. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Âilesine ve Yaşadığı Döneme Tesir Eden Bazı Bazı İsimler	31
2.1. Sâlih-i Nihânî	32
2.2. Müderris Hacı Mahmûd Efendi.....	34
2.3. Şeyh Süleyman Efendi.....	37
2.4. Korkmaz Hâfız.....	39
2.5. Es'ad Işık Efendi	41

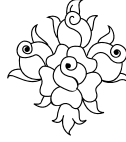
3. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Yaşadığı Dönemde Gelişen Bazı Önemli Olaylar	43
4. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Hayat Serüveni, İlmî Yönü ve Kitap Sevgisi	52
5. Hacılar Şeyhli Mahallesindeki Yaşamı.....	60
6. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Babası: Es-Seyyid Ahmed Hilmî Efendi ve Mânevî Yönü	63
7. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Hanımı: Seyyide Fâtıma Hanım	64
7.1. Fâtıma Hanımın Ceddî: Tâceddîn-i Velî (k.s.).....	64
7.2. Ayvalı'daki Mülk ve Değirmenleri.....	66
7.3. Oğlu Osman Hulûsî Efendi'ye Askerdeyken Yazdığı Mektup.....	67
7.4. Fâtıma Hanım'ın Vefatı ve Kabri	70
8. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Kardeşi: Es-Seyyid Ömer Osman Hulûsî Efendi	71
9. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Çocukları, Torunları ve Akrabaları	82
9.1. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Oğlu: Es-Seyyid Ahmed Nuri Efendi ve Çocukları.....	82
9.2. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin İkinci Oğlu: Es-Seyyid Osman Hulûsî Ateş Efendi ve Çocukları.....	109
9.2.1. Muhammed Mâsum.....	139
9.2.2. Mahmûd Kemâl.....	139
9.2.3. Hasan Feyzî.....	149
9.2.4. Ahmet Şemsettin.....	149
9.2.5. Hamîd Hamidettin Efendi	156
9.2.6. Osman Hulûsî Efendi'nin Kız Evlatları: Hatice Hanım, Fatıma Hanım, Münîfe Hanım, Şefika Hanım ve Aişe Sıddıka Hanım.....	168
9.3. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Kızı: Sâkinetü'z-Zehra Hanım	173
9.4. Zara'daki Akrabaları.....	173

İKİNCİ BÖLÜM

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Mânevî Yönü, Hizmetleri ve Ahlâkı

1. Şeyh Hamîd-i Velî Medresesi, Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Tahsil Hayatı ve Hocası: Mehmed Emin Efendi	176
2. Hatip Hasan Feyzî Efendi ve Ceddinin Bağlı Olduğu Halvetiyye Tarîkatı	184
3. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Nakşibendiyye Tarîkatına İntisabı	192
4. Belgelerle Hatip Hasan Feyzî Efendi	211
5. Hatip Hasan Feyzî Efendi İle Oğlu Osman Hulûsî Efendi Arasındaki Mektuplaşmalar	218
6. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Ahlâkı ve Hakkında Anlatılan Bazı Hatıralar	261
6.1. Şeyh Hamîd-i Velî Vakıfları, Vakıf Gelirlerinin Toplanması ve Vakıf Senedine Göre Dağıtılması.....	267
6.2. Vefatında Yaşanan Bazı Hâdiseler	268
SONUÇ	273
RESİM ALBÜMÜ	277
DİPNOTLAR	291
KAYNAKÇA.....	339

TAKDİM

Son ilâhî din olan İslam, Hira Nûr Dağı'nda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilen ilk âyet-i kerîmelerle kâinatın gönül teline son dokunuşu gerçekleştirmiştir. Gönül seyrinin vahyin kontörlünde hayata yön vermesi ise, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbe-i kirâm dönemindeki kıvamı ile hayatı anlamlı kılma gayretiyle şekillenen tasavvufî düşünce sayesinde inanan gönüllere yol gösterici olmuştur. "Anadolu İrfânî" deyiminin kahramanları olan "Anadolu Erenleri" insanın kendini, dünyayı, âhireti ve Mevlâsını tanımasını bu naif formül ile insanımıza takdim etmiştir. Anadolu'nun her bir köşesinde gönül erlerinin ilmî, irfânî, askerî, kültürel, mimârî ve sosyal sahalarda görmek mümkündür. Anadolu'nun bağrında Hakk'ı bulmaya daveti ile dikkat çeken, Hacı Bayrâm-ı Velî (k.s.) ve Akşemseddîn (k.s.) gibi gönül insanlarının yetişmesine vesile olan ve halka hizmeti Hakk'a hizmet olarak isimlerden biri de

Darende'nin bağından tüm dünyaya ilâhî hakîkati haykıran Şeyh Hâmîd-i Velî nâm-ı diğêr Somuncu Baba (k.s.) hazretleridir.

“Bir mekânın izzeti o mekânda bulunan kimselere göredir.” Sözü'nün gereği olarak; Darende'nin fizikî ve mânevî veçhesinde kazanması mümkün olmayan derin izler bırakan Şeyh Hâmîd-i Velî'nin (k.s.) düşünce dünyası ve hizmetleri nesli tarafından Darende'de tesis edilen hizmet vakıfları ile günümüze kadar devam etmiştir. Şeyh Hâmîd-i Velî / Somuncu Baba'nın (k.s.) Hakk'ı tanımak (mârifetullah) ve hayatı vahyin kılavuzluğunda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kılavuzluğunda inşa etme gayreti nesilden nesle aktarılan kalbî bir heyecanla devam etmiştir. Bu halkanın en önemli temsilcilerinden biri kuşkusuz asrın “Yunus Emre'si” olarak nitelendirilen Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'dir (k.s.). Osman Hulûsî Efendi Hazretleri, bütün canlıları kuşatan hizmet anlayışı, gönülleri ihyâ ve inşâ eden irfânî adımları ve atalarından tevârüs eden ahlâkî olgunluğu ile çağın idrâkine İslâm'ı söyleten bir gönül eridir. Onun gayretleri Darende başta olmak üzere Anadolu'nun birçok merkezinde hatta yurt dışında büyük bir karşılık bulmuş gönlü Hakk'a vuslat arzusu ile yanan nice gönüller Osman Hulûsî Efendi'nin (k.s.) gönül dergâhında sükûnet bulmuşlardır. Osman Hulûsî Efendi'nin (k.s.) ilmî ve irfânî kişiliğinin şekillenmesinde etkili olan isimlerin başında ise kararlılığı, disiplini, gayreti, fedakârlığı ve İslâmî hassasiyeti ile Osman Hulûsî Efendi'yi (k.s.) bir gül gibi yetiştiren babası Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin gayretleri gelmektedir.

Hasan Feyzî Efendi (k.s.) Somuncu Baba'nın (k.s.) evlatlarından bir şahsiyet olarak Osman Hulûsî Efendi'yi (k.s.) ve diğêr evlatlarını kendisi de bir “Seyyide” olan ve Tâceddîn-i Velî'nin (k.s.) neslinden gelen muhtereme refikaları Fatıma Hanım ile birlikte özenle yetiştirmiştir. Üzerine titredikleri Osman Hulûsî Efendi'nin

(k.s.) gönül dünyası şefkat, hizmet ve gayret üzerinde inşa edilmiştir. Hulûsî Efendi (k.s.), Şeyh Hâmid-i Velî Cami’ndeki imamlık hizmetleri, kurduğu ve canlandırdığı vakıflarla her canlıya faydalı olmayı ve neşrine vesile olduğu kitap, dergi ve diğer yayınlarla ilmî gayretleriyle yakın tarihimizin müstesna şahsiyetlerinden biri olmuştur. Osman Hulûsî Efendi, önceleri Halvetiyye tarîkatına mensup olan babası Hatip Hasan Efendi’nin İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi (k.s.)’ye intisabı ile Nakşibendiyye yolunun ince ince gönülleri inşa eden mânevî atmosferinde sahip olduğu bu güzellikleri perçinlemiştir. İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi’nin bir Darende ziyaretinde “Gardaşım Darende Seyyidler diyarındır. Acaba edebe riayet edebilecek miyiz?” taltifine muhatap olmuş bir gönül eridir. Hatip Hasan Feyzî Efendi, zamanın sahibine tâbi olmayı dilediği bir duası ile İsmail Hakkı Efendi (k.s.) ile tanışmıştır. Somuncu Baba Cami bahçesinde İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi’ye (k.s.) meftûn olan Hatip Hasan Feyzî Efendi, kısa zamanda tarîkat derslerini tamamlayarak İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi’nin Darende’de açan bir gülü haline gelmiştir.

Şeyh Hâmid-i Velî Medresesi’nde Hacı Mahmûd Efendi’de ilmî gelişimini tamamlayan Hatip Hasan Feyzî Efendi, Şeyh Hâmid-i Velî Cami imam-hatibi Mustafa Efendi’nin vefatından sonra cami mütevellisi tarafından bu caminin imam-hatipliği görevine getirilmiştir. Hatiplik ve Şeyh Hâmid-i Velî Vakfî’nin mütevellisi olarak vakfiyenin gelirleri ve dağıtımı ile de meşgul olan Hatip Hasan Feyzî Efendi (k.s.), sosyal hayatın imarında önemli roller üstlenmiştir. Vakıf gelirlerinin dağıtılması konusunda özel bir hassasiyet gösteren Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin (k.s.) ilme düşkünlüğü ve kitap sevgisi de dillere destan olmuştur. Yüksek edebî zevki ile gönüllere hakikatleri haykıran Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin (k.s.) bu özellikleri kendisinden sonra evladı Osman Hulûsî Efendi (k.s.)

de devam etmiştir. Şeyh Hâmid-i Velî / Somuncu Baba'nın (k.s.) türbesinin canlanması adına türbenin bakımı, onarımı ve açık kalması için fedakârlıklar serdeden Hatip Hasan Feyzî Efendi (k.s.) bu adımlarıyla vefanın elle tutulu gözle görülür en etkili örneklerinden birini ortaya koymuştur.

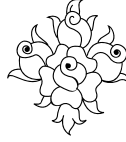
Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin vahiy ve sünnet merkezli gayretleri günümüz insanına da çok şey söylemektedir. Hayatın anlamını kaybeden, gönülleri karışık duygularla esaret altına alınan ve bir çıkış yolu arayan insanlar Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin (k.s.) incitmek ve incinmemek esası üzerine kurulu hayata bakışına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Anadolu İrfânı'nın son dönemdeki önemli temsilcilerinden olan Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin (k.s.) hayatı, ailesi, ilmî gelişimi ve mânevî seyrine dair dağınık halde bulunan verilerin toplanması ve bir bütünlük halinde insanımızın istifadesine sunulması düşüncesiyle bu eser kaleme alınmıştır. Kitap projesi için teşviklerini ve hususi arşivindeki bilgi, belge ve dokümanları esirgemeyen Vakıf Mütevelli Heyet Başkanı'mız Hamid Hamideddin Ateş Efendi'ye şükranlarımızı arz ediyoruz. Kitabı okuyucuyla buluşturmak için gayret gösteren Akademisyen-Yazar Dr. Fatih Çınar'a teşekkür ediyoruz. Bu eserin hayırlara vesile olmasını Yüce Mevlâ'dan niyaz ediyoruz. Bu çalışma vesîlesiyle yakın tarihimizin fedakâr ve gayretli kahramanlarından biri olan Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin mesajını bir nebze olsun duyurabilirsek kendimizi bahtiyar addederiz.

Selam ve muhabbetlerimizle...

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı

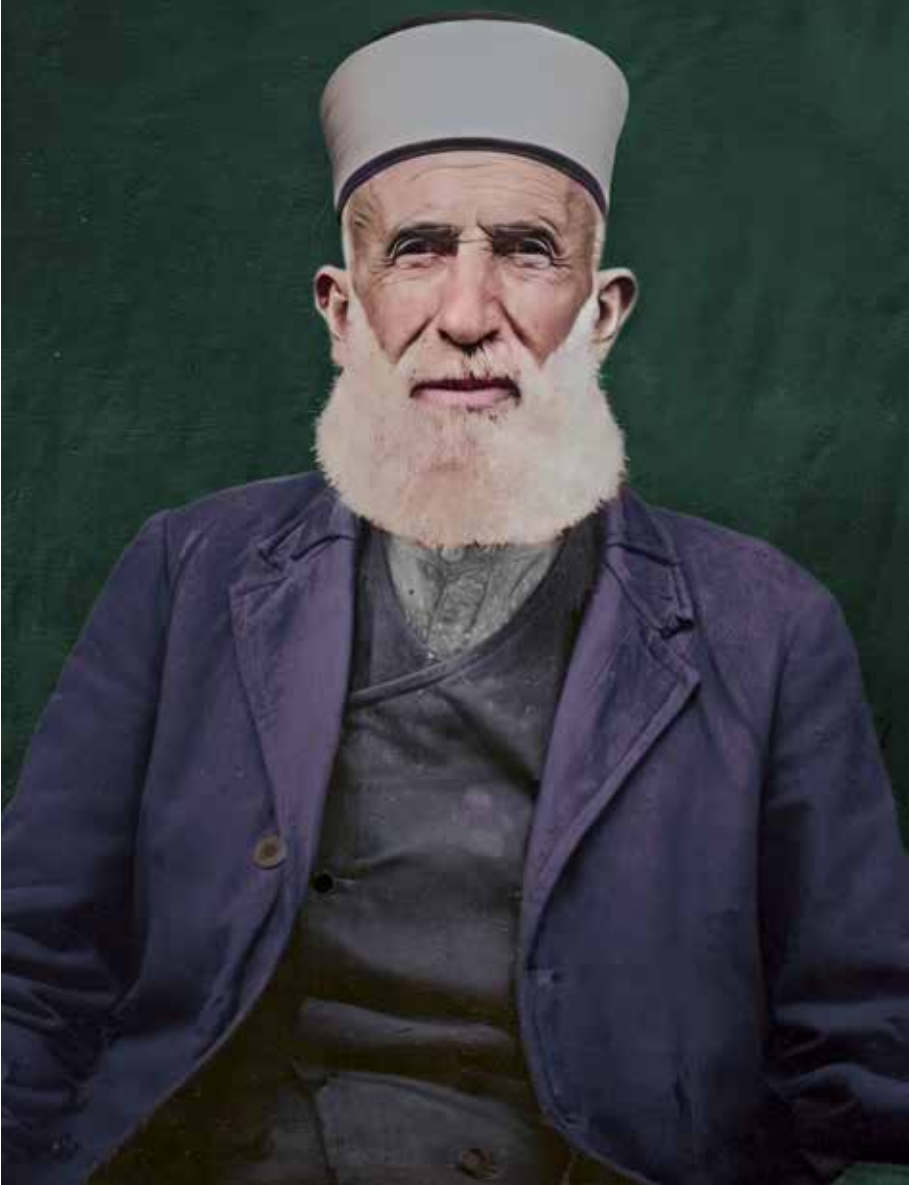
Mütevelli Heyeti

ÖNSÖZ NİYETİNE GİRİŞ

Anadolu'nun yakın tarihinde çeşitli alanlardaki kapsayıcı hizmetleri ve mânevî kişiliği ile dikkat çeken isimlerden biri olan Darendeli Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, âilesinden aldığı ahlâkî yetkinlik ve izini takip ettiği mâneviyât erlerinden edindiği gayret aşkı ile toplumu derinden etkilemeyi başarmış bir gönül eridir. Hulûsî Efendi'nin ilmî gelişimi ve mânevî seyrinde ailesinin özellikle de babası Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin inkâr edilemez bir etkisi söz konusudur. Hatip Hasan Feyzî Efendi, Darende merkezli olmak üzere Anadolu'nun yakın tarihinde ilmî ve mânevî kişiliği etkili olmuş gönül erlerindedir. 1873'te Darende'nin Hacılar Şeyhli Mahallesinde dünyaya gelen Hasan Feyzi Efendi'nin babası Halvetiyye tarîkatının büyüklerinden Es-Seyyid Ahmed Hilmi Efendi'dir. Ömer Osman Hulûsî Efendi (öl. 1327/1909) adında ilmî birikimi ile dikkat çeken ve genç yaşta vefat eden bir kardeşi olan Hasan Feyzî Efendi, Tâceddîn-i Velî'nin

(k.s.) neslinden gelen ve bir Seyyide olan Fatıma Hanım (öl. 1945) ile evlenmiştir. Her iki tarafın da Seyyid olduğu bu ailede, Ahmet Nurî Efendi (öl. 1945), Bedreddin Efendi (öl. 1908), Osman Hulûsî Efendi (öl. 1990) adlarında üç erkek ve Sâkinetü’z-Zehra adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir.

• *Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi*

Hasan Feyzî Efendi, babası kanalıyla Halvetiyye, daha sonra intisap ettiği İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak (öl. 1969) kanalıyla da Nakşibendiyye/Hâlidiyye tarîkatının önemli temsilcilerindedir. Anlatıldığına göre Hatip Hasan Feyzî Efendi, bir gün bunalır ve Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba'nın (k.s.) türbesine ziyaret gider. “Bana zamanın sahibini, mürşidini göster” diye ecdadına arzuhalde bulunur. Aradan birkaç gün geçer ve bir gün rüyasında Sivaslı İhramcızâde İsmail Efendi'yi (k.s.) görür ve onu beklemeye başlar. Bir bahar mevsimi, İsmail Efendi (k.s.), birkaç müridiyle Sivas'tan Darende'ye hareket eder. Yolda gelirken: “Gardaş gittiğimiz yer evlâd-ı Resûl, acaba adaplarına riayet edebilecek miyiz?” diye buyurur. Zaviye'ye gelince Hatip Hasan Feyzî Efendi ile caminin bahçesinde buluşurlar. Hatip Hasan Feyzî Efendi bakar ki rüyasında gördüğü kişi bu zattır. Koşar, elini öper ve onunla kucaklaşır. İsmail Efendi (k.s.) “Hatip Efendi gardaşım! Rüya'yı sen mi anlatacaksın, yoksa ben mi anlatayım?” diyerek, manevî vazife ile geldiğini ifade eder. Hatip Hasan Feyzî Efendi'ye dersini tarif eder. Bir gün sohbet sırasında Efendi Hazretleri (k.s.) Hatip Hasan Feyzî Efendi'ye çayını verir ve: “Hatip Efendi bize bir şeyler oku” der. O da: “Bir sâkiden *ıçtım şarap arştan yüce meyhanesi*” diye başlayan ilâhîyi okur. İsmail Efendi ilâhîden sonra “Hatip Efendi gardaşım! Gel senin dersini değıştirelim” der. O, “Efendim dersimi yeni değıştirmiştiniz” deyince, İsmail Efendi (k.s.) “Olsun Hatip Efendi yine değıştirmemiz gerekiyor” diyerek, Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin dersini yükseltir.

İhramcızâde İsmail Efendi (k.s.) ile Hatip Hasan Feyzî Efendi arasında geçen bu olayda da nakledildiği gibi Hatip Hasan Feyzî Efendi, Davûdî bir sesle güzel ilâhî okuyan bir zattır. Onun bu özelliğinin oğlu Ahmet Nûrî Efendi'de de devam ettiği nakledilmektedir. Ahmet Nûrî Efendi'nin, birçok sohbetinde, kardeşi Osman

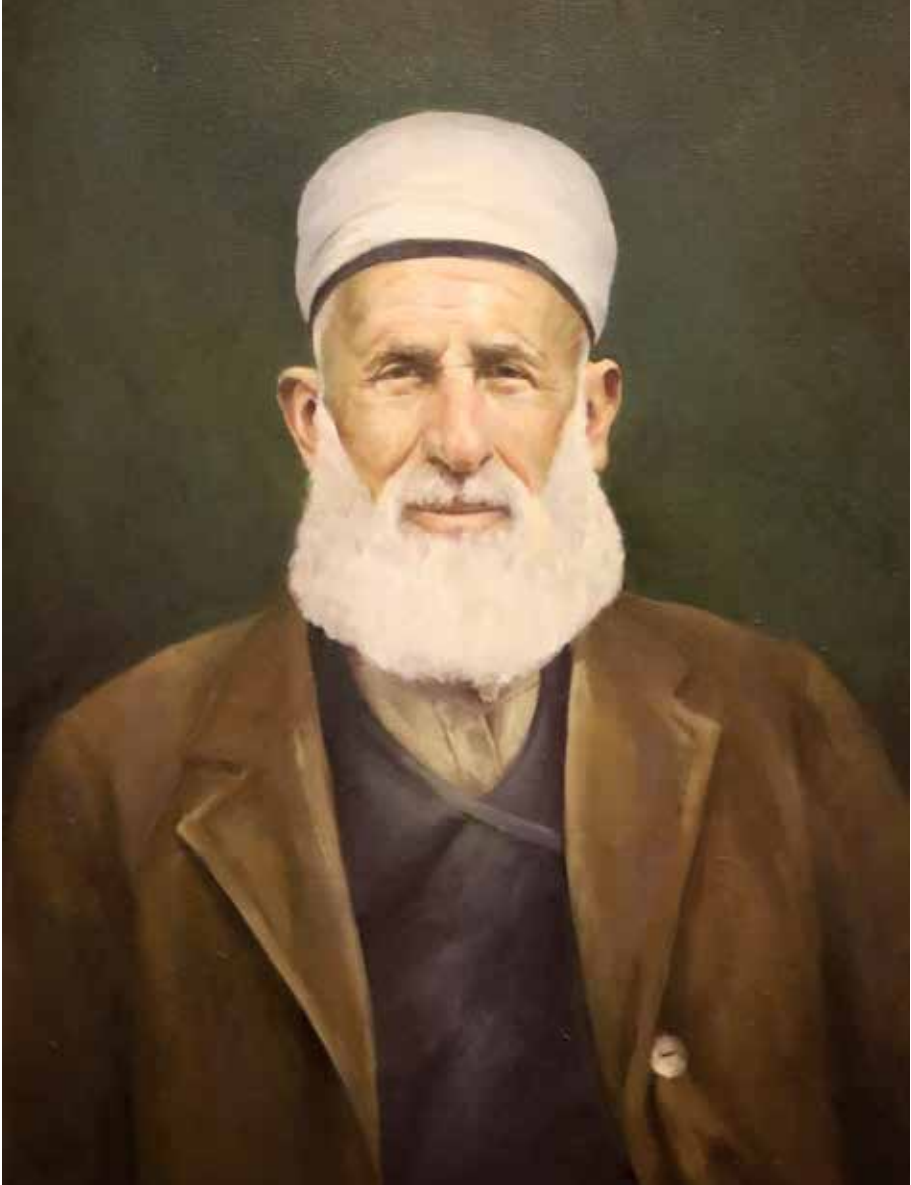
Hulûsî Efendi'nin gazellerini yanık bir sesle okuduğu ve insanların duygu dünyalarına güzel sesiyle yön verdiği o sohbetlere şahitlik eden birçok kimse tarafından aktarılmaktadır.

Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde tahsil gören Hasan Feyzî Efendi, müftü ve müderris Hacı Mahmûd Efendi'den (öl. 1319/1901) icazet almıştır. Şeyh Hamîd-i Velî Cami imam hatibi Mustafa Efendi vefat edince cami mütevellisi tarafından caminin imam-hatipliği görevine getirilmiştir. Hatip Hasan Feyzî Efendi imam-hatiplik görevinin yanı sıra Şeyh Hamîd-i Velî/Somuncu Baba vakfının mütevellisi olarak vakfiyenin gelirleri ve dağıtımını ile de meşgul olmuştur. Şehrin sosyal hayatında çok önemli bir rol oynadığı görülen Hasan Feyzî Efendi, insana ayrı bir önem vermiş, köy köy gezerek ihtiyaçlıları tespit etmiş, vakfiye şartlarına göre Somuncu Baba gelirlerini ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır.

Seyyidlerin âdeti olması hasebiyle yeşil sarık sarmayı tercih eden Hasan Feyzî Efendi, zamanın şartlarına göre giyinen celal meşrep bir zâttır. O, uzun boylu, gür sesli ve gayet ciddi bir kişiliğe sahiptir. Dik omuzlu, uzun sakallı heybetli görünüşüyle azametli bir duruşu vardır. Kendisini görenlerde saygı uyandıran Hasan Feyzî Efendi, aynı zamanda edîb bir kişiliğe sahiptir. Sevdiği kişilere karşı yumuşak konuşan Hatip Efendi'nin özellikle çocuklarının zâhir ve bâtın yönlerinin İslâm'a uygun bir şekilde yetişmesine özel önem verdiği bilinmektedir. Bu anlamda onun, çocuk ve torunlarına özel dersler verdiği, onlarla sohbetler yaparak özellikle Kur'ân-ı Kerîm öğretimi ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile O'nun yolunu takip eden gönül erleriyle ilgili kıymet biçilemeyecek bilgiler aktardığı nakledilmiştir.

Somuncu Baba Hazretleri'nin torunlarından kâmil bir fert olarak Hatip Hasan Feyzî Efendi, ilme düşkünlüğü ve kitap sevgisi ile

de tanınan biridir. Evrâd ve dua kitapları ile birlikte tefsir, hadis, kelam gibi temel İslâmî ilimlere dair birçok eseri elinde bulunduran Hasan Feyzî Efendi, gönül ehli kimselerin görüşlerini şiir yoluyla etkili bir şekilde insanların gönüllerine aktaran divanlara da özel bir önem vermiştir. Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde

• *Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi*

Hacı Mahmûd Efendi ve oğlu Mehmed Efendi'den dersler alan ve icazeti ile saygın bir ilim adamı olduğunu gösteren Hatip Hasan Feyzî Efendi, bu ilmî yetkinliği ile toplumun her kesiminden saygı görmüştür.

Hasan Feyzî Efendi, ecdadına ve içerisinde yaşadığı topluma bir vefa borcu olarak gördüğü Şeyh Hamîd-i Velî Türbesinin açık kalması noktasında büyük gayretler göstermiştir. Atının eğerinin bir heybesine oğlu Osman Hulûsî Efendi'yi diğer heybesine kızı Sâkine Hanım'ı koyarak özellikle Cuma sabahları Hacılar'dan Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba Hazretleri'nin kabrinin açık kalması için camisine gitmiş, türbenin bakımı ile meşgul olmuş ve insanların dikkatinin bu özel mekâna yönelmesi için gayret göstermiştir.

Hatip Hasan Feyzî Efendi, içerisinde yaşadığı toplum ve âile fertleriyle ilişkilerinde çok hassas dengeleri gözetmiş bir gönül eridir. Bir yandan evlerinin işleri ile meşgul olan bir yandan da kitaplarla ilgilenen oğulları Osman Hulûsî Efendi (k.s.) ve Ahmed Efendi sohbetlere katılıp ilâhî okuyarak mânevî ortamların mü-

• Şeyh Hâmid-i Velî/Somuncu Baba Külliyesi

davimleri olmuşlardır. Anlatıldığına göre Osman Hulûsî Efendi (k.s.), Ahmed Efendi ve birkaç arkadaşıyla birlikte Şeyh Hamîd-i Velî Camî'nin üst kısmında bulunan ve Bademlik diye anılan bahçelerinde semaver yakıp, sohbete başlarlar. Onların bu halini gören mahalleden bir zat, Hatip Hasan Feyzî Efendi'ye giderek, “Oğulların işe güce bakmıyor, oturmuş sohbet ediyorlar.” şeklinde bir şikâyette bulunur. Bu şikâyet üzerine kızgınlıkla Hatip Efendi de onların yanına gelerek, önce bastonuyla semaverin üzerindeki porselen demliğe hızlıca vurur, bunun üzerine demlik kırılıp, içindeki çay semavere akar. Sonra Ahmet Efendi'ye dönerek elindeki bastonuyla birkaç kez ona vurur, sonra da Hulûsî Efendi'ye bir defa vurur. O esnada elindeki baston kırılır ve Hatip Hasan Feyzî Efendi geri eve döner. Eve geldiğinde hanımına dönerek; “Hasid insanlar, yüzüne bakmaya kıyamadığım evlatlarımı bana kötülüyorlar, ben de onları biraz dövdüm.” diyerek bir nevi yaptığı işten pişmanlığını dile getirir. Bu hâdiseden sonra tekrar sohbet ortamı kurulur, semavere dökülen çaydan içerken bir doğuş olur ve Hulûsî Efendi şu ilâhîyi yazar:

*“Gözüm gün yüz ile rûşen özüm hicre lebâlebdir
Elimde bâdeyi gülgûn dilimde zikri gabgabdır*

*Beni vaslıyla yek-dem kıldı yârim bilmedim aslâ
Dönen devrân ne devrândır geçen şebler nice şebdir*

*Varıp dersi sebak kıldım okutdu hatt-ı hâl ü zülf
Bu hâce nice bir hâce o mekteb nice mektebdir*

*Kapısında durup yârın visâlin istedim dedi
Bu tâlib nice bir tâlib o matlab nice matlabdır*

*Buyurmuşdur kitâbında “ve nahnu akrebu ileyh”
Bu gurbet nice bir gurbet o akreb nice akrebdir*

Nice kez deldi tîğ-ı çeşmi bağrım bilmedi kimse

Bu sîne nice bir sîne o matkab nice matkabdır

Hulûsî nice kez doğdum geleli iş bu ekvâna

Bilinmez nice evlâdım o ebler kim nice ebdir.”

Hulûsî Efendi, babasının bir anlık öfke ile kendilerine gösterdiği tepkisinin gönlünde oluşturduğu hüznü dile getirdiği bu şiirine ilk olarak zâhir ve bâtın durumunu resmederek başlamıştır. Buna göre görünürde gün aydınlığı ile yüzü gülse de gönlü Hak’tan ayrılmanın hüznü ile kaplıdır ve kendisi için bu ıstıraptan daha büyük bir sıkıntı söz konusu değildir. Hakk’ın aşkı ile mestâne olduğunu belirten Hulûsî Efendi, Hz. Pegamber’in muhabbeti vesilesiyle ulaştığı Hak sevgisinin gönlünde kök salmasını O’nu yâd etme alışkanlığı olduğunu belirtmiştir. Bir başka ifadeyle Hulûsî Efendi, layık olmadığı halde Hakk’ı zikretmek ve Hz. Peygamber’e bende olmak suretiyle Hakk’ın aşkının kendisini sarmaşık gibi kuşattığını dile getirmiştir.

İkinci mısradaki Hulûsî Efendi, Hakk’ın kendisini kuşatan muhabbeti dolayısıyla hiçbir şeyi gözünün görmediğini, olup biten olayları fark etmediğini, yaşadığı bu fenâ halinden dolayı geceler nasıl geçiyor gündüzler nasıl cvelan ediyor bunların farkında olmadığını anlatmıştır. Bu halini tasvir bağlamında Hulûsî Efendi, mektebe gittiğini çeşitli dersler okuduğunu bâtından kendisini kaplayan Hak sevgisi nedeniyle bu zâhir adımlardan bîhaber bir durumda olduğunu sözlerine eklemiştir.

Babası Hatip Efendi’nin ağabeyi ve kendisine olan tavrından dolayı hüznü duymadığını daha doğru bir ifadeyle Hakk’ın kendisini kaplayan sevgisi nedeniyle bu olup bitenlerden etkilenmediğini belirttiği görülen Hulûsî Efendi, sözü daha da derinleştirir ve Hak kapısına varıp O’na vuslatı arzuladığını söylediğini, Sevgili’den “Bu

nasıl istek bu nasıl bir âşık bu nasıl bir talep” şeklinde şaşkırtıcı bir cevap aldığını nakletmiştir. Hulûsî Efendi, Hakk’ın kitabında “Biz ona şah damarından daha yakınız”¹ âyetini hatırlayıp kendi kendine “Bu gurbet neyin nesi? Bu yakınlık nasıl bir şey?” diye düşünmekten kendini alamadığını naklederek içinde bulunduğu mânevî sarhoşluğun tasvîrini yapmıştır. İçerisinde bulunduğu durumu resmetme adına Hulûsî Efendi’nin Hakk’ın tecellîleri ile gönlünün aşk ateşine düştüğü ve bu tecellîlerle tecellîlerin seyrini anlayamaz bir duruma geldiği yönündeki söylemi de dikkat çekicidir. Netice itibariyle Hakk’ın her ân kâinata tecellîsi sebebiyle her şeyin her dem Hakk’ın tasarrufunda olduğunu fark ettiği için kendisinin de her zaman yeniden doğan bir yapıda olduğunu fark ettiğini dile getirmiştir. Babası veya başka varlıklar vesîlesiyle başına gelenlerin hepsini Hakk’ın takdiri olarak gördüğünü kabul edip gönlünün olup biten her şeye razı olduğunu belirterek bu duygulu şiirini sona erdirmiştir.

Hatip Hasan Feyzî Efendi ve oğulları arasında yaşanan bu olaydan anlaşılmaktadır ki Hatip Efendi, toplumdaki bazı kimselelerin yanlış yönlendirmeleri sebebiyle sebep olduğu hüznü bir durumu, yaptığından pişmanlık duyduğunu, dile getirerek ifade etmiştir. Hulûsî Efendi ise Hakk’ın bir tecellîsi olarak gördüğü anlaşılabilir böyle bir durumda suçlu aramak yerine Hakk’a bende olmanın şahsında meydana getirdiği geniş ufuklu bakış açısını yansıtmak için gönül yangınını ifade ettiği bir şiir kaleme almıştır. Bu şiirinde hiçbir şeyin tesadüf eseri meydana gelmediğini ana mesaj olarak vurgulamış, zikir, Hz. Peygamber’in izini sürmek ve fenâ gibi bazı tecrübelerini dile getirerek gönül bakışı ile olayları değerlendirme yönünü gözler önüne sermiştir.

Hatip Hasan Feyzî Efendi ve evlatlarına dair genel bir anlatımın yapıldığı bu kısımda bir hususa özellikle dikkat çekmek yerinde

olacaktır. Daha sonra hakkında bilgi sunulacak olan Şâh-ı Nakşbend’in (k.s.) kaleme aldığı evrâd kitabının şerhi olan *Evrâd-ı Bahâiyye Şerhi* adlı bir kitabın serencamında İhramcızâde İsmail Efendi (k.s.), Hatip Hasan Feyzî Efendi, oğlu Osman Hulûsî Efendi ve H. Hamîdeddîn Efendi’nin özverili fedakârlıkları, aynı yolun yolcusu ve aynı hissin müşterek temsilcilerinin izini takip ettikleri büyük bir zatın eserine ve mesajına verdikleri değeri göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir. İhramcızâde İsmail Efendi (k.s.), Şâh-ı Nakşbend’in (k.s.) evrâdının şerhini kısıtlı imkânlarla Şam’da Arapça metin ve Osmanlıca şerhiyle yayınlatma imkânı bulmuş ve yayınlanan bu eseri o günkü şartlarda Arap harfli kitapların basımı ülkemizde çeşitli zorluklarla karşılaştığı için Şam’dan ihvanların sırtında Türkiye’ye getirerek müridanın istifadesine sunmuştur. İsmail Efendi’nin (k.s.) yolunu takip ettiği ve mesajını insanlara ulaştırmak için gayret gösterdiği Şâh-ı Nakşbend’in (k.s.) bu eserine Hatip Hasan Feyzî Efendi de büyük önem vermiştir. Bir dostunun kütüphanesinden onun hatırasını canlı tutmak adına al-

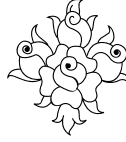

• Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin El Yazısı ile *Evrâd-ı Bahâiyye*’nin Birinci Sayfası

dığı *Evrâd-ı Bahâiyye* adlı eseri ömrünün sonuna kadar muhafaza eden Hatip Hasan Feyzî Efendi, kendi el yazısı ile bu eseri istinsah ederek istinsah ettiği eser üzerinden günlük virdlerini okumaya devam etmiştir. İhramcızâde İsmail Efendi'nin (k.s.) çeşitli zorluklarla yayınlanmasına vesile olduğu ve Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin büyük değer verdiği bu kitap Osman Hulûsî Efendi'nin basımına vesile olduğu ilk kitaplar arasında yer almaktadır. Hulûsî Efendi, üstadı İhramcızâde İsmail Efendi'nin (k.s.) ve babası Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin özel bir önem verdikleri *Evrâd-ı Bahâiyye Şerhi*'nin yeni harflere aktarılıp okuyucu ile buluşması noktasında büyük gayretler sarf etmiştir. H.1364 / R.1361'de neşredilen bu eser 1978 yılında Şeyh Hamîd-i Velî Onarım Derneği tarafından yayınlanan *Evrâd-ı Bahâiyye Şerhi*'dir. Eser, 80 sayfa olarak okuyucu ile buluşturulmuştur. Bu kitapla ilgili ilerde daha detaylı bilgiler takdim edilecektir. Hulûsî Efendi'nin (k.s.) vefatından sonra hizmet bayrağını devralan Hamîd Hamîdeddîn Efendi, ecdâdının ve İhramcızâde İsmail Efendi'nin (k.s.) hizmetlerini devam ettirme gayesiyle 2007 yılında Nasihat Yayınları arasında okuyucu ile buluşan bu özel esere bir takdim yazısı kaleme almıştır. Bu yazıda Hamîdeddin Efendi, İhramcızâde İsmail Efendi (k.s.) ve babası Osman Hulûsî Efendi'nin (k.s.) söz konusu evrâd şerhine yaptıkları hizmetlerin bir devamı olarak bu kitabın okuyucu ile buluştuğunu ifade etmiştir.

Yaşadığı dönemde olduğu kadar vefatından sonra da ilmî ve mânevî kişiliği ile etkili olmaya devam eden Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin süregelen bu tesirinin arka planını görebilmek adına onun ulaştığı gönül zenginliği, ceddinin üzerindeki tesiri, ilmî gayretleri ve mânevî ilerleyişinin seyrine dair tespitler yapılmalıdır. Bu amaçla kaleme alınan bu çalışmada ilk olarak Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin hayat öyküsüne ardından da mânevî yönü ve hizmetlerine yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ES-SEYYİD HATİP
HASAN FEYZÎ EFENDİ'NİN

“CEDDİ VE ÂİLESİ”

İnsanların düşünce dünyaları, izlerini takip ettikleri kimseler, yetiştikleri çevre, ilmî gelişimleri ve âile ortamı gibi birçok faktörün tesiri ile şekillenir. Kişinin atalarından intikal eden değerleri koruma gayreti ve onların izlerini sürmesi de onun karakterini şekillendiren diğer unsurlardandır. Bu gerçekten hareketle Hasan Feyzî Efendi'nin nesl-i pâkinden geldiği Şeyh Hamîd-i Velî'nin (k.s.) nâm-ı diğer Somuncu Baba'nın (k.s.) hayatı, irşâd faaliyetleri ve tarihte bıraktığı derin izleri ifade ederek Hasan Feyzî Efendi'yi yakından tanımaya başlamak isabetli olacaktır.

1. Hasan Feyzî Efendi'nin Ceddi:

Şeyh Hamîd-i Velî (Somuncu Baba) Hazretleri (k.s.)

Kaynaklarda, miladi 1331 tarihinde Kayseri’de doğduğu, Peygamber Efendimizin 24. kuşaktan evladı olarak “Seyyid” olduğu zikredilmektedir. Bursa’ya geldiği dönemlerde halktan gizlenmek gayesiyle merkebiyle dağdan odun getirip bu odunla ekmek pişirdiği ve ekmekleri sırtında taşıyıp sokaklarda “Somunlar! Mü’minler!” şeklinde bağırarak halka dağıtması dolayısıyla “Somuncu Baba” veya “Etmekçi Koca” şeklinde tanınan bu zâatın adının Abdullah olduğu nakledilir.² Hamîd-i Velî’nin, birçok kaynakta Kayserili olduğu aktarılmasına karşın³ Askerî, onun Aksaray’da doğduğu bilgisini paylaşır.⁴ Atalarının Türkistan’dan geldiği nakledilen Hamîd-i Velî, ilk eğitim ve öğrenimini babası Şeyh Şemseddîn Mûsâ’dan alır.⁵ Lâmiû Çelebî’nin ifadesine göre, Hamîd-i Velî (k.s.), ilim tahsili için Dımaşk’a gider ve uzun yıllar Bâyezîdiyye Hankâ-

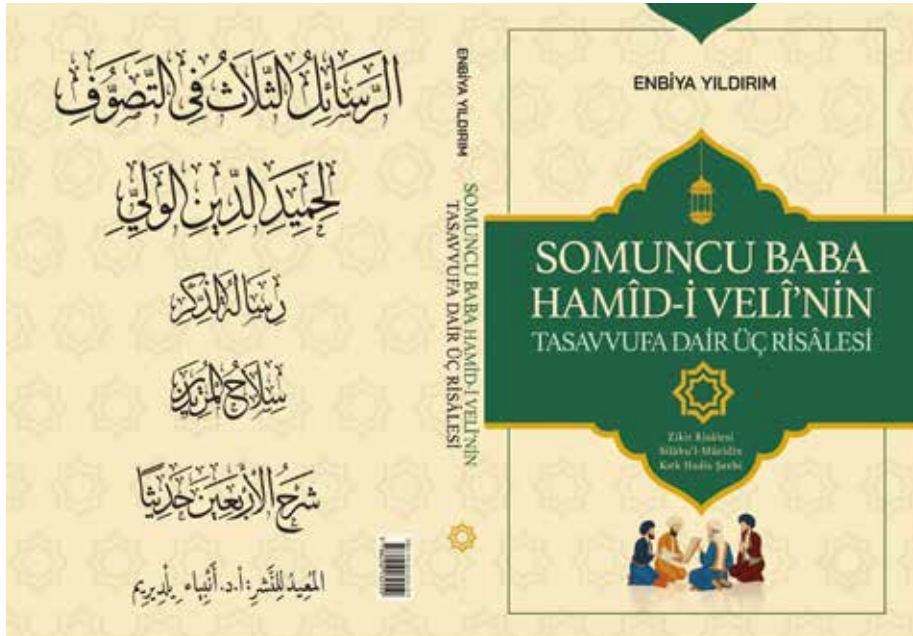
• Şeyh Hâmid-i Velî/Somuncu Baba'nın Türbesi/Darende

hı'nda kalır. Burada Bâyezîd-i Bistâmî'nin rûhâniyetinden istifade ettiği belirtilen Hamîd-i Velî'nin bu yönüyle üveysî bir meşrebe sahip olduğu kabul edilmektedir.⁶ Bazı kaynaklarda ise Hamîd-i Velî'nin Safeviyye tarikatının pîri Safîyüddîn-i Erdebîlî'nin (k.s.) torunu Alâeddîn-i Erdebîlî'nin (k.s.) gözetiminde seyr ü sülûkünü tamamladığı bilgisi yer almaktadır.⁷ Hamîd-i Velî (k.s.), Erdebil Tekkesi'nde mânevî seyrini tamamladıktan sonra üstâdının emriyle Anadolu'ya döner ve Bursa'ya yerleşir. İlk yıllarda kendini gizleyerek halk arasında bulunan Hamîd-i Velî, Ulu Câmî'nin açılışı sırasında Emîr Sultan'ın (k.s.) kendisini Padişah'a takdim etmesi neticesinde yaşanan olaylar sonucu halk arasında şöhret bulup irşâd faaliyetlerini bu şöhretle yürütemeyeceği kanaatine ulaşınca Bursa'dan ayrılır.⁸ Onun Bursa'dan ayrıldıktan sonra Adana'nın bir köyüne veya memleketi Aksaray'a gittiği yönünde rivayetler bulunmaktadır. Netice olarak Hamîd-i Velî, Bursa'dan ayrılmış ve Dimaşk üzerinden hac vazifesi için Harem-i Şerîf'e intikal etmiştir.⁹

Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba (k.s.), hacdan sonra Adana Seyhan Irmağı'nın dibinde bulunan Sis Kalesi civarındaki köye döner ve meşhur müridi Hacı Bayrâm-ı Velî (k.s.) ile birlikte bir müddet burada ikâmet eder. Sonrasında memleketi Aksaray'a gittiği anlaşılan Hazret, burada irşâd faaliyetleriyle meşgul olur.¹⁰

Somuncu Baba'nın (k.s.) Yusûf-i Hakîkî (k.s.) adında bir oğlu vardır. Hacı Bayrâm-ı Velî'ye intisap eden Yusûf-i Hakîkî (k.s.), onun gözetiminde seyr ü sülûkünü tamamlar ve tasavvufî içerikli bazı eserler kaleme alır.¹¹ Somuncu Baba'nın Hakîkî Baba (k.s.) dışında hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan Halîl Taybî (k.s.) adlı bir evlâdının daha olduğu nakledilmektedir. Halîl Taybî Efendi'nin Darende'de yaşayıp burada vefat ettiği bilgisi dışında hayatıyla ilgili bilgi bulunmamaktadır.¹²

Şeyh Hamîd-i Velî/Somuncu Baba'nın (k.s.), *Tuhfetü'l-ihvân* (Şerh-i Hadîs-i Erbaîn),¹³ 40 Seçme Hadîs-i Şerîf, *Zikir Risâlesi*,¹⁴ *Silâhu'l-mürîdîn*¹⁵ ve *Kâşifü'l-etrâr an vechi'l-esrâr*¹⁶ adlı eserleri bulunmaktadır.¹⁷ Hazret, 815/1412'de vefat etmiştir.¹⁸ Somuncu Baba'nın kabrinin Aksaray ve Darende'de olduğu yönünde iki rivayet vardır. Molla Câmî (öl. 898/1492),¹⁹ Taşköprülüzâde (öl. 968/1561),²⁰ Hoca Sâdeddîn (öl. 1008/1599)²¹ ve Sarı Abdullah Efendi (öl. 1071/1660) gibi kaynaklar Somuncu Baba'nın Aksaray'da vefat edip burada defnedildiği bilgisini paylaşmışlardır.²² Bu kaynaklar Somuncu Baba'nın Aksaraylı olduğu, çeşitli seyahatlerin ardından oğlu Yusûf-ı Hakîkî ile birlikte memleketine döndüğü, burada vefat ettiği ve Aksaray'da defnedilip kabrinin üzerine türbe yapıldığı şeklinde bir veri paylaşmışlardır.²³ Son dönemde Somuncu Baba'nın diğer oğlu Halîl-i Taybî ile birlikte, Darende'de devam eden vakfiyesi, bazı ferman ve vakfiye kayıtları ve son dönem tabakât türünde kaleme alınan bir eserde verilen bilgilerden hareketle kabrinin Darende'de olduğuna dair bazı ça-

lışmalar söz konusu olmuştur.²⁴ Bu görüşü destekleyenlere göre Yûsuf-ı Hakîkî Baba Somuncu Baba'nın gurbette vefat ettiğini bir şiirinde dile getirmiştir. Bundan dolayı kabri memleketi olarak kabul edilen Kayseri ve Aksaray dışında olmalıdır ki rivayetler onun kabrinin Darende'de olduğu yönündedir.²⁵ Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba'ya dair Darende'de bulunan torunlarının ellerinde bulunan vesikaların kâhir ekseriyetinde Somuncu Baba'nın Darende'de vefat ettiği kayıtlıdır. Buradan Somuncu Baba'nın kabrinin Darende'de olduğu anlaşılmaktadır.²⁶ H.1170 yılına kadar uzanan padişah fermânları, Divân-ı Hümâyûn'dan geçen ve bir kurul tarafından hazırlanan hükümler, mahkeme hüccet ve i'lâmları Somuncu Baba'nın halvethane ve zaviyesinin Darende'de olduğunu göstermektedir. Bu kaynaklarda yer alan bilgiler Somuncu Baba'nın Darende'de vefat ettiği görüşünü desteklemektedir.²⁷ Darende'de bulunan mevcut vakıfların tapu-tahrir defterlerindeki kayıtlar doğrudan Somuncu Baba'ya isnâd edilmektedir. Bu durum Somuncu Baba'nın kabrinin yüksek ihtimalle Darende'de bulunduğuna işaret etmektedir.²⁸ Son dönem kaynaklarından da olsa Darendeli Hanefî Hoca'nın *Darende Tarihi* adlı eserinde yer alan şu ifadeler de Somuncu Baba'nın kabrinin Darende'de olduğunu göstermektedir:

“Somuncu Baba, şöhretten hoşlanmadığı cihetle şâkirdlerinden Akşemseddîn, Kara Şemseddîn, Ak Bedreddîn, Kızılca Bedreddîn, Muslihuddîn Karamânî, Hacı Bayram Veli gibi zâtları Bursa'nın Gavvâs medresesinden alarak Aksaray'a gelmiş. Bir müddet orda kaldıktan sonra büyük oğlu Yusuf Hakiki'yi orada bırakarak küçük oğlu Halil Taybi ile Bedreddînlerden birini alarak Darende'ye gelmiş, Darende'de ihtifâ eylemiş.”²⁹

Somuncu Baba'nın kabrinin Aksaray veya Gebze'de bulunduğu yönündeki iddiaları da destekleyen yazılı ve sözlü kaynaklar

bulunmaktadır. Bu yönüyle Somuncu Baba'nın kabrinin nerede olduğu ile ilgili tartışmalara bir son verme imkânı pek mümkün görünmemektedir. Yukarıda zikredilen verilerden Somuncu Baba'nın kabrinin Darende'de olması kuvvetle muhtemeldir.³⁰

Somuncu Baba'dan (k.s.) Hasan Feyzî Efendi'ye ulaşan şecere şu şekildedir:

Şeyh Şemseddîn Mûsâ el-Kayserî (k.s.)> Şeyh Hamîdeddîn Velî (Somuncu Baba) (k.s.)> Halîl-i Taybî (k.s.)> Seyyid Ahmed-i Velî (k.s.)> Seyyid Pîr Muhammed Efendi (k.s.)> Seyyid Şeyh Hasan Efendi (k.s.)> Seyyid Şeyh Mustafa Efendi (k.s.)> Seyyid Şeyh Ali Efendi (k.s.)> Seyyid Şeyh Muhammed Emin Efendi (k.s.)> Seyyid Ali Efendi (k.s.)> Seyyid Ahmed Hilmî Efendi (k.s.)> Seyyid Hasan Feyzî Efendi (k.s.)> Seyyid Osman Hulûsî Efendi (k.s.)> Hamîd Hamîdeddîn Efendi.³¹

• Somuncu Baba Hazretleri'nin ve Evlatlarının Nakibü'l-Eşraf Dairesindeki Silsilenamesi

Seyyah sûfilerden olan Somuncu Baba'nın (k.s.) Erdebil Tekkesi şeyhi olarak Anadolu faaliyetleri her şeyden önce Melâmî neşvenin bu topraklarda kökleşmesine vesile olmuştur. Bayramiyye tarikatının pîri Hacı Bayrâm-ı Velî'nin (k.s.) yolunda ve onun vefatından sonra ikinci dönem Melâmîliğinin pîri kabul edilen Bıçakçı Ömer Dede (öl. 880/1475) önderliğinde sistemleşen Bayrâmî-Melâmîliği'nin kurumsal bir yapı ile bu topraklarda etkili olmasında Somuncu Baba'nın tesiri inkâr edilemez bir gerçektir.³² Somuncu Baba, en gözde talebesi olan Hacı Bayrâm-ı Velî ve onun izini takip eden Akşemseddîn (öl. 863/1459), Eşrefoğlu Rûmî (öl. 874/1469-70 [?]), İnce Bedreddin (öl. ?), Kızılca Bedreddin (öl. ?), Uzun Selâhaddin (öl. ?) ve Akbıyık Sultan (öl. 860/1456) gibi isimlerle Anadolu'yu bir gönül medeniyeti yurdu haline getirmişlerdir.³³

2. Hasan Hatip Efendi'nin Âilesine ve Yaşadığı Döneme Tesir Eden Bazı İsimler

Hasan Feyzî Efendi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında dünyaya gelmiş ve yirminci yüzyılın ortalarında vefat etmiş bir gönül eridir. Hasan Feyzî Efendi, dönem itibariyle dünya savaşlarının yaşandığı, Osmanlının çöküşü ve Cumhuriyetin kuruluş süreçlerine şahit olunduğu, ekonomik yönden tüm dünyanın büyük bir buhrandan geçtiği, ilmî ve kültürel faaliyetlerin bu sıkıntılar nedeniyle bir hayli düşüşte olduğu zor bir dönemde yaşamıştır. Onun ilmî, mânevî ve kültürel yönden gelişimini sağlayan ve dış etkenlere karşı Hasan Feyzî Efendi'yi koruyan temel unsur âilesi ve çevresidir. Bu nedenle Hasan Feyzî Efendi'nin yaşadığı dönemdeki âile ve çevredeki önemli şahsiyetler hakkında bilgi sunmak isabetli olacaktır.

2.1. Salih-i Nihânî (öl. 1307/1890)

Salih-i Nihânî, Somuncu Baba'nın (k.s.) nesl-i pâkinden gelen zâtlardandır. 1220/1809 yılında Darende'de dünyaya gelen Nihânî'nin babası Mustafa Feryâdî'dir, vefat tarihi bilinmemektedir. Somuncu Baba Cami'nin üst kısmında bulunan Balıklı Kuyular'ın doğusunda Örtme Kaya denilen mevkide yaptırdığı çilehânede zikir, tefekkür ve ilimle meşgul olmayı alışkanlık hâline getirdiği nakledilen Nihânî'nin ömrünün tamamını Darende'de geçirdiği aktarılmaktadır.³⁴

Darende Hacılar Mahallesi Eski Tahtalı Köprü denilen yeri geçince sağda yer alan dereye varmadan ilk evde dünyaya geldiği belirtilmektedir.³⁵ Tâlip Efendi, Kâzım Efendi ve Müslüm Penâhî adlarında üç oğlu bulunan Nihânî'nin nesli kız çocuğu ile devam etmektedir. Tâlip ve Kâzım Efendilerle ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.³⁶ Kendisi gibi şâir ve âlim olan Müslüm Penâhî ise Nihânî'nin en çok tanınan evladıdır. Penâhî, 1847'de Darende'de

• Şeyh Hâmid-i Velî/Somuncu Baba'nın Evlatlarından Salih Nihânî'nin Kabri

dünyaya gelmiş 1942’de İstanbul’da vefat etmiştir.³⁷ Basılmış bir *Divân*’ı bulunan Penâhî, babası Nihânî’nin yazma haldeki *Divân*’ını neşretmek üzere İstanbul’a gitmiş bu eseri yayınlamaya muvafak olamasa da babasının *Mevlid* adlı eserini Matbaa-i Âmire’de 1293/1876 yılında neşretmeyi başarmıştır.³⁸ Darende ve çevresinde uzun yıllar okunagelen bu *Mevlid*’in kapağında şu ifadeler yer verilmiştir: “Matbaa-i Âmire’de basılan Şeyh Salih Nihânî’ye âit Mevlîd-i Şerîf’e ait şerh; Tarîkat-ı Aliyye’yi Halvetiyye ve Bayrâmiyye meşâyihinden olup Darende kazasının Hıdırlık mahallesinde defn-i hak’i itirnâk olan kutbül-ârifîn ve gavsül-vâsılîn es-Seyyid eş-Şeyh el-Hacc Hamîd-i Velî kaddesallâhû sırrahû’l-celî hazretlerine sülâle-i tâhireden ve veliy-yi müşârun ileyh hazretlerinin el-yevm dergâh-ı âlisinde post-nişîn-i irşâdî olup zümre-i urefâ ve şuarâdan ve hurûf-i hece üzere mürettep ve mükemmel Dîvân ve resâil-i turuk ashâbından reşâdetlü es-Seyyid eş-Şeyh Salih Nihânî Efendi hazretlerinin lügati hâvî rumûzât-ı hakîkiyye-i muhtevi cem ve telif buyurdukları bir kısa Mevlîd-i Şerîf-i Nebevî ve Mustafevîleridir. Sene 1308.”³⁹

Cebeci-zâde Medresesinde müderrislik yapan Nihânî’nin,⁴⁰ Seyyid Ahmet Şevki b. Hasan Efendi’den (öl. ?) aldığı icazetinin sonunda şu ifadeler yer verilmiştir: “Ve ben müellif ve icazet sahibi, Seyyid Ahmet Şevki b. Hasan, ona icazet verdim, halife ve şeyh yaptım. Ve onu post-nişîne oturttum.”⁴¹

Kâdiriyye, Bayrâmiyye, Halvetiyye ve Nakşbendiyye tarîkatlarından icazetli olan Nihânî,⁴² 1307/1890’te Darende’de vefat etmiştir.⁴³ Kabri, Hacılar’daki Şeyhli Mescidinin avlusundadır. Kabrinin yanındakilerden birinin Şeyh Mustafa Efendi’ye (öl. ?), diğerinin de Salih Nihânî’nin oğullarından birine ait olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁴

Hatip Hasan Feyzî Efendi, Nihânî'nin kaleme aldığı eserler, yetişmesine vesile olduğu isimler, cami hizmetleri ve temsil ettiği takva temeli üzerine kurulu tasavvufî şahsiyeti gibi başlıklar üzerinden hizmetlerini şekillendirmiştir. Hasan Feyzî Efendi de Nihânî gibi, Somuncu Baba (k.s.) neslinden gelen bir “Seyyid” olarak tarihin ve imanının kendisine yüklediği görevin bilincinde bir yol gösterici olması hasebiyle toplumun ıslah ve irşadı için cami merkezli hizmetleri, birçok insanın yetişmesine vesile olması, ilmî ve kültürel içerikli birçok kitabın yöre halkı ile buluşması için elinden gelen gayreti göstermiştir.

2.2. Müderris Hacı Mahmûd Efendi (öl. 1319/ 1901)

Hatip Hasan Feyzî Efendi ile çağdaş olan isimlerden biri de Mahmûd Efendi'dir. 1 Ocak 1826'da Darende'de dünyaya gelmiştir.⁴⁵ Mahmûd Efendi'nin babası Mehmed Ağa'dır (öl. ?).⁴⁶ İlk eğitim ve öğretimini Şeyh Hamîd-i Velî Cami yanında bulunan sıbyân mektebinde tamamlayan Mahmûd Efendi, sonrasında Uşak'ta bulunan Ayıntâbî-zâde Hacı Ahmed Efendi'nin (öl. ?) ders verdiği medresede eğitim ve öğretim sürecini devam ettirmiştir.⁴⁷ Akabinde Sivas Hacı Mahmûd Efendi Şeyh Eyüp Mahallesi 96/1'deki eve taşınan Mahmûd Efendi kısa bir süre sonra evlenmiştir.⁴⁸

Mahmûd Efendi, Sivas Gökmedrese'de yüksek tahsiline devam etmiştir. Burada görev yapan Darendeli Hacı Salih Efendi'nin (öl. ?) derslerine devam eden Mahmûd Efendi, hocasının izniyle Kayseri'deki Kurşunlu Medresesi'ne gitmiş ve burada Ağçakoyun Müftüsü Hacı Ârif Efendi'nin (öl. ?) derslerine iştirak etmiştir. Kayseri'den sonra İstanbul'a giden Mahmûd Efendi, Edirnekapı'daki Nişancı Medresesinde eğitim öğretim sürecini devam ettirmiştir. Aynı zamanda bu medresede kalan Mahmûd Efendi, Kavalalı Yusuf

• Müderris Hacı Mahmud Efendi'nin Somuncu Baba Haziresinde Bulunan Kabri

Efendi (öl. ?) başta olmak üzere birçok hocadan dersler almıştır. Yusuf Efendi'den *Şerh-i Akâid* okuduğu bilinen Mahmûd Efendi, hocasının vefatından sonra Kara Halil Efendi'nin Kara Mirî ve Celâlî derslerine devam etmiştir. Kara Halil Efendi, Mahmûd Efendi'ye 13 Kasım 1861'de icazet vermiştir. Mahmûd Efendi, bu medresede tahsiline devam ederken 1276/1860'da girdiği ruûs-i hümâyûn yani resmi göreve tayin imtihanını kazanmış fakat herhangi bir göreve atanmadan Çorum'a gitmiştir.⁴⁹

Çorum'da müderrislik yapan Mahmûd Efendi, Arapça ve Farsça dersleri vermiştir. Müderrisliği sürecinde ziyaret kastıyla Darende'ye gelen Mahmûd Efendi, ikâmet ettiği mahalle başta olmak üzere Darende'deki birçok cami ve tarihî yapının yıkıldığını görünce bu güzîde mekânların ihya ve inşâsı adına neredeyse ayakta kalan tek cami olan Şeyh Hamîd-i Velî Cami etrafına 8-10 odalı bir medrese ve bir tekke yaptırmıştır. Halk arasında Şeyh

Hamîd-i Velî Medresesi olarak tanınan bu medresede dersler vermeye başlayan Mahmûd Efendi, 65 yaşında Darende müftülüğü görevine atanmıştır. Şeyhülislâm'ın 7 Ocak 1881 tarihli yazısı ile bu göreve başlayan Mahmûd Efendi'nin birkaç yıl sonra Çorum'daki müderrislik görevine tekrar döndüğü anlaşılmaktadır.⁵⁰

Kaynaklarda nakledilen bilgilere göre Mahmûd Efendi, tavırları dengeli, dirayetli, her yünüyle görevini tam yapma gayretinde olan bir kimsedir. Mahmûd Efendi'nin fizikî yapı olarak orta boylu, elâ gözlü ve kumral sakallı biri olduğu bilgisi de kaynaklarda yer almaktadır.⁵¹

Kabir kitâbesinde “Ulemâ-i Kirâmından eş-Şeyh Müftü Hacı Mahmûd Efendi. H. 1319/ M. 1901” kaydı bulunan Mahmûd Efendi'nin kabri Darende Şeyh Hamîd-i Velî Cami hazîresindedir.⁵²

Mahmûd Efendi'nin Şeyh Hamîd-i Velî Cami hazîresine defnedilmesiyle ilgili bir olay nakledilmektedir. Buna göre, Mahmûd Efendi vefatının ardından bu hazîreye defnedilmek istenmiş ancak Şeyhli ailesinden olmadığı gerekçesiyle bu istek kabul görmemiştir. Bu süreçte cenazesi üç gün bekletilen Mahmûd Efendi, Şeyh Hamîd-i Velî ahfâdından Şeyh Süleyman Efendi'nin (öl. 1921) camiye yaptığı hizmetler ve medresedeki faaliyetleri dile getirilerek caminin hazîresine defni sağlanmıştır.⁵³

Mahmûd Efendi ilmî faaliyetleri, memleketi için fedakârâne gayretleri, Somuncu Baba Hazretleri gibi hakikat arayışı için seyahat kişiliği ve yetiştirdiği talebeleri ile Anadolu'da birçok memleketin maddî ve mânevî imarında etkili olmuş bir gönül eridir. O, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbe-i kirâm (r. anhüm) kıvamında bir hayat yaşayabilmek için dur durak bilmeyen bir gayretin içerisinde olmuştur. Onun ilmî, kültürel, vicdânî ve sosyal sahada memlekete olan hizmetleri, Hasan Feyzî Efendi'nin hizmet an-

layışına da yansımıştır. Hasan Feyzî Efendi de ilim yolculuğu ve insanların hakîkatle buluşmaları için gösterdiği çaba, gönüllerin ihyâsı ve virâne olan birçok yapının yeniden inşâsı gibi konularda Mahmûd Efendi gibi yorulmak bilmeden ömrünün sonuna kadar gayretkeş adımlarla gönüller fethetmiş ve hizmet bayrağını daha ileri noktalara taşımıştır.

2.3. Şeyh Süleyman Efendi (öl. 1340/1921)

Hasan Feyzî Efendi ile aynı dönemde yaşayan ve onunla çok yakın ilişkisi olan isimlerden biri de “Saçlı Şeyh” olarak tanınan Şeyhzâdeoğlu Süleyman Efendi’dir. Süleyman Efendi, 1271/1854’te Darende Zâviye Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Babası Halil Efendi, annesi Zeynep Hanım’dır.⁵⁴

Yirmi yıl kaldığı Mısır’da zâhirî ve bâtinî ilimleri tahsîl eden Süleyman Efendi, ilmî ve irfânî kemâli dolayısıyla “Zülcenehayn/Çift Kanatlı” olarak şöhret bulmuş bir âlim ve velîdir. Mısır’da ilm-i kimyâ, ilm-i simyâ ve Arabî ilimlerde de yetkin bir konuma gelen Süleyman Efendi, burada Ferîde Hanımla evlenir ve bu evliliğinden Leyla adında bir kız çocuğu dünyaya gelir. Anadolu’ya döndükten sonra Darende’de Hatice Hanım’la evlenen Süleyman Efendi’nin bu evliliğinden Hasan Rızâ, Hüseyin Hüsnü ve Mehmet isminde üç oğlu olur.⁵⁵

• Şeyh Süleyman Efendi’nin Somuncu Baba Haziresinde Bulunan Kabir Kitabesi

Süleyman Efendi'nin mânevî yönü ile ilgili şöyle bir olay nakledilir: Süleyman Efendi çocukken iki arkadaşıyla birlikte İzzet Paşa mevkiindeki mezarlıkta yaşayan Baloğlu (öl. ?) isimli bir zât onların yanına gelir ve Süleyman Efendi'ye kimlerden olduğunu sorar. Süleyman Efendi, Hamîd-i Velî (k.s.) neslinden olduğunu ve Şeyhli âilesine mensup olduğunu söyleyince bu zât “Filan filanı, filan filanı irşâd etti. Deden Hamîd-i Velî'yi de Ali Erdebîlî irşâd etti. Bu çocuğu tutun bırakmayın” diye seslenir. Baloğlu'ndan korkan Süleyman Efendi, kaçarak oradan uzaklaşır. Baloğlu “Demek ki nasibi bizde değilmiş” diyerek Süleyman Efendi'nin başka bir velînin irşâd defterine kayıtlı olduğunu dile getirir.⁵⁶ Süleyman Efendi'nin Cezayirli Mehmet Ali Baba'ya müntesip bir Halvetî dervişi olduğu bilinmektedir.⁵⁷

Süleyman Efendi, aynı zamanda Şeyh Hamîd-i Velî Vakfı'nın müteveli heyetinde görev yapmıştır. Onun bu vasfı vesilesiyle Hasan Feyzî Efendi ile çok yakın münasebetleri olmuştur. Süleyman Efendi, bu vakıftaki görevi sebebiyle, vefat eden Hamîd-i Velî Cami imam-hatîbi Mustafa Efendi'den sonra Hasan Feyzî Efendi'nin bu görevi üstlenmesinde etkili olur. Şöyle ki Süleyman Efendi bu görevi Hasan Feyzî Efendi'nin üstlenmesinin doğru olacağı, bu göreve dışardan birinin getirilmesinin yanlış olacağı yönünde kanaat bildirir ve nihayet onun bu teklifi ile Hatip Hasan Feyzî Efendi, Hamîd-i Velî Cami imam-hatîbi olarak görevlendirilir.⁵⁸

Şeyh Süleyman Efendi'nin vefatı sürecinde de Hasan Feyzî Efendi ile aralarındaki samimiyetlerine işaret olan şu hâdise meydana gelir: Hasan Feyzî Efendi bir sefere çıkmak ister ama Süleyman Efendi, kendisinin vefatının yakın olduğunu, cenaze işleriyle meşgul olup ondan kendisini defnetmeden Darend'e ayrılmamasını ister. Hatta Süleyman Efendi, “Allahuallem, vefatım salı günü olacaktır” şeklinde vefatı için bir gün tayin eder. Söz

konusu Salı günü vefat Süleyman Efendi'nin cenaze, tekfin ve defin işleriyle Hasan Feyzî Efendi ilgilenir. Böylece Hasan Feyzî Efendi, Süleyman Efendi'nin hem bir kerametine şahit olur hem de onun kendisinden son isteğini yerine getirmiş olur.⁵⁹

Cenazeden sonra Hasan Feyzî Efendi, Süleyman Efendi'nin kütüphanesinden *Delâilü'l-hayrât* ve *Evrâd-ı Bahâiyye* adlı kitapları almış,⁶⁰ bu vird kitaplarını ömrünün sonuna kadar okuyarak Süleyman Efendi'nin hatırasını canlı tutma gayretinde olmuştur. Bu kitaplarla ilgili daha sonra bilgi nakledilecektir.⁶¹

Süleyman Efendi'nin kabir kitabesinde şunlar yazılıdır: “*Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî, Şeyh Hamîd-i Velî Ahfâdından, Şeyh Süleyman Efendi, Ruhu İçin el-Fâtîha, 1340/1921.*” Süleyman Efendi'nin kabri, Şeyh Hamîd-i Velî Cami hazîresinde son cemaat mahallinden makberelere uzanan koridorun başında, köşededir.⁶²

2.4. Korkmaz Hâfız: Muhammed Seydi Korkmaz (öl. 1952)

1298/1881 yılında Darende'de dünyaya gelen ve Korkmaz Hâfız lakabıyla tanınan bu zâtın tam adı Muhammed Seydi Korkmaz'dır. Kendisi Rüşdiye mezunudur ve Şer'îye Mahkemeleri Başkâtipliği görevinde bulunmuştur. İhramcızâde İsmâil Hakkı Toprak Efendi'ye müntesip olan Korkmaz Hâfız, kitaplarını Osman Hulûsî Efendi'nin kütüphanesine bağışlamıştır.⁶³

Hâfız Efendi, 1952'de Darende'de vefat etmiştir.⁶⁴ Vefatıyla ilgili şu olay anlatılmaktadır: “Vefatından üç gün önce Osman Hulûsî Efendi'nin yanına gidip cenaze namazını onun kıldırmasını vasiyet etmiş. Vefat edince Hulûsî Efendi cenazeye geldiğinde mahşerî bir kalabalıkla karşılaşmış ve Korkmaz Hâfız'ın vasiyetini söylemeye çekinmiş. Çünkü cemaat içerisinde ilçenin önde gelen isimlerinden Es'ad Hoca Efendi, H. Mustafa Efendi gibi değerli

• Korkmaz Hafız

âlim hocalar varmış. Hocaların içinden Hacı Es’ad Efendi, “Hulûsi Efendi gel namazı sen kıldır, Korkmaz Hâfız’ın vasiyeti vardı” deyince çok rahatlamış. Cenaze namazını Osman Hulûsî Efendi kıldırılmış ve mezar kitabesini de o kaleme almıştır.”⁶⁵

Korkmaz Hâfız’ın kabri, Cumhuriyet İlkokulunun üst tarafında bulunan Hacıderviş Mahallesi Mezarlığı’ndadır. Kabir kitâbesi şu şekildedir:

“Muhîbb-i hânedân-ı âl-i Ahmed
Korkmaz-zâde Hacı Hâfız Muhammed
Fenânın koydu fânî lezzetini
Bekânın buldu bâki izzetini 1371/1952.”⁶⁶

Korkmaz Hâfız, şairlik yönü olan bir zâttır. Onun en meşhur şiiri, Osman Hulûsî Efendi’ye yazdığı şu şiiridir:

“Hazret-i Hakk bu asırda seni sultân etmiş
Hüsn-i ahlâkı Hulûsî sana ihsân etmiş
Almadın gerçi zâhir hocasından dersi
Okudup ilm-i ledünn fâiku’l-akrân etmiş
Nûr-ı vechinden yazılmış budur evlâd-ı Nebî
Cân gözüyle okuyanlar, seni cânân etmiş

*Hâl-i hazırda Fuzûlî’liği tevfik kılıp
Şiir inşâd ile de kâmil insân etmiş*

*Fazlını, kadrini takdîr edemezler nâdân
Zâhiren insân iseler ma’nâda hayvân etmiş*

*Kim severse seni cândan, o efendim mü’min
Seni rencîde eden münkiri Süfyân etmiş*

*Çok şükür Rabb’ime, cândan severim sıdk ile ben
Bu atâyâyı bana Hâlık-ı Yezdân etmiş*

*Hakk’a binlerle şükür Dârende’yi ihyâ etti
Ehl-i tevhîdin içinden, seni kumandan etmiş*

*Seni vasf etmeğe Korkmaz’da liyâkat ne gezer
Sana karşı muhabbet anı gûyân etmiş.”⁶⁷*

Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin oğlu olan Hulûsî Efendi’ye yazdığı bu şiirle âileye olan ilgi ve sevgisini gösteren Korkmaz Hâfız, kitap sevgisi, ilme olan düşkünlüğü, şairliği ve toplumun farklı kesimlerini bir araya getirip onları sulh etme gayreti gibi adımları ile Hasan Feyzî Efendi ve ailesini etkilemiş ve onlardan etkilenmiş bir şahsiyettir.

2.5. Es’ad Işık Efendi (öl. 1963)

Es’ad Işık Efendi, Hasan Feyzî Efendi döneminde ilmî sahadaki gayretleri ve irşâd faaliyetleriyle göz dolduran isimlerden biridir. Es’ad Efendi’nin babası Ömer Şem’î Efendi (öl. 1308/1893), annesi Hatice Hanım’dır. Es’ad Efendi’nin Aşudu Büyük Cami İmamı olarak görev yapan Abdülkâdir Efendi adında bir erkek kardeşi, Fatıma ve Emiş adlarında iki de kız kardeşi vardır.⁶⁸ Es’ad Efendi, 1884 yılında Darende’nin yeni adı Günpınar olan Aşudu köyünde

dünyaya gelmiştir. 11 yaşında babası Ömer Şem’î Efendi’den ferâiz ilminden icazet aldığı belirtilen Es’ad Efendi, medrese tahsilini 17 yaşında tamamlamış ve 18 yaşında Sivas’ta bir camide vaaz vermeye başlamıştır.⁶⁹ Anlatılanlara göre Es’ad Efendi, Sivas’ta halkın büyük ilgisiyle karşılaşmış ve dönemin Sivas Müftüsü tarafından bütün camilerde vaaz etmesi konusunda kendisine yetki verilmiştir.⁷⁰ Muhtemelen Es’ad Efendi’nin bu vaazları dolayısıyla babası Ömer Şem’î Efendi ve medresesini tanıma imkânı bulan ve daha sonra Sivas Müftüsü olarak görev yapan Abdurraûf Efendi, Aşudu köyüne giderek Ömer Şem’î Efendi’nin medresesinde uzun bir süre eğitim-öğrenim görmüş ve ondan icazet almıştır.⁷¹

Es’ad Efendi, Sivas Ulu Cami vaizliği görevinde de bulunmuştur. Bu görevini sürdürürken Darende’nin ileri gelenlerinin girişimleriyle Cebeci-zâde Sadrazam Mehmed Paşa Medresesine gelmesi sağlanan Es’ad Efendi, burada 17 yıl hizmet etmiş ve birçok ismin yetişmesine vesîle olmuştur.⁷² İlmî sahadaki gayretleri ve yetiştirdiği talebeleri kanalıyla ünü

payitahta ulaşan Es’ad Efendi, II. Abdülhamid Han tarafından ilmiye sınıfına dâhil edilmiş ve padişah nişanıyla taltif edilmiştir.⁷³

Mehmed Paşa Medresesindeki müderrisliği ve Darende Mahkemesi Şer’iye Başkâtipliği görevinin ardından Sivas Evkâf Başkâtipliğine getirilen Es’ad Efendi,⁷⁴ kendisinden ricada bulunulması üzerine bu süreçte gerçekleşen Si-

vas Kongresi'nin açılışında ve kapanışında dua etmiştir.⁷⁵ Es'ad Efendi, eski adıyla Yenihan, yeni adıyla Yıldızeli ve Pınarbaşı kadınlıkları görevlerinde de bulunmuştur. Kâhta hâkimliği vazifesinin ardından Darend'e dönen Es'ad Efendi burada 1927 ve 1928 yıllarında avukatlık yapmıştır. Es'ad Efendi avukatlığı sürecinde davalara bakmasının yanı sıra vaaz ve irşâd faaliyetlerine devam etmiş, özellikle miras hukuku (ferâiz) ile ilgili kendisine ulaşan meseleleri çözümlenerek halka yardımcı olmuştur.⁷⁶

Hac vazifesi dolayısıyla ziyaret ettiği Bağdat, Mekke ve Medine'de de vaazlarına ve ilmî adımlarına devam eden Es'ad Efendi, 1963 yılında vefat etmiştir. O, el yazma ve üç yüz elli ciltlik kütüphanesi ile emsalsiz bir duvar saatini Şeyh Hamîd-i Velî Camii ve Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Onun bu vasiyeti, vasi kıldığı Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi tarafından yerine getirilmiştir.⁷⁷

Görüldüğü kadarıyla Es'ad Efendi, imamlik vazîfesi, medresedeki ilmî gayretleri, vaaz ve sohbetleriyle irşâd faaliyetleri ve kitap sevgisi ile Hatîp Hasan Feyzî Efendi ve ailesi ile birçok yönü ile hemhâl olan bir şahsiyettir.

3. Yaşadığı Dönemde Gelişen Bazı Önemli Olaylar

Hasan Feyzî Efendi, 1873'te dünyaya gelmiştir. Yaklaşık olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelen Hasan Feyzî Efendi, 20. yüzyılın ilk yarısında (1945'te) vefat etmiştir. 72 yıllık ömrünü Kur'ân ve sünnet hizmetine adanmış Hasan Feyzî Efendi'nin yaşadığı dönemde gelişen olaylar, onun bu olaylardan etkilenmesi ve dönemindeki hâdiselere bakışı, Hasan Feyzî Efendi ve âilesini yakından tanıma adına önemli bir başlıktır. Bundan dolayı o dönemdeki bazı ilmî, siyâsî ve vicdânî gelişmelere kısaca değinilecektir.

Kur’ân-ı Kerîm’in ilme verdiği değer, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Mescid-i Nebevî’nin bitişiğinde inşa ettirip kendisinin de bizzat dersler verdiği “Ashâb-ı Suffe” ve kendisini bir muallim olarak tanıtmaması Müslümanların dinî ilimlere olduğu kadar pozitif bilimlere de ilgi duymalarına vesile olmuştur.⁷⁸ On beş asırlık İslâm tecrübesi tefsir, hadîs, fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi alanlarda tüm dünyaya eşsiz bir miras bıraktığı gibi fizik, kimya, tıp ve gök bilimleri gibi birçok alanda da benzersiz bir katkı sağlamıştır.⁷⁹ Müslümanlar, İslâmî ilimlerle birlikte pozitif ilimlerle meşguliyetlerini de medrese kültürü ile tesis etmişlerdir. Birçok caminin yanında veya müstakil yerlerde tesis ettikleri medreselerin zengin programları ve yetkin hocaları ile dünya ilim tarihinde eşine rastlanamayacak bir birikime ulaşmışlardır.⁸⁰ Birçok eser ve yetiştirdikleri bilim insanları ile Müslümanların insanlık tarihine büyük katkıları olmuştur.⁸¹ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbe-i kirâm (r. anhüm) kıvamında bir kulluk endişesiyle medreselerle birlikte gönüllere de hitap edebilmek için kültür, sanat, siyâsî, sosyal, ekonomik ve askerî birçok faaliyetlerine yön veren tekkeler de inşa etmişlerdir.⁸² Bu tekkelerde kişisel ve toplumsal sahalarda İslâm’ın rengine bürünmüş bir anlam arayışını hayata aksettirmeye çalışan Müslümanlar, medrese ve tekke birlikteliğiyle zâhir ve bâtın dengesine dayalı bir yaşam serüveni inşa etmişlerdir.⁸³

Hasan Feyzî Efendi’nin yaşamını sürdürdüğü dönemde de İslâm dünyasının ilmî, siyâsî, askerî ve ekonomik sahalarda gibi hayatın birçok yönünü medreseler, tekkeler ve buralarda yetişen insanlar şekillendirmiştir. Klasik Osmanlı ilim müesseselerinden cami, tekke, medrese ve kütüphane işbirliğinin⁸⁴ etkisini büyük ölçüde sürdürdüğü 19. ve 20. yüzyılın karakteristik özellikleri arasında savaşlar ve ekonomik sıkıntılarla bunalan yönetimin de tesiriyle yenilik arayışları ve ıslahat hareketleri yer almaktadır.⁸⁵ Bu

• Şeyh Hâmid-i Velî/Somuncu Baba Camii

süreçte medreseler de gündeme gelmiş, medrese programları, müderris ve talebelerin durumu, eğitim süresi ve medrese vakıflarının durumlarında birçok ıslah adımı atılmış fakat medreselerin işleyişindeki olumsuz gidiş durdurulamamıştır.⁸⁶ Büyük ölçüde eğitim programlarının uygulanamaması sorunundan kaynaklanan bu kötü gidişat, medreselerde eğitim gören talebelerden başlayarak toplumun hemen her kesiminde olumsuz bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.⁸⁷ I. ve II. Meşrûtiyet süreçleri ve bu dönemlerdeki yenilik ve değişim arayışları da çeşitli sebeplerle başarıya ulaşmamıştır.⁸⁸ Yirminci yüzyılın başından itibaren ıslahı ve yenileşmesi için uğraşılan medreselerin asıl ıslah süreçleri Şeyhülislâm Hayrî Efendi'nin gayretleri ile olmuştur. Hayrî Efendi, bu yapıların işleyişlerini daha sağlıklı bir yapıya kavuşturmak için 18 Eylül 1330/1914'te 24 maddelik bir nizamnâme yayınlamıştır.⁸⁹ Bu nizamnâme ile ilk, orta ve lise eğitim-öğretim süreci olarak kabul edilebilecek temel eğitim-öğretim süreçleri dört yıl olarak

düzenlenmiştir. Müfredât ve eğitici kadrolarda ciddi düzenlemeler yapılmış fakat Birinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle bu adımlar akim kalmıştır.⁹⁰

1917 ve 1918 yıllarında Gökâlp ve ekibi tarafından eğitimde birliğin sağlanması adına önemli adımlar atılmış, bu adımlar Kurtuluş Savaşı yıllarında da devam etmiştir.⁹¹ Medresetü'l-kudât, Medresetü'l-vâizîn, Medresetü'l-eimme ve'l-hutabâ, Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye ve Medresetü'l-mütehasısîn gibi medreselerin tesis edildiği 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki bu dönemde medreselerin, toplumun din adamı ihtiyacını karşılamak, dinî ve pozitif ilimlerde insanımızın ihtiyaçlarına cevap vermek için hukûkî ve idârî bir alt yapıya kavuştuğu görülmektedir.⁹²

Medreselerle benzer gayeler güden tekkeler de Hasan Feyzî Efendi'nin yaşadığı dönemde etkin bir şekilde faaliyet yürütmüşlerdir. Her iki kurum arasında zaman zaman bazı konularda anlaşmazlıklar söz konusu olsa da her iki kurum da insanı merkeze alan, hayatın anlamını arayanlara yön gösteren ve sağlam bir toplum inşa etmek için faaliyet yürüten kurumlardır.⁹³ Medreseler ağırlıklı olarak zâhir boyutta hizmeti şîâr edinirken tekkeler bâtın veçhesi ile kişileri ıslah etmeyi ve toplumları sağlam temeller üzerine yükseltmeyi hedefleyen kuruluşlar olmuşlardır.⁹⁴ Özellikle tekkeler, Osmanlı döneminde etkin bir şekilde İslâm'ın tanıtılması ve yayılması konusunda etkin roller üstlenmiştir.⁹⁵ Güvenliğin temel taşı, yolda kalmışların sığınağı ve bir nevi Müslümanların tanıtım yüzü olan tekkeler, devlet tarafından desteklenmiş, halk desteği ve vakıflar marifetiyle maddî anlamda güçlü bir kurum olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.⁹⁶ Dinî ve ilmî her türlü derslerin okutulduğu, toplumda düşkün, yaşlı ve yetimlerin gözetildiği, fiziksel ve ruhsal hastalıkların tedavisinin sağlandığı, koşu yarışı, okçuluk gibi birçok spor faaliyetlerinin olduğu ve teşvik edildi-

ği, yolculara barınma ve yemek imkânının sağlandığı, toplumsal meselelerin konuşulup, çözümlerin üretildiği, ihtiyaç duyulduğu zaman devlete her türlü yardımın seferber edildiği, toplumun birlik ve beraberliğinin tesis edildiği, musiki başta olmak üzere birçok sanatsal faaliyetin yürütüldüğü, birçok yazar ve şairin yetiştiği ve tasavvuf edebiyatının oluştuğu mekânlar olan tekkelerle Osmanlı yöneticileri daima yakın ilişki içerisinde olmuşlardır.⁹⁷ Osmanlı idaresi, ordunun mânevî anlamda güçlenmesi, moralinin düzelmesi ve sınır bölgelerindeki gönül erleri vasıtasıyla topraklarının genişletilerek İslâm’ın daha geniş kitlelere yayılması noktasında tekkelerden istifade etmiştir.⁹⁸

Hatip Hasan Feyzî Efendi döneminde, tekke ve zâviyelerin yüzyıllarca süren hizmetleri esnasında yaşanan bazı aksaklıklar ve irşâd vazifesi ile topluma yön verecek kimselerin seçimleri gibi meseleler dolayısıyla tekke ve zâviyelerin ıslah edilmeleri yönündeki gayretler daha da hız kazanmıştır. Bu süreçte Osmanlı’nın tekkelerde görev yapan ve devlete sadâkati kanıtlanmış kimselerin nesillerine önem vererek toplumu ıslah vazifesini tam anlamıyla ifa edebilmesi için adımlar attığı görülmektedir.⁹⁹ Yine Osmanlı yönetimi, Batı’nın özgür düşünce ile geliştiği, tekkelerin ise özgür düşüncenin önünde bir engel olduğu, şeklinde üretilen tehlikeli oyunu fark edip bu şekilde tekkelerin önünü kesmeyi ve etkinliğini azaltmayı hedefleyen fikir akımlarıyla mücadele ettiği de bilinmektedir. 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı yönetimi, tekkelerin ıslahı ve bu merkezlerin insana hizmet orjinli etkinliklerinin artırılması yönünde bir hayli adım atmıştır.¹⁰⁰

Hasan Feyzî Efendi’nin yaşadığı dönemde meydana gelen iki önemli olaya özellikle dikkat çekmek istiyoruz. Bunlardan ilki bütün dünyayı ekonomik, siyâsî ve askerî yönden etkileyen dünya savaşları, ikincisi ise Hasan Feyzî Efendi’nin de temsilcisi

olduğu tarikat kurumlarının (tekke, zâviye vb.) kapatılmasıdır. Devlet otoritesinin zayıflamaya başladığı görülen on dokuzuncu yüzyılın ikinci döneminden itibaren, Tanzimat dönemi ile birçok sahada büyük değişimler görülmeye başlamıştır.¹⁰¹ Eğitim, bilim ve teknoloji gibi alanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürebilmesi için sorun, çözüm ve ıslah kavramlarının birkaç asırdır duyulduğu Devlet-i Aliyye'de bu seslerin en gür haliyle dile getirildiği dönem on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı olmuştur.¹⁰² II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük düşünceleri, Osmanlı yönetimi ve halk arasında revaç bulmuştur. Devleti, müslim, gayr-i müslim ayrımı yapmaksızın bir arada tutmak ve güçlendirmek amacıyla belirginleşen Osmanlıcılık ideali, karşılaştığı “Millet nedir? Milletlerin Temel Niteliği Nelerdir?” temel sorunu yüzünden seyrini kısa sürede İslâmcılık ve Türkçülük düşüncelerine terk etmek durumunda kalmıştır.¹⁰³ Osmanlı etrafından İslâm dünyasını toplamayı ve sosyal bir birlik-teliği hedefleyen, bunun için de “İslâm Halîfeliği” sıfatını taşıyan Osmanlı sultanlarını, Müslümanların birleştirici unsuru olarak gören İslâmcılık idealini dönemin ekonomik, siyâsî ve askerî şartları beslemiştir. Şöyle ki dönemin ekonomik zorlukları, Batı'nın İslâm dünyası üzerinde artan siyâsî ve askerî baskıları, İslâm dünyasının halîfesi konumunda olan Osmanlı yönetimini İslâmcılık düşüncesini tesise yönlendirmiştir.¹⁰⁴ Zamanla ittihâd-ı İslâm'ın sağlanamadığını gören Osmanlı aydınları bu defa Türkçülük ideası ile Türk dünyasını bir araya getirerek Osmanlı ve tüm dünyadaki kötü gidişi durdurmayı hedeflemişlerdir. Bu düşünce sistematığı, önce Osmanlı Türkleri, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesiyle başlayacak sonrasında Asya kıtasıyla Doğu Avrupa'da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal milliyet meydana getirilecektir.¹⁰⁵

Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük gibi eğilimler, Osmanlı'nın bilim, teknoloji ve ekonomik sahalarda Batı'daki ilerlemelerden etkilenişi ve Batı'yı taklit ederek Batı'nın yakaladığı ilerlemeye ulaşmak için ürettiği fikrî adımlardır.¹⁰⁶ Netice olarak on dokuzuncu yüzyılda her sahada çözüm arayışı, neredeyse devletin yönünün tamamını Batı'ya çevirmesine sebep olmuştur. Askerî, siyâsî, eğitim, bilim ve teknoloji gibi hemen her alanda çözümü Batı'da aramaya başlayan anlayışın bir uzantısı olarak tekkelerin, zâviyelerin ve türbelerin kapatılması konusu da gündeme gelmiştir.¹⁰⁷ Aydınlanma düşüncesiyle gazetecilik, tiyatro, edebiyat ve alafranga bir hayat adımlarıyla varlığını sürdürmeyi amaçlayan devlet, eğitim-öğretim başlığında medrese, tekke, zâviye ve türbeler meselesine gelmiş ve bu konular toplumun büyük bir kesimi tarafından tartışılmıştır.¹⁰⁸ Eğitim-öğretim alanında atılan ıslahat adımları, yenileşme gayretleri ve değişim çabaları neticesinde kolejler ve Batı sistematiği içerisinde işleyen askerî okullar hızla yayılmıştır.¹⁰⁹

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl Osmanlı fikir hayatında tekkeler, Türklerin İslâm'ı kabulü ve cihan devleti olma adımları süreçlerinde üstlendiği rolü¹¹⁰ devam ettirme amacını güdüyordu.¹¹¹ Bu dönem içerisinde tekkelerdeki talebe ve dervişlerin genel nüfusa oranının % 10-20 olarak hesaplandığı hatırlanacak olursa¹¹² tekkelerin döneme siyâsî, kültürel ve dinî açıdan ne denli büyük bir etkide bulunduğu da anlaşılacaktır.¹¹³ Bu dönemde bilhassa Kuşadalı Tekkesi, Yenikapı ve Galata Mevlevîhâneleri, Murat Molla Tekkesi ve Üsküdar Özbekler Tekkesi gibi kurumlarla etkinliğini hissettiren tekkeler,¹¹⁴ Hammâmî-zâde İsmail Efendi, Osman Selahaddin Dede, Sadrazam Ali ve Fuad Paşa, Yusuf Kamil Paşa, Mustafa Fazıl Paşa, Damat Celaleddin Paşa, Damat Mehmed Ali Paşa, Sadrazam Mithat Paşa ve Şeyhülislâm Saadeddin Efendi,

Cevdet Paşa, matematikçi Salih Zeki Bey, ressam Hüseyin Zekai Paşa, Edip Bey (Halide Edip’in babası), Mekteb-i Harbiye Nâzırı Galip Paşa, filozof Rıza Tevfik gibi yetiştirdikleri devlet adamları, musikişinas sanatkârlar ve bilim insanları ile dönemlerinde söz sahibi olmuşlardır.¹¹⁵

Önceleri daha özerk bir yapıda faaliyetlerini sürdüren tekkelere on sekizinci yüzyılda daha merkezîyetçi bir anlayışla şekillenen bürokratik işleyiş nedeniyle devlet kontrolü altına girmeye başladığı görülmektedir.¹¹⁶ Bu merkezîyetçi tavrıdan dolayı tekkelere, öncelikle Evkâf-ı Hümâyûn’a bağlanmış ve tekkelere yapılan atamaların Şeyhülislâmlık makamına bildirilmesi zorunlu hâle getirilmiştir.¹¹⁷ Yani tekkeler idârî yönden Şeyhülislâmlık müessesesi, mâlî yönden ise Evkâf-ı Hümâyûn ile bütünleştirilmiştir.¹¹⁸ Bu sürecin devamı niteliğinde bir adım olarak, daha önce de ifade edildiği gibi, Meclîs-i Meşâyîh oluşturulmuş ve böylece tekkelerin merkezden daha sağlıklı bir şekilde takibi sağlanmıştır.¹¹⁹ Yirminci yüzyılın başlarında Meclîs-i Meşâyîh Nizamnamesi’nin Merkez Tekâyâ Tâlîmatnâmesi ile kayıt altında alınan tekkelerin idârî ve mâlî hak ve durumları zamanla bürokraside etkinliğini yitirmeye başlamıştır.¹²⁰

Sosyal bölünmelere neden olması, tekke faaliyetlerinde menfaat ilişkilerinin söz konusu olması, gelirlerinin doğru şekilde kullanılmadığı ve yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin temel ilkeleri ile bağdaşmadığı gibi gerekçelerle önce 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen “Hilâfetin İlgâsına ve Hânedân-ı Osmânî’nin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Hâricine Çıkarılmasına Dâir Kanun” ile halîfe ve saltanat mensuplarının tamamının yurt dışına çıkarılmasına ve ülkede mülk sahibi olmalarının engellenmesi kanunu,¹²¹ ardından 13 Aralık 1925 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan 677 sayılı “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar

ile Bir Takım Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun” ile tekke ve zaviyeler resmen kapatılmış, cami ve mescit statüsünde olan yerlerin ise devamına karar verilmiştir.¹²² Kanunun kabulünden sonra faaliyetlerine devam etmek isteyen tekkeler ve bazı tekke şeyhleri ve muhipleriyle ilgili haberler toplumun ve basının gündemini bir hayli meşgul etmiştir.¹²³

Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasını peşinen kabullenen tekke mensupları olduğu gibi bu adımın öteden beri süregelen bazı yanlış uygulamaların bir neticesi olduğunu belirtenler de olmuştur. Yine bu kararın, tekkelerin asıl fonksiyonunu yitirmesi neticesinde ilâhî hikmete binâen gerçekleştiğini söyleyenlerle birlikte ne olursa olsun, tekkelerin milletin aslî unsuru olduğunu ve ıslah edilerek devlet içerisinde varlıklarını sürdürmesi gerektiği kanaatini paylaşanlar da olmuştur. Neticede yeni rejimin, akıl dışı ve bilimsellikten uzak olarak değerlendirdiği ve doğal ömrünü tamamladığını düşündüğü tekke, zâviye ve türbeler kanunen kapatılmış ve bu alanda yeni bir süreç başlamıştır.¹²⁴ Bu yeni süreçte, tekke faaliyetlerini sürdürmek isteyenlerin toplumun kodlarında mevcut olan tekke telakkisinden hareketle ve gizli adımlarla bu faaliyetlerini sürdükları gözlemlenmiştir. Bu durum ilgili kanuna sessiz bir muhâlefet olarak değerlendirilmiştir.¹²⁵

Hatip Hasan Feyzî Efendi de tekke, zâviye ve türbelerin kapatılmasından sonra, yetiştirdiği ve hizmet ettiği bu çevreden kopmamış ve tekke merkezli faaliyetlere devam etmiştir. Bu anlamda Hasan Feyzî Efendi, cami ve türbelerin inşası, mânevî yönü itibariyle insanların ıslah ve irşâdı, hayr hizmetleri başlığı altında ihtiyaç sahibi insanların gözetilmesi ve İslâm ilim geleneğinin devam ettirilmesi gibi birçok yararlı adımın toplumun farklı kesimlerine ulaşması için büyük bir çaba göstermiştir. Hasan Feyzî Efendi, kanuna riayet etmekle birlikte toplumsal yapı ve beklentilere uygun olarak az

önce zikredilen alanlarda tekke faaliyetlerini sürdürerek kendisinin, tekke faaliyetlerinin kaldırılmasının değil aslî hüviyetine döndürülmesi gerektiğini düşünen tarafta olduğunu göstermiştir.

Hatip Efendi'nin hayatındaki en önemli gelişmelerden biri şüphesiz Sivaslı İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak (k.s.) ile karşılaşması ve ona intisabıdır. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi ikinci bölümde Hatip Efendi'nin mânevî kişiliğinin ele alındığı kısımda sunulacaktır.

4. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Hayatı,

İlmî Gelişimi ve Kitap Sevgisi

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin askerliği, birinci dünya savaşı nedeniyle ilan edilen seferberlik esnasında yayınlanan muvakkat kanunun hükümlerine binaen Şeyh Hamîd-i Velî Cami imam-hatipliği görevi dolayısıyla 15.09.1919'da tecil edilmiştir.¹²⁶

Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde tahsil gören Hatip Efendi, müftü ve müderris Hacı Mahmûd Efendi'den icazet almıştır. Şeyh Hamîd-i Velî Cami imam hatibi Mustafa Efendi vefat edince cami mütevellisi tarafından caminin imam-hatipliği görevine getirilmiştir.¹²⁷

Hatip Efendi, okumaya, kitaplara, ilme ve âlimlere düşkün bir kimse idi. Onun kitap sevgisine işaret eden, evlatlarından Ahmet Nuri Efendi'nin doğum tarihini kenarına not aldığı *Delâilü'l-hayrât*, vaaz ve nasihatlerinde sıklıkla başvurduğu *Tefsîr-i Mevâkib* hakkında kısaca bilgi sunulması isabetli olacaktır. Ebû Abdullâh Muhammed b. Süleymân el-Cezûlî (öl. 870/1465) tarafından kaleme alınan *Delâilü'l-hayrât*, İslâm coğrafyasında yaygın olarak okunan eserlerdendir.¹²⁸ Tam adı *Delâilü'l-hayrât ve şevâriku'l-envâr fî zikri's-salât 'ale'n-nebiyyi'l-muhtâr* olan eserin müellifi Cezûlî, Şâ-

zeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusudur.¹²⁹ O, Fas’ın güneyinde bulunan Sûs vadisinin Cezûle (Cüzûle) bölgesindeki Simlâl köyünde dünyaya gelmiştir.¹³⁰ Din ve dil ilimlerini bugün Fas’ta Karaviyyîn Camii’nin yanında bulunan Medrese-tü’s-Saffarin’de tahsil etmiş ve o dönemde Medrese-tü’l-Halfâviyyîn’de kalmıştır.¹³¹ Cezûlî’nin Şeyh Ahmed ez-Zerrûk (öl. 899/1493) ile burada tanıştığı tahmin edil-

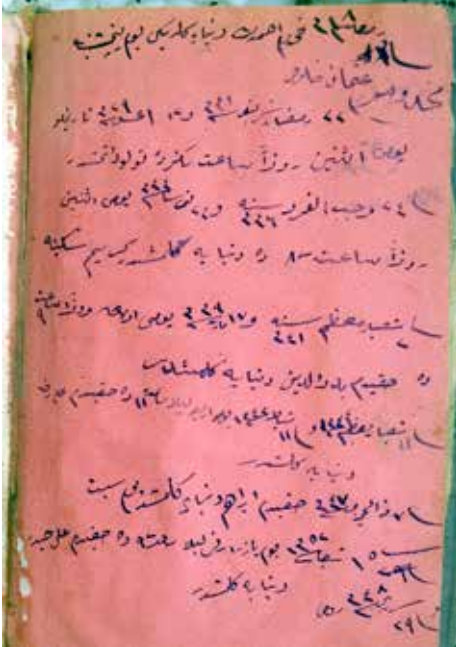

• Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin Askerlik Tezkere Belgesi

mektedir.¹³² 16 Rebûlevvel 870/6 Kasım 1465 tarihinde Efûğâl’de sabah namazını kılariken secde vefat eden Cezûlî, öğle namazından sonra kendi yaptırmış olduğu camiye defnedilmiştir.¹³³ Şeyhin vefatından 77 yıl geçtikten sonra, el-A’rac (topal) lakabıyla bilenen Sultan Ebu Abbas Ahmed, Merâkeş’e girdiği sırada, Cezûlî’nin naaşı aynı yerde medfun bulunan babasının cesedi ile birlikte kabirlerinden çıkarılarak, Merâkeş’teki bir türbeye nakledilmiştir.¹³⁴

Delâilü’l-hayrât’ın en temel özelliği Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ve onun ehl-i beytine haftanın belli günlerinde getirilecek olan, belli hiziplerden müteşekkil bir salavât ve dua kitabı olmasıdır. Merâkeş başta olmak üzere Kuzey Afrika’nın dinî hayatını derinden etkileyen bu eserin tüm İslâm coğrafyasında yaygınlık kazandığını belirten Kâtip Çelebi (öl. 1067/1657), bu eseri Hz. Peygamber’e (s.a.v.) salavât-ı şerîfe getirme konusunda, doğuda ve batıda özellikle Anadolu diyarında devamlı okunan bir eser olarak nitelendirmektedir.¹³⁵

Delâilü'l-hayrât kitapları istiğfar ile başlar, İhlâs, Muâvizeteyn, Fatiha Suresi ve Esmâü'l-Hüsna ile eserin giriş kısmı tamamlanır. Mukaddimedede salâvat-ı şerîfeyi düzenli ve belli zamanlarda okuyan kimsenin dünya ve ahirette elde edeceği mükâfatlar dile getirilir. Salavât-ı şerîfeyi çok okuyan kimsenin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şefaatine nail olacağı hususu vurgulanır. Ahzab Suresi'nin 56. âyet-i kerîmesi başta olmak üzere konuyla ilgili âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere yer verilir. Ardından tasavvuf önderlerinin konuyla ilgili değerlendirmeleri zikredilir ve nakledilen hadîs-i şerîflerin sened zinciri nakledilmez. Müellif, bunu, okuyucunun salavât-ı şerîfe metinlerini kolay ezberlemesi için yaptığını söyler. Esmâü'n-Nebî'den sonra bu isimlerle birlikte salavât-ı şerîfeler aktarılır. Niyet duasının ardından *Delâilü'l-Hayrât*'ın içinde haftanın her günü için ayrı salavâtlar ile dualar yer alır. Pazartesi evrâdında 48 ayrı salât ü selâm ve bağışlama duası bulunurken, Salı günü virdinde 135 farklı salavât-ı şerîfe ile giriş ve bitirme duaları vardır.

Çarşamba günü için 43, Perşembe 40, Cuma 62, Cumartesi 20, Pazar günü içinse 54 ayrı salavât tertip edilmiştir. Eser, bu virdlerin ardından bir bitirme duası ve Cezûlî'ye ait bir nazımla nihâyete erer.¹³⁶

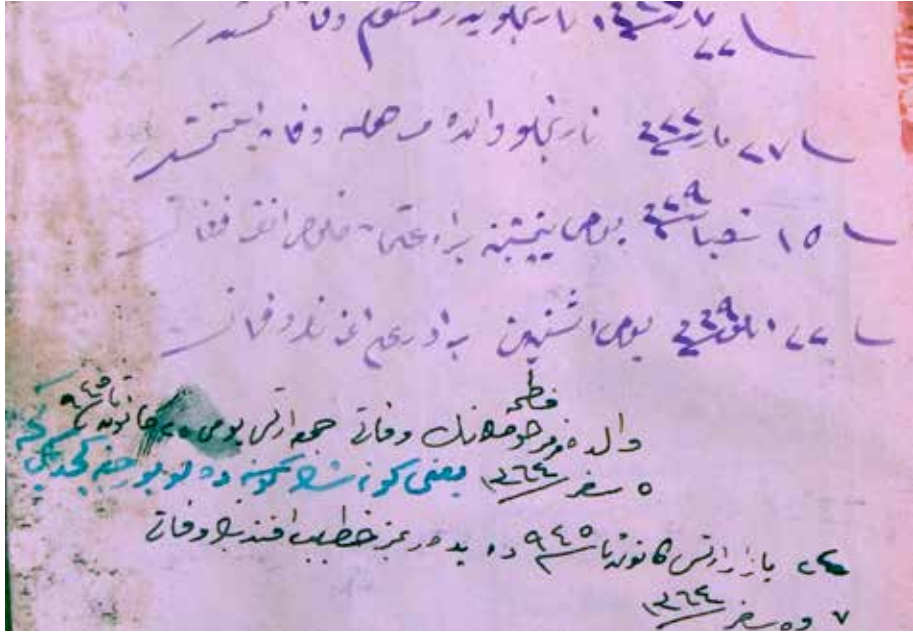
Hatip Efendi, *Delâilü'l-hayrât* adlı kitabın kenarına çocukları ve torunlarının doğum tarihleri ve anne babasının vefatı gibi bazı önemli tarihleri kaydetmiştir. Hatip Efendi'nin aldığı notlar şu şekildedir:

• Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin El Yazısı ile *Delâilü'l-Hayrat* Kitabından Bir Sayfa

- ➔ Bedrettin oğlu Ziyâ'nın Mevlidi: 11 Muharremü'l-haram, sene 1362 ve 8 Kânûn-ı Sâni, sene 944 yevm-i Cumartesi.
- ➔ Sekîne'nin oğlu Takî'nin Mevlidi: 17 Saferu'l-hayr, sene 1362 yevm-i Cumartesi ve 12 Şubat sene 944.
- ➔ Hulûsî'nin oğlu Mahmûd Kemâl'in Mevlidi: 20 Rebiülehar, sene 1362 ve 14 Nisan 944 yevm-i Perşembe gece saat 7. Bâ-rekallâhu leküm ve tavvelallâhu umreküm. (Allah Teâlâ sizleri bereketlendirsün ve ömürlerinizi uzun eylesin.)
- ➔ 22 Mart sene 1313 tarihli peder merhum vefât etmiştir.
- ➔ 27 Mart sene 1322 tarihli vâlide merhume vefât etmiştir.
- ➔ 15 Şaban sene 1329 yevm-i Perşembe birâder Osman Hulûsî vefât etmiştir.
- ➔ 22 Eylül 1339 yevm-i isneyn (Pazartesi) birâder Ali Ağa'nın vefâtı.
- ➔ Vâlidemiz Fâtıma merhûmenin vefâtı yevm-i ---- yirmi beş kânûn-ı sâni sene 945, 5 Sefer sene 1364.
- ➔ 22 Pazartesi kânûn-ı sâni 945'te Hatîb Efendi'nin vefâtı.
- ➔ Ramazan 318 Mahdûmum Ahmed'in dünyaya geldiği yevm (gün), Perşembe.
- ➔ Mahdûmum Osman Hulûsî 22 Ramazân-ı Şerîf sene 331 ve 12 Ağustos sene 329 tarihli yevm-i isneyn (Pazartesi) rûzen (gündüz) saat sekizde tevellüd etti (doğdu).
- ➔ 24 Recebü'l-ferd sene 336 ve 24 Nisan sene 334 yevm-i isneyn (Pazartesi) rûzen (gündüz) saat sekizde kerîmem Sekîne dünyaya gelmiştir.
- ➔ 2 Şabân-ı Muazzam sene 341 ve 17 Mart sene 339 yevm-i erbaa (Çarşamba) rûzen (gündüz) saat dokuzda hafîdim (torunum) Bedreddîn dünyaya gelmiştir.

- ➔ 11 Şabân-ı Muazzam sene 1344 ve 11 Şubat sene 1342 yevm-i erbaa (Çarşamba) leylen (gece) saat 11’de hafîdim (torunum) Ali Rıza dünyaya gelmiştir.
- ➔ 7 Zilhicce sene 342 hafîdim (torunum) dünyaya gelmiştir. Yevm-i sebt (Cumartesi)
- ➔ 15 Şaban sene 1352 yevm-i Pazar saat dokuzda hafîdim (torunum) Ali Haydar dünyaya gelmiştir.

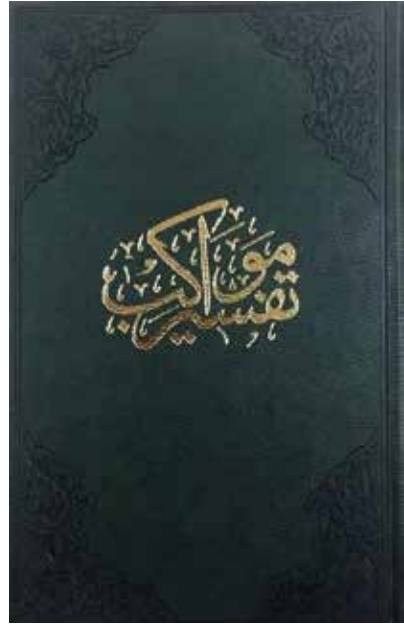
Hatip Hasan Efendi’nin özel ilgi gösterdiği bir diğer kitap *Tefsîr-i Mevâkib*, İsmâil Ferrûh Efendi’nin (öl. 1256/1840) 1830’da kaleme aldığı çalışmasıdır. Ferrûh Efendi, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi’nin (öl.

- Hatip Hasan Feyzî Efendi ile Hulûsi Efendi’nin El Yazısı ile Delalilü’l-Hayrat Kitabından Bir Sayfa

910/1504)¹³⁷ *Mevâhib-i ‘Aliyye (Tefsîr-i Hüseyinî)* adlı eserini tercüme etmiş, bazı ek bilgi ve ihtisarlarla oluşturduğu bu çalışmasına *Tefsîr-i Mevâkib* adını vermiştir.¹³⁸ Kâşifi’nin tefsîri, müellifine duyulan saygı ve tasavvufî içerikli bir yapıya sahip olması nede-

niyle birçok dile tercüme edilmiş ve İslâm dünyasında büyük ilgi görmüş bir çalışmadır.¹³⁹ Ferrûh Efendi de okuyucunun hem kolay hatim yapması hem de Kâşifi'nin tefsîrinden daha etkili bir şekilde istifade etmesi için eseri tercüme etmiş, tercümenin yanında eklediği bazı bilgiler, yaptığı ihtisarlar ve Kâşifi'nin usûlünü devam ettirme gayreti ile orijinal bir eser meydana getirmiştir. Ferrûh Efendi, *Mevâhib-i 'Aliyye* üzerindeki çalışmasını, Kâşifi'nin *Cevâhirü't-tefsîr*, Mehmed Efendi'nin (öl. 1111/1699) *Tibyân*, Beydâvî'nin (öl. 1270/1853) *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Zemahşerî'nin (öl. 538/1144) *el-Keşşâf* ve Hâzin'in (öl. 741/1341) *Lübâdü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl* tefsîrlerinden istifade ederek şekillendirmiştir.¹⁴⁰ Arapça, Farsça ve Türkçeye olan hâkimiyeti ile bilinen Ferrûh Efendi'nin¹⁴¹ tefsîr ilminin kilometre taşları sayılabilecek bu gibi kaynaklardan istifadesi, çalışmasını daha da değerli hale getirmiştir.¹⁴²

• *Tefsîr-i Mevâkib Kitabı*

İsmâil Ferruh Efendi, *Tefsîr-i Mevâkib*'de herhangi bir kelâmın orijinal dildeki nazm ve tertib bakımından aslına benzemek şartı aranmaksızın bazı detaylı açıklamalarla mananın diğer bir dile tercüme edilmesi şeklinde tarif edilen tefsîrî tercüme¹⁴³ metodunu kullanmıştır.¹⁴⁴ Betül Sarıkelle ve Ali Bulut tarafından eser üzerinde yapılan bir araştırmada eserin orijinal boyutu şu şekilde dile getirmiştir: “Tefsîrin, en-Nisâ sûresine kadar olan bölümünde tefsîrî izâhlar ve sebab-i nüzûller zikredilirken sonraki sûrelerde kısa açıklamalarla yetinilmesiyle,

eserin bir nevi meâl/tefsîr özelliği taşıdığını göstermektedir. Tefsîre geçmeden önce âyetin meâli verilmektedir. Kâşifî'nin tefsîrinin bir tercümesi olması sebebiyle; eserde İsmâil Ferruh Efendi'nin bazen aynı lafızlarla nakilde bulunduğu bazen de kendi yorumunu katarak açıklama yaptığı görülmektedir.”¹⁴⁵

Kısaca tanıtımlarına yer verdiğimiz bu iki eser Hatip Efendi'nin halkı irşâd için başvurduğu eserlerde aradığı kriterleri göstermesi ve onun mânevî kişiliğine uygun eserleri irşâd aracı olarak kullandığına işaret olması bakımından dikkat çekici örneklerdir.

Hatip Efendi'nin kitaplara verdiği değeri gözler önüne seren bir diğer eser *Evrâd-ı Bahâiyye*'dir. Sözlükte “Gelmek, çeşmeye varmak, suya gelen topluluk, akan su ve dere” gibi manalara gelen “Vird” kelimesinin çoğulu olan “Evrâd”, müridlerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) günlük okumuş oldukları tesbihat ve zikirleri okumak gayesinden hareketle oluşturulmuş bir türe ad olmuştur.¹⁴⁶ İslâm tarihinde ilk olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) günlük okuduğu dua ve zikirleri bir araya getiren kişinin Hasan b. Ali el-Ma'merî (öl. 295/908) olduğu bilinmektedir. Onu müteakip Nesâî (öl. 303/915), İbnü's-Sünnî (öl. 364/975), Ebû Ömer Talemekî (öl. 429/1037), Ebû Nuaym el-İsfahânî (öl. 430/1038), Münzirî (öl. 656/1258) ve Suyûtî (öl. 911/1505) gibi büyük hadîs âlimleri bu geleneği devam ettirmişlerdir. Hadis kitaplarında yer alan dua ve zikir bölümleri zamanla müridlerin günlük okudukları dua ve zikirlerle kaynaklık teşkil etmiş ve ilk dönemlerden itibaren tasavvufun ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür.¹⁴⁷ *Risâle* sahibi İmâm-ı Kuşeyrî (öl. 465/1072), *Kûtu'l-kulûb* müellifi Ebû Tâlib el-Mekkî (öl. 386/996), meşhur eseri *İhyâ* ile İmâm-ı Gazâlî (öl. 505/111), *Gunye*'sinde Abdülkâdir-i Geylânî (öl. 561/1166) ve *Ezkâr* adlı dikkat çeken çalışması ile İmâm-ı Nevevî (öl. 676/1277) gibi isimler müridin zikir ve dua ile zamanını değerlendirmesi konusunda büyük bir çığır

• Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin El Yazısı ile Evrad-ı Bahâiyye'nin Başka Bir Sayfası

açmışlardır.¹⁴⁸ Öyle ki zamanla her tarîkat kendine özgü evrâd kitapları tertip etmiş, bu eserlerle sistematik bir şekilde mürîdin gönül dünyasında dua ve zikrin dönüştürücü etkisinin meydana getirdiği tesiri gözlemlemişlerdir.¹⁴⁹

Evrâd kitapları içerisinde hemen her tarîkatta okunan ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Şâh-ı Nakşbend'e (öl. 791/1389) (k.s.) yazdırıldığı kabul edilen *Evrâd-ı Bahâiyye*'nin ise daha özel bir konumu vardır.¹⁵⁰ *Evrâd-ı Bahâiyye* müellifi, Bahâüddîn Şâh-ı Nakşbend (k.s.), 718/1318'de Buhara yakınlarında Kasrîhindûvân (Kasrîarîfân) köyünde doğmuştur.¹⁵¹ Baba Muhammed Semmâsî (öl. 736/1335 [?]) ve onun müridi Emîr Külâl (öl. 772/1370) tarafından mânevî şahsiyeti şekillendirilen Bahâüddîn Nakşbend (k.s.), gördüğü bir rüya üzerine Abdülhâlik-ı Gucdüvânî'nin (öl. 617/1220) ruhanîyetine intisap etmiş, hem bu yönüyle hem de Hakîm Tirmîzî'nin (öl. 320/932) ruhanîyetinden istifadesi nedeniyle “Üveysî” lakabını almıştır.¹⁵² Emir Külâl'in (k.s.) müridlerinden

Mevlânâ Ârif Dikgerânî (öl. ?), Türkmen şeyhleri Kusem Şeyh (öl. ?) ve Halil Ata’dan (öl. ?) istifade edip Zeyniyye tarikatının kurucusu Zeynüddîn el-Hâfî (öl. 838/1435) ile de görüşen Bahâüddîn Nakşbend Hazretleri, 3 Rebûlevvel 791/2 Mart 1389’de doğduğu köyde vefat etmiştir.¹⁵³

Kendisine atfedilen Nakşbendiyye mürîdleri arasında yoğun bir şekilde okunan *Evrâd-ı Bahâiyye*’nin ona ait olduğu kanaati ağırlıktadır.¹⁵⁴ Birçok şerhi de yapılan *Evrâd-ı Bahâiyye*’yi,¹⁵⁵ Hasan Feyzî Efendi de kendi el yazısıyla istinsah etmiş ve günlük dua ve zikirlerini bu eserden takip etmiştir.

5. Hacılar Şeyhli Mahallesindeki Yaşamı:

Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin Aile Fertleri İle Yaşadığı Bazı Olaylar, Evinin Satışı

Hasan Feyzî Efendi, uzun bir süre Darende Hacılar Şeyhli Mahallesi Seyyidler Sokağı 53 numaralı evde ikâmet etmiştir. Şeyh Hamîd-i Velî hazretleri, on dördüncü yüzyılda Darende’ye gelişinde Zaviye Mahallesi’nde ikâmet etmiştir. Onun vefatından sonra ailesi bir müddet burada iskân ettikten sonra çeşitli sebeplerden dolayı Nakîbü’l-eşraf maharetiyle Hacılar Şeyhli Mahallesi Seyyidler Sokağı’na taşınmıştır. Şeyh Hamîd-i Velî’nin torunlarının büyük bir kısmı bu mahallede dünyaya gelmiş ve uzun bir süre ailenin irşâd faaliyetlerinin merkezi bu mahalle olmuştur. Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba’nın (k.s.) torunlarının Zaviye ve Hacılar Şeyhli Mahalleleri ile irtibatları sürekli bir şekilde devam etmiştir. Şeyh Hamîd-i Velî Cami mütevelliliği ve imam-hatipliğini devam ettiren ailenin son temsilcilerinden olan Hatip Efendi de Zaviye’ye giderken oğlu Hulûsî Efendi’yi atının bir heybesine kızı Sâkine Hanımı diğer heybesine koyar ve Cuma namazlarına gide-

• Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi'nin Hacılar Şeyhli Mahallesindeki Doğduğu Ev/Müze

rek türbenin ziyaretlere açık kalmasını sağlamıştır.¹⁵⁶ Hatip Efendi, bu adımıyla Zaviye Mahallesi ve oradaki emanetlerle ilgisini, yine insanların değeri yüksek bu mekânlardan istifade etmelerine yönelik çabasını gözler önüne sermiştir.

Hatip Efendi'nin bu mahallede evlatları ve aile fertleriyle yaşadığı birçok anıları olmuştur. Anlatıldığına göre bir gün Hatip Efendi, oğlu Hulûsî Efendi'yi de yanına alarak Hacılar Mahallesi'nden Darendeye gitmek üzere yola çıkar. Hatip Efendi, yolda biraz ilerledikten sonra kamçısını unuttuğunu fark eder. Hatip Efendi, Hulûsî Efendi'ye “Oğlum Hulûsî! Kamçıyı unutmuşuz. Şu ağaçtan bir çubuk kes de ver!” der. Babasının isteğini yerine getirmek üzere o söğüt ağacına yönelen Hulûsî Efendi, ağaçtan bir dal kesmek ister ama bunu yapamaz. Hatip Efendi biraz öfkelenir ve “Neden kesmiyorsun Hulûsî?” diye ona seslenir. Hulûsî Efendi de babasına “Nasıl keseyim baba! Dallar Allah Teâlâ'yı zikrediyor. Ondan dolayı dalları kesemedim” der. Bu sarsıcı cevap karşısında şaşırان Hatip Efendi, atından iner Hulûsî Efendi'yi bağrına basar ve

“Aferin oğlum aferin” diye takdirini dile getirir.¹⁵⁷ Hatip Efendi’nin amcası Hasan Efendi (öl. ?) bu mânevî hallerin yaşandığı günlerde Hatip Efendi’ye şu cümlelerle hissiyatını dile getirir: “Hatip Efendi! Ecdâd bizi unuttu zannederdim fakat sizi tebrik ediyorum ki sülbünüzden Hulûsî Efendi gibi bir evlat zuhûr etti.”¹⁵⁸

Hacılar Şeyhli Mahallesi’nde bulunan medrese de Hatip Efendi’nin ailesini derinden etkileyen yapılardan biridir. Hulûsî Efendi’nin bu medresede Kur’ân-ı Kerîm eğitimi aldığı, yedi yaşındayken burada Kur’ân-ı Kerîm’i hatmettiği bilinmektedir. Hatip Efendi’nin maddî ve mânevî emanetini daha ileri noktalara taşıyan Hulûsî Efendi’nin yirmi dört yıl bu mahallede yaşamış olması ve Sivash İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak’ın (k.s.) bu evi teşrif etmeleri, mahallenin ve buradaki evlerinin etkileyici hatıraları olarak kayda geçmiştir.¹⁵⁹

Hulûsî Efendi 1938 yılında evlenince bu mahalleden tekrar Zaviye Mahallesine taşınır. Hatip Efendi de Zaviye Mahallesine taşınma işlemi tamamlanınca evini satışa çıkarır. Kendisine yüksek meblağlar teklif edilmesine rağmen evini satmayan Hatip Efendi, daha düşük miktarda bir teklifte bulunan Hasan Çakır’a evini satar. Seksen sene bu evi bir emanet olarak kullanan Hasan Çakır, Hulûsî Efendi 1970’li yıllarda bir sohbet esnasında “Hasan Ağa! Bizim evi yeniden sizden satın almak isteriz. Bedelini verelim, evimizi geri alalım” der. Merhûm Hasan Çakır, Hulûsî Efendi’ye “Efendim! İçinde oturuyoruz. Çok da bereketini gördük. Eskiden çok yokluk gördük. Ama bu eve geçtiğimizden bu yana memnunuz. Buğdayımız çuvalımızdan eksik olmadı, taştı döküldü. Yağımız ocağımızda her daim oldu. Nice sayamayacağım bereketle karşılaştık. Başka da evimiz yok. Şimdilik satamayız” diyerek evi satamayacağını söyler. Hulûsî Efendi de “Gün gelir bu ev yeniden bize geçer. Her şeyin aslına rücu etmesi eşyanın tabiatındandır

Hasan Ağa!” cevabını verir. 2018 yılında bu ev satın alınır ve aslına uygun şekilde tamir ettirilerek Hulûsî Efendi’nin Doğduğu Ev Müzesi şeklinde ziyarete açılır.¹⁶⁰

Bu mahallede ilmî ve mânevî kişilikleri ile dikkat çeken iki isimden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi daha önce hayatı hakkında bilgi sunulan Salih-i Nihânî diğeri ise Hatip Efendi’nin kardeşi Ömer Osman Hulûsî Efendi’dir. Ömer Osman Hulûsî Efendi ile ilgili detaylı bilgi ise daha sonra verilecektir.

6. Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin Babası:

Es-Seyyid Ahmed Hilmi Efendi ve Mânevî Yönü

Kaynaklarda Ahmed Hilmi Efendi’nin Halvetiyye yoluna müntesip olduğu, Şeyh Hamîd-i Velî Zaviyesi post-nişini olarak görev yaptığı ve Hasan Feyzî Efendi’nin dışında Ömer Osman Hulûsî Efendi (öl. 1327/1909) adında bir başka evladı daha olduğu bilgisi yer almaktadır.¹⁶¹ Şeyh-zâde Şeyh Seyyid Hasan Feyzî Efendi (öl. 1945) tarafından 29 Şevval 1314 (20 Mart 1313/1896) tarihinde vefat ettiği, Bekâî’nin (öl. ?)¹⁶² *Kitâb-ı Kerbelâ*¹⁶³ adlı yazma man-

- Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin Babası Es-Seyyid Ahmed Hilmi Efendi’nin Türbesi/Zaviye Mahallesi Kırmızıbayır Kabristanlığı

zûmenin kapağına yazılan Ahmed Hilmi Efendi'nin hayatına dair detaylı bilgi bulunmamaktadır.¹⁶⁴

7. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Hanımı:

Seyyide Fatıma Hanım

Fatıma Hanım, 1295/1879 yılında Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.¹⁶⁵ Fatıma Hanım, Taceddîn-i Velî'nin (k.s.) soyundan olan Seyyid İbrahim Efendi'nin (öl. ?) kerimesidir. Şeyh Hamîd-i Velî'nin (k.s.) ahfadından Hatip Hasan Feyzî Efendi ile evlenen Fatıma Hanım'ın bu evliliği dolayısıyla iki taraftan da Seyyid olan evlatlar dünyaya gelmiştir.¹⁶⁶ Oğlu Hulûsî Efendi'nin aktardığına göre annesi Fatıma Hanım, çocuklarını abdestsiz emzirmemiş takva sahibi bir kimsedir.¹⁶⁷

Osman Hulûsî Efendi, annesinin vefatında yanında bulunduğunu, Fatıma Hanım'ın kibleye dönük olarak ve diz üstü bir halde “Allah Allah” diyerek ruhunu teslim ettiğini söylemiştir.¹⁶⁸

7.1. Fatıma Hanımın Ecdadı: İbrahim Tâceddîn-i Velî

Anadolu'nun İslâm ile tanışmasında büyük katkıları olduğu bilinen gönül erlerinden olan İbrâhîm Tâceddîn-i Velî'nin (k.s.)¹⁶⁹ babası Muhammed Bahâeddîn-i Erzincânî (öl. 879/1474 [?])'dir.¹⁷⁰ Tâceddîn-i Velî'nin (k.s.) on üçüncü asrın ilk yarısında Diyarbakır'da bulunduğu, kadılık görevini ifa ettiği, bu şehirde bir cami inşa ettirdiği ve bu şehre büyük bir kütüphane kazandırdığı da onun hakkında nakledilen bilgilerdendir.¹⁷¹ Tâceddîn-i Velî'nin (k.s.) 650/1252'de Darende'de vefat ettiği ve oğlu Ali Efendi ile birlikte Zengibar Kalesi dibindeki Osman Hulûsî Efendi'ye ait bir bahçede medfûn olduğu bilinmektedir.¹⁷²

• Tâceddîn-i Velî Hazretleri'nin Türbesi/ Zaviye Mahallesi

Şeyhzâdeoğlu Kütüphanesi'nde bulunan ve 1320 yılına ait bir vakfiyeden İbrahim Tâceddîn-i Velî'nin (k.s.) bir arsa ve bir evi vakfettiği anlaşılmaktadır. Bu meskenlerin Darende'de bir zaviyeye vakfedildiği görülmektedir ki bu zaviye günümüzde Tâceddîn-i Velî Mescidi ve Osman Hulûsî Efendi Vakıf Binası olarak hizmet vermektedir. Yarı hayrî yarı ailevî bir vakıf olduğu anlaşılan bu vakfiye ile Tâceddîn-i Velî (k.s.), kişisel ve toplumsal huzura büyük katkı sağlamıştır.¹⁷³

7.2. Ayvalı'daki Mülk ve Değirmenleri

Bir kaynakta Tâceddîn-i Velî Zaviyesi'nden bir ailenin Ayvalı'ya yerleştiği, bu ailenin “Çaçatınlar” olarak anıldığı ve Tâceddîn-i Velî Hazretlerinin soyundan geldikleri bilgisi yer almaktadır. Burada

verilen bilgiye göre Tâceddîn-i Velî (k.s.) neslinden olan bu aile Mehmet Efendi, kız kardeşleri Fato (Fatma) Hanım, Ayşe Fatma Hanım ve Zeynep Hanım olmak üzere dört kişiden oluşmaktadır.

Belgede Bedrettin Ateş'in kayınpederi olan Mehmet Efendi'nin değirmencilikle uğraştığı belirtilmektedir. Mehmet Efendi'nin baba evinin kalıntıları ve bahçesinin mevcut olduğu nakledilen belgede buraların Ağanurlardan Hacı Acer'in evlatlarının elinde olduğu bilgisi de aktarılmaktadır. Yine aynı belgede Tacettinler ve Ağanurlar diye anılan bu ailenin soyadı olarak Acer'i kullandıkları ama nüfusta bu soy ismin Acet olarak yer aldığı şeklinde bir bilgi de vardır. Ayvalı'da bulunan Fatma Hanım'ın babasının ismini kimsenin bilmediği nakledilen belgeye göre Fatma Hanım'ın kız kardeşi Zeynep Hanım'ın oğlu olan Gambaklardan Osman Tokgöz'ün oğlu Hacı Tokgöz'den bu bilgiler alınmıştır.

Belgenin naklettiği bir bilgi de Gambak Hacı Tokgöz'ün amcası Salih Tokgöz'ün annesinin vefatı üzerine 10-15 yaşları civarına

kadar teyzesi Fatma Hanım'ın yanında kaldığı şeklindeki veridir. Salih Tokgöz gençlik dönemini ise Ayvalı'daki kardeşi Gambak Osman'ın yanında geçirmiştir.

Salih Tokgöz'ün çocuklarından Mehmet Acet'in Darendede' de ikâmet ettiğini öğrendiğimiz belgeye göre diğer oğlu Hacı Osman Acet Köyü'nde ikâmet etmektedir ve balıkçılıkla meşgul olmaktadır.¹⁷⁴

• Tâceddîn-i Velî Hazretleri'nin Ayvalı'daki Mülkleri ile İlgili Bir Evrak

7.3. Osman Hulûsî Efendi Askerde İken Annesi

Fatıma Hanım Tarafından Hulûsî Efendi'ye Yazılan Mektup

Fatıma Hanım, oğlu Hacı Hulûsî Ateş'e askerdeyken duygu dolu bir mektup yazmış, mektubunda bir annenin evladına duyduğu derin sevgi ve şefkati vecîz ifadelerle dile getirmiştir. Öncelikle Fatıma Hanım'ın bu mektubu paylaşılacak ardından mektup üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

6 / 8 / 1941

Darende

Pür şefkat Oğlum ve Yavrum Hulûsî!

Başta çok selâm ve dualarla yüz ve gözlerinden hasretle öpüp her an ve her zaman gözlerim önünde dolanan hayalinle sarılmak isterim. Pederinle İbrahim köylere gitti (Şeyh Hamîd-i Velî Vakfiye gelirlerini tahsil için), Bedreddin evdedir. Artık bu mektubu da ben yazdırmak mecburiyetinde kaldım. Hanemiz halkı cümleten sıhhatte olup selamlar edip ellerinden öperler. Bedreddin, Ali, Ayşe, Fatıma ve Hayriye ve mini mini Hatice ve Sırrı ve gelin hanım ve hemşiren Sekine cümlesi ellerinden hürmetle öperler. Ve komşulardan Ahmed Efendi ve hane tarafları ve Fatma ile ve daha başka komşuların cümlesi selâmet olup selâm ederler. İzinli gelmen için buradan Fethi Bey'e mektup yazdırmak lüzum görüldü idi. Baban köylere gideceğinden ola ki ben köylerde iken gelir gider diye, ben köyden geldikten sonra yazdırayım dedi idi. Bu defa senin 29.6.941 tarihli mektubunu alınca ona da lüzum kalmadı. Bu tarafta şayanı dikkat bir havadis yok. Heman senin sağlığını dilerken tekrar olarak sarılmakla iktifa ederim, canım yavrum.

Vâliden Fatıma

Ağabeyin Kızılениş'tedir, Ramazan'da günü bitiyor. İyi rahat olduğunu yazıyor. Yavrum geçenlerde pınarına çıktım birkaç söz doğdu.

“Pınarın yosun tutmuş akmiyor

Mor zambaklar çiçekler açılmıyor kokmuyor

Gözledim Maraş'ta asker kalmış çıkıp gelmiyor

Güller açıldı tiyekler çillendi

Hatice hem yürüdü hem dillendi

Gam çekme gönül hiç olur

Körpe kuzu yürür koç olur

Bir gün olur sılamıza göç olur.”¹⁷⁵

• Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin Annesi Fatıma Hanım'ın Hulûsî Efendi'ye Yazdığı Mektup

Fatıma Hanım, askerlik vazifesi dolayısıyla gurbette bulunan oğlu Hulûsî Efendi'ye, ilk seslenişi, “Pür şefkat oğlum ve yavrum Hulûsî” hitabı ile şefkatli ve özlem dolu bir annenin duygu dünyasını derinden hissettirmişti. Sözlerine selam cümleleri ile devam eden Fatıma Hanım, oğluna dua ederek ona olan özlem ve hasretini vurguladığı “Yüz ve gözlerinden hasretle öpüp her an ve her za-

man gözlerim önünde dolanan hayalinle sarılmak isterim” cümlesi ile anne-oğul arasında hasret ve gurbetin sebep olduğu özlemi en samimi ifadelerle dile getirmiştir. Fatıma Hanım, oğluna, babası ve kardeşleriyle ilgili bazı gelişmeleri naklederek askerlik vazifesi dolayısıyla evini ve ev halkını merak eden Hulûsî Efendi’nin bu merakını gidermiştir. Fatıma Hanım’ın mektubundan anlaşıldığı kadarıyla o, askerde de olsa oğlunun ev işleri, ev halkının durumu ve vakıf hizmetlerinin işleyişi gibi konulardan uzak kalmasını istememiştir. Fatıma Hanım, eşi başta olmak üzere oğluna, ev halkının duyduğu özlem ve sevgiyi ifade sadedinde bazı cümlelere de yer vermiştir. Hulûsî Efendi’nin izine gelmesini arzulayan babası Hatip Efendi’nin bu düşüncesine işaret ve kardeşleriyle hemşiresi Sekine Hanım’ın Hulûsî Efendi’ye olan hürmetlerini dile getirmesi bu kabil cümlelerdendir.

Fatıma Hanım, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) pak neslinden bir hanımefendi ve yine bu kutlu nesilden Hatip Efendi’nin eşi olarak Anadolu insanının komşuluğa verdiği değeri askerdeki oğluna komşuları hakkında detaylı bilgi sunarak göstermiştir. Buna göre Fatıma Hanım, komşularının iyi olduklarını ve Hulûsî Efendi’ye selam söyleyerek onun gurbet acısını paylaştıklarını oğluna haber vermiştir. Fatıma Hanım’ın mektubunun sonundaki dua cümleleri de şefkatli ve oğlunu özleyen bir annenin naif duasını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Mektubun her satırında oğlu Hulûsî Efendi’ye “Yavrum”, “Canım Yavrum” ve “Pür Şefkat Oğlum ve Yavrum” gibi ifadeler Fatıma Hanım’ın nezaketine işaret olması açısından dikkate değerdir. Mektubun sonunda bir pınar başında gönlüne gelen dizeleri paylaştığı kısım ise son dönemin önde gelen divan şairlerinden olan Hulûsî Efendi’nin gönlünü besleyen kaynaklardan birinin annesi Fatıma Hanım olduğunu göstermektedir.

7.4. Fatıma Hanım'ın Kabri

1945'te Malatya'da etkili olan tifo salgında vefat eden Fatıma Hanım, Tâceddîn-i Velî hazîresine defnedilmiştir.¹⁷⁶ Kabri başındaki kitabede şu ifadeler yer almaktadır: “Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî. Tâceddîn Velî Ahfâdından, Şeyhzâde Hatip Hasan Efendi Zevcesi Fâtıma Hanım. Ruhuçün el-Fâtıha 1365.”¹⁷⁷

• Taceddin-i Velî Hazretleri'nin Türbe Kitabesi/Zaviye Mahallesi

8. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Kardeşi:

Es-Seyyid Ömer Osman Hulûsî Efendi (öl. 1327/1909)

Hatip Efendi'nin genç yaşta vefat eden ve ismini oğluna verdiği kardeşi Ömer Osman Hulûsî Efendi, 1294/1877'te Darende'de dünyaya gelmiş, 1327/1909'de 32 yaşındayken Darende'de vefat etmiştir. Kabri Hacılar Şeyhli Mahallesindedir.¹⁷⁸ 1323/1905'te Darende Müftüsü Hacı Mahmûd Efendi'den icazet aldığı bilinen Ömer Osman Hulûsî Efendi, ilmî kişiliği ile dikkat çekmiştir. Kendisinin kırâat ve diğer ilimlere ait icazetnameleri Osman Hulûsî Ateş Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹⁷⁹ Ömer Osman Hulûsî Efendi'nin icazetinin Türkçesi şu şekildedir:

“(1a) Ya Vekîl (c.c)!

Bilmediğimiz şey(ler)i bize öğreten (türlü) ilimleri öğreterek bizleri sevindiren ve bizlere lütufta bulunan Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Milletlere yol gösterici olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.), muhterem Nebî'nin şeriatını her tarafa ulaştırın âl ve ashâbının tamamına salât ve selâm olsun. Bil ki Allah Teâlâ'nın seni de bizleri de yüce kerâmetlere, seçkin himmetlere, değerli mertebelere ve ebedî saadet ulaşmak için taatine uygun işler yapma nimetiyle nimetlendirmesi, ilim sebebiyledir. Nitekim Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

من سلك طريقا يطلب من طرق الجنة والملائكة لتضع أجنحتها لطالب العلم رضاء بما يطبع وإن العالم ليستغفر له من فى السموات ومن فى الأرض والحتان فى جوف الماء

(1b)

وإن فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب وإن الزاهد العابد بلا علم كقوس بلا وتر وإن العلماء ورثة الأنبياء

“Kim, Cennet'in yollarından biri olarak ilim yoluna girerse, itaat ettiklerini gösteren ameller dolayısıyla ilim isteyen kimseye me-

lekler kanatlarını gererler. İlim ehli için göklerde ve yerde olanlar hatta su içerisindeki balıklar Allah’tan bağışlanma dilerler. Âlimin âbid üzerine üstünlüğü bedir gecesindeki ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. İlimsiz zühd ile amel eden kimse eğri direğe benzer. Muhakkak ki âlimler nebilerin vârisleridirler.”¹⁸⁰

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

ممن تفقه في دين الله تعالى كفاه الله تعالى دنياه

“Kim Allah’ın dininde derinleşirse (tefakkuh), Allah ona dünyasında yeterli gelir.”

Allah Teâlâ ise şöyle buyurmuştur:

وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا¹⁸¹

Yine Allah Teâlâ, bir âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ¹⁸²

Bir başka âyet-i kerîmede ise Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ¹⁸³

Bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurmuştur:

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ¹⁸⁴

İlim tahsili adımlarına başladığım zaman daha gençlik dönemimdi ve ilim nehrinin önde gelenlerine ulaştım. (2a) Zamannın eşsiz zâtı, muhakkik hakîm ve mudakkik filozof (----) Efendi diye bilinen Muhammed b. Yûsuf el-Aleviyye’ye yetiştim ki o, âlimlerin en yetkini, faziletlerinin en faziletlisi Hacı Emîr-zâde diye bilinen Muhammed b. Ahmed el-Güzelhisârî’den icazetliydi. O merhûm da muhakkik âlimlerin en meşhuru faziletli denizini gark olmuşların en faziletlisi Muhammed Hafîd en-Niyâzî’den o

• Ömer Osman Hulûsî Efendi'nin İcazetnamesinden Bir Sayfa

merhûm da âlimlerin sultani, faziletlilerinin delili, asrının allâmesi ve zamanın eşsizi, mübarek hac yolculuğundan dönerken Tebük'te kalan Şeyh Abdullah es-Seyyid er-Râkîd'in torunu Seyyid Abdurrahmân er-Rûmî'den o merhûm da el-Âmidî el-Kayserî Receb'in öğrencisi Kayseri Müftüsü Ali en-Nisâbûrî ve İbrâhîm-i Karâmânî'den almışlardı ki onlar da el-Mevle'l-Ferîd Süleymân eş-Şîrânî'den o da Yahya Bey et-Tebrîzî'den o da Habîbullâh (2b) el-Mirzicânî eş-Şîrâzî'den almıştır ki o cemâlû'l-milleti ve'd-dîn Mahmûd eş-Şîrâzî el-Gâzî'nin en gözde talebesidir. O, ilminin tamamını Allâme es-Sıdkî ed-Devvânî'den almıştır ki o içlerinde en olgun ve mertebesi en yüksek kimse idi. Babası Es'ad ed-Devvânî ve Mazharu'd-dîn el-Kâzerûnî aileleri içerisinde ilmî dereceleri ile tanınan kimselerdi. Onlar da Mübârek Şâh'ın talebesi Allâme eş-Şerîf el-Cürçânî, muhakkik talebe Kutbüddîn el-Berâhinî, öğrenci Allâme eş-Şîrâzî, öğrenci el-Kâtibü'l-Kazvînî, Fahreddîn-i Râzî, İmam Huccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazâlî ki İmâmü'l-Haremeyen

Abdûlmelik b. Yûsuf el-Cüveynî'nin talebesidir ki ona Merhûm Muhammed b. Hafîd Ali en-Nîsâbûrî tarafından icazet verilmiştir. Aynı şekilde âlim, âmil, fâdıl, kâmil ve muhakkiklerin ve müdak-kiklerin efendisi Muhammed ed-Dârendevî tarafından da icazet verilmiştir. O merhûm da el-Mar'âşî diye tanınan el-Fâdıl Muham-med b. Ebûbekir'den icazetlidir. (3a) Ben aynı şekilde üstâdımın üstâdı Hacı Emir-zâde'de gençliğimin ilk dönemlerinde İsağoci'nin başlarından Hâşiyetü'l-âdâb'a kadar okudum. El-Fâdıl el-Allâme seçkin ve eşsiz âlim İsmâîl el-Gelenbevî bu fakirin mânevî üstâdı oldu. Allah Teâlâ, onların kabirlerini nurlandırın, onların bereke-tini üzerimize akıtsın, bizi ve onları en yüce dost ile haşreylesin.

185. وَمَا ذَلِكُ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ

İnsanlığın Efendisi'nin Muâz b. Cebel'e vasiyet ile sözü bitir-mek istiyoruz: Muâz b. Cebel'in anlatmıştır: Hz. Peygamber (s.a.v.) iki elimi ellerine aldı ve bir müddet benimle yürüdü. Sonra “Ey Muâz! Sana takvaya sarılmanı, doğru söz söylemeyi, ahde vefa göstermeyi, emanete riayet etmeyi, hıyaneti terk etmeyi, yetime merhameti, azaları (günahtan) korumayı, yumuşak sözü, selamı yaymayı, Kur'ân'ı derinlemesine anlamayı, âhiret sevgisini, sa-vaş stratejisini, kasr-ı emel sahibi olmayı, amelini güzel yapmanı tavsiye ederim. (3b) Bir Müslümana sövmekten, yalancıyı tasdik etmekten, doğru söyleyeni yalanlamaktan, âdil imama âsi olmak-tan, yeryüzünde fesat çıkarmaktan seni menederim. Ya Muâz! Her ağaç ve taşın yanında Allah'ı an. Her günahın ardından -gizli olanın ardından gizli, açık olanın ardından âşikârâne- tövbe et.”¹⁸⁶ Allah Teâlâ, O'na rahmet eylesin...

781 رَبَّنَا لَا تَزُغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

Ya Rabbî! Bizleri, anne babalarımızı, anne babalarımızın anne babalarını, üstâdlarımızı, üstâdlarımızın üstâdlarını, şeyhlerimizi,

• Ömer Osman Hulûsî Efendi'nin İcazetnamesinden Bir Sayfa

şeyhlerimizin şeyhlerini, komşularımızı, komşularımızın komşularını, akrabalarımızı ve bütün mü'minleri hesap gününde bağışla. الله رسول الله لا اله الا الله محمد رسول الله son cümlemiz olsun. İzzeti ile Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Bu icazetimin suretidir (4a)

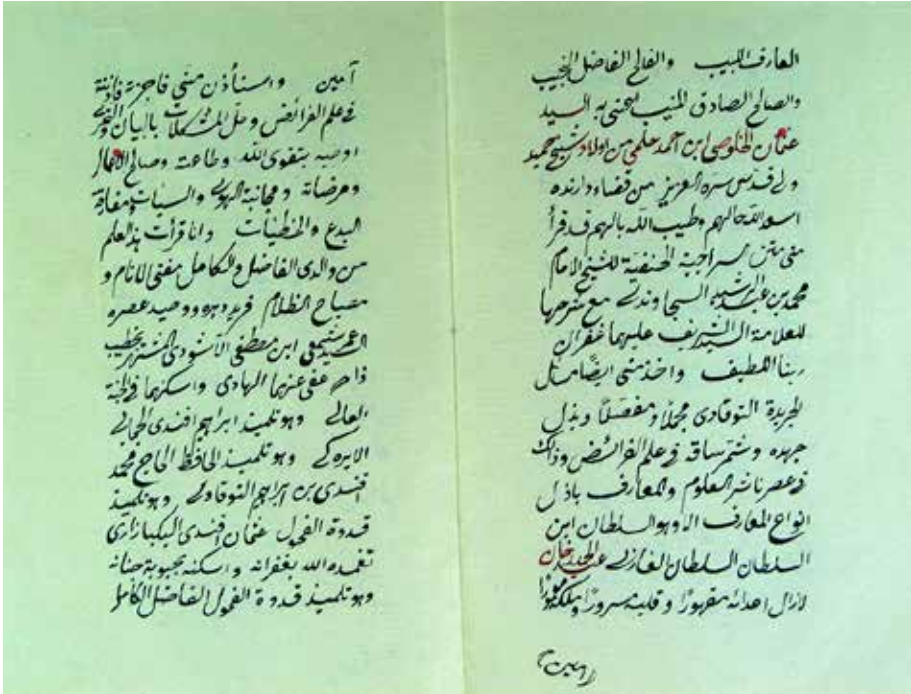
باسم الله الرحمن الرحيم

İsimleri öğreten Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç kılan O'dur.¹⁸⁸ Nübüvvetle asfiyâyı seçen O'dur. Dilediğini yapan ve istediği şekilde hükmeden tesbih ederim. Onun neslinden boy, kabile ve nesiller yaratan, onlar içinde halîfeler kılan O'dur. Onlara resul ve nebiler gönderdi. Kur'ân, nebiler, hanifler ile Hakk'ı bâtıldan ayıran O'dur. Seçkin karakter ve doğruluk ile bazısını bazısına üstün kılan O'dur. Muhakkak ki fazilet (üstünlük) Allah Teâlâ'nın elindedir ve onu dilediğine verir. Âlimleri, nebilerin ve asfiyâların vârisi kılan O'dur. Onlardan bazılarını bazılarına üstün kıldı. Dilediğine rahmetiyle

dereceler tahsis eden O’dur. Haşyeti ile âlimleri en yüce makama yükselten O’dur. (4b) En yüce hedefe nurları ile onları hidayet yıldızları kılan da O’dur. Âlimleri, kullarına ısı ve ışık kaynağı kılan O’dur.¹⁸⁹ Âlimlerle şeriatını coşkun akan su haline getiren O’dur.¹⁹⁰

Salât ve selâm kâmillerin en mükemmili, yaratılış bakımından yaratılanların en etemmi ve en yücresi olanın üzerine olsun. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأَنَّكَ لَعَلَىٰ خَلْقِ عَظِيمٍ¹⁹¹ Nesep bakımından yaratılmışların en şerefli, haseb bakımından en mükerrer, ilim bakımından en yetkini, hilm bakımından en güzeli, şeriat bakımından en âdili O’dur (s.a.v.) ve O (s.a.v.) yaratılmışları sırât-ı müstakime çıkarmıştır. Delil bakımından en parlak, din bakımından en sağlam, tevbe bakımından en çok tevbe edeni Hz. Muhammed’dir (s.a.v.). Allah Teâlâ, O’nu (s.a.v.) âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Allah Teâlâ, O’nun

(s.a.v.) hakkında şöyle buyurmuştur: ²⁹¹ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ Açık Arapça Kur’ân ve apaçık mucizelerle (delillerle) insanlığın tamamına müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Gece ve gündüz O’nun (s.a.v.) yoluna yardım ederek O’nun (s.a.v.) yanında bulunma nimetine ulaşan âline de salât ve selâm olsun. Onların dostları, hikmetin kaynaklarıdır. (5a) Zulmün (karanlığın) kandilleridirler. Muhakkak ki aklın başlangıcı hükümdür ve görünen nakli delildir. İki dünyanın kurtuluşu şer’î ilimlere bağlıdır. Faziletlilerin en yetkini şer’î ilimlerle öne geçmekle, özelliklilerin en layığı şer’î ilimlere tazimle olur. Faydaların en doğrusu ise şer’î ilimlere hürmetledir. Özellikle de ferâiz ilmi. Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: ¹⁹³ تعلموا الفرائض وعلموها الناس، فإنها نصف العلم

Ferâiz, ömür nefeslerini tüketmeye en layık ilimdir. Yüce âlimlerden nice fakir ve zenginler ferâiz ilmini tahsil için belde ve ülkeler arasında dolaştılar. Çünkü aydınlatıcı şeriatin bekası güvenilir âlimlerledir. Bundan dolayı Allah Teâlâ, âlimleri nebilere benzetmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ¹⁹⁴ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ¹⁹⁵

(5b) Allah Teâlâ şöyle de buyurmuştur:

يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ¹⁹⁶

Allah Resûlü (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَبْتَغِي فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَعْيُنَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضًا بِمَا يَصْنَعُ، وَإِنَّ الْعَالَمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ حَتَّىٰ الْحَيَاتَانِ فِي الْمَاءِ، وَفَضَّلَ الْعَالَمَ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضَّلَ الْقَمَرَ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ، وَفَضَّلَ الْعَالَمَ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضَّلَ عَلَى أَدْنَاكُمْ ¹⁹⁷

Niceleri ilim yolunda ömür sarf etmiş ve Allah Teâlâ'dan umdukları nasipleri almışlardır. Fetih, yardım ve Hakk'a yakınlıkları artmıştır. Çünkü ilimler, onlara sığınırın, Hak'tan/yanlıştan korunmak için en kıymetli şeylerdir. İlm-i ferâiz ise ilimler arasında hayatın işleyişini Hakk'ın rızasına uygun sağlamak ve Allah Teâlâ'nın inayetine ulaşmak için tahsili en elzem ilimdir. Çünkü Allah Teâlâ'nın rızası talimdeki kemâlâta, ameldeki hallerin O'nun rızasına uygun olmasına bağlıdır. (6a) Hakk'a boyun eğen ârif, seçkin faziletli mübarek, Hakk'a yönelen sâdık ve salih kardeşim Darinde kazasından ahfâd-ı Şeyh Hamîd-i Velî Seyyid Osman Hulûsî b. Ahmed Hilmî (Allah Teâlâ onun sırrını yüceltsin, hallerini en sevimli hallere getirsin, gayretlerini en güzel neticelere çıkarsın) İmam Muhammed b. Abdürreşîd es-Secâvendî'nin *Metnü's-Sirâciyyeti'l-Hanefiyye* adlı eserini ve onun Allâme Seyyid Şerîf (Allah Teâlâ ikisini de bağışlasın ve türlü lütuflarıyla onları taltif eylesin) tarafından yapılan şerhini okudu. Aynı şekilde Tokâdî'nin eserinden mücmel ve mufassal olarak meseleleri benden aldı. Gayret ve çabalarını ferâiz ilminde artırdı. Zamanımızın ilim ve marifet neşredicisi konumuna geldi. Zamanımız Sultan b. Sultan, Sultan el-Gâzî Abdülhamîd Hân (Allah onun düşmanların yok etsin, onu mesrur etsin ve mülkünü mamur etsin (6b) âmin, benden icâzet istedi ben de ona icâzet verdim. Ferâiz ilmi ve müşkilleri çözme konusunda onu yetkilendirdim. Ona, Allah Teâlâ'ya takva ile kulluk etmesi, O'na itâat etmesi, ömürleri ve hastaları tedavi etmesi, Allah rızası için bedelsiz yardımda bulunması, kötülüklerden, hata ve bidatlerin ayrıştırıcı tehlikesinden uzak durması konusunda vasiyette bulundum. Ben bu ilmi, faziletli kâmil insanların yol göstericisi karanlıkları aydınlatan zaman ve asrımızın eşsiz âlimi babam es-Seyyid Ömer Şem'î b. Mustafa el-Âşûdî'den (Allah Teâlâ onu ve babasını affeylesin) okudum ki o Hatip-zâde denilmekle tanınırdı. Babam İbrahim Efendi el-Egregî'nin, o, Hâfız el-Hâc

Muhammed Efendi b. İbrahim et-Tokâdî'nin, o, eşsiz âlim Hacı Osman el-Bey pazârî'nin (Allah Teâlâ onu affıyla gölgelendirsin ve onu kendisine yakın olarak nimetlendirsin), o, seçkin âlim faziletli kâmil ----“in talebesidir...”

Osmanlı ilim geleneğinde hocaların talebelerine verdiği icazet uygulamasının güzel bir örneği olan bu vesikanın sonu eksiktir. Bununla birlikte icazetname geleneğinin hemen hemen bütün özelliklerini taşımaktadır. Sözelimi, Esmâü'l-Hüsna'dan “el-Vekîl” ismiyle başlayan icazetname, mutlak ilim sahibi olarak Hakk'ı dile getirmekte, bütün peygamberlerin ilmin kaynağı olan Hakk'ın emri ile ilmi neşrettiklerine değinmekte ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvet silsilesindeki konumuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca icazetnamede kullanılan âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler ilmin değeri, âlimin önemi ve Hakk'a vuslatta ilmin fonksiyonu gibi temel konuları içeren âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden seçilmiştir. Daha çok âyet-i kerîmelere yer verilen icazetnamede, bu icazetnameyi veren kişi ilmî yolculuğunu, silsilesini ve okuduğu dersleri zikretmiş ve icazet verdiği kimseye de hangi konularda yetki verdiğini açıkça dile getirmiştir.

Talebesinin gayretlerini, ilim yolculuğunda geçirdiği aşamaları, ona olan nasihatlerini ve Hakk'ın lütfu ile gelinen noktayı icazetnameyi veren hoca metinde zikretmiştir. Nasihatleri içerisinde ihlâslı olmayı ve ilmi Allah rızası için öğrenip O'nun rızası için neşretmeyi öne çıkaran müellif, âlimlerin peygamberlerin vârisleri olduklarını ve onlar gibi hakikat arayıcısı olması noktasında talebesine telkinde de bulunmuştur. Sadece ilim öğrenmeyi değil, öğrenilen ilimle güzel ahlâk sahibi olmayı da talebesine tavsiye eden müellif, önceden gelip geçen ve ilimden istedikleri verimi alan âlimleri örnek almasını da talebesine telkin etmiştir.

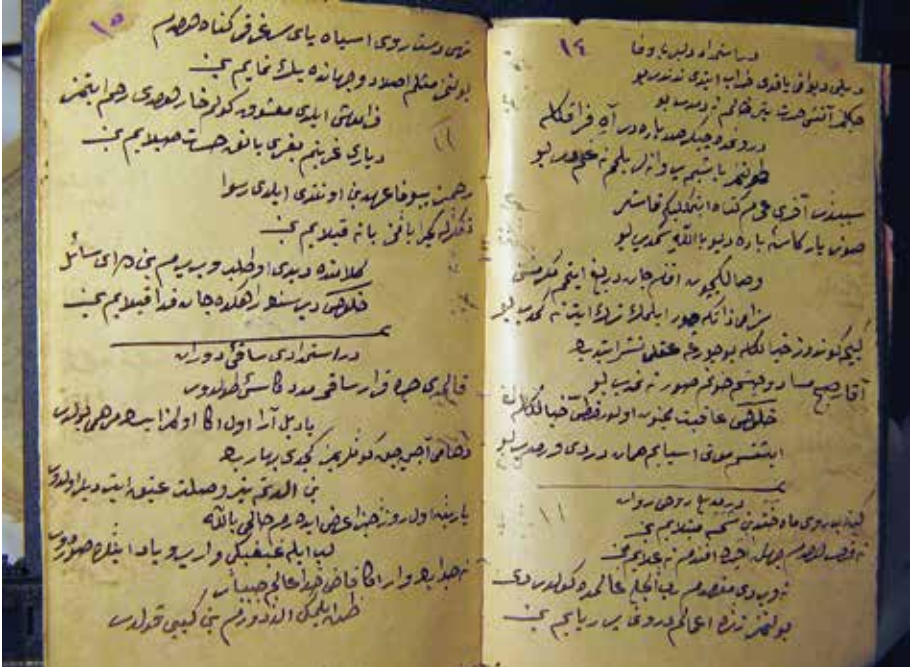
Ömer Osman Hulûsî Efendi'nin şairlik yönü de bulunmaktadır. Şiirlerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) sevgisi, bağışlanma talebi, aşk, gönül, muhabbet, rıza ve ilâhî sırlar gibi birçok konuyu işleyen Ömer Osman Hulûsî Efendi, şiirlerinde “Hulûsî” ismini mahlas olarak kullanmıştır. Onun şiirine şu beyitler örnek verilebilir:

*Bağışla benim cürmümü ol hakkı Muhammed
Âşıkım âlemde ol bî-çâreye kavuştur*

*Mecnûn gibi oldu ciğerim âhirî büryân
Leyla diyerek bulduğu dîdâra kavuştur*

*Bu Hulûsî pür kusûrun maksûdunu eylegilatâ
Teşne-i dil gayrı yeter kevser-i bî-ka'ra kavuştur*

Ey Hulûsî ol Hudâ'nın emrine kil i'timad

• Ömer Osman Hulûsî Efendi'nin Kendi El yazması ile Şiirlerinden bir Sayfa

Boşanup kalmaz kafeste âkîbet cân bülbülü.

Hulûsî gayri terk eyle cihânda bâ-vefâ yârî

Muhabbet yokda mihnet çok derûnî pür cefâ yârî.

Bir Hulûsî kemterim yâ Hû rızâ şâd et beni

Sanki ma'mûr olmuşam artık harâb ister gönül.

Ol yüce Mevlâ'ya sâldım senin için arz-ı hâl

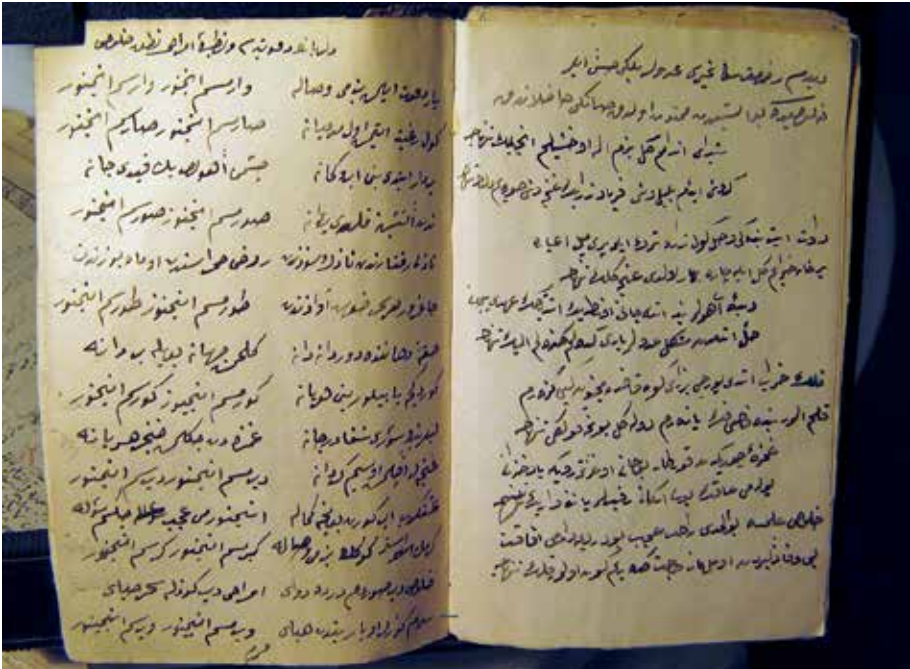
Bu Hulûsî âhirî derdinle mecnûn oldu gel

Daima yansın vücudum kalmasûn sabr u karâr

Sâyenize defteri yok dürmek ister bu gönül

Kıl fedâ cânın Hulûsî râhibine maksûdu bul

Cennet içinde cemâli görmek ister bu gönül.

• Ömer Osman Hulûsî Efendi'nin Kendi El yazması ile Şiirlerinden bir Sayfa

Burada yer verilen şiirlerinin yanı sıra Ömer Hulûsî Efendi'nin başka şiirleri de elimizde bulunmaktadır. Dil, usûl ve içerik bakımından kendine mahsus özellikler taşıyan Ömer Hulûsî Efendi'nin şiirleri bir bütünlük içerisinde ele alınmalı ve bu bütünlük çerçevesinde şiirleri değerlendirilmelidir.

9. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Âilesi:

Çocukları ve Torunları

Hatip Efendi'nin Fatıma Hanım ile evliliğinden Ahmet Nurî Efendi, Bedreddin Efendi, Osman Hulûsî Efendi adlarında üç oğlu ve Sâkinetü'z-Zehra adında bir kız çocuğu olmuştur. Oğullarından Bedreddin Efendi küçük yaşta vefat etmiştir. Kabri Hacılar Şeyhli Mahallesi'ndedir. Bedreddin Efendi'nin dışında burada Hatip Efendi'nin diğer evlatları, torunları, kayınpederi ve Zara'da bulunan akrabaları hakkında bilgi sunulacaktır.

9.1. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin En Büyük Oğlu:

Es-Seyyid Ahmet Nuri Efendi

Hatip Efendi'nin en büyük oğlu Ahmet Nuri Efendi'dir. Ahmet Nuri Efendi, 1900 yılının Ramazan ayında Darende Şeyhli Mahallesi 64 numaralı evde dünyaya gelmiştir. Bu mahallede çocukluk yılları geçen Ahmet Nuri Efendi'nin o dönem Hacı Mahmûd Efendi ve Hacı Mehmed Efendilerin müderrislik yaptığı Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde tahsil gördüğü bilinmektedir.¹⁹⁸ Ayrıca Şeyhli Camisinin imamı olan Müslüm Penahi'nin ders halkalarına da katılmıştır.¹⁹⁹

Zeynep Hanım'la evlenen Ahmet Nuri Efendi'nin Bedrettin, İbrahim, Ali, Ayşe Fatma ve Hayriye adlarında beş çocukları olmuştur.

11 Ağustos 1925'te vatanî görevi için askere giden Ahmet Nuri Efendi, askerlik vazifesini Sivas'ın Gürün İlçesi'nde yazıcı er olarak ifa etmiştir. 2 Kasım 1928'de terhis olan Ahmet Nuri Efendi'nin askerdeki kaydında 1,75 boyunda ve 86 kg ağırlığında, yeterli okur-yazar olduğu ve medrese tahsili gördüğü kaydı yer almaktadır.

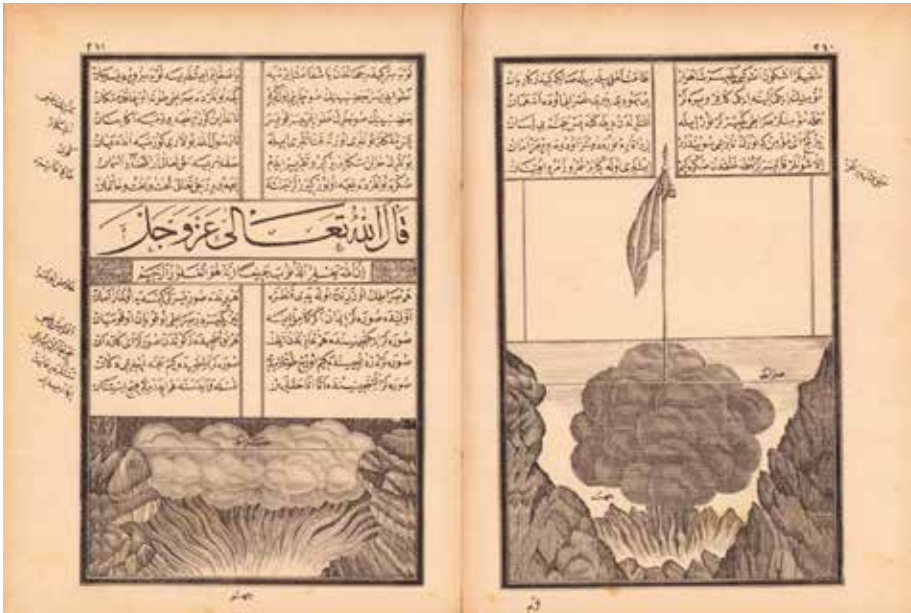
• Es-Seyyid Ahmed Nuri Efendi

Askerlik dönüşü Adana'da ortak olarak açtıkları dükkânda Yüreğirli Elif oğlu Kilise Köyünde kısa bir süre ticaretle uğraşan Ahmet Nuri Efendi'nin Sabuncu Mehmet Efendi'nin yanında bir ay Ramazan imamlığı yaptığı, sonrasında Çaşkırılı'ya gidip orada da ticaretle meşgul olduğu bilinmektedir. Daha sonra Sivas Kangal İlçesi'nin Kalkım Köyü'nde imamlık yapmıştır. Anlatıldığına göre bu göreve giderken *Dürr-i Yektâ*, *Kenzü'l-irfân*, *Ahmed-i Bîcânî (Ahmediyye) kardeşinin Muhammediyye'si*, *Hatipler İçin Türkçe Hutbe Kitabı*, *Kurban Risâlesi*, *Envâru'l-hamîd*, *Mevlîd-i Şerîf (İhramcızâde Hazretlerinin Eseri)*, *Niyâzî-i Mısırî Divânı*, *Leylâ vü Mecnûn (Fuzûlî)*, *Fersûde Defter* ve kendi el yazısıyla kaleme aldığı *Evrâd-ı Şerîf* kitaplarını yanına almış ve bu eserlerden istifade ederek vazifesini ifa etmiştir.²⁰⁰

Ahmet Nuri Efendi'nin imam-hatiplik görevi sürecinde başvurduğu kaynaklardan ilki *Dürr-i Yektâ* adlı eserdir. Aslen Konyalı olup İstanbul'da dünyaya gelen, 1811-1825 yıllarında Huzur Dersleri'ne muhatap, 1826-1835 yıllarında mukarrir olarak katılan, Halvetiy-

ye tarikatının Yiğitbaşı şubesine mensup olan ve Rumeli Kazaskeri iken vefat eden İmamzâde Muhammed Es’ad b. Abdullah Efendi (öl. 1267/1851) tarafından kaleme alınan eser,²⁰¹ halka hitap eden bir çalışma olduğu için sade bir dile sahiptir. 190 sahifelik bu kısa ilmihal kitabında, iman esasları, namaz, oruç, zekât ve haccın fıkıh bilgileri anlatılmaktadır. Son kısımda cihad faslı yer almaktadır.²⁰²

Ahmet Nuri Efendi’nin Kalkım’da irşâd faaliyetlerine yön veren eserlerden biri de meclis-i meşâyih görevinde bulunan Es’ad-ı Erbilî’nin (öl. 1931) *Kenzü’l-irfân* adlı çalışmasıdır.²⁰³ Erbilî’nin *Mek-tûbât*, *Dîvan*, *Risâle-i Es’adiyye*, *Fâtîha-i Şerîfe Tercümesi*, *Makâleleri* ve *Tevhid Risâlesi Tercümesi*, *Kaside-i Münferice Tercümesi* adlı eserlerinin yanı sıra 1001 hadîs-i şerîfi derlediği *Kenzü’l-irfân* adlı bir hadîs mecmuası bulunmaktadır. Ahmet Nuri Efendi’nin irşâd faaliyetlerine kaynaklık teşkil eden eserlerden olan *Kenzü’l-irfân*’da hadîs-i şeriflerin metin ve Türkçeye tercümeleri yer almaktadır. Seçilen hadîs-i şerîfler, sözlü ve fiili amellerin fazileti, memduh ve mezmum huylar, Allah sevgisi ve korkusu, dünya

ve dünya malının kötülüğü, büyük günahlar, helal ve haram olan şeyler gibi konuları içerir. Es’ad Efendi, önsözde eseri, hadîslerin ve sünnetin dindeki önemli yerini belirtmek ve halkı sünnet aleyhinde oluşacak yanlış anlamalardan vazgeçirerek, ilim ve irfan kaynağı olan bu mübarek sözlere itaate ve bunlardan istifadeye davet etmek üzere hazırladığını ifade etmiştir. Bu eser, İstanbul’da eski harflerle 1317 ve 1327 tarihlerinde iki defa neşredilmiştir.²⁰⁴ Toplam 138 bâb-

• Kitab-ı Muhammediye'nin İlk Sayfası

dan oluşan eser daha çok terğîb ve terhîb türü hadîs-i şerîflerden müteşekkildir. Dinî ve içtimâî hadîs-i şerîflerin yoğun bir şekilde yer aldığı *Kenzü'l-irfân*, döneminde ve sonrasında yoğun ilgi gören eserlerdendir.²⁰⁵ Erbilî, âyet-i kerîmelere getirdiği yorumlar, hadîs-i şerîflerle ilgili değerlendirmeleri ve tasavvufî görüşleriyle geniş bir çevreyi etkilemiş sûfî şahsiyetlerdendir. Anlaşıldığı kadarıyla Ahmet Nuri Efendi de onun tesir halkasına dâhil olan gönül erlerindendir.²⁰⁶

Ahmet Nuri Efendi'nin başvuru kaynaklarından bir diğeri Ahmed-i Bîcân'ın (öl. 870/1466'dan sonra) “Ahmediyye” olarak da bilinen *Envâru'l-âşikîn* adlı eseridir.²⁰⁷ Velûd bir müellif olduğu anlaşılan Ahmed Efendi'nin *Ahmediyye* dışında *Acâibü'l-mahlûkât*, *Dürr-i Mekkûn*, *Kitâbü'l-Müntehâ ale'l-Fusûs*, *Melhame* veya *Bostânü'l-hakâyık* adlarıyla da bilinen *Şemsiyye* ve *Cevâhirnâme* adlı eserleri de büyük ilgi görmüştür.²⁰⁸ *Envâru'l-âşikîn* (*Ahmediyye*), her biri belli bir konu etrafında gelişen beş ana babdan oluşur.

Bablar fasıllara, bazı fasıllar da “Meb‘as” adı verilen alt bölümlere ayrılır. Birinci babda mevcûdâtın nizamı, yerdeki ve gökteki varlıklar, bunların yaratılışındaki ilâhî hikmet ve sırlar anlatılmıştır. Eserin en uzun bölümü olan ikinci babda, Hz. Âdem’den başlayarak hemen bütün peygamberlerden, mûcizelerinden, vahiy ve vahyin sırlarından, peygamberlerin karşılaştıkları zorluklardan bahsedilmiş, her peygamberin hayatında önemli yeri olan olaylar ayrıca ele alınmıştır. Üçüncü babda Hz. Cebrâil, Hz. Mîkâil, Hz. İsrâfil, Hz. Azrâil, Kirâmen Kâtibîn ve diğer melekler, bunların vazifeleri, ruhlar, ruhların makamları ve görünmeyen varlıklar anlatılmıştır. Dördüncü bâb, kıyamet günü hakkında verilen bilgilerle başlar. Bu bâbda itikadî ve amelî hükümler, namaz, oruç, zekât, hac gibi çeşitli ibadetler, ilim ve cehalet, emir bi’l-ma’rûf nehiy ani’l-münker, cihad, mübarek gün ve geceler, İslâm’ın şartları, sabır, sadaka vermenin fazileti, dua, zikir, tesbih, tövbe ve istiğfar gibi konular üzerinde durulmuştur. Eserin beşinci bâbında cennet, a’râf, Allah’ın görülmesi, cennet nimetleri ve cennet ehlinin durumu, şehîdlerin cennetteki mertebeleri, cehennem ve günahkârların hali gibi konular ele alınmıştır. “Hâtîme” başlığını taşıyan bölümde 850’de (1446) Gelibolu’da yazmaya başladığı eserini 855/1451 tamamladığını söyleyen yazar gerek bu kitabın gerekse kardeşinin *Muhammediyye*’sinin önemli eserler olduğunu belirttikten sonra mensur bir münacaâtla kitabını bitirmiştir.²⁰⁹

Ahmed-i Bîcân’ın ağabeyi Muhammed (Mehmed) Bîcân’ın (öl. 855/1451) *Muhammediyye*’si de Ahmet Nuri Efendi’nin istifade ettiği eserler arasındadır. Muhammed Bîcân, kardeşi Ahmed-i Bîcân ile birlikte Hacı Bayrâm-ı Velî’ye (öl. 833/1430) intisap etmiş,²¹⁰ zâhir ve bâtın ilimlerini cem etmiş bir gönül eridir.²¹¹ Muhammed Bîcân’ın eserleri şu şekilde gösterilebilir: *Meğâribü’z-zamân li-ğurûbi’l-eşyâ’ fi’l-ayn ve’l-ıyân*, *Fâtîha Tefsiri*, *Saltuk-nâme*,

Fusûs'un ilk tercümesi kabul edilen *el-Müntehâ 'ale'l-Fuşûş ve Kitâbü Muhammediyye fî na'ti seyyidi'l-âlemîn habîbillâhi'l-a'zam Ebi'l-Kâsım Muhammedini'l-Mustafâ* diğer adıyla *Muhammediyye*.²¹² *Muhammediyye*, üç ana bölümden meydana gelmektedir.²¹³ Yazıcıoğlu Muhammed, rüyasında Resûlullah'ı (s.a.v.) görüp ondan aldığını söylediği emirle 850 (1446) yılında yazmaya başladığı kitabını 853 Cemâziyelâhîrinde (Ağustos 1449) Gelibolu'da tamamladığını söylemiştir.²¹⁴ *Envârü'l-âşîkîn, Megâribü'z-zamân*'ın mensur, *Muhammediye* ise manzûm halde Türkçeye tercümeleridir.²¹⁵

Ahmet Nuri Efendi, Cuma ve bayram hutbelerinde insanlara yol gösterici bir faaliyet olmak üzere Üryânî-zâde Ali Vâhid Efendi'nin (öl. 1940) *Hatipler İçin Türkçe Hutbe Kitabı* adlı eserinden istifade etmiştir.²¹⁶ Hutbeler, yaygın din eğitimi faaliyetlerindedir ve geniş halk kitlelerine dinî bilginin etkili bir şekilde ulaştırılabilmesi için atılan adımlardan biridir.²¹⁷ Ali Vâhid Efendi, *Asker İlmihali*,²¹⁸ *Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim*,²¹⁹ *Köy Hatibi*,²²⁰ *Köy Hocası Mecmuası*, *Köy İlmihali*,²²¹ *Terbiye Dersleri*,²²² *Vücut Sağlığı*²²³ ve *Vaaz*²²⁴ adlı eserlerinin yanı sıra *Türkçe Hutbeler* adlı eseri de kaleme almıştır.²²⁵ 40 hutbeden meydana gelen eser, 368 sayfadır ve konular sistematik bir şekilde işlenmiştir. Eserdeki sistematik işleyiş, konu başlıklarından anlaşılmaktadır ki eserdeki sekiz konu başlığı şu şekildedir: İman, ibadet, dini gün ve geceler, ahlâk, helaller-haramlar, içtimaiyat, insan ve eğitim. İbadetler başlığı altında namaz, oruç, hac ve zekât, sadaka, Kur'ân-ı Kerîm okumak, cenaze namazı, Cuma namazı; içtimaiyat başlığında akarsulardan devlet lehine faydalanma, denizcilik ve gemilerin önemi, Allah'tan alıkoymadıkça zenginliğin güzelliği, salgın hastalıklar ve aşı ile korunma, ekolojik dengede ağaçların yeri, vatan uğruna can ve maldan yapılacak fedakârlık, merhamet ve yetimlere bakmak; iman kısmında dünya ile ahiret arası, hem

dünya hem ahireti mamur etmek, kıyametin kopma zamanının bilinmeyişi, ahirete imanın dünyaya faydası, kaderi yanlış anlamak, cennet kimler içindir, mahşer kaygısı; insan başlığı altında vücûd sağlığı, gençlik nimeti, ölüm tehlikesi, vaktin kıymeti ve önemi, özenerek çalışmak, Allah’ın nimetleri; dinî gün ve geceler kısmında mübarek aylar mübarek günler, Berat kandili, kurban bayramı; ahlâk başlığında tevekkül nasıl olur neye yarar, faydalı düşünceler, nekeslik, cimrilik; eğitim kısmında ilim, sanat, marifet, fen, din, şeriat, Kur’ân-ı Kerîm; haram ve helaller başlığında ise içki, sarhoşluk ve kumar adlı hutbeleri ihtiva etmektedir.²²⁶ Ali Vâhid Efendi’nin yaşadığı dönemdeki sorunları ve çözüm önerilerini ilmî bir hassasiyetle dile getirdiği hutbelerinden istifade ile irşâd faaliyetlerini gerçekleştiren Ahmet Nuri Efendi, kendi döneminde de problem olan mevzulara dair uyarı ve çözüm önerilerini bu hutbeler vesilesiyle çevresindeki insanlara duyurmuştur.

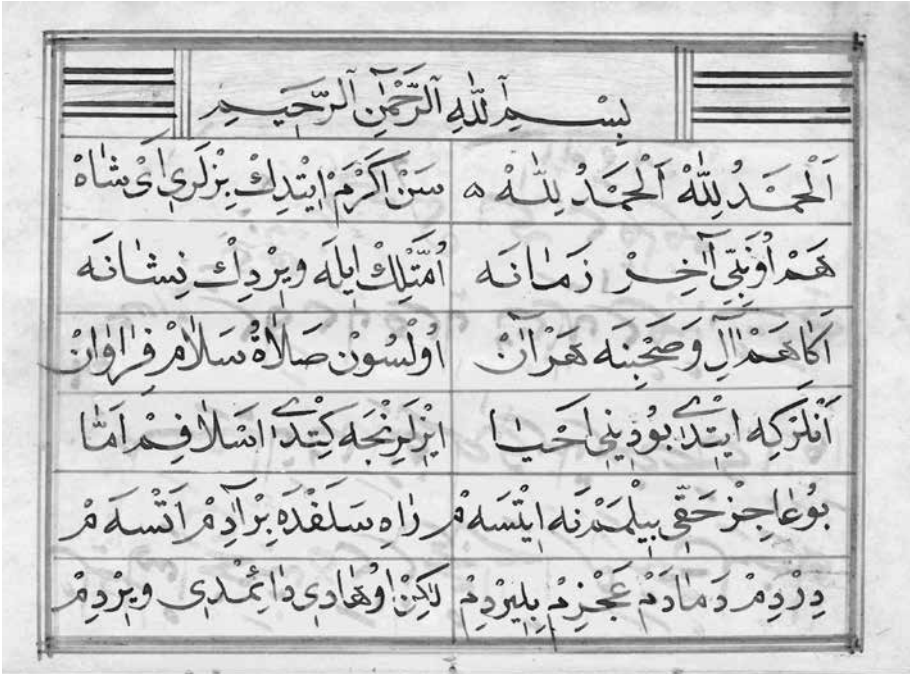
Ahmet Nuri Efendi’nin kişisel ve toplumsal etkisi ile İslâm dininin en dikkat çekici ibadetlerinden bir olan kurban ibadetini halka anlatmak için başvurduğu önemli bir kaynağı Kastamonulu Evliya Efendi’nin *Kurban Risâlesi* adlı eseridir. Evliya Efendi’nin bu eseri Kastamonu Matbaası’nda 1288/1871’de basılmıştır ve 40 sayfadır. Kurban olacak hayvanlar, kesilecek damarlar, hayvanın diri olması, kesim işlemini yapacak alet ve kesim işlemi, kurbanın müstehapları, kesimden sonra müstehap olan şeyler, ahkâm-ı kurbân, nisâb-ı kurbân, efdal olan kurban, kurbanı mani olan ayıplar, kurban etlerinin taksimi, yenmeyen azalar, kurbanın derisinin durumu, kurban günleri, bayram namazı ve bayram namazının vakti gibi kurban ibadetine bütüncül bir bakış açısı ile eserini şekillendiren Evliya Efendi, satır aralarında da kurban ibadetinin kişiye ve topluma olan katkısı üzerinde durmuştur.²²⁷ Ahmet Nuri Efendi de Evliya Efendi’nin bu önemli ibadete dair

aktarımları rehberliğinde meselenin daha kapsamlı ve derinlikli olarak anlaşılabilmesi için gayret göstermiştir.

Ahmet Nuri Efendi'nin irşad faaliyetlerine kaynaklık eden önemli bir çalışma da Ali Nureddin Yüce'nin üç ciltten oluşan *Envâru'l-hamîd fî fıkhi ehli't-tevhîd* adlı ilmihal çalışmasıdır.²²⁸ Ahmet Nuri Efendi'nin istifade ettiği bu eser, İstanbul Bâbiâli Caddesinde 38 Numaralı Matbaada 1317'de basılmıştır. Ahmet Nuri Efendi, daha önce tanıtımı yapılan *Dürr-i Yektâ* ve *Kurban Risalesi* gibi ilmihal türü eserlere ek olarak *Envâru'l-hamîd*'den de istifade ederek irşad faaliyetlerini çeşitlendirmiştir.

Ahmet Nuri Efendi, babası Hasan Feyzî Efendi'nin de üstadı olan İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi'nin (öl. 1969) *Mevlîd-i Şerîf* adlı çalışmasını da koleksiyonuna ekleyerek irşad faaliyetlerinde bu eserden de faydalanmıştır. Osmanlı toplumunda Süleyman Çelebî'nin (öl. 825/1422) *Mevlîd*'inin (*Vesîletü'n-necât*) yaygın bir şekilde okunması diğer mevlîd müelliflerini gölgede bırakmıştır.²²⁹ Kadîm geleneğimiz içerisinde seçkin bir yere sahip olan mevlîd-i şerîf kültürü, Süleyman Çelebî ile sınırlandırılmamalıdır. Ondan önce de sonra da birçok mevlîd müellifi Çelebî'nin *Mevlîd*'ine benzer ve ondan farklı özelliklere sahip birçok mevlîd metni kaleme almıştır.²³⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu, nesebi, miracı, vefatı, ahlâkî özellikleri ve daha birçok konu başlığı ve muhataba sunuş şeklindeki etkileyici mevlîd-i şerîfler toplumumuzun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.²³¹ Toplumumuzda doğum, düğün, sünnet, cenaze veya daha birçok hayır işleri mevlîd-i şerîf eşliğinde anlamlı kılınmış ve mevlîd-i şerîf merasimleriyle insanımız Hz. Peygamber'e (s.a.v.) olan sevgi ve muhabbetini hayatın her alanında gösterme imkânı bulmuştur.²³² Mevlîd-i şerîf müelliflerinin yirminci yüzyıldaki önemli simalarından olan İsmail Hakkı Toprak Efendi, aynı zamanda Ahmet Nuri Efendi ve babası

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin yolunu takip ettikleri bir mâneviyât öncüsüdür. Hayatı, eserleri ve tesirleriyle ilgili farklı bir bölümde bilgi sunulacak olan İsmail Efendi, İhramcızâde şeklinde tanınan, Sivas başta olmak Anadolu'nun birçok noktasında hatta yurt dışında birçok merkezde geniş kitleleri etkilemeyi başarmış bir gönül eridir. İsmail Efendi'nin *Mevlîd*'inin adı *Yâre Yâdigâr*'dır.²³³ *Yâre Yâdigâr* toplam 191 beyittir ve *Mevlîd*'in ana kısmı 175 beyitten meydana gelmektedir. Bu ana kısma eklenen “Muhammed” redifli Türkçe naat ve sekiz beyitli Arapça naat ile *Mevlîd*, 191 beyte ulaşmaktadır. Bu *Mevlîd-i Şerîf*, 1969 ve 2009 yıllarında iki defa yayımlanmıştır.²³⁴ *Mevlîd-i Şerîf*'inde İsmail Efendi besmele, hamdele ve salvelenin ardından sebab-i telif-i kitab olarak kabul edilebilecek bazı beyitlere yer vermiştir. 19 Rebiülevvel 1352/12 Temmuz 1933'te eseri tamamladığını belirten İsmail Efendi, eseri gördüğü bir rüya üzere kaleme aldığını söylemiştir.²³⁵ Öğle uykusunda iken gördüğünü söylediği rüyasında İsmail Efendi, Tevfik

• İhramcızâde İsmail Hakkı Hazretleri'nin *Mevlid-i Şerif* Kitabının bir sayfası

isminde bir zatın elinde vezinli bir inci bulunduğunu seyre daldığını belirtmiş ve uyanır uyanmaz üstadı Mustafa Takî Efendi'nin (öl. 1925) mensûr olarak kaleme aldığı eserlerinden hareketle *Yâre Yâdigâr* adlı bu mevlîd-i şerîfi yazdığını belirtmiştir.²³⁶ *Mevlîd*'de İsmail Efendi, Hz. Peygamber'in doğum öncesi, doğum ânı, doğum sonrası ve risalet görevini almasıyla ilgili önemli bölümleri veciz ifadelerle ve özet bir şekilde dile getirmiştir.²³⁷ Bu eserinde İsmail Efendi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diğer peygambere olan üstünlüğü, peygamberlerin sonuncusu olduğu hususu ve mükemmel bir ahlâka sahip oluşunu vurgulamıştır.²³⁸ Yazıldığı dönemin şartları itibariyle İsmail Efendi'nin bu mevlîd-i şerîf çalışması, birçok insanın gönül dünyasına yön vermesi ve Hz. Peygamber'i (s.a.v.) tanıtma adımı olması gibi bakımlardan derin iz bırakan bir eser olarak kabul edilmiştir.²³⁹ Ahmet Nuri Efendi, babasının ve kendisinin üstadı olan İsmail Efendi'nin bu seçkin eserini de irşâd faaliyetlerinin merkezine alarak hem Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gönülleri mest eden örnekliğini çevresindeki insanlara etkili bir şekilde sunmuş hem de takip ettiği mânevî yolun geleneğine olan bağlılığını gözler önüne sermiştir.

Ahmet Nuri Efendi'nin Nakşibendiyye tarîkatının Hâlidiyye kolunun yirminci yüzyıldaki etkin simalarından olan İsmail Hakkı Toprak Efendi'nin izini sürdüğünü gösteren işaretlerden biri de irşâd faaliyetlerinde Niyâzî-i Mısırî (öl. 1105/1694) söylemini gündemde tutmasıdır. Ahmet Nuri Efendi, Mısırî'nin *Dîvân*'ını insanların gönül dünyalarını aydınlatmak gayesiyle sıklıkla kullanmış ve bu adımıyla üstadı İsmail Efendi ve yolunu takip edenlerin usûlünü de canlı tutmuştur.²⁴⁰ Velûd bir müellif olan Mısırî'nin eserleri genellikle birkaç yapraklık risalelerden oluşmaktadır. Eserleri içerisinde Mısırî'nin geniş çevreler tarafından benimsenmesini sağlayan çalışması *Dîvân*'ıdır.²⁴¹ Mısırî, dil özellikleri

bakımından da dikkat çekici bir eser olan *Dîvân*'ında²⁴² kasideye yer vermemiştir.²⁴³ Daha çok gazel nazım biçimiyle kaleme alınan *Dîvân*, bir Mesnevî ile dörtlü, beşli ve altılı bentlerden meydana gelen manzumelerle iki de kıt'a tarzında yazılan tarih manzumesi içermektedir.²⁴⁴ Klasik divan düzenine göre bazı eksiklikleri olan *Dîvân*'daki gazeller genellikle yedi beyitlidir. Arapça, Türkçe, Arapça-Türkçe karışık şiirler de yer almaktadır.²⁴⁵ *Divân*'ın Osmanlıca ilk baskısı 1254/1838'de Kahire'de Bulak Matbaası'nda taşbaskı olarak yapılmıştır.²⁴⁶ Ana konusu ilâhî aşk olan *Dîvân*'da Mısırî, vahdet-i vücûd düşüncesi ekseninde görüşlerini şekillendirmiştir. İlâhî tecellî, vücûdun mertebeleri, kalp ve türleri, akla bakışı, kullandığı sembolik dil, zâhid eleştirisi ve nûr-i Muhammedî gibi konulardaki ifadeleriyle Mısırî, geçmişten kendisine kadar olan vahdet-i vücûd düşüncesinden istifade eden bir portre çizer. Aynı zamanda o, kendisinden sonra birçok sûfîyi bu konuda etkileyen bir müellif olmuştur.²⁴⁷ Ahmet Nuri Efendi, İsmail Efendi'nin irşâd faaliyetlerini yürütürken düşüncelerinden istifade ettiği Mısırî'nin etkileyici ve derinlikli *Dîvân*'ından faydalanarak üstadı gibi bir yöntemle irşâd faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.

Ahmet Nuri Efendi, Fuzûlî'nin (öl. 963/1556) *Leylâ vü Mecnûn* ve *Hadîkatü's-suadâ* adlı eserlerden de istifade etmiştir. Klasik Türk edebiyatının büyük isimlerinden olan Fuzûlî'nin hayatıyla ilgili çok az bilgi bulunmaktadır.²⁴⁸ Fuzûlî'yi şöhrete ulaştıran, onun nüfuzunu ve tesirini artıran husus, eserlerinde ve şiirlerindeki samimiyeti, coşkunluğu, sadeliği, duyarlılığı ve ifadelerindeki kudretidir.²⁴⁹ Şairde aşk ana konudur ve ıstırap, dünyanın geçiciliği ve ölüm temaları yoğun bir şekilde işlenmiştir.²⁵⁰ Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri ile İslâm dünyasında büyük bir kabul gören Fuzûlî, Arapça ve Farsça şiirleri vasat düzeyde görülürken Türkçe şiirlerindeki ifade yüksekliği ve Âzerî Türkçesi'ne

dair ustaca kullanımı kendisini unutulmaz şairler arasına dâhil ettiği kabul edilmektedir.²⁵¹ Fuzûlî'nin aşk konulu ünlü mesnevîsi *Leylâ vü Mecnûn* adlı eseri Leyla ile Mecnûn hikâyesinin Türkçe olarak anlatan en güzel eser olarak kabul edilmiştir.²⁵² 1535'te kaleme alınan eser mensûr bir girişle başlamaktadır.²⁵³ Tevhid, münacaât, mi'râciyye, na't, sâkinâme, Kanuni Sultan Süleyman'a medhiye, sebab-i telif bölümlerinden sonra Leyla ile Mecnûn'un aşk hikâyesi anlatılır.²⁵⁴ Lirik bir tarzın kullandığı eserde araya gazeller ve murabbalar serpiştirilmiştir.²⁵⁵ Fuzûlî, eseri Taşlıcalı Yahya, Hayâlî Mustafa Çelebi ve Üsküdarlı Aşkî'nin isteği üzerine yazdığını söylemiştir.²⁵⁶ Birçok yazma nüshası ve baskısı olan *Leyla vü Mecnûn*,²⁵⁷ edebî güzelliğin ve aşkın sembolü bir eser olarak divan edebiyatında ve Batılılaşma dönemi Türk şiirinde de büyük bir ilgi görmüştür.²⁵⁸

Ahmet Nuri Efendi, ehl-i beyte duyduğu derin sevgi ve Kerbelâ'da yaşanan acı hâdise üzerinden ehl-i beyte yapılan haksız muameleyi Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-suadâ*'yı merkeze alarak dile getirmiştir. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin (r.a) ve ehl-i beyitten onlarca masumun şehîd edilmesi²⁵⁹ Arap, İran ve Türk edebiyatında “Maktel-i Hüseyin” ya da kısaca “Maktel” denilen edebî bir türün neşet etmesine sebep olmuştur.²⁶⁰ Bu edebî türün önemli temsilcilerinden olan Fuzûlî, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin (öl. 910/1504) *Ravzatü's-şühedâ* adlı Farsça kitabını eserine temel alarak Ebû Mihnef'in (öl. 157/774) *Maktetü'l-Hüseyin* ve Radyüddîn İbn Tâvûs'un (öl. 664/1266) *el-Melhûf fî katli't-tulûf* adlı eserlerinden istifade ederek *Hadîkatü's-suadâ* eserini kaleme almıştır.²⁶¹ Fuzûlî'nin en hacimli eseri olan *Hadîkatü's-suadâ*, mensûr bir eser olmakla birlikte metin içerisinde 16'sı Arapça ve 525'i Türkçe olan ve 1152 beyitten oluşan manzûme de içermektedir.²⁶² Eser bir mukaddime, on bölüm (bâb) ve bir hâtimedden oluşmaktadır. Yazıldığı tarihi

net olarak bilinmeyen *Hadîkatü's-suadâ'*da Âzerî Türkçesinin özellikleri görülmektedir.²⁶³ Akıcı ve etkileyici usûlü dolayısıyla Fuzûlî'nin bu eseri yazıldığı tarihten itibaren Bağdat, Necef ve Kerbelâ başta olmak üzere Türklerin yaşadığı bütün bölgelerde ilgiyle karşılanmış²⁶⁴ ve Hz. Hüseyin'in ölüm yıl dönümlerinde okunarak genel bir kabul görmüştür.²⁶⁵ *Hadîkatü's-suadâ'*nın Kerbelâ mersiyesi başta üzere maktelin bütününü örnek alan eserler de kaleme alınmıştır ki bunların en meşhuru Darendeli Bekâyî'nin (öl. (1200/1785) *Kitâb-ı Kerbelâ'*sıdır.²⁶⁶ Öyle anlaşılmaktadır ki Ahmet Nuri Efendi, yetiştiği çevrenin ve yaşadığı ortamın da etkisi ile ehl-i beyte reva görülen zulmü simgeleyen Kerbelâ hâdisesiy-le ilgili sessiz kalmamış, ehl-i beyte olan muhabbeti dolayısıyla, inanç, ibadet ve ahlâkî sahalardaki sapmalara sebep olan Kerbelâ faciasını zaman zaman gündeme getirerek böyle büyük bir hataya düşülmemesi ve ehl-i beyte muhabbeti canlı tutmak gibi amaçlarla bu sahada kaleme alınan en değerli eserler üzerinden meseleyi değerlendirmiştir.

Fersûde Defter adlı eser ise Ahmet Nuri Efendi'nin çeşitli şiirleri, hikmetli sözleri ve aldığı notları içeren eski bir defterdir. Ahmet Nuri Efendi, bir not defteri gibi düşünülebilecek bu defterine yolunun büyükleri ve sûfî şahsiyetlerin sözlerini, şiirlerini ve yaşadığı tecrübeleri not etmiş, gerektiği yer ve zamanlarda bu notlarından istifade ederek insanlara yol göstermiştir.

Ahmet Nuri Efendi'nin irşâd faaliyetlerine menba olan eserleri genel bir değerlendirmeye tâbi tutulacak olursa öncelikle şu hususa işaret etmek yerinde olacaktır: Ahmet Nuri Efendi'nin esas aldığı eserler, onun zâhir ve bâtın dengesini gözetken şariat ve tarikat hassasiyetinin irşâd faaliyetlerine merkez olduğunu göstermektedir. Ayrıca Ahmet Nuri Efendi, döneminin şartlarını göz önünde bulundurarak ihyâ ve ıslahı gereken sorunlara kalıcı

çözümler sunabilme adına, o dönem insanların anlayabileceği bir dil ile beklentilerine gerçekçi çözüm önerileri sunan eserleriyle, etkileyici sunumlarıyla çözüm üretmiştir. İlmihal ve tasavvuf içerikli eserlerin ağır bastığı bu eserleri, halkın anlayabileceği bir üslûp ve dil ile irşâd faaliyetlerine dayanak yapan Ahmet Nuri Efendi, düşüncelerine dayanak olarak naklettiği bu eserlerle bir yandan da söylediği her sözü temellendirme gayretini gözler önüne sermiştir. İlmî (medrese) ve irfânî (tasavvuf) bir geleneğin mensubu olan Ahmet Nuri Efendi, irşâd faaliyetlerinde kullandığı bu eserlerle, güncel sorunlara dair sunduğu teklifleri, geleneğin sağlam yapısı ve ifade gücü ile birleştirerek insanların gönül ve zihin dünyalarını etkilemiştir. Düşünce sisteminin temelinde şeriâtın (fıkıh, ilmihal) yer aldığını net bir şekilde gösteren Ahmet Nuri Efendi, daha ince bir anlayış gerektiren tasavvufî meseleleri halkın anlayabileceği ve büyük ölçüde insanımızın rağbet ettiği eserler üzerinden izah yolunu tercih etmiştir. Sözün ve sunumun gücünü fark eden Ahmet Nuri Efendi, söz üstâdları (şair) ve etkileyici sunumlarıyla gönüller fetheden kimselerin (Allah dostları) izlerini takip ederek irşâd faaliyetlerinde başarıyı hedeflemiştir.

Ahmet Nuri Efendi'nin Kalkım'da imam-hatip olarak görev yaptığı süreçte bir rüya gördüğü ve bu rüyada Darende'deki evlerinde kalabalık insanların toplandığını ve anne babasının vefatını gördüğü bu rüya ile hissettiği nakledilmektedir.²⁶⁷ Etkilendiği bu rüyanın ardından Osman Hulûsî Efendi'ye bir mektup yazan Ahmet Nuri Efendi'nin bu mektubuna Osman Hulûsî Efendi şu şiirle cevap vermiştir:

*“Ey yüce pâye gel artık gel
Dâru'l-belâya gel artık gel
Ata anamız göçtü bakâya
Bu mâcerâyâ gel artık gel*

Beytü’l-belâmız bir hastahâne
 Oldu vebâyâ gel artık gel
 Derd ü belânın mahrûmu olma
 Yüz tut recâyâ gel artık gel

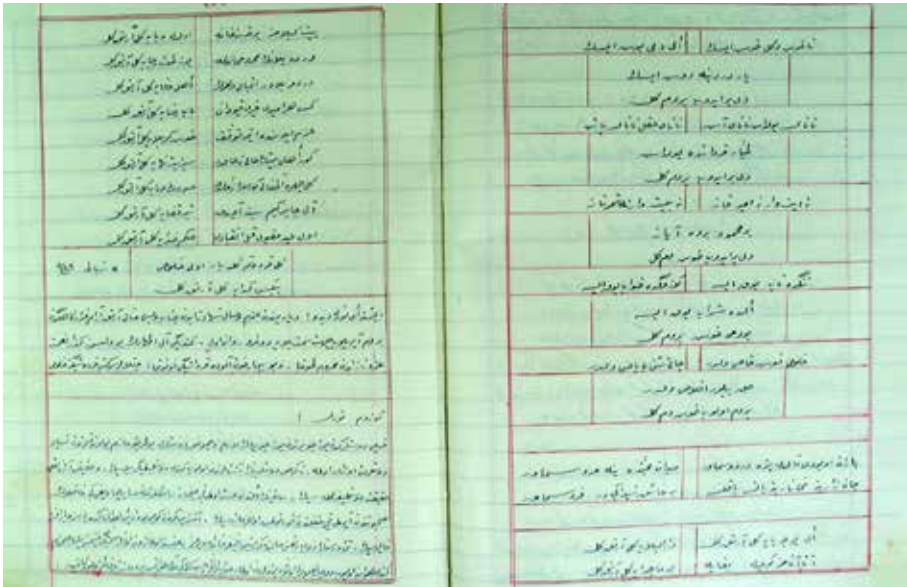
Derd ü belâdır ikbâlî dehrin
 Ehl-i vefâyâ gel artık gel
 Kes her ümîdi gayrı kapudan
 Bâb-ı rızâyâ gel artık gel

Azm eyle sen de etme tevakkuf
 Hoş Kerbelâ’ya gel artık gel
 Gör ehl-i beytin hâli ne hâldır
 Seyret nihâye gel artık gel

Gül çehre etfâlı görsen ne oldu
 Sorsan sabâyâ gel artık gel
 Âl-i abâyız kim sîne açtık
 Tîr-i gazâyâ gel artık gel

Ol abd-i makbûl kıl inkiyâdı
 Hükm-i Hudâ’ya gel artık gel
 Gel kardeşim gel yâr ol Hulûsî
 Bî-kes gedâyâ gel artık gel²⁶⁸

Osman Hulûsî Efendi, ağabeyi Ahmet Nuri Efendi’ye bir kardeşin nezaket ve ilmî yetkinliği ile anne ve babasının durumunu anlatmış ve gördüğü rüyanın anne babasının vefatına işaret ettiğini dile getirmiştir. Hulûsî Efendi, “Sevgili ağabeyim, imtihan sürecindeyiz. Bu süreçte yanımızda ol” ricası ile sözlerine başlamış, anne ve babalarının vefat ettiklerini, bu çetin imtihan sürecin-

- *Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin Mektûbât Adlı Eserinde Bulunan Ağabeyi Ahmed Nuri Efendi'ye Yazdığı Mektubun Sayfası*

de yanlarında olmasını ağabeyinden istemiştir. Hulûsî Efendi, devamında hastanede veba salgını nedeniyle yaşadıkları büyük imtihana atıfta bulunarak ağabeyinin manevî desteğini istemiş ve ağabeyini teselli sadedinde dert ve belaların Hak'tan bağışlanma ümidi için bir sebep olduğunu hatırlatarak bu sıkıntılar dolayısıyla şikâyetçi olmamasını ağabeyine tavsiye etmiştir. Hakk'a vefa gösteren ve fani olan dünya hayatını bu hissiyat ile anlamlı kılan kimseye dert ve belaların yoldaş olduğunu belirten Hulûsî Efendi, Hakk'ın dışında bütün kapılardan ümit kesip sadece O'na yönelerek ve Kerbela gibi büyük imtihanları hatırlayarak başa gelenlere sabırla tahammül gösterilmesi gerektiği hususunu hatırlatmıştır. Hulûsî Efendi'nin Kerbela imtihanı üzerinden verdiği bir mesaj da Allah Resûlü'nün (s.a.v.) sevgili torunlarının maruz kaldıkları iç acıtıcı hallerine bakıp, sonuç itibarıyla Hakk'a, O'nun rızasına kavuşmuş olarak vardıklarını düşünüp bu olay üzerinden gönlü teselli etme adımıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gül yüzlü evlatlarının haberlerini saba rüzgârlarına sormak gerektiğini, onların

başlarına gelenleri yoğun bir düşünce süreciyle tefekkür etmenin gönülde acı bırakmayacağını ifade eden Hulûsî Efendi, devamında kendilerinin de ehl-i beytten olduklarını ve nefis başta olmak üzere türlü düşmanlarla cenk etmek için bu tür bela ve dertlerin Hak’tan geldiğini bilmenin önem arz ettiğini dile getirmiştir. Hak katında makbul bir kul olmak için gönlün böylesi dert ve belalara boyun eğmesi gerektiğini söyleyen Hulûsî Efendi, bu boyun eğişin Hakk’ın hükmünü hiçbir itiraza mahal bırakmadan kabulün bir göstergesi olduğuna işaret etmiştir. Son dörtlükte Hulûsî Efendi’nin ağabeyine samimi ifadelerle Hakk’a yâr olmak için her türlü heves ve serzenişten gönlü ve dili uzak tutmak gerektiğini dillendirdiği ve sadece Hakk’a kulluk şuurunu ile gönlü meşgul ederek O’na bende olmayı tavsiye ettiği anlaşılmaktadır.

Anne ve babasının vefatı üzerine Darende’ye dönen Ahmet Nuri Efendi, memleketinde hastalanmış ve 13 Mart 1945’te vefat etmiştir.²⁶⁹ Ahmet Nuri Efendi’nin vefatıyla ilgili şöyle bir olay nakledilmektedir: “Anne babasının vefatından sonra Darende’ye dönen Ahmet Nuri Efendi, ebeveynlerinin kabirlerini ziyaret edip evlerine, kardeşlerinin yanına gider. Cuma günü olması dolayısıyla kendisinden Cuma namazını kıldırması istenir. Ahmet Nuri Efendi, isteksiz de olsa cemaatin ısrarı üzerine Cuma namazını kıldırır. O

• Ahmed Nuri Efendi’nin Şeyh Hâmid-i Velî/ Somuncu Baba Hazîresinde Bulunan Kabrinin Taşı/Kitabesi

günlerde Ahmet Nuri Efendi, kardeşi Osman Hulûsî Efendi'ye rüyasında Şeyh Hamîd-i Veli Camii şerifinin içerisinde Şeyh Hamîd-i Veli Hazretleri'nin (k.s.), “Ahmedim müştakım sana, geldin mi bana” diyerek eli ile kendisini çağırdığını söyler. Ahmet Nuri Efendi, “Babamızın yanına layık değiliz ama annemizin yanına bari gömseler bizi, Allahualem bizim de ömrümüz tamam” der. Ahmet Nuri Efendi'nin bu aktarımından sonra sohbeta giderler. Ahmet Nuri Efendi, sohbetten dönüşünde titreyerek hasta vaziyette ikinci vakti eve gelir. Beş-altı gün hasta yatağında yattıktan sonra yatsı ezanı okunurken Allah Allah diyerek ruhunu teslim eder. Rüyasında gördüğü ve şimdi kabrinin bulunduğu Şeyh Hamîd-i Veli Camii haziresine defnedilmiştir. Mezar taşının üzerinde şu bilgiler yazılıdır:

*“El-Hayyu’l-Baki,
Can verüb cânâna,
Maksuda irem derdim heman,
Cânımı verdüm âna,
Buldum hayât-ı câvidân 1365 sene-i hicri.*

Sâdât-ı Kiramdan, Şeyh Hamîd-i Veli ahfadından Hatip Hasan Feyzî Efendi Mahdumu Ahmed Nuri Efendi.”²⁷⁰

Osman Hulûsi Efendi, ağabeyi Ahmet Nuri Efendi'nin yaşadığı mânevî bir tecrübeyi şu şekilde aktarmıştır: Merhum ağabeyim bir gün hastalandı, ateşler içinde yanıyordu. “Ağabey ne oldu böyle birdenbire” dedim. Ağabeyim: “Gardaş bugün Hacı Hasan ağabey dersimi değiştirdi, ondan sonra rahatsızlandım” dedi. “Dersin nerede idi” dedim. Ağabeyim: “Gardaş dersim şurada idi, sonra şunu tarif etti” dedi. Baktım aradaki dersi atlayıp bir üst dersi tarif etmiş. Ağabey dersini bir ders atlamış dedim. Ben daha evvelce Pir Efendimiz dersimi değiştirdiğinde yazmıştım. Hacı Hasan ağabeye durumu söyledim. O da tatmin oldu, “Haklısın Seyyid ben

orayı unutmuşum” dedi. Ağabeyimin dersini düzeltince rahatsızlığı geçti” diye buyurdular.²⁷¹

Burada Osman Hulûsî Efendi’nin ağabeyi Ahmet Nuri Efendi’ye yazdığı bir mektuptan daha bahsedilecektir. Hulûsî Efendi, dua dolu ifadelerle ağabeyine bir mektup yazmış ve mektupta birçok önemli hususa değinmiştir. Mektup şu şekildedir:

Es-Selâmü aleyküm ve-rahmetullâhi ve-berekâtühû

Sevgili hâldaşım, ağabeyim, efendi kardeşim

Bezm-gâh-ı yâre her âhım müşfik yoldaşım

Gönülden aczile her dem selâm-ı sad-hezâr olsun!

Vücûdun sıhhat bin âfiyetle ber-karar olsun

Hazâna ermeyip hergiz bahâr-ı ömrün ey kardaş

Saâdetle cihan dârında cemin ber-karâr olsun

Bilvekâle cümle ihvân u yârândan selâm

Hep ahbâb u ahibbâ akrabâ akrândan selam

Gülbün-i bâğ-ı hayât-ı Hazret-i Hakk’ı olan

Ol mürüvvetli kemâl-i pür-atâ-kândan isterim

Nice kez sordu sizi, verdim cevâbı cümleten

Hürmetle tebliğ ettim dil ü cândan isterim

Bil-cümle arkadaşlar sıhhat u âfiyet üzere olup selam ederler. Peder gönülden, valide hem dilden hem gönülden selam edip ikisi de aynı şart ile gözlerinden öperler.

Hâne halkı, hamd olsun, cümlesi sıhhatte. Selam ederiz. Çocuklar hıfz-ı sıyânet-i ilâhîye emanet, vücutları sıhhatte ve zevkleri kemâl-i âfiyet üzeredirler ve muktedir oldukları kadar ellerinden öpüp her vechile duanıza *ümitvar* olurlar.

Cânib-i vâlideynden evlâdına ihsândır dua

Bâis-i gufrân-ı acz-ı bezm-i isyândır dua

Kurb-ı Hakk’a yol bulur olsa ki ger eşkiyâ

Kim alırsa himmetle ehl-i irfândan dua

İzzi artar dembedem kadri olur fevka’l-ulâ

Sa’y edip her kim ki alır olsa pîrandan dua

Ey Hulûsi afva layık kul olurdun sen dahî

Cehd ile alsan eğer ol pîr-i zîşândan dua.

Bu vesile ile hayır duanızı bekleriz.

Kardeşim!

Terk-i merak et. Burada olan işlerimizi inayet-i Hak ve himmet-i pîrân ile ikmâl ettik. Değirmen işleri *âsân* olarak geçti. Elhamdü-lillah, lutf-ı Hak bize yâr olup ol mahbûb-ı hakikat beytü’l-hazen gibi olan hânemizi teşrif buyurup himmet-i vaslı ile cümlemizi şâd u handân eyledi. Buna misâl olarak, orada bu vechile hayal ederek Fuzûlî’nin;

Yâr rahm etti meğer nâle vü efgânımıza

Ki kadem bastı bugün kulbe-i ahzânımıza

beytini ilânihâye okuyup hayâliyle teselli et. İki gün kadar eğleştiler. Gürün’e kadar beraber gittik. Elhamdülillah, çok lütuflarına mazhar kıldılar.

Hüseyin Ağa’ya, bil-cümle ihvân u yârâna nihayetsiz selam.”²⁷²

Selam ile söze başlayan Hulûsî Efendi, hemen ardından şiirin etkileyici gücünü kullanarak ağabeyine “Sevgili hâldeşim, ağabeyim, efendi kardeşim” şeklinde hitap ederek onun gönül dünyasının kapısını çalmıştır. Hakk *rızasına ermek için gayret*

gösterdiği yolda kendisine şefkatle muamelede bulunduğunu ve yardıma muhtaç olduğu her zaman kendisini yanında bulduğunu söyleyerek ağabeyine vefa borcunu dile getirmiştir. Âciz gönlünden yüzbinlerce selam gönderdiğini ve sağlıklı bir ömrünün olması için ağabeyine dua ettiğini belirten Hulûsî Efendi, ömrünün baharı asla sönmesin ey kardeşim, dünya bağında mutluluk daima seninle olsun, duaları ile kardeşi olarak ağabeyine duasını sürdürmüştür. Bütün ihvân ve dostlarının selamını onlar adına ağabeyine ileten Hulûsî Efendi, seven, yakın dostlar, akraba ve akranlarının da selamlarını ağabeyine takdim etmiştir. Hakk'ın lütfu olarak gülfidanı gibi imrenilecek bir hayat sürdürdüğünü belirttiği ağabeyinden kemâl olmak adına örnek teşkil etmesini ve tavsiyelerini talep eden Hulûsî Efendi, ağabeyi ile ilgili kendisine soranlara maddî ve mânevî anlamda ağabeyinin iyi olduğu haberini bütün içtenliği ile verdiğini de sözlerine eklemiştir. Bir mektubun asıl gayesi karşıdaki kişinin hâl ve hatırını sormak, kendilerinin durumunu karşı tarafa bildirmek, ondan iyi haberlerin kendisine ulaşmasını beklemek ve arz edilecek bir mesele varsa o meseleyi usulüne uygun bir şekilde karşı tarafa iletmektir. Hulûsî Efendi de tam olarak bunu yapmıştır. Bu giriş kısmından sonra Hulûsî Efendi, ağabeyi Ahmet Nuri Efendi'ye arkadaşlarının sıhhat ve afiyet üzere oldukları bilgisini ağabeyine aktarmış ve anne-babasının cân u gönülden selam edip gözlerinden öptüklerini ağabeyine bildirmiştir. Evin durumuyla ilgili de bilgi veren Hulûsî Efendi, ev halkının sağlık ve sıhhatlerinin iyi olduğunu, çocukların Allah Teâlâ'nın korumalarında bulduklarını, onların da amcalarının ellerinden öptüklerini söyleyerek aile fertlerini de mektubun içeriğine dâhil etmiştir.

Mektupta dikkat çekici iki dörtlüğe yer veren Hulûsî Efendi, dua konusunu merkeze alarak kimlerden dua alınırsa bu duanın kişiye ne gibi faydası olur sorusu üzerinden ağabeyine ve sevenlerine

bir gerçeği hatırlatmıştır. Anne-babanın evladına duasının kişiye Hakk'ın bir ihsanı olduğunu dile getiren Hulûsî Efendi, ilk olarak anne-baba duasının önemini dile getirerek meselenin önemine işaret etmiştir. Ardından Hakk'a karşı işlenen suçların affı ve kulun *âcizliğini* hissetmesinin de dua ile mümkün olacağına değinen Hulûsî Efendi, kişi günah işleye işleye azgınlık derecesine de gelse böyle bir kimse Allah dostlarından alacağı dua sayesinde Hakk'a kurbiyyet elde edebilir diyerek gönülleri duaya yönlendirmiştir. Devamında dua eden kimsenin kıymetinin dem be dem artacağını ve yüksek seviyelere ulaşacağını dillendiren Hulûsî Efendi'ye göre kişinin Hakk katında değerinin artması için çalışması ve gönül erlerinden dua alması gerekmektedir. Şiirin son kısmında kendisine seslenen Hulûsî Efendi, gayretle üstadından dua alırsa Hakk'ın affına layık olan kimseler kervanına kendisinin de katılacağını nefsine hatırlatır ve bu gerçekten sevenlerin ilham almasını ister.

Hulûsî Efendi, ağabeyine kendilerini merak etmemelerini, üstatlarının himmeti ile işlerini hallettiklerini söylemiş, Hakk'a hamd ederek, üstatlarının hanelerini şerefliendirdiğini, onun vesilesi ile evlerinden hüzünlerin gittiğini ve sevinçlere gark olduklarını haber vermiştir. Bu güzelliğe bir işaret olarak Fuzûlî'nin “Yâr inleme ve feryadımıza merhamet ile muamelede bulundu. Öyle ki hüzün kulübemize teşrif etti” mısramı teberrüken nakletmiştir. Üstadının iki gün Darende'de kaldığını, onu Gürün'e kadar yolcu ettiklerini ve birçok lütuflarına mazhar olduklarını sevindirici haberler cümlesinden olarak ağabeyine bildirmiştir. Hulûsî Efendi, selam ile başlayan mektubunu Sünnet-i Seniyyeye uygun bir şekilde yine selam ile bitirmiştir.

Ahmet Nuri Efendi'nin Bedrettin, İbrahim, Ali isimlerinde üç oğlu, Hayriye ve Ayşe Fatma²⁷³ isimlerinde iki kızı olmak üzere beş çocuğu vardır.²⁷⁴

Nüfus kaydına göre İbrahim Ateş, 01.07.1932 tarihinde Darende’de dünyaya gelmiştir. Önceleri Hacılar Şeyhli Mahallesi’nde ikâmet eden İbrahim Ateş, daha sonra ailesiyle birlikte Zaviye Mahallesi’ne taşınmıştır. 25.07.1953’te askere giden İbrahim Ateş, 25.07.1955’te bu vazifesini bitirerek memleketine dönmüştür. Askerlik dönüşü Şeyh Hamîd-i Velî Camiinde müezzin olarak göreve başlayan İbrahim Ateş, marangozluk işleri ile de meşgul olmuştur. Darende nüfusuna kayıtlı Yenicelioğullarından Mehmet Ali Yeniceli’nin kızı Bedriye Nazife Ateş (d. 01.07.1934) ile evlenen İbrahim Ateş’in yedi çocuğu dünyaya gelmiştir. Hüsamettin, Mesude, Sabri ve ikinci Hüsamettin adlı çocukları salgın hastalıklar dolayısıyla küçük yaşlarda vefat etmişlerdir. Ahmet Tacettin (d. 11.11.1955), Mehmet Hüsamettin (d. 10.08.1959) ve Mustafa Nurettin adlı çocukları ise hayattadırlar. İbrahim Ateş, camideki görevini sürdürürken 07.05.1961 tarihinde bir kaza sonucu vefat etmiştir.

Nüfus kaydına göre Ali Ateş, 01.07.1934 yılında Darende’de dünyaya gelmiştir. Hatice Ateş (d. 01.05.1947) ile evlenen Ali Ateş’in Ahmet (d. 05.10.1962), Hüseyin (d. 01.11.1964) ve İbrahim Alaattin

• İbrahim Ateş

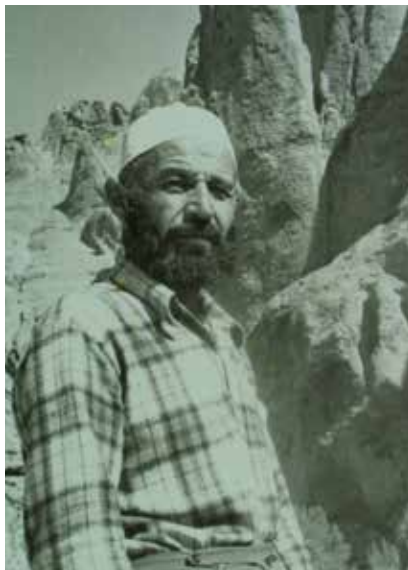
• Ali Ateş

(d. 31.12.1965) adlarında üç oğlu ve Necla (d. 01.08.1967) adında bir kız evladı dünyaya gelmiştir.

Hayriye Hanım (d. 1938), Ali Beyhan Bey ile 1958 yılında evlenmiş ve bu evliliğinden Zeliha (d.1961), Bekir (d. 1962), Fatime (d. 1963), Hatice (d. 1965), Ömer (d. 1966), Ali (d. 1970), Osman Nuri (d. 1977) adlı çocukları dünyaya gelmiştir.

Ayşe Fatma Hanım 01.07.1935 tarihinde Darende’de dünyaya gelmiştir. Şeyh Hamit Aytakin ile 1955’te evlenen Fatma Hanım’ın Hacı Ömer, Osman Nuri, Ebubekir, Veysel Karani ve Mehmet Mustafa adında beş erkek evladı ve Ayten ve Nurten adında iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir.

Ahmet Nurî Efendi’nin büyük oğlu Bedrettin Ateş, 01.07.1927 tarihinde Darende’de dünyaya gelmiştir. Kendisiyle yapılan bir röportajda amcası Hulûsî Efendi’den on yaş küçük olduğun belirten Bedrettin Ateş, 1932 yıllarında Darende’nin Hıdırlık Mahallesi’ndeki evlerinde oturduklarını, aynı zamanda Darende’nin Hacılar Şeyhli Mahallesi’nde de iki takım evlerinin olduğunu söylemiştir.

Amcası Hulûsî Efendi ile Şeyh Hamîd-i Velî Câmî’nde uzun süre görev yapan (müezzin olarak) Bedrettin Ateş, amcasıyla yaşadığı bazı olayları da nakletmiştir. Anlattığına göre Bedrettin Ateş’in büyükannesi bir yere misafirlige gider. Hulûsî Efendi, “Haydin oğul! Şu ebenizin sandıklarını açında bir şeyler yiyelim” der. Onlar da sandığı açmak için başına giderler ve bakarlar ki sandık kilitlidir.

Hulûsî Efendi, “Gelin bakalım” der ve sandığın başına varır. Üç defa “Açıl sandık ya Allah deyip” sandığı sallar. “Oğul sandık açılmış” der. Hakikaten bakarlar ki sandık açılmış. Orada Hulûsî Efendi’nin kerametine şahit olurlar. Sandıktan pestil, tut, kuru üzüm ve ceviz gibi kuru yemişleri ceplerine doldurup yerler.²⁷⁵

Bedrettin Ateş’ten intikal eden bir not defterinde kendisinin yazdığı bazı şiirler bize ulaşmıştır. Uzunca şiirler yazan ve daha çok Hz. Peygamber’in (s.a.v.), ehl-i beytin hayatları, onların örnek kişilikleri ve silsile-i şerîf gibi konulara değinen Bedrettin Ateş’in Hamîd-i Velî (k.s.) ile ilgili bir şiiri şu şekildedir:

*Bir zat tanıtayım sana
Dikkat et kulak ver bana
Sakın ola atma yabana
Şeyh Hamîd-i Velî’dir bu*

*Ey sevgili arkadaşım
Gözüm yaranım yoldaşım
Öğren kimdir bu kardaşım
Şeyh Hamîd-i Velî’dir bu*

*Ecdadından hırka giymiş
Ahfadım büyüsün demiş
Ahir yerim ola demiş
Şeyh Hamîd-i Velî’dir bu*

*Babası tacını verdi
Oğlunda bak neler gördü
Bu bir veli olur derdi
Şeyh Hamîd-i Velî’dir bu*

Asrın imamı olacak
Güneş gibi tolunacak
Mürşitlik buna kalacak
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu

Tanımıyorsanız tanın
Gelin sözüme inanın
Gülüdür bu zat vatanın
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu

Veli oğlu velidir bu
Nesli Haydar Ali'dir bu
Velilerin gülüdür bu
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu

Zamanın velisi budur
Bu Bekri Ali'sidir bu
İnsanın halisidir bu
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu

Faruk adaleti vardır
Zinnurin hayâsı vardır
Ve hem de onlara yardım
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu

Güzellikte emsali yok
Her durumda akranı yok
İşlediği hayır pek çok
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu

*Eli açık sahavetli
Konuşursa dili tatlı
Yanımızda pek kıymetli
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu*

*Seyyid Hulusi oğludur
Tariki Nakşî yoludur
Itri amber buğuludur
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu*

*Anı vasfedemez her dil
Gönlünde bühtan varsa sil
Sende bu halkaya gel gir
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu*

*Amcam oğlu Hamid Veli
Darendeli Zaviyeli
Şüphesiz doğuştan veli
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu*

*Nice vasfedeyim anı
Yüceden yücedir şanı
Bilmiyorsan gel gör tanı
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu*

*Gözüm nuru Hamideddin
Yazdı sözü bu Bedrettin
Onun cediti benim ceditim
Şeyh Hamîd-i Velî'dir bu.²⁷⁶*

Nüfus kaydından alınan örnekte yer aldığı üzere Bedrettin Ateş’in Zeynep Hanım’la (d. 01.07.1924 / öl. 26.02.1998) evliliğinden Ziyâettin (d. 01.12.1944 / öl. 07.01.2025), Mehmet Nuri (d. 01.11.1947), Ahmet Necmettin (d. 01.02.1950), Hasan Feyzettin (d. 01.12.1951) ve Hamit Celalettin (d. 01.12.1962) adlı beş erkek evladı, Melahat (d. 01.12.1959) ve Ümmü Gülsüm Nafiye (d. 10.05.1971) adlarında iki kız evladı olmuştur.

10.12.2008 tarihinde vefat eden Bedrettin Ateş’in kabri, Daren-de Zaviye Mahallesi Kırmızıbayır mezarlığındadır.

9.2. Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin İkinci Oğlu:

Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi (1914-1990) ve Çocukları

Hatip Efendi’nin, ilmî birikimi, edebî şahsiyeti ve sosyal hizmetleri ile maddî sahanın, bir gönül eri olarak üstadından aldığı mânevî emanetle gönülleri ihyâ ve inşa için gayretleri ile mânâ sahasının yıldızı olan evladı Osman Hulûsî Efendi’dir. 12 Ağustos 1914 Pazartesi günü Daren-de’de²⁷⁷ Ramazan ayında dünyayı teşrif etmiştir.²⁷⁸ Babası Hatip Efendi, ona, genç yaşta vefat eden kardeşinin ismini vermiştir. Bir başka ifadeyle Hulûsî Efendi’ye amcasının ismi konulmuştur.²⁷⁹ Hulûsî Efendi, ömrünün çeşitli dönemlerinde yüksek ahlâkî olgunluğu, sahip olduğu kıymetli şeceresi ve hakikat arayıcısı olarak hayata bakışı gibi saiklerle “Efendi”, “Şeyhzâdeoğlu”, “Gerçek” ve “Gerçek Ateş” gibi sıfatlarla anılmıştır.²⁸⁰ Soyadı kanunundan sonra üstâdi İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi “Toprak” ve Gürünlü Sırrı Bey “Su” soy ismini alınca Hulûsî Efendi de “Ateş” soy ismini tercih etmiştir.²⁸¹ Memleketine nispetle “Darendevî” şeklinde de anılan Hulûsî Efendi, otuz altıncı kuşaktan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) torunudur ve hem anne hem de baba tarafından bu pak nesilden gelmektedir.²⁸² Daha önce

ifade edildiği üzere Hulûsî Efendi'nin babası Hatip Efendi, Şeyh Hamîd-i Velî (k.s.) kanalıyla, annesi Fatıma Hanım ise Tâceddîn-i Velî (k.s.) yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) neslinden gelen şahsiyetlerdir.²⁸³ Hulûsî Efendi, Şeyh Hamîd-i Velî'nin (k.s.) on ikinci göbekten torunudur.²⁸⁴ Osman Hulûsî Efendi, babasını Nakşibendiyye tarîkatına mensup bir derviş olarak tanıtır.²⁸⁵

Çocukluğunda ahlâkî olgunluğu, zekâsı, insanları etkileyen davranışları ve mânevî hassasiyeti ile dikkat çeken Hulûsî Efendi, ağabeyi Ahmet Nuri Efendi ile birlikte ilk tahsilini babası Hatip Efendi'de yapar.²⁸⁶ Kur'ân-ı Kerîm okumayı ve ilk dinî bilgilerini babasından alan Hulûsî Efendi, yedi yaşında Allah Teâlâ'nın kelâmını babasının gözetiminde tamamlar.²⁸⁷ Bir müddet Darende Hacılar Şeyhli Mahallesi Cami Medresesinde öğrenimine devam eden Osman Hulûsî Efendi, devrin ekonomik zorlukları ve imkânsızlıkları yüzünden medrese sürecini çok devam ettiremez.²⁸⁸ O dönemde faaliyet yürüten Darende Dutluk Mektebinde de bir süre eğitim-öğretim gören Hulûsî Efendi, 1923'te açılan Cumhuriyet İlkokuluna kaydolar ve buradaki eğitim-öğrenim sürecini 1929'da

• *Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin Çocukluğu*

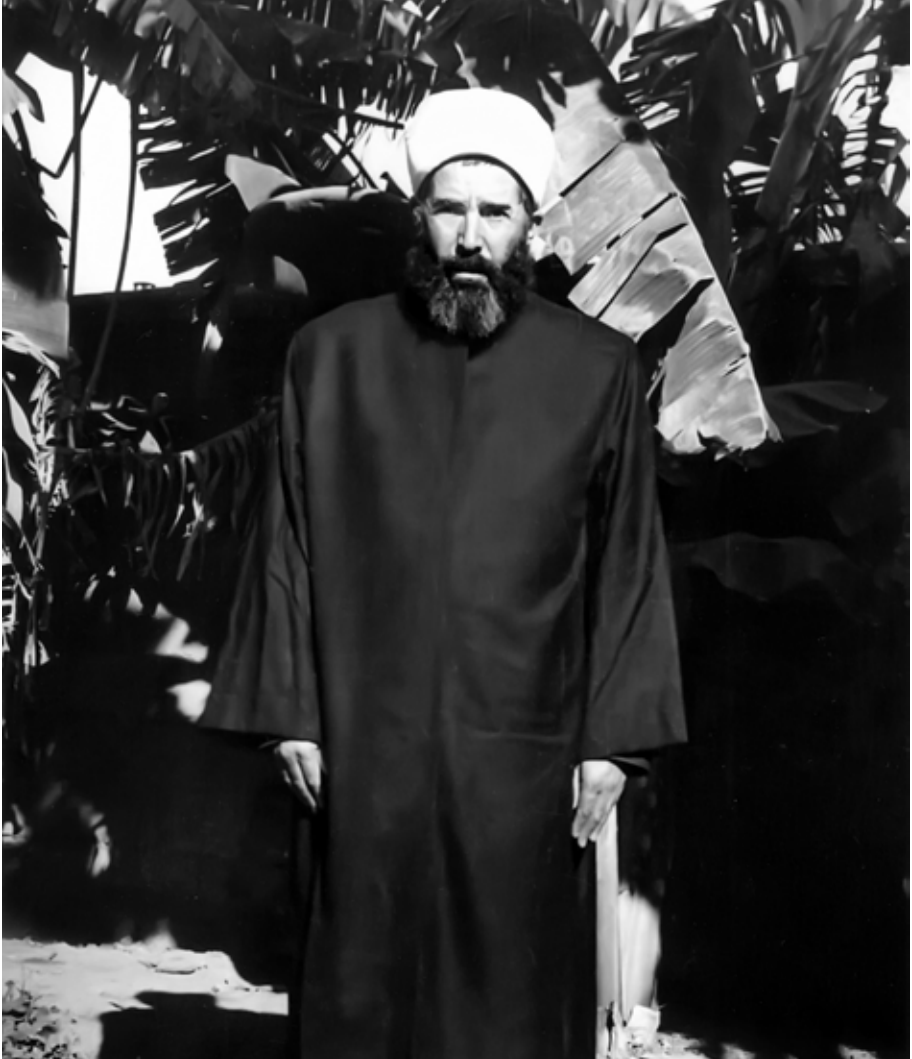
• *Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin Gençlik Dönemi*

tamamlar.²⁸⁹ Hulûsî Efendi, resmî eğitim-öğrenim sürecinde de özellikle babası Hatip Efendi'nin özel ilgisi ile Arapça ve Farsça eğitimi başta olmak üzere her fırsatta İslâmî ilimlere dair birikimini artırır.²⁹⁰

Genç yaşta ticaret hayatına atılan ve el emeği ile elde ettiği kazançla geçimini sağlamak isteyen Hulûsî Efendi, kısa sürede ticarî sahada yol kat eder. Ticaretle meşgul olduğu dönemde işlerin yoğunluğu dolayısıyla kaçırdığı bir Cuma namazı vesilesiyle Hakk'a “Ya Rabbî! Beni sana kulluktan alıkoyan kazanca muhtaç etme” diye yalvarır ve kısa bir süre sonra vatanî görevini yapmak üzere askere gider.²⁹¹ Yedinci Kolordu Muhâbere Taburunda 1940 yılında askerlik vazifesini ifa eden Hulûsî Efendi, acemi birliğini Diyarbakır, usta birliğini ise Kahramanmaraş'ta tamamlar.²⁹² Üç yıl süren askerlik vazifesinin ardından memleketine dönen Hulûsî Efendi, ticaret ve resmî görevden uzak geçen iki yılın ardından 1945'te tifo salgınında vefat eden babası Hatip Hasan Feyzî Efendi'den boşalan Şeyh Hamîd-i Velî Cami imam-hatipliğine atanır.²⁹³ 25 Kânunusani 1945 tarihinde fahrî olarak başladığı bu vazifesini sekiz yıl sürdüren Hulûsî Efendi, 8 Mayıs 1953 tarihinde aynı vazifeye kadrolu olarak atanır. Diyanet İşleri Başkanlığının 1969'da açtığı imam-hatiplik ve müezzinlik tekâmül kursunu pekiyi derece ile tamamlayan Hulûsî Efendi, 1987 yılına kadar Şeyh Hamîd-i Velî Cami imam-hatipliği görevini sürdürür.²⁹⁴ 1987 yılının Temmuz ayında özveri ve özenle sürdürdüğü imam-hatiplik görevinden emekliye ayrılır.²⁹⁵

Bir süre Darende Müftü Vekili olarak da görev yapan Hulûsî Efendi, kuruma araç temini ve telefon gibi hizmetlerin yanı sıra görevindeki titizliği ve örnek şahsiyeti ile birçok güzel işe imza atar.²⁹⁶

Osman Hulûsi Efendi, 19 Şubat 1938 tarihinde Hacı Naciye Hanım’la evlenir. Elli iki yıl süren bu evliliklerinden Muhammed Masum, Mahmud Kemal, Hasan Feyzi, Ahmed Şemseddin, Hamîd Hamîdeddîn, Hadice Hanım, Fatıma Hanım, Münife Hanım, Şefika Hanım ve Aişe Sıddıka Hanım olmak üzere on çocukları dünyaya gelir.²⁹⁷ Muhammed Masum ve Hasan Feyzi adlarındaki çocukları çok küçük vefat eden Hulûsî Efendi’nin diğer evlatları ile ilgili daha sonra bilgi aktarılacaktır.

• *Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi*

Eşine “Hacı Hanım” şeklinde hitap eden Hulûsî Efendi’nin bu hürmet dolu ifadeleriyle olsa gerek Hulûsî Efendi’yi sevenler Naciye Hanım’ı “Hacı Vâlîde” olarak görmüş ve büyük bir hürmet göstermişlerdir. Naciye Hanım, Hulûsî Efendi ile evliliklerini sürdürdükleri ortamı, yaşadıkları mânevî güzellikleri ve hislerini detaylı bir şekilde bu şöyle anlatmıştır: “Kayınbabam Hatip Hasan Feyzî Efendi sert meşrepli bir insandı, gölgesi ağırdı. O konuştuğu zaman kimse söze karışmaz ve dikkatlice dinlerlerdi, sözünü bitirmeden kimse bir yere gidemezdi. Evde fazlaca durmazdı, caminin mütevellisi olduğu için köylerden Şeyh Hamîd-i Velî Vakfı gelirlerini tahsil eder gayesine göre sarf ederdi. Çok dürüst, mert bir kişiliğe sahipti. Kayınvalidem Fatıma Hanım da çok nazenin bir hanımdı. Evin yemeğini pişirir işiyle meşgul olurdu, kimsenin gıybetini yapmazdı. Kalp gözü açık bir hanımdı. Oturduğu yerden ‘Yemek hazırlayın birazdan misafir gelecek’ der hatta gelen misafirlerin sayısını bile söylerdi. Görümcemle birlikte çok sıkıntılı günlerimiz oldu. Kayınvalidem ve bir gün sonra da kayınbabam Hakk’ın rahmetine kavuştular. Aradan zaman geçti aile büyüdü, gelişti bunun üzerine aile içerisinde mal taksimatı yapıldı. O zamanlar bakımsız harap bir şekilde olan, şimdiki oturduğumuz evin bulunduğu yerde iki göz yer vardı. Taksimatta burası Hulûsî Efendi’ye düştü. Eşya olarak da iki kat yatak, bir eski kilim ve birkaç parça eşya verdiler. Taksimat sırasında Hacı Hasan Akyol Efendi de vardı. Taceddin-i Velî Hazretleri’nin bahçesi olan bu yerler kayınvalideme aitti. 1947 yılında buraya topraktan, üç odalı bir ev yaptırıldı. O zamanlar Fatıma kızım kırk günlüktü. Yeni bir hayatın başlangıcı olan bu ayrılık, güzel ve sıkıntılı yokluk günlerini beraberinde getirdi. Odaya serecek malzemeler yoktu. Yoksulluk yılları, ay ışığında yün eğirdim ve bununla, biz yolluk deriz, kilimin küçüğünden dokutturduk. Bu sabırla, şükürle Allah her şeyi bize verdi. O yıllarda elektrik ve su yoktu, kandil yakılırdı. Daha sonra-

ları gaz lambası ve lüks denilen pompalı aydınlatma aletleri vardı. Lüks herkeste yoktu mahallede bir veya iki evde vardı. O zamanlar Tohma suyu berrak ve temizdi. Mahalle sakinleri Tohma suyundan içerler ve kullanırlardı. Daha sonra bahçeye Hulûsi Efendi kuyu kazdırdı. Kuyunun buz gibi suyu vardı. Komşular yayık yayarken kuyunun buz gibi suyundan alırlardı. İçmeye de götürürlerdi. Çocuklar büyüdü. Efendi marangozluk yapardı. Babası çarşıya dükkân açtı, güzel işleri vardı. Mesleğini temiz, itinalı yapardı. Fazla paraya itibar etmezdi. İhtiyacı olan kimselere kazancını verirdi. Babası para kazanmadığı için dükkânı kapattı. Sohbetlere çok giderlerdi. Gece yarısı kalkar toprak duvar üzerine yeni yazılan ilâhîleri yazardı. Sabah kalktığında da ‘Şunları sil’ derdi. Ben de hiçbir şey sormadan siler, çarpı dediğimiz malzeme ile duvarı badana ederdim. Bunlar nedir, niye yazdın diye hiç sormadım. Çoğu şiirlerini böyle duvar üzerine kömürle yazar daha sonra kâğıda çekerdi. O zamanlar böyle kâğıt kalem yoktu. Gece sabahlara kadar ihvanların evlerinde sohbet olur, semaver yanar; ateş üzerinde porselen demlik içerisinde çay hazırlanır; varsa şeker, yoksa dut kurusu veya kara üzüm kurusu ile çay içer ilâhî okurlardı. Sohbete Topal Hoca, Esat Efendi, Sivaslıoğlu Ali Ağa, Basri Ağa, Hacı Piroğlu gibi insanlar katılırlardı. Benim ay ışığında yün eğirerek dokutturduğum kilim vardı, Hulûsi Efendi’nin odasında seriliydi. İhvanlar soba yakarken üzerinde odun kırmışlar ve kilimi parçalamışlar. Ben çok üzüldüm ama üzüldüğümü belli etmedim. Bir müddet bu kilimi kullandık daha sonra yenisi alındı. O zamanlar yokluk vardı ama bereket de vardı. Şimdi her şey var; şükür yok, bereket yok. Eskiden bu kadar misafir yoktu. Gelenler de sayılı kişilerdi. Şimdi ulaşım imkânları kolaylaştı. Eskiden vesait yoktu merkeplerle, atlarla gelirlerdi. Bilhassa uzaktan gelen misafirler günlerce kalırdı. Çocuklarım ‘Ahmet Şemsettin ve Hamid Hamîdeddîn doğmadan önce çok güzel bir rüya gördüm. Rüyamda

İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi (k.s.) Darende’yi teşrif etmiş, bahçede kavak ağacının altında oturmuş, Efendi ile sohbetler. Ben hizmet ediyorum. Bu arada Efendi sohbetten kalktı ve göğe yükseldi, ben hayretler içerisinde kaldım. Pîr Efendimiz; ‘Kızım ne bakıyorsun Hulûsi Efendi’yi takip et’ dedi, ben de peşine düştüm. Semanın birinci katı, yüzünü göremediğim bir zat, Efendi’yle sohbet ediyorlardı. Ben yanlarına geldim durdum. Nuranî yüzlü zat bana iki tane elma uzattı. ‘Bunları muhafaza et iyi bak’ dedi. Ben de elmaları aldım koynuma soktum. Bu rüyadan sonra Allahu Teâlâ, Ahmet Şemsettin ve Hamid Hamîdeddîn’i bahşetti. O iki elma iki evlâdına işaret idi. Daha sonra iki genç hanım geldiler, beni aldılar ve götürdüler. Gittiğimiz yerler dünya evlerine benzemiyordu, değişik yerlerdi. ‘Beni nereye götürüyorsunuz, siz kimlersiniz?’ dedim. ‘Burası Cennetü’l-Âla seni Kevser ırmağında yıkayacağız, daha sonra zemzemle yıkayacağız ve beyaz bir beze saracağız’ dediler. Görevleri sorulduğunda; ‘Biz burada görevliyiz, birimiz hulle biçeriz, birimiz de hizmet ederiz’ dediler. Bu işler bittikten sonra bir top anahtar verdiler, odaları açmamı söylediler. Ben sırasıyla açtım. Her odada büyük insanlar vardı ve nur gibi parlıyorlardı. Odalardan birinde Hulûsi Efendi diz çökmüş oturuyordu. Ben şaşırdım, daha önceleri latife yapardı, ‘Sizleri almadan gideceğim’ derdi. Bizlere de nasip oldu onların makamlarını gördük. İhvan dışında Darende’ye gelen misafirler de bizim evde (Devlethâne’de) ağırlandı. Onlara ikramda bulunulurdu. Özellikle Belediye ve Kaymakamlığa gelen üst düzey misafirlerin Darende’de ilk uğrayıp ziyaret ettikleri yerlerden biridir.”²⁹⁸

Osmanlı bakiyesi bir Hanımefendi’nin yaşadığı birtakım zorlukları, verdiği hayat mücadelesi, edebi, ailesine düşkünlüğü, mânevî seyri, sabır ve şükre dayanan hayata bakışı ve büyük bir velînin arkasında ona dayanak olan tavrı gibi birçok hususu bünyesinde

barındıran bu nakilden aynı zamanda kişisel ve toplumsal anlamda insanlara yön veren büyük şahsiyetlerin bu başarılarının ardındaki sırları da görmek mümkündür. İnsanların gönül dünyalarına yön veren isimler sağlam bir aile hayatı, saygı ve sevgi temeli üzerine inşa eden insanî ilişkiler, sabır ve şükürle bezenen kulluk bilinci, fedakârlık adımları, mânevî hassasiyet ve ıslaha kendi nefsinden başlamak gibi hasletleriyle bu alanda etkili olmuşlardır. Zikredilen bütün bu hususiyetleri ve daha fazlasını Naciye Hanım'ın yaşantısına dair naklettiği bu metinde görmek mümkündür.

• İhramcızâde İsmail Hakkı Hazretleri

Hacı Naciye Hanım, eşi Hulûsî Efendi gibi İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak’a (k.s.) gönül vermiş, onun rehberliğinde Hakk’a kulluğu şiar edinmiş ve üstâdının feyzinden en üst derecede istifade etmiş bir hanım efendidir.²⁹⁹ Naciye Hanım, İhramcızâde Hazretlerine olan hizmet ve hürmetini, Efendi Hazretleri’nin kendisine teveccühünü şöyle anlatmıştır:

“Pîr Efendimize çok hizmet ederdim. Geldiği gün, gece tehecüd namazı için abdeste kalktı, ibrikle su verdim. Leğende abdest aldı. O gün çok sayıda kurban kesildi, yemekler hazırlandı. Gece Hulûsî Efendi uyumadı. Gelen misafirlerin çoğu da o geceyi uyu-
madan geçirdi. Sabahleyin Hacı Pîr lakabıyla tanınan Hacı Hamza Çokyaşar, İhramcızâde’yi (k.s.) kahvaltıya çağırды. Ben çok üzül-
düm, gece boyu kahvaltıya hazırlık yapmıştık. Hulûsî Efendi’ye ‘Efendi, ne yaparsan yap, İhramcızâde’ye (k.s.) söyle kahvaltıyı hazırladık, burada yesin.’ dedim. O da ben söyleyemem, dedi. Ben de ne varmış söyleyemeyecek deyince söyleyebiliyorsan sen söyle, dedi. O kadar üzülmüştüm ki gönülden hâlîmi arz ettim, bunun üzerine kapıdan bize şöyle seslendi: ‘Hanım kızım senin çayını içmeden hiçbir yere gitmem, sen bize çok hizmet ettin. İki cihanda aziz olasın, hiçbir zaman sıkıntı ve acı görmeyesin.’ dedi. Sonra tekrar içeri girip bizim evde kahvaltı yaptı. Herkes bu olaya çok şaşırды, İhramcızâde (k.s.) davetten nasıl vazgeçti, dediler. O gün öğleden sonraya kadar bizim evde sohbet ettiler. Sonra Hacı Pîr’e geçtiler. Hacı Pîr’e ‘Üzülme senin çayını içmeye geliriz.’ demişti. Bizden kalkıp oraya gittiler.”³⁰⁰

Hacı Naciye Hanım hizmete adanmış bir ömrün sonunda 86 yaşında, 22 Nisan 2005 tarihinde vefât etmiş, aynı gün Cuma namazını müteakip Darende Şeyh Hamîd-i Velî Camii’nde kılınan cenaze namazının ardından kendi evlerinin bahçesindeki Tâceddîn-i Velî Hazîresine defnedilmiştir.³⁰¹

Osman Hulûsî Efendi, Sivaslı İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak'ın (k.s.) mânevî tesirinde gönül dünyasını ihyâ ve inşâ etmiş bir Allah dostudur. Babası Hatip Efendi'nin de mürşidi olan İsmail Efendi ile ilk irtibatı yedi yaşında gerçekleşen Hulûsî Efendi'nin bu karşılaşmasına dair şu şekilde bir bilgi aktarımı vardır: Darende'deki *Hacı Mustafa Efendi, Hasan Feyzî Efendi ve Hacı Ahmet Efendi gibi* ihvânlarını zaman zaman ziyarete giden İsmail Efendi, yine böyle bir ziyaret esnasında Osman Hulûsî Efendi ile karşılaşır.³⁰² Yedi yaşında olan Hulûsî Efendi'ye “Oğlum, Hacı Mustafa Efendi'nin evini biliyor musun?” diye sorar. Hulûsî Efendi de “Biliyorum

Efendim” diye cevap verir. Bunun üzerine İsmail Hakkı Efendi (k.s.), “Bizi oraya götürür müsün?” deyince de “Tabi götürürüm Efendim” der ve bahçelerin arasından, kısa olan yoldan götürürken, İsmail Hakkı Efendi (k.s.), “Oğlum nereden gidiyoruz?” diye sorar. O da ‘Efendim sizi yâr yolundan götürüyorum’ diye cevap verir. Bunun üzerine İsmail Hakkı Efendi (k.s.); “Oğlum Hulûsi, bu yâr yolu nedir?” diye sorduklarında, “Yâre giden en kestirme yoldur” diye cevap verir.³⁰³ Bu cevap İsmail Hakkı Efendi’nin (k.s.) çok hoşuna gider ve Osman Hulûsi Efendi’ye karşı muhabbet duyarlar. Osman Hulûsi Efendi kapıya kadar onları getirir. Bunun üzerine İsmail Hakkı Efendi (k.s.) elini cebine atarak; “Oğlum, sana para vereyim” deyince, “Efendim, ben para almam, himmet isterim” diye cevaplar. “Oğul al, himmet bunun içinde” demelerine rağmen yine de onu almamakta ısrar edince; “Peki oğul, himmet ettik, parayı da al” deyip onu razı etmişlerdir. Daha sonra ayrılırken İsmail Hakkı Efendi (k.s.), Osman Hulûsi Efendi’ye bir nazar eder ve ilk mânevî aşş bu şekilde gerçekleşir.³⁰⁴ Hulûsî Efendi, “Her ne olduysa o anda oldu” şeklinde özetlediği bu ilk buluşma ânını *Dîvân*’ında şu şekilde dile getirmiştir:

*Cân alıcı gözlerinin aldı beni bir nazarı
Onmayıcı derd ü gama saldı beni bir nazarı*

*Gamze-i gaddâr okuna şîve-i refât okuna
Hoş leb-i güftâr okuna çaldı beni bir nazarı*

*Dâğladı dâğlandı gönül zülfüne bağlandı gönül
Ansızın avlandı gönül buldu beni bir nazarı*

*Zülfünü boynuma takıp cânımı derdine yakıp
Kirpiğini süzdü bakıp deldi beni bir nazarı*

*Kâkûl ü ebrûsu ile dîde-i âhûsu ile
Gamze-i câdûsu ile deldi beni bir nazarı*

*Gönlümü meftûn-sıfât dîdemi Ceyhûn-sıfât
Hulûsî Mecnûn-sıfât kıldı beni bir nazarı.³⁰⁵*

Hulûsî Efendi'nin, babası Hatip Efendi kanalıyla İsmail Hakkı Efendi ile münasebetleri ilerleyen zaman diliminde devam etmiştir. Bir hastalığa mübtelâ olan Hulûsî Efendi'nin bu rahatsızlığını duyan İsmail Efendi, Hatip Efendi'ye “Müsaade ederseniz oğlunuz Hulûsî'yi Sivas'a götürüp, tedavi ettireyim” der ve onu Sivas'a götürür. Tedavi süreci ile bizzat kendileri ilgilenir. Öyle ki “Oğlum Hulûsi, sen hiç üzülme, gömleğimi satar, seni yine tedavi ettiririm” diye ona mânevî desteğini dile getirir.³⁰⁶ Kısa bir zaman sonra iyileşen Hulûsî Efendi, İsmail Efendi'nin rehberliğinde gönül eğitimi sürecini de tamamlar. Hulûsî Efendi, bu süreçle ilgili şu bilgileri aktarır: “İhramcızâde (k.s.), bizleri Sivas'ta Meydan Cami'nde sülûke tâbî tutmuştu, derslerimizi tarif ederdi. Bir gün sonra uğrayıp arkadaşlara sırayla, ne kadar ders yaptıklarını sordardı. Onlar da üç bin, beş bin, diye cevap verirdi. Bana sıra gelince sormazdı. Çünkü bizimki bî-adetti (sayısızdı). Uyurduk, uyanırdık ki kalp aynı zikre devam ediyordu. Onun için bizim dersimizin adedi belirsizdi. Birçok ilâhîlerimizi orada yazmıştık.

*Ben nâr-ı aşk ile yanıp hâk ile yeksân olmuşum
Cân u teni diri tutan kimdir ki hayrân olmuşum*

*Bir zerre iken kânıma erdim çü oldum âfitâb
Bir katre iken aslıma vasl ile ummân olmuşum*

*Hakka'l-yakînle Hakk yüzün seyr eyleyip cân sırr ile
Seyr eyleyen göz seyr olan yüz ile seyrân olmuşum*

*Rûhu'l-Kudüs şol nefhadır kim ölüler kıla diri
Ol Rûh-ı Kuds'üm ki dirilmiş zâr-ı pinhân olmuşum*

*Her kanda baksa gözlerim görmez o yârın gayrısın
Bilmem o yârı ben miyim ben mi o cânân olmuşum*

*Yüz dört kitâbın sırrını yârın yüzünden okuyup
Ol mushaf-ı hüsn ile dolmuş mağz-ı Kur'ân olmuşum*

*Derler Hulûsî her söze bürhân gerek elde velî
Yârın şuhûduyla dolup her söze bürhân olmuşum³⁰⁷*

ilâhîsini birkaç sene sonra Pîrimizin huzurunda okumuşlar. Bir kimse bu ilâhînin ne zaman yazıldığını sorunca, Pîr Efendimiz; “Oğlumuz Hulûsi bunu sülûkte yazdı” diye buyurmuşlar. Sülûkte bizimle beraber olan biri; “Efendim biz niye görmedik” deyince, Pîr Efendimiz de “Bu iş görme işi mi gardaş!” diye buyurmuşlar. Yine sülûkte Pîrimiz dersimizi değiştirdi. Dersim âlem-i misâlde idi. Pîr Efendimiz buyurdu ki: “Oğlum Hulûsi sana küçükken yazdırılmıştı. İşte o âlem-i misâl, bu âlem-i misâl” dedi.”³⁰⁸

Mânevî hassasiyeti yüksek bir ailede yetişen Hulûsî Efendi, İsmail Efendi'ye olan muhabbeti, hizmeti ve onun mânevî tesiri ile artık aradığını bulmuştur. İhramcızâde Hazretleri, Gürün ve Darrende'ye her teşriflerinde veya Hulûsî Efendi her Sivas'a gelişinde İsmail Efendi'nin hizmetinde bulunur, onun dua ve himmetlerine muhatap olmak için can ve başla gayret gösterirdi. İsmail Efendi'nin bir Gürün ziyaretinde üstâdına vâsıl olan Hulûsî Efendi, o mecliste gönlüne düşen ilâhî nefhalarından bir demeti şu şekilde kaleme aldığını anlatmıştır:

“Pîr Efendimiz, Gürün’ü teşrif etmişti, biz de ziyaretine gittik. Bir ara Efendi Hazretleri’nin huzurunda gönlüme düşen bir manzume-yi kaleme almaya başladım. Yanımda bulunan Sırrı Ağabey eğildi ne yazdığımı bakıyordu. O bakınca kalem durdu, yazamadım. O anda gayr-ı ihtiyari Pîr Efendimizin yüzüne bakmışım. Pîrin veçhine bakmak terk-i edeptir. Fakat gayrı ihtiyari bakmışız. Bunun üzerine İhramcızâde Efendimiz; “Sırrı Efendi çocuğun aşına su katma” diye emir buyurdular. Sırrı Ağabey çekilince kalem yazmaya başladı, yıldırım gibi yazdım.

*Dil Ka’be’sini ey dost diller tavâf ederken
Nâgâh ol gamzelerin cânı şikâra çıkmış*

*Dost kanda deyü gözler her dem niğâh ederken
Cânlar meğer seninle şol bir kenâra çıkmış*

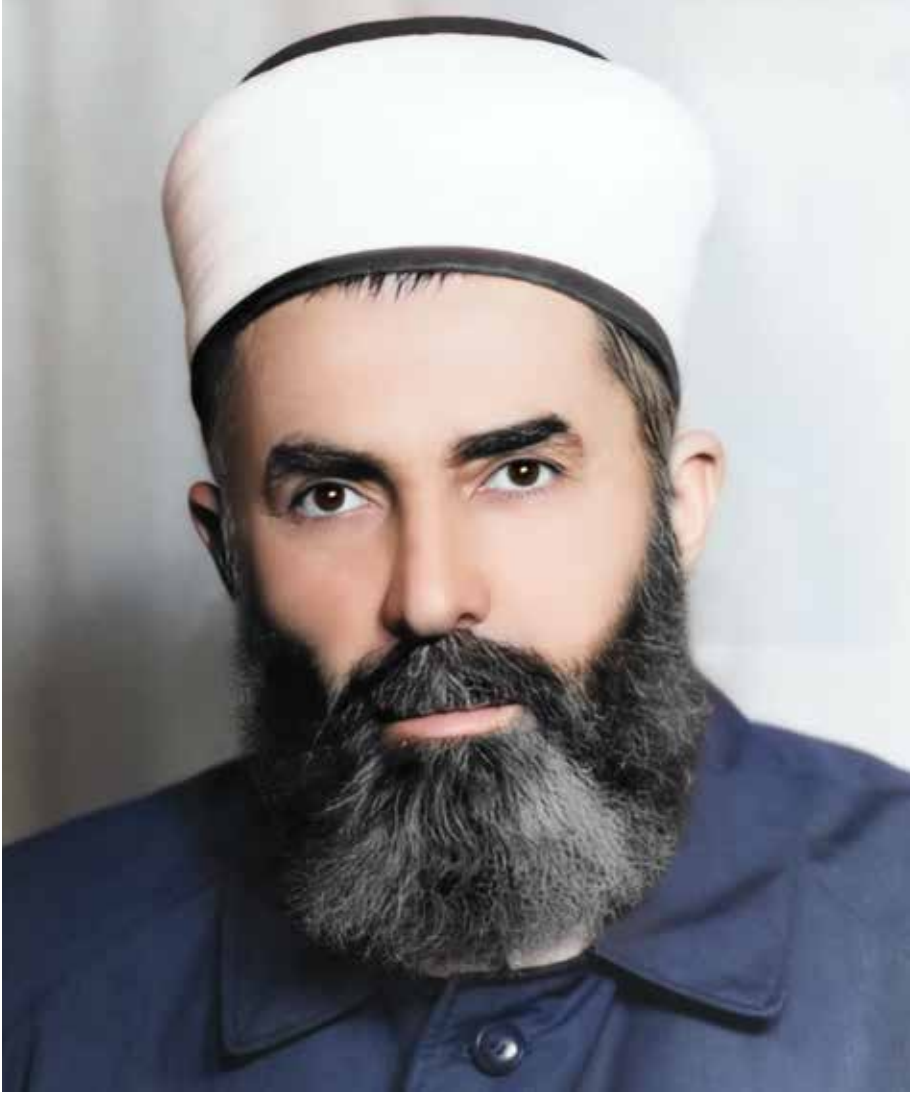
*Kim hergiz bilmemişler sayd etdiğini anlar
Bezm-i Ezel’de çeşmin meğer bu kâra çıkmış*

*Hulk u huyunu gören cümle melek demişler
Dil saydına vahdetden bunda karâra çıkmış*

*Mülk-i ferâgat içre sultân iken vücûdun
Bu âlem-i şuhûdu geşt ü güzâra çıkmış*

*Diyâr-ı ademde hâk-i pâyın iken Hulûsî
Sen bezirgân-ı Hakk’a cânı pâzâra çıkmış.³⁰⁹*

Hulûsî Efendi, üstâdı İsmail Efendi’nin huzurunda, mânevî atmosferin tesiriyle kaleme aldığı bu şiirinde Hakk’ın rızasını arayan bir gönlün seyrini dile getirmiştir. O, gönül Kâbe’sini tavaf eden gönlün feryâd ü figân içerisinde kaldığını, dostu nerededir, diye

• *Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi*

derde düşen gönlün aslında gönlünün içerisinde bulunan dermana âşinâ oluşunu söyler. Gönül avcılarının bu konudaki maharetlerini bilmeyen kimselerin, aslında ezelde bu gönül avcılarına lütfedilen nimet dolayısıyla bu sahada başarılı olduklarını da bilmeyeceklerini vurgulayarak üstâdı ile olan ve ezelden gelen muhabbetine işaret eder. Yine Hulûsî Efendi, İsmail Efendi'nin yaratılış ve ah-lâkını gören herkesin onu bir melek yapısı ve karakterinde kabul

ettiğini, İsmail Efendi'nin gönül avcılığını vahdet sırrını tecrübe ederek maharetli bir şekilde gerçekleştirdiğini dile getirir. Ancak Hakk'ın dışında her şeyden yüz çeviren bir gönlün Hakk'ın tecellilerine mazhar olup yaratılış sırrını çözebileceğini ve bu şekilde âlem-i şühûdda vuslat yolculuğunu başarıya ulaştırabileceğini aktarır ve son beyitte yokluk diyarında bir zerre toz olarak şahsını gören Hulûsî Efendi, canını Hak yoluna vermekle Hakk'a vuslatta hedefe ulaşılabilirliğini söyleyerek şiirini tamamlar.

Hulûsî Efendi için İsmail Efendi, “*Bizim evlâdımızdır, gözümüzün bebeğidir*” buyurmuş, onun mânevî seyri ile yakından ilgilenmiştir.³¹⁰ İhramcızâde İsmail Efendi ile Osman Hulûsî Efendi 1967 yılında birlikte hacca giderler. Bu hacları esnasında İhramcızâde, Medine-i Münevvere’de Mescid-i Nebvî’nin “Sıddık Kapısı” hizasında Osman Hulûsî Efendi’ye; “*Üzerinize büyük bir vazife intikal ediyor. İhvana sahip çıkın, hizmet edersiniz*” buyurarak Hulûsî Efendi’ye ihvanı emanet ettiğini bildirir.³¹¹ Hatta şahitlerin huzurunda

• Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin Cenazesinin Getirilmesi

bir defasında İhramcızâde İsmail Efendi, Osman Hulûsi Efendi'ye; “Oğlum Hulûsi! Senin ecdâdın bizim sertacımızdır. Bundan sonra ihvana sen hizmet edeceksin” şeklindeki daha net ifadeleriyle Hulûsî Efendi'ye olan bakışını gözler önüne serer.³¹² “Kardeşlerim! Darende bizim ihsanımızın feyiz membaı, tarikatımızın kapısı oldu. Hulûsi küçükken bizden istedi biz de verdik. İşte o Hulûsi. Gidin ziyaret edin, sohbet edin çok aşığımızdır” buyuran İsmail Efendi'nin vefatından sonra ihvânın da teveccühü ile irşâd makamına geçen Hulûsî Efendi,³¹³ vefatına kadar dur durak bilmeksizin Hakk'ın kullarına hizmetle ömrünü geçirmiştir.³¹⁴ İsmail Efendi, 2 Ağustos 1969 tarihinde ahirete irtihal edince, cübbesi, gözlüğü, asası, heybesi, saati, nüfus cüzdanı gibi birçok şahsi eşyası teberrüken Osman Hulûsi Efendi'ye intikal etmiş ve bu mânevî alâmetler eşliğinde Hulûsî Efendi, hizmetini şekillendirmiştir.³¹⁵

Hulûsî Efendi, genel anlamda sağlıklı bir ömür yaşar. Zaman zaman hastalıklarla da karşılaşır. 1980 yılında bir hac ziyaretinde kuma saplanan otobüslerini kurtarmak için yaptığı müdahale ile bel ağrısına yakalanır ve 34 gün süre ile Ankara Hastanesi'nde tedavi görür.³¹⁶ Bu tedaviden olumlu sonuç alan Hulûsî Efendi, evlerinin yanında bulunan “Kudret Hamamı” denilen yeri yaparken, büyük bir taş kaldırdıkları için aynı bel rahatsızlığına tekrar maruz kalır.³¹⁷ Zamanla artan rahatsızlığı üzerinden fazla bir zaman geçmemişken 1986 yılında oğlunu, kızını ve torununu bir trafik kazasında kaybeder. Bu imtihanları metanetle karşılayan Hulûsî Efendi, metanetini yoğun tefekkür ve teslimiyet adımları ile süsler.³¹⁸ Ancak nükseden hastalığı ve yaşadığı imtihanların bir semeresi olarak hastalığı artınca birkaç defa tedavi için İstanbul'a gider. Bu tedavi sürecinde “Bizden artık geçmiş, vefatımız beş gün mü sürer beş ay mı sürer Mevla bilir” der ve Rabbine olan teslimiyetini dile getirir. Dikkat çekici bir tevafuktur ki Hulûsî Efendi, bu

sözlerinden beş ay sonra rahmet-i Rahmân'a kavuşur.³¹⁹ Vefatından iki gün önce yanında bulunanlara tebessüm ile “Ölüm vakti geldi, çattı. Sevdiklerimizin çoğu da öbür dünyadalar” buyurarak Hakk’a olan teslimiyetini ve dünyada iken hiç ayrılmadığı Rabbine vuslat için duyduğu özlemine dile getirir.³²⁰ Anlatıldığına göre vefatından bir gün önce akşam vaktinde oğlu H. Hamîdeddîn Efendi’nin yanında bulunduğu bir esnada Hulûsî Efendi’nin vücudunun terlediğini görürler ve vücudunu bir havlu ile silmek isterler. Hulûsî Efendi, bu esnada kendini gelir ve “Oğul ne yapacaksınız, çabuk olun” der ve tekrar dalar.³²¹ Yirmi beş gün civarında hastanede yatan Hulûsî Efendi 14 Haziran 1990 Perşembe günü 04.40 sularında dâr-ı ukbaya irtihâl eder.³²² Cenazesi İstanbul’dan uçakla Kayseri’ye oradan ambulans ile Darende’ye getirilir. Geniş katılımlı cenaze namazını mahdumu H. Hamideddin Ateş Efendi kıldırır. Şeyh Hamîd-i Velî Camii hazîresine defnedilir.³²³ Vefatından on yıl kadar önce şu an kabrinin bulunduğu yere işaret eden Hulûsî Efendi’nin “Şurada bir boş kabir yeri var (şu anda medfûn olduğu yeri işaret ederek), emr-i Hak vaki olunca bizi buraya defnedin” dediği ve vefatı üzerine buraya defnedildiği aktarılmaktadır.³²⁴

• Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi’nin Cenaze Namazının Kılınması

• Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin Somuncu Baba Külliyesindeki Hazirede Bulunan Kabri

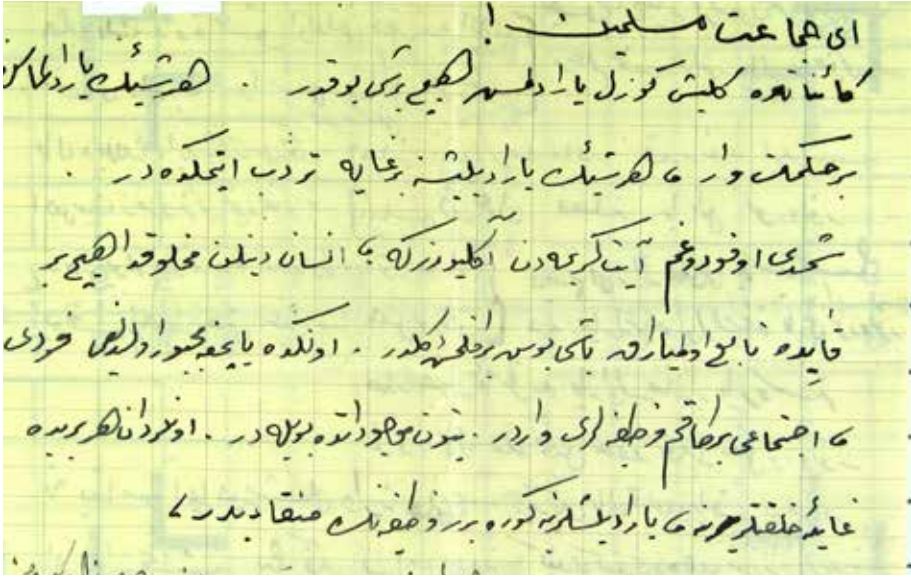
Velûd bir müellif olan Osman Hulûsî Efendi'nin dikkat çekici eserlerinden ilki *Mektûbât* adıyla bir araya getirilen, dostlarına ve sevenlerine yazdığı mektuplarıdır. Dönemlerinin iletişim araçlarını ustaca kullanan sûfilerin bu güzel yolunu kendi döneminde sürdüren Hulûsî Efendi, dönemindeki etkin iletişim aracı olan mektuplarla, hâl-hatır sormak, yolunu izleyenlerin gönül eğitimlerini takip etmek, hayır işlerinin takipçisi olmak ve mahzun gönüllere dokunmak gibi gayelerle 66 adet mektup kaleme almıştır.³²⁵ Onun kaleme aldığı mektuplara bakıldığında âile fertleri kadar muhibbânına gönderdiği metinlerde zâhir ve bâtın birçok konuyu işlediği görülmektedir. Bazen bir cami veya eserin tamiri, bazen gönül alıcı bir adımın ifadesi, bazen mânevî yolculuğun şifrelerine dair olan anlatıları bazen de müşfik bir mü'minin tüm İslâm ve insanlık âlemine dair anlatıları ile Hulûsî Efendi çok yönlü kişiliğini mektupları vesilesiyle gözler önüne sermiştir.³²⁶ İslâmî ve insânî kişiliğini, bireysel ve toplumsal birçok meseleyi, Hakk'ı ve sabrı tavsiye eden uyarıcı kişiliği ve dünya-âhiret dengesinde bir ömür sürmeye dair nasihatleri ile samimi bir davetçinin gayretlerini

Hulûsî Efendi'nin *Mektûbât*'ında görmek mümkündür.³²⁷ Hulûsî Efendi, sadece sorunları tespit etmek değil, dile getirilen sorunlara çözüm önerileri sunmak, nesir ve manzûm sözün gücünden istifade etmek ve mektuplarla da olsa kardeşlik bağlarını güçlendirmek adına mektuplarıyla bir hayli çaba ve gayret göstermiştir.³²⁸

Hulûsî Efendi ile ilgili son dönemde en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Özköse, Hulûsî Efendi'nin manzum ve mensur olarak yazılmış *Mektûbât*'ının seyrini şu ifadelerle dile getirmiştir: “Hulûsî Efendi'nin mektupları, onun sağlığında Muhyiddin Tütüncü tarafından derlenip Osmanlı Türkçesi alfabesiyle istinsah edilen orijinal nüsha, daha sonra Mehmet Akkuş tarafından Latin harfleriyle 1996'da Ankara'da orijinal nüshanın tıpkıbasımıyla birlikte yayımlanmıştır. Eserin ikinci baskısı ise Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz tarafından hazırlanarak 2006 yılında gerçekleştirilmiştir. Hulûsî Efendi'nin *Mektûbât*'ında yer alan 66 mektubun yanında rubaî, müfret, kabir taşı ve değişik kitabelerden oluşan tarih manzumeleri bulunmaktadır.”³²⁹

• Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin *Mektûbât* Adlı Eserinden Bir Sayfa

• Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin Kendi El Yazısı ile İrad Ettiği Hutbeden Bir Bölüm

Hulûsî Efendi, 42 yıl imam-hatip olarak görev yaptığı Şeyh Hamîd-i Velî Câmî'nde irad ettiği hutbelerini kendisi kaleme almış, daha sonra, bu hutbelere 150 tanesi bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır.³³⁰ Hulûsî Efendi, hutbelerinde kişisel ve sosyal birçok soruna değinmiş, çözüm önerileri sunmuş, kısa ve can alıcı mesajlarıyla hutbenin etkileyici boyutundan azami derecede istifade etmiştir.³³¹ Birçok âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, kelâm-ı kibâr ve şiirden istifade ederek sözünü daha tesirli hale getiren Hulûsî Efendi, hayatın tamamını kuşatan engin bir bakış açısı ile gönülleri ihyâ ve inşa metodu olarak hutbeleri vesile edinmiştir.³³²

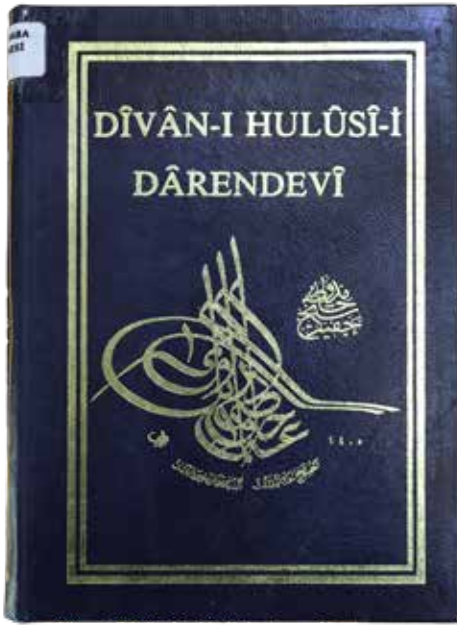
Hulûsî Efendi'nin şiir gücünü, ilmî birikimini ve mânevî veçhesini en kapsamlı şekilde anlamaya vesile olan eseri şüphesiz *Dîvân*'ıdır.³³³ Hulûsî Efendi'nin çağının Yunus Emre'si veya Mevlânâ'sı şeklinde nitelendirilmesine kaynaklık teşkil eden *Dîvân*'ında Hulûsî Efendi, şiirlerinde hece ve arûz vezinlerini ustaca kullanmış, Yunus Emre, Mevlânâ, Niyâzî-i Mısrî ve Fuzûlî gibi birçok sûfî-şâirin izini sürmüştür.³³⁴ Birçok sûfîde olduğu gibi şiiri amaç

olarak değil düşüncelerini etkili bir şekilde muhatabına iletmek için bir araç olarak gören Hulûsî Efendi,³³⁵ şiir yazabilmeyi Hakk'ın bir lütfu olarak görmüştür.³³⁶ Şiirlerini bir tebliğ ve eğitim aracı olarak gören Hulûsî Efendi, iman, ibadet, ahlâk, mânevî haller/makamlar, kişisel ve toplumsal meselelerle ilgili birçok konuyu *Dîvân*'ında işlemiştir.³³⁷ *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî*'de sırasıyla 466 gazel, 18 mesnevi, 40 kıt'a, 195 rubai, 470 müfret ve 91 mısra mevcuttur. Şiirlerinde “Hulûsî” mahlasını ağırlıklı olarak kullanmış olan Hulûsî Efendi, bazı yerlerde de “Hatipoğlu veya “Hatipoğlu Hulûsî” mahlaslarını kullanmıştır.³³⁸

Hulûsî Efendi'nin *Dîvân*'ının ilk baskısı, sağlığında, 1986'da yapılmıştır. İstanbul Anadolu Matbaası'nda basılan ilk *Dîvân*'a avukat yazar Ayhan Yalçın tarafından bir takdim yazısı yazılmıştır. Ayhan Yalçın'ın naklettiğine göre Hulûsî Efendi (k.s.), eserin geliriyle bir hastane yapılması şartıyla *Dîvân*'ın yayınlanmasına müsaade et-

miştir. 351 sayfa olan *Dîvân*'ın bu baskısının sonuna geniş açıklamalarla dolu bir sözlük de eklenmiştir.

“Yaratılana hizmet Yaratana hizmet etmektir” düsturuyla ömrünü tezyin eden Hulûsî Efendi, memleketi Darende başta olmak üzere maddî ve mânevî hizmetleriyle irşâd faaliyetlerini şekillendirmiştir bir gönül insanıdır. 42 yıl görev yaptığı ve ecdadından yâdigâr olan Şeyh Hamîd-i Velî Câmi'nin

- Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî Adlı Eseri*

onarım ve ihyâsı için büyük çabalar harcayan Hulûsî Efendi, 1960’lı yıllarda kurduğu Şeyh Hamîd-i Velî Cami İhya ve Onarım Derneği ile câminin zamanın şartlarına göre tamiratını, büyütülmesini ve herhangi bir sosyal afete karşı cami ve türbenin geleceğini garanti altına almayı başarmıştır. Hizmet ufkunun genişliği ile caminin ihyası ve onarımından başlayan Hulûsî Efendi, hiç vakit kaybetmeden Darende’de büyük bir kütüphanenin oluşumu için adımlar atmıştır. 1963 yılındaki dernek faaliyet raporundan anlaşıldığı kadarıyla Hulûsî Efendi’nin girişimleriyle büyük bir kitap dolabı temin edilmiş, ilk etapta 1000 kitapla kütüphane oluşturma adımı atılmıştır.³³⁹

Hizmetlerini bütün varlık âlemini kapsayacak şekilde genişletmek arzusu ile Hulûsî Efendi, 1986 yılında kendi adıyla bir vakıf kurar. Vakfın gayesini “Türkiye’nin ilmî, kültürel, sosyal ve ekonomik gelişmesine yardımcı olmak, bilgili ve aydın gençlerin yetişmesine maddeten ve manen katkıda bulunmak, eğitim, öğretim, sağlık ve kültür alanlarıyla sosyal ve dinî alanlarda yasaların öngördüğü ölçülerde tesisler kurmak, kurulmuş olanları desteklemek, tarihî ve kültürel değerleri haiz eski eserler ile doğal çevreyi korumak, yaşatmak, ihya ve imar etmek, bu suretle iç ve dış turizm yoluyla gelecek nesillerin hizmetine sunmak, insanlar arasında sosyal ve ekonomik yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak, bu amaçlara yönelik faaliyetlerde bulunmak, millî, manevî, tarihî ve kültürel değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak ve bu suretle millî ve manevî değerlerimizin güçlenmesine katkıda bulunmak” şeklinde belirten Hulûsî Efendi, bu vakıf vesîlesiyle nice hayırlı hizmetin kapısının açılmasına zemin hazırlamıştır.³⁴⁰ Şeyh Hamîd-i Velî İhya ve Onarım Derneği başkanlığı başta olmak üzere Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî İhya ve Onarım Derneği, Darende İmam-Hatip Lisesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği, Aşağıulupınar Camii İhya ve Onarım

Derneği, Endüstri Meslek Lisesi Yaptırma Derneği, Din Görevlileri Derneği, Çarşı Cami Yaptırma İhya ve Onarım Derneği, Kur'an Kursu Yaptırma Derneği ve Darende Lisesi Yaptırma Derneği gibi birçok hayır kurumlarının başkanlığını da üstlenen Hulûsî Efendi'nin vakıf medeniyetini ihyâ ve inşa düşüncesi bugün Darende başta olmak üzere ülkemizin dört bir tarafına yayılmıştır.³⁴¹

Darende İmam-Hatip Lisesi, Darende İlahiyat Fakültesi, Özel Ahmet Şemsettin Ateş Erkek Öğrenci Yurdu, Ayşe Sıdika Hanım Kız Öğrenci Yurdu, Özel Örnek Yüksek Öğrenim Erkek Öğrenci Yurdu ve Özel Eğitim Kompleksi gibi eğitim öğretim faaliyetlerinin yanı sıra,³⁴² Somuncu Baba Tanıtım Merkezi Müzesi, Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Kütüphanesi ve Somuncu Baba Dergisi gibi kültürel adımlar,³⁴³ T.C. Sağlık Bakanlığı Darende Hulûsî Efendi Devlet Hastanesi ve Hacı Naciye Hanım Sağlık Ocağı gibi sağlık alanındaki etkinlikler,³⁴⁴ Tohma Kanyonu, Günpınar Şelalesi, Kudret Hamamı, Çeşmeler, Ağaçlandırma Seferberliği şeklinde tezahür eden çevre duyarlılığı ile ilgili dokunuşlar gibi hizmetlerle geniş bir hizmet sahasında bu vakıf hizmet vermeye devam etmektedir.³⁴⁵

Hulûsî Efendi'nin ilâhî aşk, tecellî, insân-ı kâmil, zikir, tefekkür, mürşid-i kâmile teslimiyet ve diğer tasavvufî konulara bakışı, toplumsal sahadaki hizmet adımları ve gönülleri ihya çabalarına bakıldığında üstâdı İhramcızâde İsmail Toprak Efendi'nin izini süren bir anlayışa sahip olduğu açıkça fark edilmektedir. Hulûsî Efendi, şiirlerinde işlediği kişisel ve toplumsal konularla, üstâdı İsmail Efendi'nin Sivas İmam-Hatip Lisesi Dernek Başkanlığı, Ulu Cami Dernek Başkanlığı, Hayırseverler Cami Dernek Başkanlığı, Sofu Yusuf Cami Dernek Başkanlığı, Serçeli Cami Dernek Başkanlığı ve diğer sosyal hizmet adımları gibi birçok dernek başkanlıklarıyla ve yine üstâdı İsmail Efendi'nin dünyanın dört bir tarafından yolunu ta-

kip edenlere uyguladığı mânevî yolculuk esaslarında aynı adımlarla mürşidinin izini takip eden bir şahsiyet olmuştur.³⁴⁶ İhramcızâde İsmail Efendi de Hulûsî Efendi de inanç dünyaları, ibadet hayatları ve ahlâkî olgunlukları ile içerisinde yaşadıkları toplumların dertleriyle dertlenen, kişisel ve toplumsal sorunlara çözüm üreten, veren el olmak bahtiyarlığı ile hizmetlerini şekillendiren, kimsesizlerin, açların, ihtiyaç sahiplerinin sığınağı olarak yaratılmışa hizmeti Yaratana hizmet gören anlayışları ile toplumda liderlik vasıfları ile dikkat çekmiş kimselerdir. Her iki isim de insanlarla iletişimin anahtarı olan dili ustaca kullanmaları, ıslaha nefislerinden başlayarak topluma yön vermeye gayret göstermeleri, zikir ve tefekkür zâviyesinden hayata anlam katma çabaları ile kadîm tasavvuf geleneğinin dönemlerindeki önemli temsilcileri olmuşlardır.³⁴⁷

Osman Hulûsî Efendi, birçok sahadaki hizmetleri ile kültürel ve mânevî anlamda gönüllerde hoş seda bırakan bir yol göstericidir.

- Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin 1965 Yılında Yayınlanmasına Vesile Olduğu Somuncu Baba (Şeyh Hâmîd-i Velî) Adlı Eser

Onun hayatı, ilmî ve mânevî yetkinliği ve Hakk'ın rızasına endekslenmiş hizmetleri ile birçok çalışma yapılmıştır. Burada Hulûsî Efendi'nin hayatı iken neşrine vesile olduğu dört esere değinerek onun çok bilinmeyen bu gayretine dikkat çekmek istiyoruz. Hulûsî Efendi, 1965 yılında Şeyh Hamîd-i Velî Camii İhya ve Onarım Derneği yayınları arasında *Somuncu Baba* (Şeyh Hamîd-i Velî) adlı bir eserin yayınlanmasına vesile

olmuştur. Ankara’da Ajans Türk Matbaası’nda basılan eser, 68 sayfadan müteşekkildir. Mehmet Ali Cengiz, Yüksel Adıgüzel ve Mehmet Gülseren tarafından kaleme alınan eser “Yurdun Cennet Köşesi ve Evliyalık Beldesi Darende”, “Büyük Mutasavvıf Somuncu Baba”, “Tarih Boyunca Çeşitli Kalemlerden Şeyh Hamîd-i Velî” ve “Darende’nin Diğer Evliyalık” bölümlerinden oluşmaktadır. 17x24 ebadındaki kitap karton kapaklıdır.³⁴⁸ Bu özel kitap çalışmasıyla Osman Hulûsî Efendi’nin 1960’larda yaşadığı bir olaydan bahsedilmektedir. Buna göre Niğde Aksaray’dan Yüksel Adıgüzel adında bir öğretmen, Hulûsî Efendi’ye bir mektup gönderir ve bu mektupta Darende’de Somuncu Baba (k.s.) ile ilgili bilgi-belge olup olmadığını, kabir-i şerifinin nerede olduğunu sorar. Bunun üzerine Hulûsî Efendi, Somuncu Baba’nın (k.s.) Darende’de yaşayan evlatlarına Osmanlı padişahları tarafından verilen çeşitli evrak ve vesikaların toplanarak bir kitap haline gelmesi için harekete geçer ve Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba’nın (k.s.) kabrinin Darende’de bulunduğunu ispatlayan bir kitap çalışması yapılmak üzere Darendeli öğretmenlerden Mehmet Gülseren ve Mehmet Ali Cengiz’e vazife verir. Müelliflerin, kitabı oluşturacak bilgi-belgenin ellerinde olmadığı söylemleri üzerine Hulûsî Efendi (k.s.), şahsî kütüphanesindeki bütün belgelerin okunup, kitapta yayınlanacak şekilde istifadeye açacağını dile getirir. Hulûsî Efendi, kitabın girişinde yer alan şu vecîz yazıyı kaleme alır:

“Ceddim Ebû Hâmîd

“Ceddim Ebu Hamid’in bilinmezlik ününe nişan giydirmek isteyenler çok olmuştu. Lâkin o iz bırakmayan -Ebu Hamid’in- nihayet zaviyenin ücra köşesinde olduğu belirlendi.

O kâinatın kutbu devrinin en büyük mürşidinin, kendisini, zaviyenin yalnız, تنها köşesinde gizlilik penceresine (şöhretten

kaçış hâli) çekmiş olduğu görüldü. O, “Gizli bir hazineydim. Bilinmekliğimi istedim. Bilindim” kudsî hadisinde ifade buyrulan hakikatler, aklın alamayacağı hikmetler ve manalar hazinesi onun talebelerinin, sezisleriyle orada bulundu. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) en büyük şefaât makamına, erişti. Şükreden oldu. Hâmîd oldu. Asıl ününe, temiz ismine onun için Hâmîd, Hamideddîn denildi.

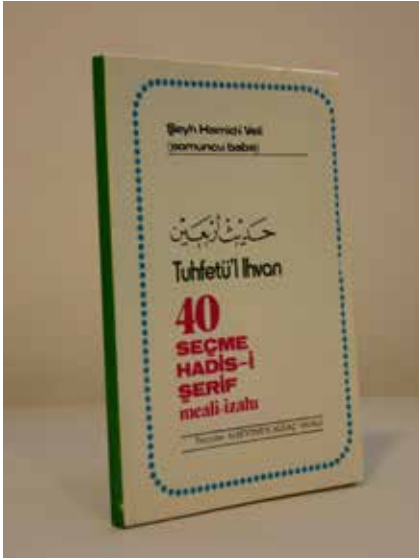
O, Cenâb-ı Hakk’ın lütuf ve ihsanı ile tecelli eden gece kandili gibi ilâhî nur saçan, güç ve ışık veren yüzü, bu toprağın -bu belde- nin- mütevazı değerini yüceltmış, bu topraklar onun kabri olmak şerefine nail olmuştur; onun mezarı ile şereflenmiştir.

O, Allah bilgisine ve ilâhî sırlarına, ait gizli ilmi öğrenme isteklisi olarak, Kayseri’den Şam’a, Şam’dan Tebriz’e, Tebriz’den de Ali el-Erdebilî’nin huzurundan kâmil ve mükemmel bir şekilde, Hakikat-ı Muhammediyye’nin ilmine sahip olarak Bursa’ya dönmüşlerdi. Nurlu, aydınlık kalbinin içlerinde tevhid nurlarının doğduğu, Hakk’ın tecelli ettiği yer olan kalp; çok ferah ruhları, görünüşteki bilinen (belli) duygularımızla, bilinmeyen ancak ruhlar ile meleklerle, cinlere mahsus olan görünemeyen âlemin keşfiyle ilâhî tecellinin nurlarının doğuşuna şahit, sırları, aklın eremeyeceği, Allah’ın vasıflarının bilinmeyen, ruhanî âlemle alâkalı gizliliklerinin bütün sırlarını öğrenerek, onlardan haberdar olarak en gizli sırlara vakıf olmuştu.

İşte bu hakikatlerle yüklü, bunları bütün yönleriyle, eksiksiz taşıyan “Ebu Hâmîd” epeyce bir müddet Bursa’da kaldı. Şemseddinler (Emir Sultan ve Şeyhül-İslâm Molla Fenari), Bedreddinler (Kızılca Bedreddin ve Karaca Bedreddin) onun güneş gibi parlak ve güzel yüzünden yayılan nurlarından aydınlanmış olup kutsal nurların ineceği yer olan kalp(leri) ilim irfan ile dolarak hissedar olmuşlardır. Bunların kalpleri de onun feyziyle dolarak nasiplenmişlerdir.

Bir gün oradan da ayrıldı. Aksaray’a geldi. Hacı Bayram’ın susamış kalbini o ilâhî aşk şarabı olan irşâd edici, uyarıcı kutsal duaları ve nefesleriyle susayan kalbini suya kanmış gibi tarikatı ve Allah yolunu göstermesi ve hakikat sırlarının, iç âleme ait gizli hakikatlerin bir alâmeti olarak soyu soppu temiz evlâdları Yusuf Hakîkî’yi Aksaray’da bırakıp diğer oğulları Halil Taybî’nin yol arkadaşılığıyla hacdan dönüşlerinde de şimdi halkın ziyaret ettiği yer olan türbelerinin bulunduğu ve Darende’nin Eskişehir Hıdır’ının yeşil elbisesine bürünmüş Hıdırlık Mahallesi’nde 815 Hicri yılında -milâdi 1412- Cenâb-ı Hak’ın lütuf ve ihsanı ile tecelli âlemine göçtü.

Bu kitabın içerisinde Dr. Abdullah Ertem ve Darendeli Ali Haydar Ocakcıoğlu’nun Somuncu Baba (k.s.) hakkındaki yazıları da yer almaktadır.

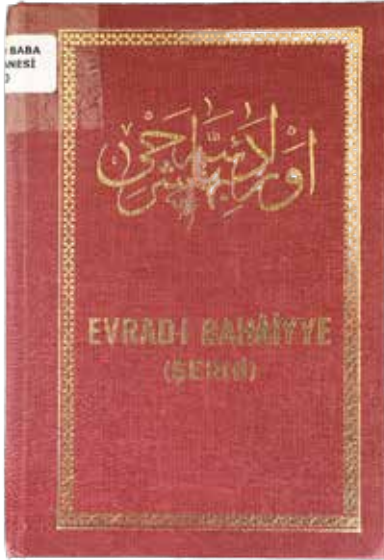

- *Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi’nin 1977 Yılında Yayınlanmasına Vesile Olduğu Somuncu Baba Hazretleri’nin Tuhfetü’l-İhvan, 40 Seçme Hadis-i Şerif Meali-İzahı Adlı Eser*

Hulûsî Efendi’nin (k.s.) açtığı bu yolda kendisinin vefatından sonra H. Hamidettin Ateş Efendi, organize ettiği sempozyumlar, ilmî toplantılar kitap ve dergi neşriyatıyla Somuncu Baba’nın (k.s.) daha iyi anlaşılması için birçok çalışmalara öncülük etmiştir. Bu çabaların bir sonucu olarak Prof. Dr. Ahmet Akgündüz’ün Osmanlı arşivlerinde yapmış olduğu araştırmalarla, H. Hulûsi Ateş Şeyh-zadeoğlu Özel Kütüphanesindeki ecdad yadigârı tarihî vesikalar birleştirilerek, “Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi” adlı eser ilim

dünyasına kazandırılmış, 1965 yılında Hulûsî Efendi'nin (k.s.) o zamanın şartların göre meydana koyulmasına vesile olduğu tanıtımını yapılan kitabın genişletilmiş, ilmî değerlendirmelerle yoğrulmuş yeni bir versiyonu Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı yayınları arasında neşredilmiştir.

Hulûsî Efendi'nin neşrine vesile olduğu ikinci eser *Hadis-i Erba'în Tuhfetü'l-İhvân*, 40 Seçme Hadis-i Şerif Meali- İzahı adlı eserdir. Eserin müellifi Şeyh Hamîd-i Velî Hazretleridir. Hulûsî Efendi'nin teşvikleri ile eser o dönem Gürün Müftüsü olan M. Şeyhmus Alkaç tarafından yayına hazırlanarak 1977'de İstanbul'da Yaylacık Matbaası tarafından neşredilmiştir. Kitaba hukukçu M. Yılmaz Çoban tarafından bir takdim yazılmıştır. 73 sayfa olan eser, bez ciltli ve karton kapaklı olarak okuyucu ile buluşmuştur. Yayınlanan bu eserin sonuna Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba'nın *Tuhfetü'l-ihvân*'ının orijinal yazma bir nüshası da eklenmiştir. Kitapta öncelikle hadîs-i şerîflerin

- *Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin 1978 Yılında Yayınlanmasına Vesile Olduğu Evrâd-ı Bahâiyye Şerhi Adlı Eser*

metinleri verilmiş ardından “Meâl-i âlisi” başlığı altında tercümeleri zikredilmiş ve son olarak “İzah” başlığı ile hadîs-i şerîfin kısa şerhlerine yer verilmiştir. Hulûsî Efendi'nin neşrine vesile olduğu bu eser daha sonra farklı yayınevleri tarafından neşredilmiş ve eser üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.³⁴⁹ Hulûsî Efendi'nin öngörüsü ile yayınlanan bu eser etrafında şekillenen çalışmalar ciddi bir yekûn oluşturacak sayıdadır. Bu durum Hulûsî Efendi'nin hem ecdadına olan hizmet adımı hem de ilmî sahadaki öngörüsünü resmetmesi bakımından önemlidir.

Hulûsî Efendi'nin (k.s.) yönlendirmesi ve destekleriyle okuyucu ile buluşan bir diğer eser *Evrâd-ı Bahâiyye Şerhi*'dir. Şeyh Hamîd-i Velî Onarım Derneği tarafından yayınlanan *Evrâd-ı Bahâiyye Şerhi*, 80 sayfadır ve eserin girişinde şârih, Bahâüddîn Nakşbend'e ait olan evrâd kitabını şerh etme gerekçesini dile getirmiş ve layık olmadığı halde böyle önemli bir esere şerh yapma cesaretinde bulunduğunu, çalışmanın hatalardan beri olmadığını ve bu konuda mazur görülmesini istirham etmiştir. Evrâdın içinde bulunan zikirlerden ve bazı zikir usullerinden bahseden şârih, evrâdın hemen her kelimesini şerh ederek geniş bir şerh yöntemi tercih ettiğini göstermiştir. Hulûsî Efendi (k.s.), Nakşbendiyye tarîkatının pîri olan Bahâüddîn Nakşbend'in (k.s.) yaygın bir şekilde okunan bu vird kitabının basımını sağlayarak bir yandan yolunu takip ettiği bu büyük ismin önemli bir eserini gündemin ön sıralarına taşımış bir yandan da halk nezdinde bu eserin tesir halkasını tekrar canlı bir noktaya gelmesi noktasında önemli bir adım atmıştır. Burada şu önemli bilgiyi de paylaşmak yerinde olacaktır: Hulûsî Efendi (k.s.) üstâdı İhramcızade İsmail Hakkı Efendi'nin Şam'da bastırıldığı *Evrâd ı Şerîfi*, Hattat Saim Bey'e yeniden yazdırarak, eski şerh metninin latinize halinin eserin etrafında verilmesini sağlamıştır. Bu şerh, 1978 yılında neşredilmiştir. Kimin hazırladığı henüz tespit edilememiştir. Bu bilgi, evrâdın şerhini daha da değerli hale getirmektedir. Bu veriyle, Hulûsî Efendi'nin üstadının izlediği irşâd yolunu devam ettirme hassasiyeti ve bu irşâd adımlarını günün şartlarına uygun bir şekilde yerine getirme gayreti ortaya çıkmaktadır. Son olarak *Evrâd-ı Bahâiyye Şerhi*'nin güncel bir baskısından daha bahsetmek yerinde olacaktır. Bu kitap, Hulûsî Efendi'nin (k.s.) vefatından sonra hizmet bayrağını devralan Hamîd Hamîdeddîn Efendi'nin yönlendirilmesi neticesinde vücûd bulmuştur. Bu çalışma, ecdâdının ve İhramcızâde İsmail Efendi'nin (k.s.) hizmetlerini devam ettirme gayesiyle 2007 yılında Hattat

Cafer Kelkit’in orijinal metnini kaleme aldığı yeni bir çalışmadır. Nasihat Yayınları arasında okuyucu ile buluşan bu eseri Prof. Dr. Mehmet Akkuş yayına hazırlamıştır. Esere bir takdim yazısı da kaleme alan Hamîd Hamîdeddîn Efendi, İhramcızâde İsmail Efendi (k.s.) ve babası Osman Hulûsî Efendi’nin (k.s.) söz konusu evrâd şerhine yaptıkları hizmetleri zikretmiş, Nakşbendiyye tarikatının zikre verdiği önemi dillendirmiş ve Nakşbendiyye büyüklerinin zikir konusundaki hassasiyetlerinden hareketle günümüz insanının anlam arayışına katkı sağlamak için bu özel eseri okuyucu ile yeniden buluşturduklarını ifade etmiştir.

9.2.1. Muhammed Ma’sum Ateş (1939-1939)

Hulûsî Efendi’nin ilk evladı Muhammed Ma’sum Efendi, 1939’da dünyaya gelmiş, aynı sene vefat etmiştir. Hulûsî Efendi, ağabeyi Ahmet Efendi’ye yazdığı bir mektupta Muhammed Ma’sum Efendi’nin vefatını şu şekilde dile getirmiştir:

*Muhammed Mâsum’a cânım birader
Alıp bir âhiret esvâbı gönder
Gelip techîz-i tekfînin edâ kıl
Elinle ana iksâ-yı ridâ kıl.”³⁵⁰*

9.2.2. Mahmut Kemal Ateş (1944-1986)

Hulûsî Efendi’nin ikinci evladı Mahmut Kemal Efendi’dir. Mahmut Kemal Efendi, 1944’te Darende’nin Zâviye Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir.³⁵¹ İlk ve orta eğitim ve öğretimini Darende’de tamamlayan Mahmut Kemal Efendi, Malatya Turan Emeksiz Lisesi’ne kaydolmuşsa da ailesinin hasretine dayanamadığı için tekrar Darende’ye dönmüştür.³⁵²

Fedakâr ve hizmet aşkı ile dolu olduğu aktarılan Mahmut Kemal Efendi'nin dur durak bilmeksizin herkesin yardımına koştuğu ve insanların gönüllerinde seçkin bir konuma sahip olduğu belirtilmektedir.³⁵³ Onun düğün, cenaze, sünnet gibi toplumsal birlik-telik ve kişisel ilgi gerektiren hemen her toplantıda bulunduğu ve insanların sevinç ve hüznlerini paylaştığı aktarılmaktadır.³⁵⁴

1967-1969 yılları arasında askerlik vazifesini Manisa'da tamamlayan Mahmut Kemal Efendi, memleketi ve sevdiklerine olan öz-lemine şu mektubu ile dile getirmiştir: “Ey Kemal; Senin bu naçiz vücudun, tıpkı hazana ermiş gül bahçesi gibi bir gün solacaktır. Fakat bu cansız hayalin ebedî pâyidar kalacaktır.

Kemal Ateş, 28.8.1967,

İmza-Manisa”³⁵⁵

Mahmut Kemal Efendi, 01.09.1969 tarihinde Darende Ahmet Turan Oruç'un kızı Naime Hanım'la evlenmiş ve bu evliliğinden Mesude Hanım (1973), M. Celalettin Efendi (1975), A. Hüsameddin Efendi (1976), Sebahaddin Efendi (1978) ve Naciye Hanım (1980)

• Mahmud Kemal Ateş

• Mahmud Kemal Ateş

isimlerinde beş çocuğu dünyaya gelmiştir. 23.01.1970 tarihinde Sivas ili Gürün İlçesi PTT Müdürlüğü’nde muhâbere memuru olarak işe başlayan Mahmut Kemal Efendi, 1970’te Darende’ye naklolmuş, 1975 tarihinde veznedarlığa yükselmiş ve uzun bir süre Darende Postanesi’nde Müdür Vekili olarak görev yapmıştır.³⁵⁶

Mahmut Kemal Efendi, 22.09.1986 tarihinde kız kardeşi Aişe Hanım’ı İstanbul’a götürürken Kırşehir civarında, trafik kazasında vefat etmiştir. Mahmut Kemal Efendi ile birlikte kız kardeşi Aişe Hanım, küçük oğlu Cahit Efendi ve kayınvalidesi de bu kazada vefat etmiştir.³⁵⁷ O dönem Kırşehir Valisi ve Mahmut Kemal Efendi’nin Malatya lisesinden arkadaşı olan Fikret Güven Bey’in özel ilgisi ile Darende’ye getirilen cenazeler evlerinin bahçesinde bulunan Tâceddîn-i Velî Hazretlerinin haziresine defnedilmiştir.³⁵⁸ Mahmut Kemal Efendi’nin hemşehrilerine vefası ve vefatı ile ilgili bir çalışmada arkadaşının aktardığı şu dikkat çekici anekdot Mahmut Kemal Efendi’nin kişiliği ve vefatı ile ilgili durumu tespit bakımından önemlidir: “Bir gün Kemal Ağabey ile Darende’ye bağlı olan ve Alevî vatandaşların yaşadığı Bicir Köyü’ndeki birçok insana PTT kanalıyla Almanya’dan gelen işçi davetiyelerini bizzat taksi ile köylerine kadar beraber götürdük. Onlar da bu hizmetinden dolayı ve özellikle Osman Hulûsi Efendi’nin oğlu olması hasebiyle çok alâka gösterdiler, hürmet ettiler. O sevgi dolu, hizmet aşkı ile yanan bir kalp sahibiydi. Kemal Ağabey, maaşını aldığı zaman bir miktarını ayırır, cüzdanının ayrı bir bölümüne koyardı. Garipleme, meczuplara ve ihtiyaç sahibi kimselere verir, onları memnun ederdi. Çok güzel ilâhî okurdu. Bazı zamanlar Azeri bir türkü olan,

Karabağ’da talan var

Meni derde salan var

Çek bayraktar bayrağı

Gözü yolda kalan var

hoyratını derin ifadelerle terennüm ederdi. Vefatından üç gün önceki cuma günü Şeyh Hamîd-i Velî Camii’nde müezzinlik yapmak istedi ve bunun kameraya çekilmesini rica etti. Müezzinliğini kameraya çektiler. Cumartesi günü Çilehane civarında, pazar günü Gökpınar’da sohbet edildi. Pazartesi günü sabah kahvaltıdan sonra İstanbul’a yolcu ettik. Osman Hulûsi Efendi tekrar arkadaşlarla sohbe devam ettiler. O gün şu dörtlüğün bulunduğu ilâhîsini üç defa üst üste okuttular:

Boyun vere her zahmete katlana

Sabır ede her acıya tatlana

Mihnet çeke yaya iken atlana

*Hakikat güllerin derem der ise.*³⁵⁹

Aktarılan bu nakle göre Mahmut Kemal Efendi, insanların dertlerini dert edinen ve gönüllere sevgisini nakşeden bir gönül eridir. Babası Hulûsî Efendi’nin yaktığı hakikat ateşini gönlünde hisseden Mahmut Kemal Efendi’nin infak ruhu, gönül yangınlarına işaret eden ilâhîler terennüm eden ve ümmetin derdiyle dertlenen hassas bir şahsiyettir. Mahmut Kemal Efendi, güzel sesi ile yaptığı müezzinlikler, katıldığı sohbet ve birçok kimseye yaptığı ikramlar ile bir toplum insanı olduğunu gözler önüne sermiştir. Hulûsî Efendi’nin oğlunun vefatına bir işaret olarak değerlendirilebilecek ifadeleri ise bir babanın evladına duyduğu derin sevginin bir tezahürü olarak görülebilir. Hulûsî Efendi, oğlunun vefatının hüznü vesilesiyle, hakîkate gönül veren kimsenin zahmete tahammül, acıya sabır, azim ve kararlılıkla yola revan olmak gibi hususlara riayet etmesinin önemini dile getirdiği ifadeleriyle hakikat sırrına ermenin adımlarını zikretmiştir.

Oğlu Mahmut Kemal Efendi, kızı Aişe Hanım, torunu Cahit Efendi ve hısmının vefatı ile büyük bir hüznü yaşayan Hulûsî Efen-

di'nin metanetini kaybetmediği, başlarına gelen bu olayın Hakk'ın takdiri olduğunu kabullenerek O'na teslimiyet göstermesi ile ilgili Mahmut Kemal Efendi'nin oğlu Hüsameddîn Ateş, şu olayı nakletmiştir: “Babamı 1986 yılında bir trafik kazasında kaybettik. Evimize bir günde dört cenaze birden geldi. O hâlinde bile dedem Osman Hulûsi Efendi Hazretleri, bize ve insanlığa bir ders veriyordu. “Oğul, Allah'tan geldik ve yine ona gideceğiz. Rabbim bize lütfetmiş, bu imtihana layık görmüş, bize sabretmek düşer.” O nasıl bir teslimiyetti ki, öyle dimdik durdu ve o teslimiyet ve metaneti sebebiyle gözlerinden bir damla yaş akıtmadı. Biz feryat figan ederken bizi odasına çağırttı, beş küçük çocuk karşısına dizildik. Ben inanılmaz bir şekilde ağlıyordum. Başlarımızı okşadı ve: “Ağlamayın cücüklerim, sizlere artık ben bakacağım. Bizler Resûlüllâh'ın (s.a.v.) soyundan geliyoruz, bu kapının evlatlarına Rabbimden gelen her şey hoş gelir. Sizler de öyle yapacaksınız” dedi ve bizim gönlümüz açıldı. Acılarımızı aldı götürdü ve kendi sinesine hapsetti. Âdeta vücudunun her yeri kanıyordu ama ağlamıyordu. Biz de onun bu metanetli hâline bakıp sustuk. Ama onun o günkü ıstırabını ancak bugün anlayabiliyorum.”³⁶⁰

Anlaşıldığı kadarıyla Hulûsî Efendi'nin bu teslimiyeti ve kendisine intikal eden emanetlere sahip çıkma hassasiyeti etrafındaki insanların hayata tutunmalarına, gönüllerinin sükûn bulmasına ve Hakk'a kulluk yolunda bir Allah dostunun tavrına hayranlıkla şahit olmak gibi noktalarda son derece etkili olmuştur.³⁶¹ Bir evladı, babasının da kendisinin de Hulûsî Efendi ve âilesine olan bu hissiyatını şu şekilde dile getirmiştir: “Babamın bir yönü vardı ki, o da babası Hulûsi Efendi'ye bağlılığı ve H. Hamîdeddîn Efendi'ye hürmetiydi. Daha çocukken bile Hamîdeddîn Efendi'ye “Dedem!” der ve ona bağlılığını belli ederdi. Hulûsi Efendi'nin bütün evlatlarını kendi nefsinden üstün tutar, hepsini sevip sayar ve öncelikle akrabala-

rın bu kapiya hizmet etmesi gerektiğini söylerdi. İşte bu özelliğini annem Naime Hanım’a ve beş evladına bıraktığına inanıyorum.”³⁶²

Hulûsî Efendi, oğlu Mahmut Kemal Efendi’yi “Merhametli bir evlat” olarak anmış ve onun merhametinden dolayı ihtiyaç sahiplerine olan ilgisini Mahmut Kemal Efendi’nin bir yakını şu olayla tavsif etmiştir: “Osman Hulûsî Efendi’yi bir Ramazan gününde ziyaret etmiştim. Efendi Hazretleri buyurdu ki: “Oğul, geçen gün valideniz dedi ki: “Efendi, filanın anası kaç gündür aç aç oruç tutuyormuş. Ben de hemen Kemal’imi aradım, “Oğlum Kemal, gelirken filan komşumuza çarşıdan bir çuval un al da getir”, dedim. Kemalim de “Baba, oğulları alsın, durumları gayet iyi. Ben ona bir şey alamam” dedi. Ben de Kemal’ime, “Oğlum, eğer sen ona bir çuval un getirmezsen ben bugün bir şey yemem” dedim, telefonu kapattım. Akşam baktım ki, Kemal’im sırtına bir çuval un almış, geliyor. Getirdiği unu o kadına götürüp verdi. Oğul, Kemal’im çok merhametlidir.”³⁶³

Mahmut Kemal Efendi’nin kardeşi H. Hamîdeddîn Efendi, ağabeyinin kemâl ve olgunluğunu, insanlar nezdindeki değerini ve yaratılmışa hizmeti şiar edinen tavrını şu cümlelerle dile getirmiştir: “Hoşgörü ve merhamet timsali olan Kemal Ağabey, şefkatli annenin, şefkat dolu yuvasında, Efendi Hazretlerinin dizinin dibinde yetişmiş, her hâli kemâl olan bahtiyar bir evlâd-ı Resul. O samimiyetiyle, güler yüzüyle, buldu Hakk’a vusûl..

Hazreti Peygamberin soyundan gelen bir ailenin evladı olması hasebiyle, o güzellik, o neciplik kendi hayatının her safhasında tecellî etmişti. Hulûsî Efendi Hazretlerini Darende esnaf ve protokolünde temsil edebilen bir şahsiyete sahipti.

Kemal Ağabey her zaman güler yüzlü, yardım severdi. İnsanların hizmetine koşan bir ruh yapısına sahip olan Kemal Ağabey

her zaman Efendi Hazretlerine danışıp onun emir ve direktifleri ile hareket eden asil ve necip bir insandı. Nefsini ayaklar altına almayı başarmış, tasavvuf mektebinde gönlünü, ruhunu eğitmiş ve insanlara hizmet etmek için adeta yarışmıştı. Hiçbir kesime farklı davranmayan, Allah’ın yarattığı her canlıya hizmet etmeyi kendine vazife addeden bir örnek duruş sahibiydi Kemal Ağabey...”³⁶⁴

Mahmut Kemal Efendi’nin Hulûsî Efendi’ye yazdığı bir mektubu paylaşmak ve bu mektubu değerlendirmek Mahmut Kemal Efendi’nin kişilik ve karakter gelişimini daha sağlıklı ifade etmek adına isabetli olacaktır. İşte o mektup:

“11.9.1968

Muhterem Efendim!

Mektubuma başlamadan önce sizlere karşı çok suçlu ve kusurlu olan oğlunuzun affını rica eder, hürmetle her iki mübarek ellerinizden öper, sonsuz saygı ve hürmetlerimi sunarım.

Efendim sizden ayrıldıktan sonra üzgün ve bitkin olarak Gürün’e, oradan da Sivas’a geldik. Orada babamızın (İsmail Hakkı Toprak Efendi) sahrada olduklarını öğrendik, doğru sahraya vardık. Efendimle görüştük ve Darende’den ve sizlerden bahsettiler. Beraberi (Dilberle dem beraber) okuyun kardaş dedi ve okudular.

Müsaade alıp ayrılınca gözlerimden öptü ve ayrıldık. Ankara’ya oradan da İstanbul’a geldik. İstanbul’da İsmail Efendi’yi bulduk ve beraberce İbrahim Çehrelî’ye gittik. İbrahim Çehrelî benimle görüştü ve şöyle dedi: “Balaban köyü bize ihtiyar heyetinden minare yaptırdık bir aleme ihtiyacımız var diye bir ilmühaber yazar ve bunu müftülük tasdik ettikten sonra bize gönderirse alemi gönderirim.” dediler.

Efendim ben çok iyi ve rahatım. Sizler nasılsınız, iyi misiniz? İyi olmanızı Cenâb-ı Rabbül Âleminden dilerim. Annemin ellerinden, ablamın ellerinden, Fatma, Münife, Şefika, Ahmet, Hamit ve Gül Aişe'nin gözlerinden öperim. Bütün hısım akraba, eş, ahbap ve dostların cümlesine selam eder, büyüklerin ellerinden küçüklerin gözlerinden öperim.

Satırlarıma son verirken acele cevap beklerim.

Hâk-i pâye yüzler sürerim efendim. Denetleme olduğu için mektubum gecikti kusura bakmayın. Annem ve siz hiç beni düşünmeyin. Hudâ'ya emanet edin yeter.

*Şahlar şahına gönlümü verdim
Beni de deftere yazın efendim
Şaşıp Mecnun gibi çöllere girdim
Beni de deftere yazın efendim*

*Şahımı görünce kendimden geçtim
Bütün içimdeki yaremi deştim
Himmeti aldım mihneti geçtim
Beni de deftere yazın efendim.³⁶⁵*

Mahmut Kemal Efendi, bu mektubunda her şeyden önce vefalı ve ebeveynine hürmetkâr bir evlat oluşunu gözler önüne sermiştir. Anne babasını bilgilendirmek kastıyla bu mektubu kaleme alması ve mektupta ebeveyni için kullandığı nezaket ifadeleri dikkate değerdir. Mahmut Kemal Efendi, bir vesileyle uğradığı Sivas'ta kendisinin ve babasının da üstâdı İhramcızâde Hazretleri ile görüşmesini dile getirmiş, burada verdiği bilgiye göre İsmail Efendi, Darende ve Hulûsî Efendi hakkında bazı konuşmalar yapmış ve Mahmut Kemal Efendi'nin sesinden kasideler ve ilâhîler dinlemiştir. Mahmut Kemal Efendi'nin naklettiği bu bilgiler kendisinin

üstâdına duyduğu derin sevgi ve saygıyı gösteren numunelerdir. Onu ziyareti, ziyaret esnasında dile getirilen hususlardan sitayişle bahsetmesi, İsmail Efendi'nin Kemal Efendi'yi gözlerinden öperek Ankara'ya yolcu etmesi ve gönül huzuru ile İsmail Efendi'nin huzurundan ayrıldığına dair ikrarı bu sevgi ve saygının parametrelerini oluşturmaktadır. Ayrıca Mahmut Kemal Efendi, Balaban'da bir cami minaresinin alemi için bazı girişimlerde bulunmuş, babası Hulûsî Efendi gibi, bu minvaldeki hayır işlerinin öncülerinden olduğunu da bu vesileyle gözler önüne sermiştir.

Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Mahmut Kemal Efendi, aile bağlarına önem veren, bu bağların güçlü kalması için gösterilmesi gereken hassasiyetlere sahip bir şahsiyettir. Baba ve annesinin hal ve hatırını hürmetle sorması, ailedeki büyük ve küçük fertlerin dertleri ile dertlenip onlarla hemhâl olması ve mektubuna karşılık beklediğini ifade etmesi onun bu konudaki hassasiyetine delâlet eden verilerdir. Aile fertlerini teselli etmekle onların gönüllerine su serpen Mahmut Kemal Efendi'nin mektubun sonunda yer verdiği şiir ise onun gönül dünyasını resmetmesi bakımından mektubun en can alıcı kısmıdır. Burada Mahmut Kemal Efendi, üstadı İsmail Efendi'ye mülâki olup onun feyzinden istifade etmesi neticesinde Allah dostlarının gönül defterlerine kaydedilmek istediğini, onu görünce kendinden geçip ne yaptığını bilemez bir halin kendisini kapladığını ve bu cezbe olgunluğu ile Hakk dostlarının gönülleri vasıtasıyla Hakk'a vâsıl olmak istediğini dile getirmiştir. Şiirin devamında Mahmut Kemal Efendi, Hakk'a giden yolda rehberi olan üstâdını görünce gönül yaralarının tazelendiğini belirtmiş ve bu durum sebebiyle üstâdının himmetini alıp zorlukları aşarak Hakk'ın rızasına erenlerden olmayı murâd ettiğini söylemiştir.

Mahmut Kemal Efendi'nin Muharrem ayında gerçekleşen vefatını konu edinen Şehrullah başlıklı bir şiiri de teberrüken burada

paylaşmak istiyoruz:

*Muharrem ayına “Şehrullah” denir
Bu ayda felekler devrâna döner
Âdem (a.s)’in tövbesi kabul edilir
Hakk katında dilek ğufrana döner*

*Yevm-i Aşûrede hâdisat çoktur
Mevla’nın fermanı cümlesi haktır
Mühim olan hakikatı bilmektir
İnananın kalbi Kur’an’a döner*

*Nuh-u Nebi hayvanatla insanı
Aldı sefineye mahluk-u cânı
O günde kopmuştu Nuh’un tufanı
Selâmette olan mihmana döner*

*İbrahim Halil’im Nemrud nârından
Halas olup mancınığın dârından
İmdâd alıp Hakk Teala nurundan
Bir gül bahçesinde seyrana döner*

*Musa Firavun’dan kurtulur bugün
Eyyub dermanına kavuşur bugün
Tarihte çok şeye şahittir o gün
Bazen nûra bazen hicrâna döner*

*Buyurdu serveri Resul-i Zîşan
“Ramazandan sonra faziletli an
Makbul oruç Muharrem de tutulan”
İbadât ü tâat Sübhan’a döner*

*Ehl-i beyt katili insafsız hâin
Kerbelâ'da kusar etrafına kin
Seyyidüş-şühedâ İmam Hüseyin
Dîdeler yaş döker bârana döner*

*Bu ayda çok canlar mahzundur mahzun
Gönülleri sarar acı bir hüzün
Hakk'a eyler itaatla niyazın
Dualar Hâlık-ı Yezdâna döner*

*Muharrem sabırı örnektir bize
Hulûsi Efendi gösterdi rızâ
Hacı Kemal Abi şehid-i kaza
Yâd eder mürğ-i cân efgâna döner*

*Efendim Gülzâr-ı Hüseyin bülbülü
Seyyid Hâmid Sultan ehl-i beyt gülü
Îlâhî sen koru nesl-i Resûlü
Tektaş'ım bîçare mecnûna döner.³⁶⁶*

9.2.3. Hasan Feyzî Ateş (1947-1947)

1947 yılında Osman Hulûsî Efendi'nin babasının adını verdiği Hasan Feyzî adlı bir oğlu dünyaya gelmiş, aynı yıl vefat etmiştir.³⁶⁷

9.2.4. Ahmet Şemsettin Ateş (1958-2006)

Hulûsî Efendi'nin bir oğlu da Ahmet Şemsettin Efendi, 1958'te Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde dünyaya gelmiş, ilk, orta ve lise tahsilini Darende'de tamamlamıştır. Yükseköğrenimini An-

kara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümünde 1980’de tamamlayan Ahmet Şemsettin Efendi, 1986 yılında İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesinden Orman Yüksek Mühendisi olarak mezun olmuştur.³⁶⁸

13.09.1987 tarihinde, Gürün eşrafından H. Önder Özdeğer’in kızı Semiha Hanım’la evlenen Ahmet Şemsettin Efendi’nin bu evliliklerinden Ayşe, Melike Şeyma ve Muhammed Hulûsi adında üç çocukları dünyaya gelmiştir. Ahmet Şemsettin Efendi, Köy Hizmetleri Malatya İl Müdürlüğünde kısa süre görev yapmış, bu görevinden ayrıldıktan sonra ticaretle meşgul olmuştur. Mobilya ve ev eşyaları mağazası işleten Ahmet Şemsettin Efendi, dürüst ticaret anlayışı, fedakâr hizmetleri ve gönüllere dokunan davranışları ile çevresinde sevilen ve saygı duyulan bir kimse olmuştur.³⁶⁹

Ahmet Şemsettin Efendi’nin gençlik yıllarında ava meraklı olduğu daha sonra sosyal ve kültürel aktivitelere yönelerek enerji ve zamanını toplum yararına harcamaya yöneldiği özellikle eğitim sahasında faaliyet gösteren birçok dernekte başkanlık ve

• Ahmed Şemseddin Ateş

yönetim kurulu üyeliği ile halka hizmeti Hakk’a hizmet olarak gören gönül ihya etme sisteminin bir parçası olduğunu gösterdiği anlatılmaktadır.³⁷⁰ Babası Osman Hulûsî Efendi’ye tabiat ve ahlâk bakımından çok benzeyen Ahmet Şemsettin Efendi’nin Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı’nın İkinci Başkanlığı görevini yürütmesi de bu anlamda manidardır. Ahmet Şemsettin Efendi, İnönü Üniversitesinin Darende’de faa-

liyet gösteren fakülte ve meslek yüksekokullarına verdiği madî ve mânevî destek vesilesiyle 1997 yılında İnönü Üniversitesi tarafından “Onur Üyeliği” ile taltif edilmesi onun babası Hulûsî Efendi’yi ve onun misyonunu takip eden kişiliğini bir yansıması olarak görülebilir. 1999 seçimlerinde Darende Belediye Meclis Üyesi seçilen Ahmet Şemsettin Efendi, yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamayarak 17 Mart 2006 tarihinde kırk sekiz yaşında vefat etmiştir. Cuma namazını müteakiben kardeşi H. Hamîdeddîn Efendi tarafından kıldırılan cenaze namazından sonra aile kabristanlığında toprağa verilmiştir.³⁷¹

Ahmet Şemseddin Efendi, aynı zamanda Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı tarafından çıkarılan *Somuncu Baba* dergisinin kurucusu ve imtiyaz sahibi olarak toplumsal faaliyetlere katkı sağlamıştır. 1994 yılından itibaren yayın hayatına devam eden *Somuncu Baba Dergisi*, toplumu kucaklayan ve yaratılmışı sevmeyi Hakk’a açılan kapı olarak gören bir anlayışla yayın hayatını sürdürmektedir. Ahmet Şemsettin Efendi’nin kurucusu ve imtiyaz sahibi olduğu bu dergide birçok makalesi yayımlanmıştır. Kendisinin farklı yayın organlarında birçok şiiri de okuyucu ile buluşmuştur.³⁷²

Ahmet Şemsettin Efendi, hayırsever ve hizmetten zevk duyan bir yapıya sahipti. Onun bu halini kardeşi H. Hamîdeddîn Efendi şu şekilde anlatmıştır: “Hayırseverdi. Allah için herkese hizmet etmeyi benimseyen örnek bir kişiliğe sahipti. Yaptığı iyiliklerin kendisi ile Allah arasında kalmasına özen gösterir, hiç kimseyi bunlardan haberdar etmeyecek şekilde hayırda gizliliğe dikkat ederdi. Sırlarını hiç kimse bilemezdi. Darende’deki ticarî hayatında kimsesizleri, yoksulları, meczupları, yetimleri himaye edip, onların ihtiyaçlarını gidermeye çalışırdı. O, fakir fukara babası idi, daha doğrusu babasının oğluydu. Geçmişi temiz olan bir sülalenin temiz

bir evladıydı. ‘Allah güzeldir, güzel olanı sever.’ düsturuyula güzelliğe meftundu. Sevdiklerini candan severdi, kimseye yük olmazdı. Temiz fitratını asla kirletmedi, temiz tuttu. Örnek insan olabilmek, örnek kişilerin vasfıdır. O, örnek insandı. Gönül ehliydi. Sevdiğini gönülden sever, ama açığa vurmazdı. Onun her şeyi, dostları ve arkadaşlarıydı. Dünya malı, para pul gibi birçok insan tarafından çok önemsenen maddiyat, onun için bir şey ifade etmezdi. Âdeta gizli bir Hulûsi Efendi’ydi. Kazancını şahsı için değil, toplumun istifadesi için harcardı. Herkesin gönlünde taht kurmuş bir gönül insanıydı. Her kesimden insan onu sever; ona muhabbet beslerdi. Hastalığını duyan herkes derin üzüntü duymuştu. İyileşmesi, şifa bulması için sevdikleri bol bol duacı olmuştu.”³⁷³

H. Hamîdeddîn Efendi’nin ağabeyi hakkındaki bu şahitlikleri, onu yakından tanıyan bir dostun, bir kardeşin aynı hedefe ulaşmak için yol yürüyen bir kader arkadaşının Ahmet Şemsettin Efendi hakkında hüsnü şahadetidir. Hamîdeddîn Efendi, ağabeyini babası Hulûsî Efendi’ye benzetip onun izini takip etmesi dolayısıyla sahip olduğu güzel ahlâkı dillendirmiştir. Hamîdeddîn Efendi gibi Ahmet Şemsettin Efendi ile Amerika’da bir bayram sabahı buluşan yeğeni ise dayısı ile yaşadığı şu olay üzerinden onun kemâlini şu hatırası ile resmetmiştir: “2005 yılı Ramazan’ı hepimiz için mahzun geçen bir Ramazan’dı. Ahmet dayım hac dönüşünde yengemle tedavisinin devamı için tekrar Amerika Birleşik Devletleri’ne gitmişti. Ramazan ayı içerisinde yaptığım bir Darende ziyaretinde H. Hamîdeddîn Efendi Hazretleri “Bayramda dayımı yalnız bırakmayalım, İlyas Bey ile bayramı siz de ABD’de geçirin” diye buyurdu. Bu, benim için bir görev değil, inanılmaz bir lütuftu âdeta. Büyüklerimizin bize işaret ettiği, vefalı olmanın gereği idi. Nasıl ki en önemli günümüzde büyüklerimiz bizi yalnız bırakmadılarsa, bu vefanın ve birlikteliğin devamı olarak bize

düşen de onların öğrettiği şekilde vefalı olmayı hayatımızda şiar edinmektir. Ailedeki tüm çocukların kahramanı ‘Hamza yürekli’ dayımla bayramı beraber geçirecek olmamız benim için tarifsiz bir heyecandı. ABD’de havaalanından kaldığı eve geldiğimizde bizi görünce, çok memnun oldu, duygulandı, gözleri doldu. Uzun uzun hasret giderip konuştuktan sonra biz de yoldan geldiğimiz için acıkmıştık. Dayımın canı mangal istemiş. Hemen hazırlık yaptık, bağ evi gibi olmadı ama mangalı beraber yaktık. Etleri pişirirken ateşte biraz fazla bırakmışım, etin bir kısmı yanmıştı; tam da “Hakkını helal et dayı, fazla kaldı ateşte, etleri yakmışım” diyecekken, “Eline sağlık yeğenim. Etler çok güzel olmuş” dedi. Ertesi gün bayram namazı için New Jersey’de bulunan bir Türk camine gitmek için yola çıktık fakat yolu ve adresi bilmediğimiz için, dayıma yanımıza bilen birilerini alalım veya soralım dedik; “Ben bulurum, siz merak etmeyin” dedi. Arabasına bindik ve çıktık yola. Adres de bilmediğimiz için kimseye sormuyoruz fakat Ahmet dayım o kadar emin ki, sanki menzile ulaşacak bir mermi hızıyla dağları takip ederek gidiyoruz. Ara sıra “Dayı daha var mı, geldik mi?” diye soruyorum namazı kaçırmaz endişesiyle. O, her defasında, merak etme Cemaleddin, hemen şu dağın arkası diyor tebessümle...

Daha sonra öyle bir yere gelmiştik ki şaşırmıştım, gitmeyi düşündüğümüz yerden çok farklı bir bölgedeydik. “Cemaleddin, şu gidenler Pakistanlılara benziyor, sor bakalım cami neredeymiş” dedi. Hemen arabadan atladım, adamların arkasından yetişerek, “Selâmünaleyküm!” diyerek, camiye sordum. Adamlar gerçekten Pakistanlıymış, hemen sokağın köşesinde, Pakistanlıların kurduğu büyük bir İslâm Merkezi varmış, arabayı park edip bayram namazına yetiştik. O sene Pakistan’daki büyük depremde hayatını kaybeden binlerce Pakistanlı için bölgedeki bütün Müslümanlar

orada bir araya gelmişlerdi. Namaz sonrasında camideki tüm Müslümanlar, Pakistan’daki depremde vefat eden Müslümanlar ve bölgedeki depremzedeler için dua ettiler ve yardım için para topladılar. O zaman anladım ki, Ahmet dayımın yetişmeye çalıştığı hedef, depremzede Pakistanlıların bayram namazıymış. Ahmet dayımın hem duası hem de parası nasip oldu Pakistanlılara. Biz de onun sayesinde sebeplenmiş olduk elhamdülillah...

Namaz çıkışında, “Dayı demek ki bir hikmeti varmış, sen boşuna bizi dolaştırmadın” deyince hiçbir şey demeden, sadece derin bir tebessümle sırtımı okşadı.”³⁷⁴

Eşi, Ahmet Şemsettin Efendi’yi şefkatli, sabırlı, mütevazı ve gönül alıcı bir baba ve eş olarak tanıtmıştır. Bu konuda Ahmet Şemsettin Efendi’nin eşi şunları anlatmıştır: “13 Eylül 1987 yılında evlendik. Mütevazı, anlayışlı, sevgi dolu bir eştî. On sekiz yıllık evlilik hayatım boyunca ondan çok şey öğrendim. Çocuklarıyla çok ilgiliydi. Onları çok sever ve onlarla arkadaş gibi olurdu. Okuldan döndüklerinde kızına “Gününüz nasıl geçti, hadi bir çay demleyin

• *Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi ile Oğlu Ahmed Şemseddin Ateş*

de oturup hep beraber sohbet edelim” derdi. Çocuklar okulda yaşadıklarını anlatırlardı, Ahmet Bey de dinleyip onlara nasihatte bulunurdu; ilgili bir babaydı. Bayramlarda evimize semaveri yakardı, yeğenlerini çağırırdı ve sohbet ederlerdi. Gençlerle oturmayı, onları dinlemeyi ve nasihat etmeyi çok severdi. Doğa dostuydu, ağaçları ve yeşilliği çok severdi. İş dönüşünde bahçeye iner, güller çiçekler diker, ağaçları sulardı ve “Hanım, bunların dilleri yok ki susadık desinler” derdi. Çok şefkatli bir insandı, herkese karşı sevgi duyardı. Düşküne, yoksula, yetime, fakire yardım ederdi, yufka yürekliydi. Sabırlıydı. Hastalığını duyduğumda çok üzüldüm, çok ağladım; ama Ahmet Bey metanetli bir şekilde beni teselli etti, “Takdir-i ilâhî bu ise yapacak bir şey yok” dedi. Hastalığı boyunca, rahatsızlığını hissettirmedi, hep “İyiyim, sen üzülme” derdi. Beni hem hayata hazırladı hem de yetiştirdi. Evliliğimiz boyunca çok iyi bir eş, çok iyi bir baba oldu. Ne incitti ne de incindi.”³⁷⁵

Yaptığı her işi Allah rızası için yapmaya çalışan Ahmet Şemsettin Efendi’nin bu hassasiyetine çevresindeki birçok insan şahitlik etmiştir. Bu şahitlerden biri de yeğeni Naciye Aydoğan Hanımefendidir. O, amcası ile şu anekdotu aktararak Ahmet Şemsettin Efendi’nin bu yönüne işaret etmiştir: “Amcam, “Al, kıl, yeter mi, insan olmak lazım, insana hizmet etmeden sadece kendisi için yaşarsa insan, hiç aldığı, kıldığı kabul olur mu? Bu ibadetler onu kurtarmaya yetmez. Alıp kılıyorlar ama birbirleri ardından bin türlü iş çeviriyorlar. Müslüman böyle olmaz, derdi.”³⁷⁶

Babası Osman Hulûsî Efendi ile annesi Naciye Hanım’ın ilgi, sevgi ve dikkati ile yetişen Ahmet Şemsettin Efendi’nin kararlı, başkalarını kendine tercih eden, cömert ve kucaklayıcı tavrı ile insanlarla kurduğu etkili iletişim sayesinde gönüllerde iz bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle H. Hamîdeddîn Efendi’nin ağabeyi hakkında “Sanki gizli Hulûsî Efendi idi” ifadesi Ahmet Şemsettin

Efendi’yi anlama ve onu tarif etme noktasında yeterli bir tespit konumundadır.

9.2.5. Hamîd Hamîdeddîn Ateş (1960)

Hamîd Hamîdeddîn Efendi, 18.08.1960 tarihinde Darende’nin Zaviye Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitim-öğretimini Darende’de tamamlayan Hamîdeddîn Efendi, 04.04.1987

• *Hamid Hamideddin Ates Efendi*

tarikhinde Afşin eşrafından Palakoğulları’ndan Mehmet Efendi’nin kerimesi Ayşe Hanım’la evlenmiştir. Hamîdeddîn Efendi’nin bu evliliğinden bir erkek, üç kız evlâdı dünyaya gelmiştir. Osman Hulûsî adlı oğlu 1989, Naciye Sultan adlı kızı 1994, Necmiye Sultan adlı kızı 1997, Zeynep Sultan Hanım ise 2002 yılında dünyaya gelmiştir.³⁷⁷

Babası Osman Hulûsî Efendi’nin özel ilgi ve ihtimamı ile yetişen Hamîdeddîn Efendi, Hakk’a vuslat yolu ve İslâm ahlâkının hayatla buluşmuş şekli olan tasavvufî incelikleri bizzat babasından uygulamalı olarak öğrenmiştir. Hulûsî Efendi oğlu Hamîdeddîn Efendi’yi ilim tahsili için 1979 yılında önce Elbistan’a göndermiş ve Hamîdeddîn Efendi burada Elbistan Müftüsü Ahmet Bilici Hoca Efendi’den Arapça tahsil etmiştir. Ahmet Bilici Hoca Efendi, Hulûsî Efendi’yi ziyaret için geldiği Darende’de Hulûsî Efendi’ye “Mahdumunuz ilim öğrenmekle meşgul. Kendisinde ahlâk-ı Muhammediye var. Müsaade edin, iyice tahsil yapması için elimden gelen gayreti göstereyim” ifadeleri ile Hamîdeddîn Efendi’nin ahlâkî olgunluğuna işaret etmiştir.

Hamîd Hamîdeddîn Efendi, ilmî tahsiline devam etmek için 1982 yılında İstanbul’a gitmiştir. Bâyezîd Camii İmam-Hatibi merhum İsmail Biçer Hoca Efendi’den Kur’ân-ı Kerîm üzerine ta’lim ve terbiye derslerine devam eden Hamîdeddîn Efendi, aynı zamanda İstanbul Emekli Müftüsü Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı Hoca Efendi’nin talebelerinden Yusuf Deniz Hoca Efendi’den Arapça dersleri almıştır.³⁷⁸

Darende’ye döndüğünde Hulûsî Efendi kendisine “Oğlum, diplomanı hemen al, vazifeye başla” buyurmuş, bunun üzerine Hamîdeddîn Efendi, yoğun bir çalışma temposu ile iki ders hariç Malatya İmam Hatip Lisesinin fark derslerini (1.-2.-3. sınıf)

vermiştir. Hulûsi Efendi, “Üzülme oğul, Allah Kerîm’dir, bu sene diplomayı alacaksın” diyerek kendisine müjde vermiştir. Hamîdeddîn Efendi, babasının bu müjdesiyle teselli bulmuştur. Aradan bir hafta geçtikten sonra Millî Eğitim Bakanlığı; o yıl iki dersten başarısız olanlara bir defaya mahsus olmak üzere yeni bir imtihan hakkı tanımıştır. Hamîdeddîn Efendi, bu karara çok sevinmiş, derhâl sınavlara hazırlanmış ve imtihanlara girip kalan derslerini de geçerek diploma almaya hak kazanmıştır.³⁷⁹

H. Hamîdeddîn Efendi, Diyanet İşleri Başkanlığının açmış olduğu imam-hatiplik imtihanında başarı göstererek, Sivas il merkezinde Selim Ağa Camii imam-hatibi olarak 1986 yılında göreve başlamış, 1987 yılında Darende Zaimoğlu Çarşı Camiine tayin olmuştur. Burada yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra, babasının emekli olması üzerine Darende Şeyh Hamîd-i Velî (Somuncu Baba) Camii imam-hatipliğine atanmıştır. Hamîdeddîn Efendi, 2014 yılında bu görevinden emekli olmuştur.³⁸⁰

Babası Hulûsî Efendi’nin mânevî etkisi ve ilmî bir olgunlukla yetişen Hamîdeddîn Efendi, babası ve mürşidi Hulûsî Efendi’nin bazen açıktan bazen üstü kapalı bir şekilde dile getirdiği cümlelerle mensubu olduğu yolda yol gösterici olarak mânevî bir mesuliyet üstlenmiştir. Hulûsî Efendi, Darendeli gazeteci Emin Tatlıcı’ya, bir sohbet esnasında Hamîdeddîn Efendi ile ilgili olarak “Oğul, bende ne bilgi varsa onu, ona aktarıyorum” sözleriyle hizmetlerin devamını ve mânevî seyr açısından işleyişin H. Hamîdeddîn Efendi’ye emanet edildiğine işaret etmiştir.³⁸¹ Yine bir defasında Kangal Emekli Müftüsü, Sivas’ın saygın âlimlerinden merhum Mevlüt Sarıoğlu Darende’ye ziyarete gelir ve hizmetlerin devamı konusunda sohbet edilirken Osman Hulûsi Efendi; “Allah izin verirse ecdâdımız Şeyh Hamîd-i Velî Hazretleri’ne ve ihvana hizmet etmek üzere Hamid’imin yetişmesi için çalışıyoruz, ikinci

Hamîd’i yetiştiriyoruz” şeklindeki yönlendirmesiyle Hamîdeddîn Efendi’nin hizmet ve yol gösterme emanetini kendisinden sonra devam ettireceğini açıkça dile getirmiştir.³⁸²

Hizmetlerin sürdürülmesi ve mânevî vazifenin intikali ile ilgili olarak Malatya eski Müftüsü Merhum Molla Nurettin Öner’den de şu bilgi nakledilmiştir: Merhum Molla Nurettin Öner, Osman Hulûsi Efendi’yi Darende’deki evinde ziyaret etmiş ve kütüphanesinden çok etkilenmiştir. Osman Hulûsi Efendi’ye dönerek: “Bu kadar hizmeti yürütecek ve sizden sonra bu talebe ve kitapları koruyacak birisini yetiştiriyor musunuz?” diyerek kaygılarını dile getirmiş, Osman Hulûsi Efendi de “Çocukların yetişmeleri için gayret ediyorum. Onlara irfan mektebinin anahtarlarını bırakıyorum. İnşallah benden sonra bu hizmetleri Hamid’im yürütecek” cevabını vermiştir.³⁸³

Hamîdeddîn Efendi, bu ve benzeri işaret ve açık beyanlardan hareketle Hulûsi Efendi’nin 1990 yılında vefatının ardından hayrî’l-halef evladı olarak manevî hizmetleri omuzlamıştır. “Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Genel Başkanı” vasfıyla da vakıf hizmetleri Hamîdeddîn Efendi yürütmeye başlamıştır. Hamîdeddîn Efendi, vakfın genel başkanlığının yanı sıra Darende İlahiyat Fakültesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği, Endüstri Meslek Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, Aşağıulupınar Merkez Camii Yaptırma Dernekleri gibi hayır hizmetlerine öncülük eden kurumlarda da başkanlık vazifesini deruhte etmiştir.³⁸⁴

Osman Hulûsî Efendi Vakfı’nın öteden bu yana gönüller inşa ve ihyâ etmek gayesiyle hareket eden tasavvufî sistemin inceliklerini insanlarla buluşturmak, birlik ve beraberlik ruhunu canlı tutmak ve yetişen nesillere millî ve mânevî duyguları aşılama gibi gayeler etrafında şekillenen faaliyetlerini büyük bir kararlılıkla sürdüren

Hamîdeddîn Efendi, kuşatıcı, aksiyoner, modern imkânları ustaca kullanabilme kabiliyeti ve rızâ-yı Bârî kastıyla yaptığı yönlendirmelerle daha etkili ve kapsamlı bir süreci tecrübe etmiştir. Hamîdeddîn Efendi, Darende başta olmak üzere Anadolu'nun birçok şehrine kültürel, edebî ve millî duyguları harekete geçiren dokunuşlar yapmış, bu yönüyle yakın tarihimizin etkili bir ilim ve gönül insanı olmuştur. Vesîle olduğu her hizmette, “Allah güzeldir, güzeli sever” düsturuna göre hareket ederek kaliteyi ve estetiği ön planda tutmuştur. Hamîdeddîn Efendi, bir hizmet yapılmadan önce mutlaka işi bilen teknik kişilerle görüşmeyi şiar edinmiş, konu hakkında gerekli araştırma ve incelemelerin yapılmasına, yapılacak işlerin mimar ve mühendisler tarafından projelendirilmesine büyük önem vermiştir. Her işin ehline verilmesini, ancak

• *Hamid Hamideddin Ateş Efendi*

o zaman arzulanan eserlerin ortaya konulabileceğini belirten Hamîdeddîn Efendi, bu hassasiyeti sayesinde birçok insanın yetişmesine, binaların inşa edilmesine ve birçok mekânın ihyasına imkân bulmuştur.

Hamîdeddîn Efendi, yoğun gayret ve fedakârlıklarla “Somuncu Baba ve Hulûsi Efendi Sempozyumlarının Düzenlenmesi”, “Darende İlahiyat Fakültesinin fizikî alt yapısının oluşturularak açılması (1992)”, “Darende Anadolu İmam-Hatip Lisesi ilave inşaatı (1994)”, “Şeyh Hamîd-i Velî (Somuncu Baba) Külliyesi’nin Restorasyon Çalışmaları (1990-2001)”, “Darende Ulu Camiinin (1500 kişi kapasiteli) Restorasyonu ve Hizmete Açılması (1994)”, “Tâbiînden Abdurrahman Gazi (Medişeyh) Camii ve Türbe inşaatı (1997)”, “Beş yüz kişilik Hulûsi Efendi Erkek Öğrenci Yurdu (1997)”, “İki yüz elli kişilik Aişe Sıddıka Hanım Kız Öğrenci Yurdu (1998)”, “Osman Hulûsi Efendi’nin eserlerinin (Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî, Hutbeler Yeni ve Lüks Baskılarının Yapılması”, “Somuncu Baba ve Hulûsi Efendi Kültür Etkinliklerinin 2000 Yılından İtibaren Her Yıl Düzenli Hâle Getirilmesi”, “Somuncu Baba Kütüphane Araştırma ve Kültür Merkezinin Kurulması” ve “Darende İle İlgili Çeşitli Araştırmaların ve Yayınların Yaptırılması (2000)” gibi birçok hayrî hizmetin hayata geçmesi noktasında öncülük yapmıştır.

Yine Hamîdeddîn Efendi “İki Yüz Yataklı Hulûsi Efendi Hastanesi’nin İnşaatına Başlanması (2000)”, “Kudret Havuzu’nun Modern Bir Tesise Kavuşturularak Hizmete Açılması (2001)”, Aşağılupınar Merkez Camii İnşaatının Başlatılması”, “Gedikağzı Hulûsi Efendi Camii İnşası”, “Balaban Abdurrahman Erzincanî Yatılı Kur’an Kursu”, “Kırk Dört Dairenden Müteşekkil Vakıf Lojmanlarının İnşası”, “Darende’de Sebil Çeşmelerinin Yapılması”, “Sağlık Meslek Lisesi İnşaatının Başlatılması”, “Tohma Vadisi Çevre Düzenlemesi ve

Ağaçlandırması”, “Yeşil Darendede Projesi Dâhilinde Hulûsi Efendi Ağaçlandırma Sahaları Oluşturulması ve Yaklaşık Yüz Bin Adet Çeşitli Türlerde Fidan Dikilmesi”, “Hasan Gazi Şehitliğinin Yapılması”, “Eski Darendede Olarak Bilinen Yüz Seksen Dekar Araziye Sulama Sistemlerinin Kurularak Çorak Arazinin Sulanması, Ayrıca Mahalle Mezarlıklarının Sulama Sistemine Kavuşturulması”, “Zaviye Hacı Naciye Hanım Sağlık Ocağı İnşaatı” ve “Somuncu Baba Külliyesi’ni Tehdit Eden, Takriben Beş Yüz Ton Civarındaki Büyük Kaya Kütlelerinin Alınması (1990-1995)” gibi yaratılmışlara hizmeti Yaratan’a hizmet olarak bir anlayışla hız kesmeden hizmetlerine devam etmiştir.³⁸⁵

H. Hamîdeddîn Efendi’nin vakıf hizmetleri bağlamında dikkat çeken bir başlık da onun döneminde okuyucu ile buluşturulan yayın faaliyetleridir. Hamîdeddîn Efendi’nin öncülüğünde bugüne kadar ilim ve irfan geleneğimize dair onlarca eser yayımlanmıştır. Bu çalışmalar şu şekilde gösterebilir: “İhramcızade İsmail Hakkı Toprak – Hayatı ve Eserleri (2001)”, Darendede Tarihi ve Temettuat Defterleri (2002)”, “Hulûsi Efendi Güldestesi (2003)”, “Darendede Ev Yemekleri (2005)”, “Muhabbet Gülleri (2006)”, “Aşıkların Sırrı (2007)”, “Alış Veriş Kitabı (2007)”, “Altın Silsile’den Altın Halkalar

• 20. Yüzyıl Mutasavvıf Dîvân Şairi Seyyid
Osman Hulûsi Efendi Dîvânı (İnceleme-Metin-Nesre Çeviri) Adlı Eser

• Osmanlı Türkçesiyle Divân-ı Hulûsi-i Dârendevî

(2009)”, “Somuncu Baba ve Hulusi Efendi | Sempozyum Tebliğleri – 2010 (2011)”, “Somuncu Baba ve Hulusi Efendi | Sempozyum Tebliğleri – 2011 (2012)”, “Kırk Hadis – Tuhfetü’l-İhvan | Hadis-i Erbain (2012)”, “Gönül ve Aşk’a Dâir (2012)”, “Darendeli Alimler ve Peygamber Sevgisi (2012)”, “Divan-ı Hulusi-i Darende’den Şerhler (2012)”, “Yitik Bilgi ve Hikmet (2012)”, “Mevlana Gözüyle Kur’an’a Bakış (2012)”, “Darende Cumhuriyet İlkokulu (2012)”, “Somuncu Baba ve Hulusi Efendi | Sempozyum Tebliğleri – 2012 (2013)”, “Peygamber Efendimizin Kırk İsm-i Şerifi (2014)”, “Ashab-ı Bedir’in İsimleri ve Fazileti (2014)”, “Hulusi Efendi Romanı – Gül Kokusu (2015)”, “Asırlara Hitâb Eden Alim – Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi (2 Cilt) (2015)”, “Velîler ve Hükümdârlar (2015)”, “Şah-ı Nakşbend Hazretleri (2015)”, “Somuncu Baba Romanı – Gülşenin Solmayan Gülü (2015)”, “Vadiden Doğan Güneş (2015)”, “Molla Fenari’nin Fatiha Tefsiri (2015)”, “Mevlana Halid-i Bağdadi Hazretleri (2015)”, “Halil Hamdi Dağüstani Hazretleri (2015)”, “Hacı Hasan Akyol Efendi (2015)”, “Somuncu Baba – Hayatı, Nesebi

Alisi ve Külliyesi (2016)”, “Esmâü’l Hüsna – Allah’ın Güzel İsimleri (2016)”, “Üç Bülbülden Güllerin Efendisine (2016)”, “Tasavvuf ve Menâkıp (2017)”, “Tasavvuf ve Gönül Eğitimi (2017)”, “Nasihatname (2017)”, “Hacı Bayram-ı Veli Romanı – Bayram Sabahı (2017)”, “Mustafa Taki Efendi – Hayatı ve Makaleleri (2017)”, “Yusuf Hakiki Baba Romanı – Kıyam (2017)”, “Güncel Dini Konular ve Fıkhî Hükümler (2017)”, “Gönül Dostlarının Dilinden Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi ve Hamideddin Efendi (2018)”, “Güzel Ahlak (2018)”, “İmam-ı Rabbani – Dini ve Tasavvufi Görüşleri (2019)”, “Gönül Zaviyesi (2019)”, “Fütûhat – Gönüllerin ve Mekanların Fethi (2019)”, “20. Yüzyıl Mutasavvıf Dîvân Şâiri Seyyid Osman Hulûsî Efendi Dîvânı (İnceleme – Metin – Nesre Çeviri) (4 Cilt) (2020)”, “İhramcızade İsmail Hakkı Toprak’ın Tasavvuf Anlayışı (2022)”, “Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi’nin Tasavvuf Anlayışı (2022)”, “Kısa Sureler Özlü Dualar.”

Hamîdeddîn Efendi’nin vakıf başkanı olduğu dönemde yayınlanan bu eserlere bakıldığında Somuncu Baba, Hulûsî Efendi ve İhramcızâde İsmail Efendi başta olmak üzere birçok Allah dostunun hayatı, eserleri ve düşünce sistemlerine dair birçok çalışma dikkat çekmektedir. Ayrıca bu liste dikkatle incelendiğinde ahlâk, siyer, dua kitapları, edebî eserler, roman, tarih ve menâkıb türü çalışmalarla yayın faaliyetinin şekillendirildiği anlaşılmaktadır.

Hamîdeddîn Efendi döneminde sadece yazılı yayınlar değil sesli yayınlar da geniş halk kitleleri ile buluşmuştur. Bu süreçte hayat bulan sesli yayınlar şu şekilde gösterebilir: “Ender Doğan – Gülzârı Muhabbet”, “Halil Necipoğlu – Hulusi Yâr Dilinden”, “Ahmet Özhan | Hulûs-i Aşk – 1”, “Ahmet Özhan | Hulûs-i Aşk – 2”, “Mehmet Emin Ay – Hulûs-i Kalb”, “Mehmet Kemiksiz – Faslı Bahar”, “Nasihat-1”, “Ayşe Egesoy – Gül Şehri”, “Nasihat-2”, “Grup Dergah – Gönül Yâr’e Yâr Olur”, “Somuncu Baba İlâhi Grubu – Yol Açılrsa Yâr İline.”

Hamîd Hamîdeddîn Efendi, izini sürdüğü İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi (k.s.), dedesi Hatip Hasan Feyzî Efendi (k.s.) ve babası Osman Hulûsî Efendi (k.s.) gibi, gönül penceresinden hayata bakarak hayatın anlamını çözmeyi hedefleyen bir bakış açısıyla aratılış sırrını çözmeyi hedefleyen bir anlayışa sahiptir. *20. Yüzyıl Mutasavvıf Dîvân Şâiri Seyyid Osman Hulûsî Efendi Dîvânı (İnceleme – Metin – Nesre Çeviri)* adlı esere yazmış olduğu takdim yazısında Hulûsî Efendi'nin (k.s.) yazdığı bir şiirinin tam olarak anlaşılmasından kaynaklanan bir eleştiriye maruz kalması üzerine Hulûsî Efendi'nin (k.s.) dile getirdiği şu hakikate dikkat çekerek anlam arayışının şifrelerine dair bir aktarımda bulunmuştur:

“Oğul! Yeni yazdığımız ‘Ey sevgili Allâh’ım/Rûhum seni saracak/Âriyet’ten kafesi/Toprak olup kalacak.’ (194-1) şeklinde bir şiirimiz var. Bazı edebiyatçılar anlayamadıkları için eleştirmişler. Buradaki ‘ruhum saracak’ ifadesini kabul edememişler. Nasıl olur da küçük olan şey, büyüğünü sarar demişler. Oğul sen babana sarılıyorsun, meselâ bir ağaca sarılırsın. Ağacı kavrayamazsın geniş olduğu için, onu sarmış olmazsın, fakat sarılmış olursun. Biz de hâşâ, ‘Ruhum seni sarıyor.’ dememişiz, ‘Ruhum seni saracak.’ demişiz. Oğul Cenab-ı Allah bir âyet-i kerimede şöyle buyuruyor: ‘Allah’ın ipine sımsıkı sarılın.’, peki burada bahsedilen Allah’ın ipi küçük mü? Oğul bir şiirimiz daha var, siz onu hiç anlamazsınız: ‘Dilberle dem berâber derd ü elem berâber/Cân ten o dilber oldu bilmem ki nem berâber.’ (Gazel, 58-1) Oğul bunu hiç anlayamazsınız. Anlamak için edebiyatçı olmak yetmez, tasavvufu da bilmek gerek.” demiştir.”³⁸⁶

H. Hamîdeddîn Efendi, bu olay üzerinden zâhir ve bâtın dengesi ve anlam derinlikleri üzerinden hayatın sırrını çözmek için adım atmayı bir yöntem olarak benimsediğini göstermiştir. Yine

o, tasavvufu bir gül bahçesi olarak tarif etmiş ve bu bahçenin ilk gülü, güllerin ve gönüllerin gülü ve Efendisini Hz. Peygamber (s.a.v.) olarak takdim etmiştir. Ona göre tasavvuf, güzel ahlâk, edeptir, nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi, sulhu olmayan mânevî bir cenk, ihlâs, istikâmet, rızâ ve teslimiyettir.³⁸⁷ Allah dostlarını peygamberlik müessesesinin vârisleri ve yaşadıkları toplumlara emredildikleri şekilde intizam veren zamanın önderleri şeklinde tanımlayan Hamîdeddîn Efendi, onların misyon ve görevleri gereği hep güzelin, güzelliğin yanında bulunup, gördükleri ve karşılaştıkları kötülükleri de düzeltmeye çalışan örnek ve önder şahsiyetler olduklarını belirtmiştir.³⁸⁸

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (k.s.) ve onun çizgisinin kendisine en yakın örneklerinden biri olan İsmail Hakkı Toprak Efendi'nin (k.s.) nasihatleri ile tasavvufî düşüncesini özetleyen Hamîdeddîn Efendi'ye göre de tasavvuf, yok olup, sonra var olmaktır. İnsan aradığını zannında bulacaktır. Muhabbeti olanın hata görmeyeceğini görse de göz yumacağını ifade eden H. Hamîdeddîn Efendi, şeriatı gözetmeyi zaruri görmüş ve şeriatı olmayanın tarikatı olmayacağını sıklıkla dile getirmiştir. İdare ilmini öğrenmenin gerekliliğinden de bahseden Hamîdeddîn Efendi, insanın kızınca şeytanın malı haline geleceğini ve onun tuzağına düşmemek kızmamayı öğrenmek gerektiğini savunmuştur. Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmayı, bu uğurda gönüller ihya etmeyi ve her işi Hakk'a gördürmeyi şiar edinen Hamîdeddîn Efendi, İsmail Efendi'nin (k.s.), “Neyi seversen onunla kalırsın, ne ile meşgul isen, o olursun! Sen seni sevdiğinle bil. O seninledir” kabullerini benimsediğini de sözlerine eklemiştir.³⁸⁹

H. Hamîdeddîn Efendi, babası Osman Hulûsî Efendi'nin tasavvufî düşüncesini özetlediği şu cümlelerde kendi düşünce yapısını da genel anlamda resmetmiştir:

• *Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi ile Oğlu Hâmid Hâmededdin Ateş Efendi*

“Ona göre, gönül; aşkın membaı, manevî ilham ve duyguların zuhur ettiği yerdir. Hakk’ın sırlarının tecellî ettiği aynadır. Samimî gönül; sahibini Allah’ı her an kalpte zikretmeye ve ona tam bir imanla yönelmeye sevk eder. Manevî kuvvet ve destek verir. Bunların hepsinden murad, ancak can ve gönülden Cenâb-ı Hakk’ın huzuruna sâfiyâne varmaktır. Gönül âyinesindeki bu ezeli muhabbet ile Osman Hulûsi Efendi; Allah’ın yarattıklarına sevgi ile bakmış, “İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır” prensibi ile insanlığa hizmeti, Hakk’a hizmet kabul etmiştir. İnsanlara şefkat ve yardımda ahlâk numunesi sevgili cediti Hz. Muhammed’i (s.a.v.) örnek almış, O’nun yolunu takip etmiştir. Allah (c.c.) ve Resulü’nün (s.a.v.) rızasını kazanmak için, insana ve çevreye karşı duyarlı olmuş, gösterdiği hassasiyetle samimiyetini bütün ömrüne yaymıştır. Hayatına bakıldığında, insanlar arası ilişkilere çok geniş seviyede yer verdiği ve bu konularda çok hassas olduğu görülmüştür. Hizmetleri ve hareketleriyle, ihlâs ve samimiyetin

eseri olarak insanlara karşı yardımsever ve hoşgörülü, içinde yaşadığı topluma karşı güven verici ve barışı sağlayıcı bir manevî görevi üstlenmiş olduğu açıkça müşahede edilebilir.”³⁹⁰

H. Hamîdeddîn Efendi, bedeninin istek ve arzularının yaşam gayesine dönüştürüldüğü günümüz dünyasının gönül zaviyesinden sunulacak çözüm önerileri ile anlamlı hale getirebileceğine olan inancı ile bütün insanlığı kuşatacak şekilde hizmet adımlarını atmaya devam etmektedir.

9.2.6. Osman Hulûsî Efendi'nin Kız Evlatları:

Hatice Hanım, Fatıma Hanım, Münife Hanım,
Şefika Hanım ve Aişe Sıddıka Hanım

Osman Hulûsî Efendi'nin en büyük kızı Hatice Hanım 1940 yılında Darende'nin Zaviye Mahallesi Hıdırlık mevkiindeki Hulûsî Efendi'nin babasının evinde dünyaya gelmiştir.³⁹¹ Darende Hacılar Mahallesi'nden Hacı Bekir Akgül'ün mahdumu Abdullah Akgül Bey'le evlenen Hatice Hanım'ın bu evlilikten Cemalettin, Hülya ve Hatice Kübra adında üç çocukları dünyaya gelmiştir. Evin en büyük ablası olması dolayısıyla ihtiyaç duyulduğunda anne babasının ve kardeşlerinin ev işleriyle yakından ilgilenen Hatice Hanım, kardeşlerine anne ve babalarının yokluğunu hissettirmemiştir. Örneğin annesi Hacı Naciye Hanım'ın bir hac ziyareti sırasında on bir aylık küçük kız kardeşi Aişe Sıddıka Hanım'a bakmış ona olan şefkatinden dolayı Aişe Hanım onu bir anne gibi benimsemiştir. Hatice Hanım aynı şefkat ve ilgiyi küçük kardeşi Hamîdeddîn Efendi'ye de göstermiş, Hamîdeddîn Efendi'yi Sivas'ta imam-hatiplik yaptığı sürece evinde misafir etmiştir.³⁹² Hatice Hanım 1995 yılında yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak, elli beş yaşında iken Hakk'ın rahmetine kavuşmuş, Taceddîn-i Velî Hazîresine defnedilmiştir.³⁹³

Hulûsî Efendi'nin ikinci kızı Fatıma Hanım 1947 yılında Daren-de'nin Zaviye Mahallesi'nde, Hulûsi Efendi'nin Hıdırlık mevkiindeki baba ocağında dünyaya gelmiştir. Fatıma Hanım kırk günlük iken Hulûsi Efendi'nin şu anki evinin bulunduğu yere göçmüşler ve bu nimeti Fatıma Hanım'ın doğumunun bereketi olarak görmüşlerdir. Hulûsî Efendi, kızlarına okuma imkânı temin etmiş ve dinî bilgilerini en güzel şekilde öğrenmelerini sağlamıştır.³⁹⁴

Hacılar Mahallesi'nden H. Bekir Akgül'ün oğlu Kâmil Akgül Bey'le evlenen Fatıma Hanım'ın bu evlilikten Emine, Halit Ziya-ettin, Halime, Dahiye, Saliha adında beş evladı dünyaya gelmiştir. Hâlen Sivas'ta ikamet etmektedirler.³⁹⁵

Babası Osman Hulûsi Efendi *Mektubât*'ında yer alan ve Fatıma Hanım'a yazdığı bir mektupta evladına olan sevgisini, ona olan ilgisini ve aile atmosferinin evladı üzerindeki tesirini şu şekilde dile getirmiştir:

“Kızım Fatıma'ya!

Hanım kızım, sizler benim en mesut günlerimin meyvesisiniz. O günlerde sade ve külfetten uzak bir hayat yaşıyordum. Ruhumda ilâhî bir rahatlık ve güzel bir neşe hüküm sürmekteydi. Dîvân'ımın en seçkin şiirlerini o günlerde yazmıştım. Sizler henüz dünyaya ayak basmamıştınız. Ben de henüz sevgili anne ve babamdan ayrılmamıştım. Rahmetli babamdan sonra dünyaya gelen erkek evladımın ismini Hasan koymuştum. Babacığımın ismini anma fırsatına sahip olduydum. Ne çare ki yavrucak hastalandı, gözlerimin içine bakarak, gülümseyen yüzüyle cennete yürüdü. Şefkatli annemi babamdan bir gün önce kaybetmiştim. O anne ki, analar anası, göğsü-gönlü bütünüyle şefkat ve muhabbet duygusuyla dolu olarak bizi emzirmiş ve kucağında büyütmişti. Annemin neşeli bir ânı idi: “Canım anne! Eniştelere evlatlardan daha sevgili

کریمہ فاطمہ بہ

خاتمِ فِزَمِ : سز لر بنم اَنِّ بختیار گونلریمکْ شمره سبسنکْ . اوگونلرده سادہ
 و کُلفندن آزاده برہیات باشیبوردم . روحمدہ الہی بر صَفْوَت و روحانی بر نشوہ شُکْمِ
 فَرَمَا ایدی . دیوانمکْ اَنِّ گزیدہ شعرلربنی اوگونلرده یازمشدم . سز لر ہنوز دنیابہ
 آبادہ با صمدہ یکنز . بن دہ ہنوز سُرگیلی آنہ و بابامدن آبر بلشدم .
 مرہوم پدردمن صوگرہ دنیابہ گلن ارکک اولادمکْ اسنی حسن قویحشم .
 بابا جعتمکْ فامنہ یادہ وسیلہ بہ مالک اولدم ایدی . نہ ہمارہ کم ، باوردوسن ہنستہ لاندی ،
 گوز لریمکْ ایجنہ باقاری مُنَبِّسِم سیماسیلہ باغِ جنانہ روان اولدی . حُضُنْ آنہ می بابامدن
 برگون اوکجہ غائب ایشدم . او آنتہ کہ آنالر آناسی لبالب سینہ سی شَفَقَت و مَحَبَّت

• Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi'nin Kızı Fatma Hanım'a Yazdığı Mektup

olur derler. Sizde bu duygu öyle midir?” diye sormuştum. Annem gözleri yaşararak yüzüme baktı: “Yok Efendi oğlum, evlatların sevgisindeki farkını göstermek uygun olmaz, ama ne yalan söyleyeyim Ahmet ilk çocuğum olduğu için daha çok severdim. Lakin gördüğüm bir rüya üzerine farkınız yoktur. Ahmet’te genç idim, pek uyamadım. Fakat size abdestsiz süt vermedim” diyerek rüyalarını anlatmışlardır. Merhumenin vefatında başında bulundum. Kibleye yönelik, diz çökmüş olarak, “Allah Allah” diye ruhunu teslim etti. İşte o çok sevdiğim şefkatli annemin ahirete irtihâlinden sonra en önce dünyaya gelen kız evladım da sizsiniz. O sevgili annemin adını size ad koymakla, sizi onun yerine koymuştum. Şimdi kızım, annem Fatıma’m sizsiniz. Ümid ederim ki, onun kurduğu şerefli yuvalar gibi yuvan, şen ve neşeli gönlün, ışıklı, sağlıklı ve mutlu uzun ömrün, çok ve kıymetli hayırlı evladın, Allah’ın isteğine uygun iş, hareket ve samimi ibadetin olsun. Allah’ın selamı üzerine olsun.

Osman Hulûsî Efendi'nin bu duygu yüklü mektubu, naif kişiliğini göstermesi ve şefkatli bir babanın kızına olan duygularını yansıtmaları bakımından son derece dikkat çekicidir. Sevgili kızına “Hanım Kızım” şeklinde seslenen Hulûsî Efendi, kızının doğduğu günlerde yaşadığı sade hayat ve evladının dünyaya gelişiyle yaşadığı mutluluğu ifade ederek bir evladın anne babasına duyduğu en derin sevgi hissini ifade etmiştir. Hulûsî Efendi, ruhundaki rahatlık ve güzel neşe dolayısıyla, kaleme aldığı *Dîvân*'ının en seçkin şiirlerini yazdığını belirterek anne babasının kendisinde meydana getirdiği rûhî değişim ve tekâmüle işaret etmiştir. Kızı Fatıma Hanım dünyaya gelmeden doğan ve babasının adını verdiği Hasan Feyzî adlı erkek evladı ile yaşadığı hasret ve özlem dolu ayrılığın kendisinde bıraktığı derin ize değinmiştir. Hulûsî Efendi, küçük bebeğin gözlerinin içine bakarak ruhunu teslim edişi ve bir cennet kuşu olarak Rabbine kavuşmasını gönlü buruk sevinçle kaplanan bir babanın hissiyatı ile dile getirmiştir. Anne ve babasının art arda kaybetmenin kendisinde meydana getirdiği duygu değişimine değinen Hulûsî Efendi, anne ve babasının üzerindeki emekleri ve mânevî tesirlerine dikkat çekerek annesiyle yaşadığı tatlı bir anıyı da vesile kılarak onları hayırla yâd etmiştir. Anne ve babasının vefatlarının ardından dünyaya gelen ilk çocuğu olan Fatıma Hanım'a sabır kuşanmayı gerektiren bu büyük imtihanların ardından dünyaya gelen Fatıma Hanım dolayısıyla yaşadığı gönül sürurunu ifade etmiştir. Hulûsî Efendi, annesi gibi maddî ve mânevî anlamda bereketli bir ömür yaşayabilmesi için evladına dua etmiş ve gönül aynasının Hakk'ın tecellileri ile parlaması noktasında Mevlâ'dan niyazda bulunmuştur. Kızı Fatıma Hanım'a “*Şimdi kızım, annem Fatıma'm sizsiniz*” diyerek kızına duyduğu sevgi ve hürmeti hissettiren Hulûsî Efendi, “*Allah'ın isteğine uygun iş, hareket ve samimi ibadetin olsun*” şeklindeki telkini ile Hakk'ın emaneti olarak gördüğü evladına ancak kâmil bir mü'minin yapacağı nasihatlerle onu Hakk'a layıkıyla kul olmaya yönlendirmiştir.

Osman Hulûsî Efendi'nin üçüncü kızı Münife Hanım 1951 yılında Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Münife Hanım, halası Kerime Sâkine Hanım'ın oğlu Naci Ateş Bey'le evlenmiş, bu evliliğinden Şehnaz, Mustafa, Şeyda, Nihâl ve Hulûsi adında beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Naci Bey önceleri Adana'nın İmamoğlu ilçesinde ticaretle meşgul olurken daha sonra İstanbul'a yerleşmiştir ve hâlen İstanbul'da evlatlarıyla beraber ticaretle meşguldürler.³⁹⁷

Hulûsî Efendi'nin dördüncü kızı Şefika Hanım 1956 yılında Darende Zaviye Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. İlkokulu M. İzzet Paşa İlkokulu'nda okuyan, çalışkan, zeki ve müteşebbis bir yapıya sahip olan Şefika Hanım, Balaban'dan Terzi Hasan Gülseren'in mahdumu Metin Gülseren ile evlenmiştir. Bu evlilikten, Hasan Hulûsi, Ekrem ve Muhammed adında üç erkek evladı olan Şefika Hanım ailesi ile bir süre Malatya'da daha sonra Ankara, İstanbul ve Konya'da ikamet etmişlerdir. Hâlen Ankara'da hayatlarını devam ettirmektedirler.³⁹⁸

Hulûsî Efendi'nin beşinci kızı olan Aişe Sıddıka Hanım ise 1962 yılında Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Aişe Sıddıka Hanım, Cahit Toprak'ın mahdumu Mesut Toprak Bey'le evlenmiş, bu evlilikten Osman Hulûsi ve Cahit isimlerinde iki erkek evladı dünyaya gelmiştir.³⁹⁹ Yirmi dört yaşında ağabeyi Kemal Ateş, kayınvalidesi Naime Toprak ve iki oğlu ile beraber Darende'ye ziyarete geldikten sonra özel otomobilleri ile İstanbul'a dönerlerken 22 Eylül 1986 Pazartesi günü Kırşehir'in “Elem Vadisi” denilen mevkiinde büyük bir kaza geçirmişler ve bu kazada Aişe Sıddıka Hanım, ağabeyi Kemal Bey, kayınvalidesi Naime Hanım ve oğlu Cahid Toprak vefat etmişlerdir.⁴⁰⁰ Aişe Sıddıka Hanım, kılınan cenaze namazından sonra Taceddîn-i Velî Hazretleri aile kabristanlığında toprağa verilmiştir. Daha sonra beyi, onun adına

Darende’de 250 civarında kız öğrenciye hizmet veren bir kız öğrenci yurdu inşa ettirmiştir. Yine onun adına taş oymalı bir sebil çeşmesi yapılmıştır.⁴⁰¹

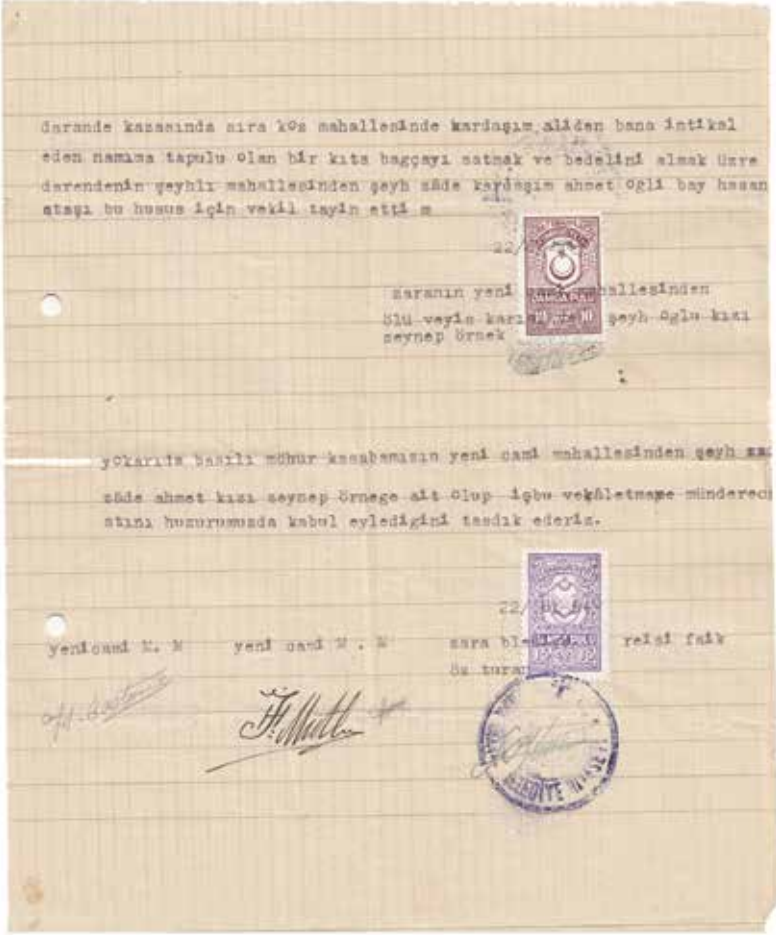
9.3. Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin Kızı:

Sâkinetü’z-Zehra Hanım

Nüfus kaydına göre Sâkinetü’z-Zehrâ Hanım, 01.07.1915’te Darende’de dünyaya gelmiştir. Hasan Rıza Ateş (d. 1911/öl. 1999) ile evlenen Sâkinetü’z-Zehrâ Hanım’ın bu evliliğinden Süleyman Sırrı (d. 01.07.1941), Mustafa Taceddin (d. 01.07.1945/öl. 28.05.1971) ve Halil Naci (d. 01.07.1943) adlarından üç erkek ve Leyla (d. 22.12.1946) ve Sıdika (d. 21.10.1948) adlarında iki kız evladı dünyaya gelmiştir. 04.02.2008 tarihinde vefat eden Sâkinetü’z-Zehrâ Hanım’ın kabri Adana’dadır.

9.4. Zara’daki Akrabaları

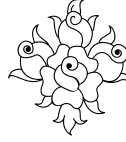
Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin bir de Sivas’ın Zara ilçesinde yaşamalarını sürdüren bazı akrabaları vardır. Birinci Dünya Savaş’ında Darende’den Zara’ya göçen ailenin Darendeliler sülalesinden İsmail Hakkı Efendi’nin oğulları olduğu bilinmektedir. Bu aileden Sedat Veyis Örnek, 1929-1945 yılları arasında çocukluk dönemini Zara’da, 1945-1949 arası ilk gençlik dönemini Sivas’ta, 1949-1953 arası Ankara’da (İlahiyat Fakültesinde okumuş) geçirmiş, 1953’te Konya’da stajyer öğretmenlik yapmış, 1953-1955’te Kore savaşına yedek subay olarak katılmış, 1956-1960 arası Almanya’da doktora sürecini tamamlamış, 1961-1980 arası Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde görev yapmış ve 15 Kasım 1980’de vefat etmiş bir akademisyendir. Sedat Veyis Örnek’in Hulûsî Efendi’nin akrabasıdır.⁴⁰²

• Hatip Efendi'nin Zara'daki Akrabalarıyla İlgili Bir Evrak

Hatip Hasan Efendi'nin bir kız kardeşi evlilik yolu ile Zara'ya gelip yerleşmiştir. Sedat Veyis Örneğin kız kardeşi Seher Hanım, Hulûsî Efendi'ye “Dayı” diye hitap edermiş.⁴⁰³ Bu veriler, Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin ailesinden bir damarın Sivas Zara'da hayatlarını sürdürdüklerini göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ES-SEYYİD HATİP
HASAN FEYZÎ EFENDİ'NİN

“YETİŞMESİ, MÂNEVÎ YÖNÜ, HİZMETLERİ VE AHLÂKİ”

Hatip Hasan Feyzî Efendi, savaşların tesiri, Osmanlının yıkılış Cumhuriyetin kuruluş döneminin etkileri ile siyasî, iktisadi ve ilmî yönden sıkıntıların baş gösterdiği bir dönemde yaşamıştır. Büyük sıkıntıların pençesinde, zorluklarla hayatını devam ettiren Hasan Feyzî Efendi, iyi bir eğitim görmüş, döneminin yetkin hocalarından dersler almış bir âlimdir. Burada Hasan Feyzî Efendi'nin eğitim gördüğü Şeyh Hamîd-i Velî Medresesi ve buradaki tahsil hayatı hakkında bilgi verilecektir.

1. Şeyh Hamîd-i Velî Medresesi ve Hasan Feyzî Efendi'nin Tahsil Hayatı

Şeyh Hamîd-i Velî'nin (k.s.) Darende'ye gelişiyle birlikte Darende Hıdırlık Mahallesi'nde faaliyete başlayan cami ile birlikte zâviye ve medrese yapıları da bu mekâna eklenmiştir. Bu yapıları birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Anlaşıldığı kadarıyla farklı zamanlarda farklı isimler tarafından çeşitli ilavelerle daha da işlevsel hale getirilen bu yapılar içerisinde Şeyh Hamîd-i Velî Medresesi veya Somuncu Baba Medresesi olarak bilinen yapıda birçok önemli isim yetişmiştir.⁴⁰⁴ Bu medresedeki ilmî faaliyetler neticesinde yetişen ve toplumun maddî ve mânevî sahalarda hizmetinde bulunan son dönem isimlerden biri de Hatip Hasan Feyzî Efendi'dir. Sadece Hatip Efendi değil onun ailesinden bu medresede yetişen birçok isim ilmî gelişimlerini bu özel mekânda

• Şeyh Hâmid-i Velî/Somuncu Baba Camii ve Türbesi'nin Restorasyondan Önceki Durumu

tamamlamışlardır. Hatip Efendi'nin babası Ahmed Hilmî Efendi, kardeşi Ömer Osman Hulûsî Efendi, oğlu Ahmed Nuri Efendi ve bir diğer oğlu Osman Hulûsî Efendi gibi isimler Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde ilim tahsil eden aile fertlerine örnek olarak takdim edilebilir.⁴⁰⁵

Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinin hangi tarihte kurulduğu, burada görev yapan müderrisler, okutulan dersler ve buradan yetişen kimselere dair detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin bazı hocalarına dair aktarımlar, Darende Müftülüğüne atanan bazı isimlere, bu medresede görev yapan hocaların verdiği destek ve gelir-gider defterlerinde yer alan bazı verilerden hareketle bu medreseyle ilgili birtakım bilgilere ulaşmak mümkündür. Buna göre Hacı Mahmûd Efendi, on dokuzuncu yüzyılda tamir ettirdiği caminin yanında Şeyh Hamîd-i Velî Medresesi'ni neredeyse yeniden inşa etmiştir. Medresenin inşası ile ilgili Mahmûd Efendi, şu bilgileri aktarmıştır: “Darende'ye geldiği esnada halkın yeni kurulmuş olan mahallelerde bulunan bahçeli evlerde oturmaları nedeniyle Darende'nin eski mahallelerindeki evler, camiler ve diğer eserlerin birçoğu yıkılmıştı. Camilerden sadece Şeyh Hamîd-i Velî Cami-i Şerîfi yıkılmamıştı.”⁴⁰⁶

Hacı Mahmûd Efendi'nin Şeyh Hamîd-i Velî Medresesini ihya edişinden sonra halk da kısmen bu bölgede ikâmet etmeye başlamıştır. Zamanla Hacı Mahmûd Efendi'nin ilave ederek hizmet ettiği bu medrese yıkılmış, bu mekânın yerine bir konferans salonu ve kütüphane yaptırılmıştır. Bu yeni yapı 24 Haziran 2000'de açılmıştır.⁴⁰⁷

Bu medreseye büyük hizmeti olan Hacı Mahmûd Efendi'nin ardından oğlu Darendeli Hacı Mehmed Emin Efendi de burada eğitim görüp icazet aldıktan sonra fahri olarak görev yapmıştır.

Mehmet Emin Efendi'nin, 1911 yılında boşalan Darende Müftülüğü görevine atanmasında Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde görev yapan Şeyh Hamîd-i Velî postnişini es-Seyyid Hasan Rıza ve yine Şeyh Hamîd-i Velî postnişini es-Seyyid Şeyh Süleyman olumlu oy kullanmışlardır.⁴⁰⁸ Bu bilgilerden hareketle hayatları hakkında detaylı bilgi bulunmasa da bahsi geçen isimlerin bu medresede hizmet ettikleri anlaşılmaktadır.

Hatip Efendi'nin kardeşi Ömer Osman Hulûsî Efendi de Müderris Mahmud Efendi'den icazet almıştır. Daha önce Ömer Osman Hulûsî Efendi'nin icazeti takdim edilmişti.⁴⁰⁹ Bu bilgi de Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde tahsil gören önemli isimlerden birinin Hatip Efendi'nin kardeşi olduğunu ortaya koymaktadır.

Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinin kütüphanesine Ömer Şemî Efendi'nin oğlu Es'ad Işık tarafından yapılan bağış medresenin tarihi seyri açısından önemlidir. Es'ad Efendi 1963'te vefat etmiş ve geride çocuğu kalmamıştır. Es'ad Efendi, gayrimenkul varlığını, paha biçilemeyen bir duvar saatini ve kütüphanesini Şeyh Hamîd-i Velî Cami ve Medresesi kütüphanesine verilmesini vasiyet etmiştir. Yapılan tespitlere göre Es'ad Efendi'nin Şeyh Hamîd-i Velî Medresesine bağışladığı kitaplarının bir kısmı yazma eserdir ve o, toplamda üç yüz elli ciltlik bir kitap bağışında bulunmuştur. Es'ad Efendi'nin bu vasiyeti, vasi kıldığı Osman Hulûsî Efendi tarafından yerine getirilmiştir.⁴¹⁰

Daha önce ifade edildiği gibi Hatip Hasan Feyzî Efendi, Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde tahsil görmüş ve babasının vefatından sonra Şeyh Hamîd-i Velî Cami'nde görevlendirilmiştir. Hatip Efendi'nin babası Ahmed Hilmi Efendi ve evlatlarının Şeyh Hamîd-i Velî (k.s.) soyundan geldikleri, cami ve müştemilatına olan hizmetleri ve bu hizmetlerin devamı için Hasan Feyzî Efendi'ye verilen görev

Seyyid Hulûsî Ateş Kütüphanesi’nde bulunan bir şehadet-nâmeden anlaşılmaktadır.⁴¹¹ Bu şehâdetnâme şu şekildedir:

“Sebeb-i tahrîr-i kitâb ve bâ‘is-i tastîr-i hitâb odur ki;

Sivas vilayeti dâhilinde Darende’de vaki’ kendi zaviyesinde defîn-i hak-ı ıtrnak olan ve Tarik-i Halvetiyye ricalinden bulunan sahîh’un-neseb sadat-ı kiramdan ve e’izze-i fihamdan kutb’ul-ârifîn gavsü’l-vâsılîn umdetü’l-kâmilin es-Seyyid eş-Şeyh eI-hac Hamîd-i Velî -Kuddise sırruhu’l-celî- Efendimiz Hazretleri’nin kasaba-i mezkûrede bulunan Cami’-i Şerîf ve Tekye-i Latîfe uğrunda kadîmen cereyan etmekte bulunan su yolunun tahrib ve futur bulmasıyla züvvâr (ziyaretçiler) ve ‘ibâd-ı müslimînin vudu’(abdest) ve gusûl halinde perişaniyyetlerini mucib olduğu gibi güruh-ı dervişan ve fukarânın dahî ikâmet-gâhları olan hücreler zaman-ı tavilden (uzun zamandan) beru harab ve mâil-i türâb olmuştur ve bunların tamiratına ise bir taraftan nukûd-ı mevkûfe ve meşrûtası olmayub yalnız ehl-i hayrat ve din kardeşlerimizin iâne ve ihsânna muhtac bulunduğundan ve fi’l-hakîka Azîz-i müşârün-ileyh Hazretlerinin seccade-nişînliğine meşruta iki kıt’a vakıf kura hâsılatı var ise de, ol dahî mürur u ubûr (gelip geçen) olan evlâd-ı zükûrun idaresine bile mikdar-ı kifâye bulunmadığı ve kezalik veliyy-i müşârün-ileyh hazretlerinin evlâdlarına sayfiye mevki’inde bulunan Şeyhli Camii demekle ma’ruf Cami’-i Şerîfde ta’lim-i sıbyân olan bir mektebin yeniden bina ve küşad olunacağı gibi civarında bulunan iki göz çeşmenin ibâdullah-ı müslimînin vudu’ ve insanın ve hayvanın iskâ olunması (su ihtiyaçlarının karşılanması) için tathîr (temizleme) ve ta’mir ve Cami’-i mezkurun havlusuna inzal etdürmek ve bu zikr olunan hayrât-ı şerîfeyi sarfetmek üzere hayrat derdesti için bu kerre müşârün ileyh Hazretlerinin sülâle-i tâhirelerinden postnişîni bulunan Şeyh Ahmed Hilmi Efendi’nin mahdûm-ı mükerrerleri es-Seyyid Hasan Feyzî Efendi bil-husûs

i'zam kılınmıştır. Kâffe-i bilâd-ı müslimîn şu emr-i hayra bezli makderet eylemeleriyle (yardımcı olmaları) elden gelen gayretde gerü durmamaları için rica ve din karındaşlarımızın bu yüzden me'cur ve Veliyy-i müşarünileyh hazretlerinin himmet-i ruhaniyyesine mazhar buyurulmak üzere Efendi-i mumaileyh yedine şehâdetnâmemiz temhir ve i'tâ kılındı.”

“El-ân Şahâdet-nâmede ismi muharrer Hasan Feyzî Efendi, Şeyh Hamîd-i Velî Hazretlerinin evlâdlarından olduğu tasdik olunur.”

Tekyedâr-ı Şeyh Hamîd-i Velî es-Seyyid Şeyh Nurullah b. Ahmed
Nâzır-ı Şeyh Hamîd-i Velî es-Seyyid Şeyh Mehmed

Zâviye-nişîn-i Şeyh Hamîd-i Velî es-Seyyid Şeyh Hasan Rıza
Müezzinîn-i Şeyh Hamîd-i Velî es-Seyyid Şeyh Ahmed b. Hasan
Hatîb-i Şeyh Hamîd-i Velî es-Seyyid Şeyh Hacı.....

Dergâh-ı Âlî Postnişîni Şeyh Hamîd-i Velî es-Seyyid Şeyh Mustafa b. Müslim

Mütevelli-i Şeyh Hamîd-i Velî es-Seyyid Şeyh Mehmed

Müderris-i Şeyh Hamîd-i Velî es-Seyyid Şeyh Mehmed Emin.”⁴¹²

Bu belge bir yandan Şeyh Hamîd-i Velî'nin (k.s.) Darende'de medfûn olduğunu dile getirirken bir yandan da Hasan Feyzî Efendi'nin Şeyh Hamîd-i Velî neslinden olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu belge, Hasan Feyzî Efendi'nin Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde aldığı eğitim ve bu yetkinlikle Şeyh Hamîd-i Velî Câmi, zâviye ve diğer vakıf eserlerine hizmet için görevlendirildiğini de ortaya koymaktadır. Belgede dikkat çeken bir detay da tekke, zâviye ve dergâhta o gün için görev yapan isimlerdir. Daha önce Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde es-Seyyid Hasan Rıza ve Şeyh Süleyman adlarındaki müderrislerin görev yaptıkları ifade edilmişti. Bu

belgede Şeyh Hamîd-i Velî tekyedârı es-Seyyid Şeyh Nurullah b. Ahmed (öl. ?), Şeyh Hamîd-i Velî Nâzırını es-Seyyid Şeyh Mehmed (öl. ?), Şeyh Hamîd-i Velî Zâviye-nişîni es-Seyyid Şeyh Hasan Rıza, Şeyh Hamîd-i Velî müezzini es-Seyyid Şeyh Ahmed b. Hasan, Şeyh Hamîd-i Velî Hatîbi es-Seyyid Şeyh Hacı.... Efendi, Şeyh Hamîd-i Velî Dergâh-ı Âlî Post-nişîni es-Seyyid Şeyh Mustafa b. Müslim, Şeyh Hamîd-i Velî müteveli es-Seyyid Şeyh Mehmed ve Şeyh Hamîd-i Velî Müderrisi Şeyh Mehmed Emin Efendilerin görev yaptıkları görülmektedir. Buradan hareketle Şeyh Hamîd-i Velî Müderrislerinden es-Seyyid Hasan Rıza'nın aynı zamanda “Şeyh Hamîd-i Velî Zâviye-nişîni” olarak görev yaptığı ve Şeyh Mehmed Emin Efendi'nin de Şeyh Hamîd-i Velî Müderrislerinden olduğu ortaya çıkmaktadır.

- Hasan Feyzî Efendi'nin Görevlendirilmesi ve Şeyh Hâmîd-i Velî Camii'nin Tamiratına Dair Belge

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Hocası: Mehmed Emin Efendi

Mehmed Emin Efendi'nin Hasan Feyzî Efendi'nin hocası Hacı Mahmûd Efendi'nin oğlu olduğu ve babasından sonra bu medresede müderrislik yapıp sonrasında Darende Müftüsü olarak atandığı nakledilmiştir. Onun Şeyh Hamîd-i Velî Medresesindeki görevi, bu belge ile de teyit edilmiş olmaktadır. Mehmed Emin Efendi, Kasım 1864'te babasının Çorum'daki görevi nedeniyle Çorum'da dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Gülendam Hanım'dır. Çorum Cami-i Kebir Mahallesi Mekteb-i İptidaisi ve Ebcioğlu Medresesinde eğitim-öğrenim gördükten sonra Darende'ye dönmüş ve Zâviye Mahallesi'nde ikâmet etmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi, babasının imarına vesile olduğu Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde ilmî serüvenine devam eden Mehmet Emin Efendi, babasının gözetiminde ilim tahsilini tamamlamış, Arapça ve Farsçada söz sahibi olan yetkin bir âlim olmuştur.⁴¹³

Eser ve telifi olmayan Mehmed Emin Efendi, Ömer Osman Hulûsî Efendi'ye verdiği icazet-nâmede gençlik yıllarında Maveraünnehir bölgesinde ilim tahsili için bulunduğu ve Lübnan'da kendisine işaret edilen birçok âlime mülâkî olup onlardan istifade ettiği bilgilerini nakletmiştir.⁴¹⁴ 1894'te icazet alıp Şeyh Hamîd-i Velî Medresesinde ders vermeye başlayan, 1320, 1323 ve 1327'de icazet verdiği bilinen Mehmed Emin Efendi, Darende Müftülüğüne atanması ile bu görevden ayrılmıştır. Halk tarafından Darende Müftüsü olarak seçilen Mehmed Emin Efendi'nin bu göreve seçimi ile ilgili sonuç Darende Kaymakamlığı'na bildirilmiş ve kısa bir süre sonra Darende Müftüsü olarak resmen atanmıştır. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Mehmed Emin Efendi, Manastır'a atanan Abdurrahman Saib Efendi'nin yerine tayin edilmiştir. Yine kaynakların verdiği bilgiye göre Mehmed Emin Efendi'nin seçiminin ardından kaza ulema ve meşâyihinin 4 Haziran 1327 tarihli teklifi ve Daren-

de Kaymakamlığı'nın 25 Temmuz 1327 tarihli tasdiki ile durum Şeyhül-İslâmlığa bildirilmiştir.⁴¹⁵ Dönemin Darende Kaymakamı Mehmet Cemal imzalı kaymakamlık yazısında, Mehmet Efendi'nin 47 yaşında ulemadan ve hüsnü ahlak sahibi olduğu kaydedilmiştir. Mehmed Emin Efendi'nin göreve tayini talep edilen yazıda şu isimlerin imzası vardır: “Eşrâfdan Hacıbekirzâde Hasan Musa, Eşrâfdan Mustafa Efendizâde Abdullah Efendi'nin oğlu Ahmed, Şeyh Gazanferzâde Mehmed, Meşâyih-i kirâmdan Şeyh Hamîd-i Veli Postnişîni Es-Seyyid Hasan Rıza, Meşayih-i kiramdan Şeyh Hamîd-i Veli Postnişîni Es-Seyyid Şeyh Süleyman, Ulemadan İsa Hafizzâde Bahauddin, Ulemadan Şeyh Hamîd-i Veli Hatîbi Ahmed Efendizâde Hasan Rıza, Ulemadan Nuri Beyzâde Mehmed İzzet, Ulemadan Diyarbakırlı Mehmed, Müderris Müftüzâde Mustafa Esad oğlu Şem'i, Müderris Karahisarîzâde el-Hac Ebubekir, Tüccardan Sungurzâde Hacı Ömer, Tüccardan Hamidzâde Hacı Hafız Hamid Hanifi, Eşrafdan İsa Beğzâde Ali Rıza, Tüccardan Kadir Ağazâde Abdullah, Çerkez İmâmı Mahmud, Hacı Yusuf oğlu İsmail Ağa'nın oğlu Kadir, Çulcu Hacızâde Osman, Tüccardan Hacı Veli Efendizâde Mustafa, Eşrafdan Çalıkzâde Hacı Mustafa, Tüccardan Çalıkzâde Hacı Mehmed, Tüccardan Hacıbekirzâde, Tüccardan Zalzâde Hacı Mehmed, Aza Çano bin Filipos, Kunduracı zâde Abdullah, Çolak Kadı oğlu es-Seyyid Hafız Hasan, Haymebağlı mahallesinden Tüccar Kirazlızâde es-Seyyid Şeyh Hacı Ali, Baytarbağlı Hisarizâde Mustafa, Baytarbağlı Koca Malik oğlu es-Seyyid Hasan, Kadir Ahmed Ağazâde, Tüccardan Tütüncüzâde İsmail Efendi, Kabasakalzâde Hacı Mehmed, Kabasakalzâde Hacı Abdurrahman, Suluzâde Hacı Hanefi, Tüccardan Tabbağlızâde.”⁴¹⁶

Sivas Valiliği tarafından 08.05.1917 tarihinde meşihata gönderilen bir tezkire ile Darende Müftüsü Mehmed Emin Efendi'nin 07.05.1917'de vefat ettiği bildirilmiştir.⁴¹⁷

2. Hasan Feyzî Efendi ve Ceddinin

Bağlı Olduğu Halvetiyye Tarikatı Silsilesi:

Halvetî-Darendevî Pirleri ve Silsilesi

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin neslinin Halvetiyye tarikatına mensup oldukları bilinmektedir. Hatip Hasan Feyzî Efendi ise mânevî gelişimini Nakşbendiyye tarikatının usûlüne göre tamamlamıştır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında Hatip Hasan Feyzî Efendi'ye kadar olan Halvetiyye'nin Darendevî kolu silsilesi ve bu yolun önde gelen isimleri üzerinde durulacaktır.

“Yalnız, تنها kalma ve tenhaya çekilme” anlamlarında Arapça bir kelime olan “Halvet”,⁴¹⁸ tasavvufî sahada “Günahattan korunmak ve daha iyi ibadet etmek için ıssız yerlerde yaşamayı tercih etmek” şeklinde tarif edilir.⁴¹⁹ Sûfiler, Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Mûsâ’nın Tûr Dağı’ndaki mükâleme süreci,⁴²⁰ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendisine nübüvvet görevi verilmeden önce Hira Nûr Dağı’ndaki halvet uygulamaları⁴²¹ ve itikâf geleneğini⁴²² kendilerine dayanak yaparak müridin, şeyhin gözetiminde kırk günlük bir süreyle manevî eğitimden geçmesini manevî ilerleme için bir mihenk kabul ederler.⁴²³ Bu kırk günlük yoğun ibadet ve riyazet sürecine “Erbâîn” adını veren sûfiler,⁴²⁴ bu süreç için Farsçada “Kırk” anlamına gelen “Çihil”den türetilmiş olan “Çile” kavramını da kullanmışlardır.⁴²⁵ Tasavvuf tarihi içerisinde şubelerin çokluğu nedeniyle “Tarikat kuluçkası”⁴²⁶ veya “Tarikat fabrikası” şeklinde nitelenen Halvetiyye yolu,⁴²⁷ birçok tarikattan daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu yolda takip edilen usûl, müridin nefsinin istek ve arzularına dur diyebilmesi için bir müddet yalnızlığı tercih etmesi esası üzerine dayanmaktadır. Bu süreçte zikir, ibadet, tefekkür ve çeşitli riyazet usulleriyle kalbi gafletten kurtarmak ve şeyhin de etkisiyle müridi, ruhunun yönlendirmesine muhatap kılmak hedeflenmiştir.⁴²⁸

İbnü'l-Arabî'nin (öl. 638/1240) “Hiçbir insan veya meleğin olmadığı bir yerde, ruhun gizlice Allah ile konuşmasıdır”⁴²⁹ şeklinde tarif ettiği halveti, Halvetî şeyhi Ömer el-Fuâdî, “Ruhun, kimsenin olmadığı yerde Allah ile konuşması”⁴³⁰ olarak tanımlar. Halvet, Ebû Nasr Serrâc Tûsî (öl. 378/988) tarafından “Zâhir ve bâtını meşgul eden ilgilerden yüz çevirmek”⁴³¹ şeklinde tanımlanırken, Necmüddîn-i Kübrâ (öl. 618/1221) tarafından

• Halvetiyye Tarikat Sarığı

“Güneş ışığının girmediği karanlık bir yerde çeşitli meşgalelerden uzak kalarak ibadet yapmak”⁴³² olarak tarif edilir.

Cehrî zikir üzere tesis edilen Halvetiyye tarikatı,⁴³³ Ebû Abdullah Sirâcüddin Ömer b. Ekmelüddîn Halvetî'ye (öl. 800/1397) nispet edilmektedir. Bu zâtn zamanının büyük bir kısmını halvette geçirdiği ve halvette kalmayı çok sevdiği için kendisine “Halvetî” lakabının verildiği ve bu yolu takip edenlere de bu sıfatla hitap edildiği nakledilir.⁴³⁴ Aslen Şirvanlı olan Ömer-i Halvetî, ilk manevî eğitimini babasından almıştır. Gençlik döneminde askerlik mesleğine ilgi duyan Halvetî, bir müddet İlhanlı Devleti'nin hizmetinde bulunur. Emir Çoban'ın ordusunda savaştığı bir zaman diliminde esir düşer, esaretten kurtulduktan sonra İbrahim Zâhid-i Gilânî'nin halifesi olarak Harizm'de irşâd faaliyetinde bulunan amcası Ahî Muhammed'in (öl. 780/1378-79) (Şeyh Ebû'l-Füyûzât Kerîmüddin Muhammed Harizm) tesir halkasına dâhil olur. Amcasının vefatının ardından irşâd makamına geçen Halvetî, Tebriz ve Hoy gibi şehirlerde faaliyetlerde bulunur. Bir müddet sonra Mısır üzerinden

hac farizasını yerine getiren Ömer-i Halvetî, Gilân hâkimi Sultan Üveys’in daveti üzerine Herat’a gider. Burada bir süre kaldıktan sonra tekrar Tebriz’e dönerek irşâd faaliyetlerine devam eder. Ömer-i Halvetî 800/1397-98 yılında Tebriz’de vefat etmiştir.⁴³⁵

Ömer-i Halvetî’den sonra Halvetiyye tarikatının, sistemli bir yapıya bürünmesinde ve geniş kitlelere yayılmasında etkili olan en önemli isim Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’dir. Şîrvânî, tarikata olan bu katkıları dolayısıyla Halvetiyye tarikatının ikinci piri yani “Pîr-i sâni”si kabul edilir.⁴³⁶ Yahyâ-yı Şîrvânî’nin (öl. 870/1465-66) ismi “Ömer”, künyesi “Ebû Ali”, lakabı “Sirâcüddin”dir.⁴³⁷ O, Şamahî’de dünyaya gelir. Şîrvânî’nin babası, Şîrvânşahlar devletinde Naki-bü’l-Esrâfîlik vazifesini yürütmüş olan Seyyid Bahâüddîn Efendi’dir. Yahyâ-yı Şîrvânî, Şamahî’de çocukluk ve gençlik dönemini geçirir, sonrasında Halvetî şeyhi Sadreddin Hiyâvî’ye intisap eder.⁴³⁸ Şeyhi, vefatından sonra yerine Yahyâ-yı Şîrvânî’nin geçmesini vasiyet etmişse de yaşının genç olmasını bahane eden birçok kimse Şîrvânî’nin yerine Hiyâvî’nin damadı Pîr-zâde’nin etrafında toplanır. Bu gelişme üzerine Şîrvânî, Şamahî’den ayrılarak Şîrvânşahlar devletinin başında bulunan Sultan Halil’in daveti üzerine Bakü’ye hicret eder.⁴³⁹ Burada kendisine tahsis edilen Keykubad Mescidi’nde Halvetiyye usulü üzere irşad faaliyetlerine başlar. Kırk yıldan fazla irşad faaliyetlerini sürdüren Şîrvânî, 870/1465-66 yılında vefat eder ve Keykubâd Mescidi’nin kible tarafında inşa edilen sekizgen planlı türbeye defnedilir.⁴⁴⁰ Şîrvânî, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler kaleme almış ve şiirlerinde “Seyyid” mahlasını kullanmış bir sûfidir.⁴⁴¹ Şifâü’l-esrâr⁴⁴² adlı Türkçe bir eser kaleme alan Şîrvânî’nin diğer eserleri şunlardır: *Vird-i Settâr*,⁴⁴³ *Acâibü’l-kulûb*, *Etvâru’l-kalb*, *Beyânü’l-ilm*, *Keşfü’l-kulûb*, *Kıssa-i Mansûr*, *Menâzilü’l-âşikîn*, *Makâmât*, *Râmûzu’l-işârât*, *Şerh-i esmâ-i Semâniyye*, *Şerh-i esrâr-i merâtibü’l-kulûb*, *Tasarrufât-ı Mükâşefât*, *Şerh-i Su’âlât-ı*

*Gülşen-i Râz, Ma lâ büdde Bâtınıyye, Menâkıb-ı emîrül-mü'minîn Ali, Gazeliyyât, Risâle fî salâti'n-Nebî, Mekârim-i ahlâk.*⁴⁴⁴

Halvetiyye tarikatının silsilesi şu şekildedir: Ömer el-Halvetî> Ahî Mirem Muhammed el-Halvetî (öl. 812/1410)> Hacı İzzeddin Türkinânî (öl. 828/1424)> Sadreddin el-Hıyavî (öl. 860/1455)> Seyyid Yahya-yı Şîrvânî (öl. 868/1464).⁴⁴⁵

Halvetiyye tarikatının anayurdu Azerbaycan olmakla birlikte bu tarikat Anadolu, buradan Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya gibi çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.⁴⁴⁶ Tarikatı Anadolu'ya Sadreddin Hıyâvî'nin (öl. 860/1455) halifelerinden Amasyalı Pîr İlyas (öl. 833/1429) getirir.⁴⁴⁷ Yahyâ-yı Şîrvânî kanalından ise Dede Ömer Rûşenî (öl. 892/1487), onun ağabeyi Alâeddin Ali (öl. 867/1462),⁴⁴⁸ Pîr Şükrullah Ensârî (öl. 868/1463), Habîb-i Karamânî (öl. 902/1496),⁴⁴⁹ Muhammed Bahâüddin Erzincânî (öl. 879/1474 [?])⁴⁵⁰ ve Ziyâüddin Yûsuf Şîrvânî gibi isimler tarafından Anadolu'da temsil edilir.⁴⁵¹ Halvetiyye tarikatı Pir İlyas ile Amasya ve civarında,⁴⁵² Habîb-i Karamânî vasıtasıyla Karaman, Ankara, Çorum, Amasya ve Sivas'ta,⁴⁵³ Bahâüddin Erzincânî, kendisi Erzincan'dan ayrılmamasına karşın yetiştirdiği talebeleriyle, İstanbul başta olmak üzere Kayseri ve Manisa'da,⁴⁵⁴ Habîb-i Karâmânî'nin meşhur halifesi “*Cemal Halîfe*” diye bilinen Cemâleddin İshak Karamânî (öl. 933/1527) vasıtasıyla da İstanbul'da geniş halk kitlelerine ulaşır.⁴⁵⁵

Halvetiyye tarikatının dört ana şubeden müteşekkil bir tarikat olduğu kabul edilir.⁴⁵⁶ Halvetiyye tarikatının ilk kolu Dede Ömer Rûşenî'ye, ikinci kolu Hamidüddîn el-Cemâli el-Bekri'ye, üçüncü kolu “*Yiğitbaşı Velî*” unvanıyla anılan Ahmed Şemseddîn Marmaravî es-Sarûhânî'ye (öl. 910/1505),⁴⁵⁷ dördüncü kolu ise Şemseddîn-i Sivâsî'ye nispet edilmektedir.⁴⁵⁸

Halvetiyye tarikatında “*Kelime-i Tevhîd*” ve “*Esmâ-i Seb’â*” zikri benimsenmiştir. Esmâ-i seb’â zikri, “*Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, el-Hakk, el-Hayy, el-Kayyum ve el-Kahhâr*” isimlerinden oluşmaktadır.⁴⁵⁹ Bu isimlere “*Esmâ-i fenâiyye*” de denilir.⁴⁶⁰ Halvetîlerin yaptığı zikir türüne “*Darb-ı esmâ*” denilmiştir.⁴⁶¹ Halvetiyye tarikatında zikir, karanlık bir odada dizler üzerine çöküp kibleye doğru yönelerek yapılır. Zikre “*Estağfirullâh el-’azîm ellezî lâ-ilâhe illâ hûve’l-Hayyü’l-Kayyûm ve etûbu ileyh*” şeklindeki istiğfar cümlesi ile başlanır. Akabinde otuz üç veya yüz altmış üç defa “*Kelime-i Tevhîd*” söylenir. Kelime-i tevhîd zikri esnasında mürid, başını sağ omuza çevirip “*Lâ ilâhe*” der; daha sonra başını sol tarafa yönelterek, kalbe doğru kuvvetlice eğilerek “*İllallâh*” lafzını söyler. Bu noktadan sonra mürid, mertebesine göre esmâ-i seb’adan hangi zikri çekmesi kendisine telkin edilmişse o ismi zikreder.⁴⁶²

Halvetiyye tarikatında toplu olarak yapılan zikre “*Dev(e)rân*” denilir. Bu zikir, şeyhin kontrolünde ayakta ve oturarak yapılır. Zikirden sonra dev(e)râna başlanır. Yapılan dev(e)rân, esmâhânın zikre dâhil olmasıyla ayakta, toplu bir şekilde sağa ve sola yürüyerek yapılır. Dev(e)rân esnasında müridler el ele tutuşup, sağ ayaktan başlayarak her adımda vücûd hareketlerini artırırlar. Sarıklarını çıkarıp başlarını serbest bırakır, birinci halkanın içerisinde oluşturdukları ikinci halkayı da zikre dâhil ederler. Kollarını birbirlerinin omuzlarına atan müridler, seyr esnasında hareketlerini artırır, seslerini yükseltir ve kesintisiz olarak “*Yâ Allah*”, “*Yâ Hû*” derler. Böylece güçleri tükeninceye kadar zikre devam ederler.⁴⁶³

Daha önce dile getirildiği gibi, Hasan Feyzî Efendi’ye kadar Şeyh Hamîd-i Velî tekkesinde görev yapan Halvetî büyükleri şu kimselerdir:

Şeyh Hamîdeddîn Velî / Somuncu Baba> Halîl-i Taybî> Seyyid Ahmed-i Velî> Seyyid Pîr Muhammed Efendi> Seyyid Şeyh Hasan Efendi> Seyyid Şeyh Mustafa Efendi> Seyyid Şeyh Ali Efendi> Seyyid Şeyh Muhammed Emîn Efendi> Seyyid Ali Efendi> Seyyid Ahmed Hilmî Efendi> Seyyid Hasan Feyzî Efendi.⁴⁶⁴

Bu silsile Hasan Feyzî Efendi'nin nesep silsilesi ve aynı zamanda mânevî seyrin kendisine ulaştığı isimleri göstermesi bakımından önemlidir. Daha önce Somuncu Baba (k.s.) ve Hasan Feyzî Efendi'nin babası Ahmed Hilmî Efendi hakkında bilgi verildiği için burada Somuncu Baba'dan Hasan Feyzî Efendi'ye kadar Halvetiyye'nin Darenevî koluna mensup diğer isimleri ile ilgili bilgi takdim edilecektir. Silsilede yer alan isimlere geçmeden önce Somuncu Baba'nın (k.s.) yolu hakkında bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Oğlu Yusûf-ı Hakîkî'nin (k.s.) *Dîvân*'ında yer verdiği bir silsilede Somuncu Baba (k.s.), Safeviyye tarikatı dolayısıyla Halvetiyye tarikatını almıştır. Yusûf-ı Hakîkî'nin zikrettiği bu silsilede, kendisinin tarikat üstâdı olarak Hacı Bayram-ı Velî'yi (k.s.) değil de babası Somuncu Baba'yı (k.s.) göstermesi ilginç bir husustur.⁴⁶⁵ Hakîkî'nin (k.s.) *Dîvân*'ında Farsça zikrettiği silsile şu şekildedir:

Hz. Peygamber (s.a.v.)> Hz. Ali (k.v.)> Hasan-ı Basrî (r.a.)> Habîb-i Acemî (k.s.)> Dâvûd-ı Tâî (k.s.)> Seriy-yi Sakatî (k.s.)> Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)> Şiblî Mehmed-i Zeccâc (k.s.)> Ebûbekir Ahmed (k.s.)> Şeyh Ziyâ (k.s.)> Kutbüddîn-i Ebherî (k.s.)> Rükneddîn-i Mehmed (k.s.)> Şeyh Evhâd (k.s.)> Safiyüddîn-i Erdebîlî (k.s.)> Şeyh Şemseddîn (k.s.)> Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba> Yusûf-ı Hakîkî.⁴⁶⁶

Somuncu Baba'nın (k.s.) bir de Bayrâmiyye tarikatı silsilesindeki konumu vardır. Bayrâmiyye tarikatı silsilesinde Somuncu Baba'nın (k.s.) yeri şu şekildedir:

Hız. Peygamber (s.a.v.)> Hız. Ali (k.v.)> Hasan-ı Basrî (r.a.)> Habîb-i Acemî (k.s.)> Dâvûd-ı Tâî (k.s.)> Marûf-ı Kerhî (k.s.)> Seriy-yi Sakatî (k.s.)> Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)> Ebü'n-Necîb Sühreverdî (k.s.)> Kutbüddîn-i Ebherî (k.s.)> Rûkneddîn-i Mehmed (k.s.)> Şihâbüddîn Mehmed Tebrîzî (k.s.)> Seyyid Cemâleddîn Ezherî (k.s.)> İbrâhim Zâhid Geylânî (k.s.)> Safiyüddîn-i Erdebîlî (k.s.)> Sadreddîn-i Erdebîlî (k.s.)> Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba (k.s.)> Hacı Bayrâm-ı Velî (k.s.).⁴⁶⁷

Bu iki silsileden Somuncu Baba'nın (k.s.) Safeviyye ve Bayrâmiyye tarikatlarında kilit isim olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶⁸ Bistâmiyye silsilesinde de yer alan Somuncu Baba (k.s.), “Mecmau't-turuk” bir velî olarak kabul edilmiştir. Onun Bistâmiyye silsilesi ise şu şekildedir:

Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.)> İbrahim-i Hindistânî (k.s.)> Musa el-Bistâmî (k.s.)> Ebü'l-Hasan Cürcânî (k.s.)> Ahmed-i Horasânî (k.s.)> Süleyman-ı İsfehânî (k.s.)> Süleymân-ı Necdî (k.s.)> İshâk-ı Harezmi (k.s.)> Sadeddîn-i Bağdâdî (k.s.)> Mahmûd-ı Kerhî (k.s.)> Hasan-ı Esterâbâdî (k.s.)> Süleymân-ı İskenderânî (k.s.)> İbrahim el-Busayrî (k.s.)> Şeyh Şadi er-Rûmî (k.s.)> Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba (k.s.).⁴⁶⁹

Somuncu Baba'dan sonra irşâd faaliyetlerini sürdüren Yûsuf-ı Hakîkî (k.s.), kaynaklarda “Baba Yûsuf”, “Yûsuf Hakîkî Baba”, “Şeyh Yûsuf” “Hakîkî Baba” veya “Gül Baba” olarak yer almıştır.⁴⁷⁰ Yûsuf-ı Hakîkî (k.s.) Aksaray'da dünyaya gelmiştir ve 1400'lü yıllarının başlarında doğduğu tahmin edilmektedir.⁴⁷¹ Hakîkî Baba (k.s.), babasının vefatından sonra Ankara'ya gitmiş ve burada Hacı Bayrâm-ı Velî'nin (k.s.) gözetiminde ilmî ve mânevî gelişimini tamamlamıştır.⁴⁷² 1487 veya 1488'de vefat ettiği tahmin edilen Yûsuf-ı Hakîkî'nin kabri Aksaray Şeyh Hâmid Mahallesindedir.⁴⁷³

Dîvân, Mahabbet-nâme, Tasavvuf Risâlesi, Hadîs-i Erba’în Şerhi, er-Rahîkû’l-Mahtûm, et-Tesnîm, Metâli’u’l-Îmân ve Hakîkî-nâme adlı eserleri kaleme alan Hakîkî Baba’nın (k.s.),⁴⁷⁴ babası Somuncu Baba (k.s.) ile birlikte bir müddet Bursa’da kaldığı ve babasının yaşadığı olaylardan sonra babasıyla birlikte Bursa’dan ayrıldığı bilgisi de kaynaklarda yer almaktadır.⁴⁷⁵

Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba’nın vefatından sonra Darende kolu olarak bilinen kolun temsilcisi ise Yûsuf-ı Hakîkî’nin kardeşi Halîl-i Taybî’dir (k.s.).⁴⁷⁶ Babasıyla birlikte Darende’ye yerleştiği belirtilen Halîl-i Taybî’nin (k.s.)⁴⁷⁷ neslinden birçok âlim ve velî zat zuhur etmiştir.⁴⁷⁸ Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan Halîl-i Taybî’nin (k.s.)⁴⁷⁹ dört erkek oğlu olduğu belirtilmiştir ki oğullarının isimleri şu şekildedir: Seyyid Ahmed-i Velî, Mehmet Salim, Şeyh Mustafa, Şeyh Abdullah Karabâşî.⁴⁸⁰ Darende’de son dönemde yaşayan ve Kerbela Mersiyesi ile meşhur olan Bekâî de Halîl-i Taybî (k.s.) neslindedir.⁴⁸¹ Yûsuf-ı Hakîkî’nin (k.s.) Halîl-i Taybî’ye (k.s.) bir mersiye yazması dolayısıyla Halîl-i Taybî’nin (k.s.) ağabey Yûsuf-ı Hakîkî’den (k.s.) önce vefat ettiği nakledilmiştir.⁴⁸² Bu büyük zatın kabri Darende Somuncu Baba Türbesi’ndedir.⁴⁸³

Halîl-i Taybî’den (k.s.) sonra irşâd makamına sırasıyla oğlu Ahmed-i Velî (k.s.), Pîr Muhammed Efendi, Şeyh Hasan Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Ali Efendi, Şeyh Muhammed Emîn Efendi ve Şeyh Ali Efendiler geçmiştir. Kaynaklarda bu zatlarla ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Hatip Hasan Feyzî Efendi’den önce Somuncu Baba Tekkesi’nde babası Şeyh Ahmed-i Hilmî Efendi görev yapmıştır ki bu zatla ilgili daha önce sınırlı da olsa bilgi takdim edilmiştir.

Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin Halvetiyye tarikatına mensup bir silsileden geldiği ve görev yaptığı tekkenin de bir Halvetî tekkesi olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte tekkenin Hatip Hasan Feyzî

Efendi ile birlikte bir Nakşî Tekkesi'ne dönüştüğü ve Hasan Feyzî Efendi'nin hizmetlerini Nakşbendiyye usûlü üzere sürdürdüğü görülmektedir. Hasan Feyzî Efendi'nin gönlünü teskin edecek bir arayış içerisinde olduğu ve nihayetinde bir Nakşibendiyye şeyhi olan İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi (k.s.) ile karşılaşip ona intisap etmesiyle atalarından süregelen Halvetiyye yolundan tekkesini Nakşbendiyye yoluna dönüştürdüğü anlaşılmaktadır.

3. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin

Nakşbendiyye Yoluna İntisabı

Hasan Feyzî Efendi, Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye koluna mensup bir sûfidir. Nakşibendiyye, Bahâüddin Nakşbend Muhammed b. Muhammed el-Buhârî (k.s.) adına kurulmuştur. “Nakşbend”, “Nakış yapan” anlamında Farsça bir kelimedir. Seyr ü sülûk ve nefis eğitiminde kalbi işlediği ve kalbin üzerine süsler yaptığı için bu adı almıştır.⁴⁸⁴ Nakşbend, 718/1318'de Buhara'ya 9 km. mesafede bulunan Kasr-ı Ârifân'da doğmuştur.⁴⁸⁵ Nakşbend'in gençliği hakkında çok detaylı bilgiler mevcut değildir. Şâh-ı Nakşbend, Muhammed Baba Semmâsî'nin (öl. 740/1339)⁴⁸⁶ terbiyesinde geçirdiği çocukluk ve gençlik döneminin ardından üstâdının vefatından sonra babası ile Semerkant'a gitmiş çeşitli dervîşlerin sohbetlerine iştirak etmiş ve tekrar Kasr-ı Ârifân'a dönmüştür.⁴⁸⁷

Nakşibend, 1389'da vefatından bir gün önce müritlerine Muhammed Parsa'ya (öl. 821-22/1419) tâbi olmalarını tavsiye etmiştir.⁴⁸⁸ Nakşibendiyye, Alaattin Attar (k.s.), Zâhid Bedahşi (k.s.) ve Muhammed Parsa (k.s.) tarafından geniş bir bölgeye yayılmıştır. Ubeydullah Ahrâr (k.s.) ile de tarikat çok daha geniş sınırlara kavuşmuştur.⁴⁸⁹ Nakşibendîlik, İmâm-ı Rabbânî (öl. 1035-36/1626) ile Hindistan ve civarında büyük gelişme göstermiştir.⁴⁹⁰

Nakşibendîlik tarihî seyir içerisinde çeşitli kollara ayrılmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Ahrâriyye: Ubeydullah Ahrâr (öl. 805-06/1403)'a (k.s.) nispet edilmiştir.⁴⁹¹
2. Müceddidiyye: İmâm-ı Rabbânî (k.s.) adına nispet edilmiştir.⁴⁹²
3. Tâciyye: Tâcüddin b. Zekerîyya el-Osmânî'ye (k.s.) (öl. 1049-50/1640) nispet edilmiştir.⁴⁹³
4. Kasâniyye: Şemseddin el-Kasânî'ye (k.s.) (öl. 948-49/1542) nispet edilmiştir.⁴⁹⁴

Nakşibendîlik, ilk defa Anadolu'ya Molla İlâhî (öl. 896-97/1491)⁴⁹⁵ aracılığı ile gelmiştir. Zamanının tekke-medrese çekişmelerine dur diyen ve ilmî kişiliği ile dikkatleri üzerine çeken Mevlâna Hâlid-i Bağdadî (k.s.) de Anadolu'ya gönderdiği halifeleri ile Nakşibendiyye tarikatının buralarda hızla yayılmasına vesile olmuştur.⁴⁹⁶

Nakşibendîliğin Hâlidîyye kolunun kurucusu olan Mevlâna Hâlid (k.s.), 1193/1779 yılında Süleymaniye'ye beş mil uzaklıktaki Karadağ'da doğmuştur.⁴⁹⁷ Babası ve annesi sûfî kökenli ailelerden gelen insanlardır. Hâlid-i Bağdadî (k.s.), ilk tahsiline Karadağ'da Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyerek başlamış, Şafîî fıkhiyla ilgili temel kitapları özümsemiş ve mantığa giriş dersleri alarak ilim hayatına devam etmiştir. Mantık ve kelâm ilminde yoğunlaşan Hâlid-i Bağdadî (k.s.), daha sonra Şeyh Abdurrahim ve Şeyh Abdülkerim Berzencî'den (k.s.) istifade etmiştir. Tahsil hayatı boyunca birçok hocanın eğitim ve öğretiminden geçen Bağdadî; tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, akâid, sarf, nahiv, bedi', beyan, meânî, va'z, âdâb, aruz, usul, mantık, hikmet, hey'et, hendese, hesap, belâgat, kelâm gibi birçok âl-i ilim dalına vâkıf olmuştur.⁴⁹⁸ Yedi yıl kadar bu kardeşlere ait olan medresede görev yaptıktan sonra 1220/1805 yılında haccını eda etmek için yola çıkmış ve bu arzusu onun tasavvufa yönelmesine vesile olmuştur. Neticede 1225/1810 yılında da Hindistan kökenli ve Nakşibendiyye tarikatına mensup Şeyh Abdullah-ı Dihlevî'ye (k.s.) intisap etmiştir.⁴⁹⁹ Yaklaşık bir yıl sonra tarikatını neşretmek üzere zikredilen üstadının halifesi olarak Batı Anadolu'ya gönderilmiştir. Kendisine sadece Nakşibendîlik yolu için değil aynı zamanda Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çiştîyye tarikatları için de hilâfet verilmiştir.⁵⁰⁰

1241/1826 yılında Mevlâna Hâlid (k.s.) Şam'da bulunuyordu ve şehri veba salgını kasıp kavuruyordu. Mevlâna, bu hastalıktan vefat edeceğini anlayınca Şeyh İsmail Enârânî'yi (k.s.) yerine esas halife

olarak tayin etti ve 8 Haziran 1827’de vefat etti. Cebel-i Kâsiyun’un eteklerindeki tepelerin birine defnedildi.⁵⁰¹

Mevlânâ Hâlid (k.s.), yetiştirdiği birçok halifesi ile tarikatını geniş bir coğrafyaya yayma imkânı bulmuştur. Özellikle Kuzey Irak, Doğu Anadolu ve İran’ın Kuzeybatı vilâyetlerinde bu tarikat büyük gelişme göstermiştir. Mevlânâ Hâlid’in (k.s.) önde gelen halifelerinden Osman Sirâcüddin et-Tavîlî (öl. 1282-83/1866) Kürt-Hâlidî şeyh ailelerinin kurucularından olmuştur. Diğer meşhûr bir halîfesi olan Mekke halîfesi Abdullah Mekkî’nin (öl. ?) vâsıtasıyla tarikat, İdil-Urallar’a kadar yayılma imkânı bulmuştur. Suriye’de de kendi-

sine ciddi oranda taraftar toplayan Hâlidîliğin burada yayılmasında da Hânî ailesinin rolü büyük olmuştur.⁵⁰² Hâlidî şeyhlerinin siyasî mücadelelerde ön plana çıktıkları bir başka bölge Kuzey Kafkasya'dır. Bu bölgede İsmail Şîrvânî'nin (k.s.) halifelerinden olan Has Muhammed Şîrvânî (k.s.) ve daha sonra bu silsileyi devam ettiren Gazi Muhammed (k.s.), Kuzey Kafkasya'da Ruslara karşı direniş hareketini yeniden başlatmıştır. Bu silsileden gelen Şeyh Şamil (k.s.) ise mücadeleyi daha ileri aşamalara başarıyla taşımıştır.⁵⁰³ Bu kadar geniş bir alana yayılan Hâlidîlik Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere Balkanlar'da da yayılma imkânı bulmuştur. Hâlidîlik, İstanbul'a halife olarak tayin edilen İzmirli Ahmed Eğribozî (öl. 1250-51/1835) vasıtasıyla Osmanlı bürokrasisine de etki etme şansını yakalamıştır. Hâlidîler, Doğu Anadolu'da özellikle Bitlis çevresinde ve Nürşin'de Şeyh Abdurrahman Tâgî (öl. 1303-04/1886) aracılığıyla hızlı bir ilerleme kaydetmiştir.⁵⁰⁴

Hasan Feyzî Efendi'nin müntesibi olduğu Nakşbendiyye'nin Hâlidîyye kolu ise Mustafa Çorûmî (öl. 1316/1899) Tokatlı Pîr Mustafa Hâkî Efendi (öl. 1921), Sivaslı Mustafa Takî Efendi (öl. 1925) ve İhramcızâde İsmâil Efendi'den gelmektedir. Bu kolun etkili ismi olan Mustafa Çorûmî (k.s.), Hz. Ömer (r.a) neslinden gelen bir zattır ve Şeyh Dağîstânî'ye (k.s.) intisap edip seyr ü sülûkunu tamamlayan bir kimsedir. Kaynakların verdiği bilgiye göre Çorûmî (k.s.), Şiran'da dünyaya gelmiştir. Babası Sarıca Köyü'nden Ömer Efendi (öl. ?), annesi Babacan Köyü'nden Havva Hanım'dır (öl. ?).⁵⁰⁵ doğum ve vefat tarihlerine dair net bilgiler mevcut değildir.⁵⁰⁶ Çocuk yaşlardan itibaren mânevî bir hassasiyet ile yetişen Mustafa Çorûmî (k.s.),⁵⁰⁷ ilk tahsilini Şiran'da yapmış,⁵⁰⁸ amcaoğlu Ahmed Efendi (öl. ?) ile birlikte medrese tahsili için Trabzon'a gitmiştir.⁵⁰⁹ Burada Ahmed Ziyâeddîn Gümüştânevî'nin (k.s.) de hocalarından Şeyh Osman Baba (öl. 1877) ve Şeyh Hâlid es-Saidî

(öl. ?) gibi âlimlerden dersler alan Mustafa Çorûmî (k.s.),⁵¹⁰ icazet aldıktan sonra Tokat’a gitmiş ve Niksar’da dört yıl daha eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmiştir. Hocasının yönlendirmesiyle Uşak’a gitmiş ve iki yıl da burada tahsil hayatını devam ettirmiştir. Uşak’taki üstadının tavsiyesiyle bir müddette İstanbul’da eğitim gören Mustafa Çorûmî (k.s.), Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî’ye (k.s.) intisap etmiştir.⁵¹¹ Gümüşhânevî’nin (k.s.) yönlendirmesiyle Mekke-i Mükerrerme’de irşâd faaliyetlerini sürdüren Abdullâh-ı Mekki’ye (k.s.) giderek ona intisap etmiştir. Abdullâh-ı Mekki’den (k.s.) vefatına kadar istifade eden Mustafa Çorûmî (k.s.),⁵¹² üsta-

dının vefatından sonra Yahya Dağıstânî'ye (öl. 1860[?]) intisap etmiştir.⁵¹³ Yahya Dağıstânî'nin (k.s.) emriyle Anadolu'da irşâd ile görevlendirilen Mustafa Çorûmî (k.s.), Çorum'a yerleşmiş ve faaliyetlerinin merkezi burası olmuştur.⁵¹⁴ Tokat'tan Afyon'a kadar geniş bir coğrafyada irşâd faaliyetlerini sürdüren Mustafa Çorûmî, Hacı Faik Efendi (öl. 1950),⁵¹⁵ Hacı Ahmed-i Niksârî (öl. 1935),⁵¹⁶ Kelkitli Hacı Ömer Efendi (öl. 1906), Mustafa Hâkî (k.s.), Hacı Salih Efendi (öl. 1913), Darendeli Hacı Mahmûd Efendi, Alucralı Müderris Hacı Hasan Efendi (1905), Alucralı Müderris Hacı Osman Efendi (öl. ?), Çalganlı Müderris Osman Efendi (öl. 1932), Haçkalı Hoca Baba Mustafa Celâleddîn Tarhan (öl. ?), Çamoluk Kutlucalı Hacı Ali Efendi (öl. ?), Tosyalı Mehmed Efendi (öl. ?), Başçiftlikli İnce İmam-zâde Hasan Efendi (öl. 1932), Hacı Muharrem Hilmi Harpûtî Efendi (öl. 1964), Acem Veliahdî Takıyüddîn Efendi (öl. ?), Darendeli Mahmûd Efendi ve Bayburtlu Zihnî'ye (öl. 1859) halifelik vermiştir.⁵¹⁷

Hasan Feyzî Efendi'nin Mustafa Çorûmî'den (k.s.) sonra kendisine ulaşan silsilede yer alan isim Tokatlı Mustafa Hâkî (k.s.) Efendi'dir.⁵¹⁸ Hâkî Efendi (k.s.), Tokat'ın Soğuk Pınar Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.⁵¹⁹ Kaynaklarda onun, 1272/1855-56 yılında doğduğu bilgisi nakledilmektedir.⁵²⁰ Babası, Abdullah Efendi'dir.⁵²¹ Anne ve babasıyla ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır.⁵²²

Kaynaklarda Hâkî Efendi'nin (k.s.), Mustafa Sabri Efendi'nin yeğeni olduğu bilgisine yer verilmektedir. Osmanlı'nın son Şeyhül-İslâm'ı kabul edilen Sabri Efendi hakkında bir nebze olsun bilgi sunmanın Hâkî Efendi'nin nasıl bir ortamda yetiştiğine dair ipuçları verecektir. Sabri Efendi, 1286/1869'da Tokat'ta dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Ahmet'tir. Tokat'ta hıfzını tamamlayan Sabri Efendi, ilmî tekâmülünü için Kayseri'ye gitmiş ve buradaki ilmî süreci başarı ile tamamlayarak icazet almıştır. Bilahare İstanbul'a

giden Sabri Efendi, Ruûs imtihanını kazanarak müderris olmuş, Fatih Camii’nde ders okutmuş ve 1914’e kadar huzur derslerine katılmıştır.⁵²³ 1908’de yapılan seçimlerde “Tokat Mebusu” olarak meclise giren Sabri Efendi, “Beyânü’l-Hak” Mecmuasının başyazarlığı görevini de üstlenmiştir. Sabri Efendi, 1910’da “Ahali Fırkası”nın 1911’de de “Hürriyet ve ‘İtilaf Fırkası”nın kurucu üyeliklerinde bulunmuştur. Çok hareketli bir siyasî yaşamı olan Sabri Efendi, 1913’teki “Babıali Baskını”ndan kaçarak Mısır’a, oradan da Romanya’ya gitmiştir. Osmanlı Ordusu, Romanya’ya girince Sabri Efendi, İttihat ve Terakki yandaşları tarafından bir müddet

Bursa’da gözetim altında tutulmuştur. 1918’den sonra I. Damat Ferid Paşa kabinesinde Şeyhül-İslâm olan Sabri Efendi (1919), bazı fikir ayrılıkları nedeni ile bu görevinden ayrılmıştır (1920). Tekrar yurt dışına giden Sabri Efendi, son olarak Mısır’da kalmış ve 12 Mart 1954 tarihinde burada vefat etmiştir.⁵²⁴

Hâkî Efendi (k.s.), ilk tahsiline Tokat’ta bulunan âlimlerin derslerine iştirak ederek başlamış ve dokuz yaşında Kur’ân-ı Kerîm’i ezberleyerek hâfız olmuştur. Hâkî Efendi, halk arasında “Melek Hâfız” nispeti ile şöhret bulmuştur.⁵²⁵ Bu nispeti, ona, üstadı Mustafa Çorûmî (k.s.) vermiştir.⁵²⁶ İlmî gelişimini tamamlamak üzere

• *Mustafa Hâkî Tokadî Hazretleri'nin Fatih Haziresinde Bulunan Kabri*

Çorum’a giden Hâkî Efendi, burada, Mustafa Çorûmî’nin (k.s.) ders halkasına katılmış ve onun maddî-manevî birikiminden istifade etmiştir. Yazları memleketinde kışları Çorum’da geçirdiği uzun bir sürenin ardından Hâkî Efendi (k.s.), icazet almış ve Tokat’ta açtığı dergâhında insanları irşada başlamıştır.⁵²⁷

Hâkî Efendi (k.s.), uzun yıllar Tokat-Ali Paşa Camii İmam-Hatipliği görevini devam ettirmiştir. Bu görevini devam ettirirken II. Meşrutiyet’in ilanı üzerine yapılan seçimlerde, önde gelen dostlarının tavsiyesi üzerine mebus aday olmuş ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi’ne Tokat Mebusu olarak girmiştir.⁵²⁸ Bu görevi esnasında Fatih Camii İmam-Hatipliği görevini de sürdüren Hâkî Efendi (k.s.),⁵²⁹ mebusluk görevi devam ettiği dönemde bir ara İstanbul’da mecburi ikamete zorlanmıştır. Tokat’a dönmesine izin verilmeyen Hâkî Efendi (k.s.), İstanbul-Fatih Cebecibaşı Mahallesi’nde bulunan Mevlâna Mustafa İsmet Garibullah Efendi’nin dergâhında⁵³⁰ gözetim altında tutulmuştur.⁵³¹

Hâkî Efendi (k.s.), 15 Ocak 1920’de (h.1338) İstanbul’da 56 yaşında vefat etmiştir.⁵³² Mustafa Hâkî Efendi’nin (k.s.) kabri, İstanbul/Fatih Cami haziresindedir. Kabrinin hemen yanında Ahmed A’miş Efendi’nin (öl. 1338/1920)⁵³³ kabri bulunmaktadır. Yine Hâkî Efendi’nin (k.s.) kabri, Plevne kahramanı Osman Paşa’nın (öl. 1318/900) türbesi civarındadır. Hâkî Efendi’nin (k.s.) kabir taşında şunlar yazmaktadır:

“İstanbul Fatih meşâhir kabristanında medfun
E’azım-ı meşâyih-ı Nakşibendî Halidî,
İsmetullah Efendi dergâh-ı postnişini Tokadî el-hac Mustafa Hâkî
Efendi Hazretlerinin aramgâh-ı ebedisidir.

On beş kanun-i sâni 1335/ 23 Rebiülahir 1338, Yevmü Perşembe.”⁵³⁴

Hâkî Efendi'nin (k.s.) Fatih Camii bahçesine defnedilebilmesi için 17 Ocak 1920 tarihli bir izin belgesi düzenlenmiştir.⁵³⁵

Hâkî Efendi'nin (k.s.) bilinen iki halifesi vardır: Mustafa Takî Efendi (k.s.) ve İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak (k.s.). Sırasıyla irşâd hizmetlerini sürdüren bu iki isimden Mustafa Takî Efendi'nin (k.s.) babası Selim Efendi, annesi Saniye Hanım'dır. Takî Efendi (k.s.), babasına nispet edilerek de şöhret bulmuştur. Kendisi de “Selim Efendizâde” nispetini bazı kitaplarında⁵³⁶ ve makalelerinin sonunda kullanmıştır.⁵³⁷ Mustafa Takî Efendi (k.s.), 1289/1873 yılında Sivas'ın Çavuş Oğlan Mahallesiindeki 82 numaralı evde

dünyaya gelmiştir. Bu konuda kaynaklar fikir birliği içerisinde.⁵³⁸ Ancak Takî Efendi'nin (k.s.) dünyaya geldiği gün ve ay konusunda kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Takî Efendi'nin (k.s.) iyi bir eğitim sürecinden geçtiğine resmî kaynaklar şahitlik etmektedir.⁵³⁹ Bu kaynaklarda verilen bilgilere göre Takî Efendi (k.s.), “Kelâm ve Ferâiz” bölümünden mezun olmuş, “Tefsir-Hadis” hocalığı yapmış, “Türkçe, Arapça ve Farsçaya son derece hâkim birisidir. Biz, Takî Efendi'nin (k.s.) Ermeniceye de hâkim birisi olduğunu düşünüyoruz. Kalem aldığı bir makalesinde İstanbul'da Ermenice yayınlanan “Âzâdâmârd” gazetesine cevap verdiğini belirten makalesi bu düşüncemizin temelini oluşturmaktadır.⁵⁴⁰

Takî Efendi'nin (k.s.) medrese mezunu ve yüksek tahsil sahibi birisi olduğu kaynaklarda zikredilmesine rağmen hangi medreseden mezun olduğu ve hocalarının kimler olduğu konusunda kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.⁵⁴¹

Takî Efendi (k.s.), ilk resmî görevine 19 Ekim 1887'de Sorgu Hâkim Yardımcısı olarak başlamıştır. 1 Kasım 1891 tarihinde Hafik İlçesi Sorgu Hâkim Yardımcısı olmuş ve 17 Nisan 1894- 29 Haziran 1913 tarihleri arasında Sivas Adliyesi'nde Zabıt Kâtibi, Başkâtip ve Mahkeme Üyesi olarak görev yapmıştır.⁵⁴² Takî Efendi (k.s.), 13 Kasım 1914 tarihinde “Sivas Sultanisi Arapça Öğretmenliği”ne atanması ile adliye teşkilâtından ayrılmıştır. Mustafa Takî Efendi (k.s.), öğretmenlik görevini de mebus seçilip Ankara'ya gidinceye kadar (22 Nisan 1920) devam ettirmiştir.⁵⁴³

Mustafa Takî Efendi (k.s.), İlk TBMM'deki Sivas Mebusluğu görevinin ardından tekrar görev isteminde bulunmuş ve “Sivas Sultanisi Tefsir, Hadis, Arapça Öğretmenliği”ne atanmıştır.⁵⁴⁴ Meclis arşivinden temin ettiğimiz “Olumluluk Belgesi”nde onun, “Si-

vas İmam-Hatip Lisesi”ne atandığı bilgisine yer verilmektedir.⁵⁴⁵ Burada dikkat etmemiz gerek husus, anılan tarihte “İmam-Hatip Liseleri”nin faaliyetlerine başlamadığı gerçeğidir. Muhtemelen Sivas Sultanisindeki Takî Efendi’nin (k.s.) bu görevi, sehven, “Sivas İmam-Hatip Okulu” olarak kayıtlara geçmiş ve Takî Efendi (k.s.) hakkında bilgi sunan bazı kaynaklar da bu bilgi aynen nakledilmiştir.⁵⁴⁶

Mustafa Takî Efendi (k.s.), 47 yaşında iken “Sivas Milletvekili” olarak ilk açılan meclise girmiştir.⁵⁴⁷ 23 Nisan 1920 tarihinde yapılan açılış töreninde hazır bulunmuş,⁵⁴⁸ ilk mecliste aktif

• Mustafa Takî Sivasî Hazretleri'nin Yukarı Tekke/Sivas Şehir Mezarlığında Bulunan Kabri

bir milletvekilliği dönemi geçirmiştir. Milletvekilliği döneminde “Şer’iye, Evkâf, Adalet, İrşâd, Anayasa, Dilekçe, Millî Eğitim Komisyonları”nda ve “Memurin Muhâkemât Tetkik Kurulu”nda görev üstlenmiştir. III. Toplantı yılında bir süre “Dilekçe Komisyon Başkanlığı”nı devam ettirmiştir.⁵⁴⁹

Takî Efendi (k.s.), öğretmenlik görevini devam ettirirken, Gürün’e gerçekleştirdiği bir ziyaret esnasında rahatsızlanmış ve burada vefat etmiştir. 1 Ağustos 1925’te burada vefat eden Takî Efendi’nin (k.s.)⁵⁵⁰ cenazesi yaylı ile Sivas’a getirilmiş ve halk arasında “Yukarı Tekke” olarak bilinen “Sivas Şehir Mezarlığı”na defnedilmiştir.⁵⁵¹ Takî Efendi’nin (k.s.) cenaze işlemlerini kendisinden sonra manevî görevini devralan halifesi İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak (öl. 1969) yerine getirmiştir.⁵⁵²

Târîh-i Nûr-i Muhammedî, Kırk Hadîs ve Ağaç Dikmenin Fazileti adlı eserlerinin yanı sıra Sebilürreşad, *Sırât-ı Müstakîm, Beyânü’l-Hak, Vicdân, Mikyâs-ı Şerîat* ve *Kızılırmak* adlı dergi ve gazetelerde birçok yazısı yayımlanan Mustafa Takî Efendi (k.s.), dönemini siyâsî, idarî, ilmî ve vicdânî açılardan derinden etkileyen bir sûffidir.⁵⁵³

Mustafa Takî Efendi’nin (k.s.) halifelik verdiği üç isim vardır: İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak (k.s.), Bahâüddîn Efendi (k.s.) ve Cizözlü Yusuf Efendi (k.s.).⁵⁵⁴ İhramcızâde İsmail Efendi (k.s.) bir rivayete göre Mısır’dan, bir başka rivayete göre ise Buhara’dan Sivas’a hicret eden bir aileye mensuptur.⁵⁵⁵ Kâbe-i Muazzama’nın emniyetini sağlamak ve örtüsünün bakım hizmetini ve değişimini gerçekleştirmek gibi görevleri sebebiyle İsmail Hakkı Efendi’nin (k.s.) ecdadı “İhramcılar” adıyla anılmıştır. Kendisi de ailesinin bu hizmetlerine matuf olarak “İhramcızâde” olarak tanınmıştır.⁵⁵⁶ Efendi Hazretleri (k.s.), 1306/1880 yılında Sivas’ın Örtülüpınar Ma-

hallesinde dünyaya gelmiştir.⁵⁵⁷ Çocukluğu Sarışeyh Mahallesinde geçen İsmail Efendi (k.s.), babası Adliye Başkâtibi olarak Zara'ya tayin edilince bir süre Zara'da ikamet etmiş ve Sıbyan Mektebi'ni burada tamamlamıştır. On yaşında tekrar Sivas'a gelip Örtülüpınar Mahallesine yerleşmiş ve Sivas Çifte Minareli Medresesinde tahsilini tamamlamıştır. İsmail Efendi (k.s.) daha sonra Askerî Rüştîye'ye girmiş ve 1895 yılında buradan mezun olmuştur. Akabinde üç sene kadar Şifâhiye Medresesinde medrese tahsili görmüş, Arapça ve Farsçaya vukufiyet kazanmıştır.⁵⁵⁸ Askerlik görevini Suşehri'ne askerî malzeme taşıyarak yapan Efendi Hazretleri (k.s.), el emeği ile geçimini temin etmek için helal kazanç peşine düşmüştür.⁵⁵⁹

Adliyede mülazım olarak memuriyet hayatına başlayan İsmail Efendi (k.s.), bir müddet Tokat Düyun-ı Umumiye ve Müskirat memurluğunda çalışmıştır. 1908’de Sivas Düyun-ı Umumiye memurluğuna geçiş yapan Efendi Hazretleri (k.s.), 1928 yılında Düyun-ı Umumiye müesseselerinin kapanması ile Sivas İnhisar Dairesi’ne geçiş yapmıştır. Daha sonra Zara Çakrı ve Cedid Tuzlaları’nda görev yapan İsmail Efendi (k.s.) 1931 yılında emekliye ayrılmıştır.⁵⁶⁰

İsmail Efendi’nin (k.s.) dedesi İhramcızâde Mehmet Efendi (öl. ?) ilim talibi bir şahsiyettir ve Sarışeyh Mahallesindeki (Nalbantlarbaşı) 12 numaralı hanede ikâmet etmiştir. Ailesi 1831 yılında metruk tımar sahibi olmuştur. Kars muharebesinde kolağası olarak yararlılıklar gösteren İhramcızâde Mehmet Efendi, Sivas’ta Maarif İdaresi Azalığı ve Mahkeme-i İstinaf Hukuk Dairesi Azalığı görevlerinde bulunmuştur.⁵⁶¹

İsmail Hakkı Efendi Hazretlerinin (k.s.) babası Hüseyin Hüsnü Bey kolağası olarak görev yapmış birisidir. Annesi Ayşe Hanım ise halk tarafından “Nilli Hatun” adıyla tanınmıştır. Subay olan ilk eşinden sonra Hüseyin Hüsnü Bey ile evlenen Ayşe Hanım’ın bir müddet evlâdı olmamıştır. Çocuk sahibi olmak isteyen Ayşe Hanım, bir tavsiye üzerine Ravza-i Mutahhara’ya gitmiş, Hakk’a yakarıшта bulunduktan sonra Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kabrinin üzerine bir erkek elbisesi bırakmıştır. Rüyasında Hz. Peygamber’i (s.a.v.) gören Ayşe Hanım, İsmail Efendi ile müjdelenmiştir.⁵⁶² İsmail Efendi (k.s.), annesinin bu hissiyatını şu şekilde dile getirmiştir:

*Vâlidem merhûme açmıştı bize bir kutlu fâl,
Ravza-i pâki ziyârette demişti: Ey Kerîmü’l-Müteâl,
Bu Habîbin hürmetine ver bana ferzend-i bî-melâl,
Andan aldığı libâsı bunda iksâ olmuşuz.*⁵⁶³

İsmail Hakkı Efendi (k.s.) Arap Şeyh olarak Abdullah Haşim el-Mekkî (öl. 1925) ve Mûr Ali Baba (öl. 1882) gibi isimlerin sohbet ve zikir meclislerine katılmış, yakın çevresinde bulunan bu gönül insanlarından istifade etmiştir.⁵⁶⁴ Annesinin yönlendirmesiyle Tokat’a giden İhramcızâde (k.s.) Mustafa Hâkî Efendi’yle (öl. 1336/1920) tanışmıştır. Mustafa Hâkî Efendi (k.s.), ihvanı ile sohbet ettiği sırada huzura giren İhramcızâde’ye (k.s.) “Siz Hacı Hanım’ın oğlu musunuz?” diye sormuş, İhrâm-cızâde’nin evet cevabı üzerine, Hâkî Efendi (k.s.) kendisine nazar etmiştir. Bu ilk birlikteliğin ve tesirli nazarın öyküsünü İsmail Efendi (k.s.) şöyle anlatmıştır: “Gardaşlarım! O an bana bir hâl oldu. Üstâdım bana bir nazar etti ki, ne olduğunu bilemedim. O heyecanı tarif edemem. Efendim, bana o soruyu sorarken ellerimin yeşil bir renk aldığını gördüm. İşte o anda manevî bir haz hissettim. Gözüm, elim mürşidim oldu. O ben oldu, ben o oldum.”⁵⁶⁵

İsmail Efendi (k.s.), Mustafa Hâkî Efendi’nin (k.s.) zâhir ve bâtın kontrolünde bir süreçle ondan istifade etmiş ve üstadiyla olan bağlantısını şu şiirinde dile getirmiştir:

*Künhümü bilmek dilersen sırr-ı Hâkî’dir özüm,
Anın edvârıncadır dâim özüm ve sözüm
Her neye baksın basar-ı Hâkî’dir bakan gözüm,
Zira evvelde anınla tek ü tenhâ olmuşuz.*⁵⁶⁶

Mustafa Hâkî Efendi’nin (k.s.) vefatının ardından dört yıl Mustafa Takî Efendi’ye (k.s.) hizmet eden İsmail Efendi (k.s.) 1925’te vefat eden Takî Efendi’nin ardından irşâd makamına geçmiştir.⁵⁶⁷

*Bir acep sırrı Takî’den aldığım ders-i iber
Anı bilmek dilersen sana vereyim haber,
Her ulûmu almıştı pirimden o şeyh-i mu’teber,
Biz anda mahvolup bezm-i ferdâ olmuşuz*⁵⁶⁸

ifadeleriyle Takî Efendi’ye (k.s.) olan bakışını gözler önüne seren İsmail Efendi (k.s.), Sivas’taki Ürdünlünün Konağı diye adlandırılan mekânda 23 kişi ile beraber Mustafa Takî Efendi’nin (k.s.) huzurunda 21 günlük seyr ü sülûkunu ikmal eylemiştir.⁵⁶⁹

Doksan yıl kadar ömür süren İhramcızâde (k.s.), 18 Cemaziyelahir 1389/2 Ağustos 1969 tarihinde cumartesi günü Hakk’a yürümüştür.⁵⁷⁰ İhramcızâde’nin (k.s.) Sivas Ulu Camii avlusundaki kabrinin kitabesini Osman Hulûsî Efendi (k.s.) şu şekilde yazmıştır:

*Tarîk-i Nakşbendî pîr-i ebcel mürşid-i kâmil
Garîbu’llâh-ı Hakkı Gavsul- A’zam Şeyh İsmail (Hakkı İhrâmî)
Engin gönlünde yüce murâdî hâsıl oldu
Toprak toprağa verildi Hakk’a vâsıl oldu (02. 08. 1969).⁵⁷¹*

Yâre Yâdigâr adlı bir mevlîd-i şerîf kaleme alan İsmail Efendi (k.s.),⁵⁷² birçok ismin yetişmesinde öncülük etmiştir.⁵⁷³ İsmail Efendi’nin (k.s.) yolu ve hizmet anlayışı Darendeli Osman Hulûsî Efendi (k.s.) ile devam etmiştir.⁵⁷⁴ İsmail Efendi’nin (k.s.) Hulûsî Efendi (k.s.) ile etkileşimine daha önce de değinilmişti. Bu nedenle burada Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin (k.s.) İsmail Efendi (k.s.) ile münasebetlerine daha yakından bakılacaktır.

İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi’nin (k.s.) Hatip Hasan Feyzî Efendi’yi anarken “Hatip Hasan Feyzî Efendi Kaddesallahü’l-Sırrühü’l-Baki kardeşimiz” diye çokça yâd ettikleri duyulmuştur.⁵⁷⁵ Osman Hulûsî Efendi (k.s.), babası Hasan Feyzî Efendi’nin İhramcızâde’ye (k.s.) intisabı ile ilgili olarak şu olayı nakletmiştir: “Babam bir gün bunalmış, Somuncu Baba Hazretlerinin türbesine varmış. Bana zamanın sahibini, mürşidini göster diye ecdadına arzuhalde bulunmuş. Boy abdesti alarak Cuma namazını kıldırıktan sonra odasına perde çekip itikâfa girmiş. Bir hafta itikâfta kaldıktan sonra perşembe gününe denk gelen yedinci gün rüyasında Sivaslı

İhramcızâde Pîrimizi boyu semavata kadar uzanır bir şekilde ve binlerce insanın ona sarıldığı halde görmüş. Bir bahar mevsimi, Pîr Efendimiz birkaç müridiyle Sivas’tan Darende’ye hareket etmiş. Yolda gelirken: “Gardaş gittiğimiz yer evlâd-ı Resûl, acaba adaplarına riayet edebilecek miyiz?” diye buyurmuşlar. Zaviye’ye gelince babam ile caminin bahçesinde buluşmuşlar. Babam bakmış ki rüyasında boyu semaya kadar uzanan gördüğü zat. Koşmuş elini öpmüş, kucaklaşmışlar. Pîr Efendimiz: “Hatip Efendi gardaşım! Rüyayı sen mi anlatacaksın, yoksa ben mi anlatayım?” diyerek, manevî vazife ile geldiğini ifade etmiş. Babamın dersini tarif etmişler. Birkaç gün zaviyede kalmışlar. Bir gün sohbet sırasında

• İhramcızâde İsmail Hakkı Sivasî Hazretleri'nin Sivas Ulu Camii Haziresinde Bulunan Kabri

Efendi Hazretleri babama çayını vermiş ve: “Hatip Efendi bize bir şeyler oku” demiş. Babam da: “Bir sâkiden *ıçtım şarap arştan yüce meyhanesi*” diye başlayan ilâhîyi okumuş. Pir Efendimiz ilâhîden sonra: “Hatip Efendi gardaşım! Gel senin dersini değıştirelim” demiş. Babam da: “Efendim dersimi yeni değıştirmiştiniz” deyince, Pîr Efendimiz: “Olsun Hatip Efendi yine değıştirmemiz gerekiyor” diyerek, babamın dersini yükseltmiş” diye naklettiler.⁵⁷⁶

Hulûsi Efendi (k.s.) bir başka sohbetlerinde de: “Pir Efendimiz, babamın, validemin ve ağabeyimin vefatından sonra zaviyeye gelmişti. “Oğlum Hulûsi üzülme, onlar ölmediler aramızda yaşıyorlar. Hasan Feyzi Efendi Kaddesallahü'l-Sırrehü'l-Aziz, Ahmet Efendi şu anda buradalar. Oğlum kısa zamanda çok hâl kesb etti gittiler. Bizi de yaktı gittiler” diye buyurmuşlardı” naklinde bulunmuştur.⁵⁷⁷

Osman Hulûsi Efendi (k.s.) bir mektubunda babası Hatip Hasan Feyzî Efendi hakkında İhramcızâde İsmail Efendi'nin (k.s.) kemâl sıfatlı övgülerine yer vermiştir. Hulûsî Efendi (k.s.), İsmail Efendi'nin (k.s.) babası hakkındaki ifadelerinden hareketle bu mektubunda şunları söylemiştir: “Bu kemale şol sözler şahitlik eder ki hakkınızda ol şâhid-i âdil ve ol arif-i kâmil, (hiyâru ümmeti ehıbbâihim) hadis-i şerifiyle işaret buyurup Hatip Efendi, ihvan-ı kiram arasında ashâb-ı güzînin güzidelerinden Cenâb-ı Ömer'e (r.a) benzer diye tebşir buyurmuşlardır” demektedir.⁵⁷⁸

4. Belgelerle Hatip Hasan Feyzî Efendi

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Somuncu Baba Cami İmam-Hatipliğı görevi başta olmak üzere ifa ettiğı diğer görevleri ile ilgili birçok belge bulunmaktadır. Bu belgelerde daha çok Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Somuncu Baba neslinden bir zât olduğı ve yaptığı her işi resmî makamlara bildirip sistemli bir kayıt tutma gayre-

tinin olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin bir belgede akmakta olan bir su yolunun tamiri dolayısıyla kaleme alınan bir belgede Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin nesliden, bahsi geçen iş için talep edilen hususlardan ve cami görevine dair bilgilerden şu şekilde bahsedilmiştir:

- Hasan Feyzî Efendi'nin Şeyh Hâmîd-i Velî Camii İmam-Hatipliğine Görevlendirilmesine Dair Belge

Bismillâhırrahmanırrahim

“Sivas vilâyeti dâhilinde Dârende kasabasında vâki kendi zâviyesi derûnunda defn-i itir-nâk olan ve tarîkat-ı aliyye-yi Halvetiyye ricâlinde bulunan sahîhu'n-nesep, sadat-ı kirâm ve eizze-i fihâmdan kutbu'l-ârifin, gavsu'l-vâsılın umletu'l-kâmilîn es-Seyyid

eş-Şeyh el-hâc Hâmid-i Velî - *kuddise sirruhu'l-celî* - hazretlerinin kasabâ-i mezkûrda bulunan câmi-i şerîf ve tekke-i latîfin iki kemer (?) ile uğrunda kadîmen cereyan eden su yolunun tahrîb-i fütûr bulmasına züvvâr ve ‘ibâd-ı müslimînin vudû ve gusûl hâlinde perişâniyetleri mûcip olduğu gibi gürûh-ı dervîşân ve fukarânın dahi ikâmetgahları olan mecrâlar zaman-ı vefîreden berü harâb ve mâil-i turâb olmuştur. Ve bunların ta’mîrâtı ise bir taraftan nukûd-ı mevkûfe-i meşrûtası olmayıp yalnız ehl-i imân ve İslâmın iâne ve ihsânına muhtâc bulunduğu ve fi’l-hakîka azîz-i müşârûn ileyh hazretlerinin seccâde-nişînine meşrût iki kıt’a vakıf kurâ hâsîlâtı var ise de ol dahi murûr u ubûr olan zükûrun idâresine dahi mikdarı kifâyetde bulunmadığı ve bu zikr olunan hayrât-ı şerîfede sarf etmek üzere hayrât-ı dürüsti için bu kerre azîz-i müşârûn ileyh hazretlerinin sülâle-i tâhiresini ve post-nişîn Reşâdetlü Ahmed Hilmi Efendi’nin mahdûmu siyâdetlü Hasan Feyzi ve müderris Osman Hulûsi ve müezzini Hasan Feyzî Efendiler huzûr-ı Hümayûn ve bazı silsile-i âlîleri delâil-i vâziha olmak üzere bi’l-istiâb husûs-ı mezkûr- için ilzâm etmiştir ve memâlik-i şahânede bulunan bi’l-cümle sahibü’l-hayrât ve’l-hasenât ve kâffe-i ehl-i İslâm ve din karındaşlarımız şu emr-i hayra bezl ü kudret ve sarf-ı gayret ve himmet etmeleriyle bâlâda bulunan âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfelerin mâ-sadakına nâil ve vâsıl ve şeyh Hâmid-i Velî hazretlerinin himem-i rûhâniyyesine mazhar buyurulmak niyâzıyla Efendi-i mûmâ ileyhim yedleriyle işbu şehâdetnâme i’tâ kılındı ve ‘s-selam.

Evkâf-ı Kazâ-i Dârende post-nişîn-i Dergâh-ı Hâmid-i Velî
Mühürler

Post-nişîn-i Dergâh-ı Hâmid-i Velî es-Seyyid Muhammed Ulvî
İmam der-Mahalle-i Şeyhli

..... evkâf-ı kaza-i Dârende.”

Bu belgede Somuncu Baba Cami ve tekkesi civarında bulunan su yolunun bakım ve tamiri için gerekli maddî desteğin sağlanması konusu ana mevzu olmakla birlikte satıraralarında yer alan bazı ifadeler Hatip Hasan Feyzî Efendi ve ailesine dair önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Her şeyden önce bu metinde, Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin kendisine emanet edilen mekânlara olan hizmet gayreti dikkat çekmektedir. İkinci olarak, bu belgenin düzenlendiği tarihte Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Somuncu Baba Cami'nde imam-hatip olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin babası Ahmed Hilmi Efendi'nin Somuncu Baba neslinden olduğu ve o dönemde camide görev yapan Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin bu görevine işaret edilmiş, kardeşi Osman Hulûsî Efendi'nin müderrislik görevi ve Hasan Feyzî Efendi adında bir müezzinin camide görev yaptığı belirtilmiştir.

Bir başka belgede de Hatip Hasan Feyzî Efendi vakıf gelirlerinden, geçimini temin edebilecek, Somuncu Baba Cami ve çevresinin bakım, onarım ve tamir giderlerini karşılayabilecek kadar bir miktarın tarafına verilmesini resmî bir yazı ile yetkililere bildirmiş, Halep civarındaki vakıf gelirlerinin Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin bulunduğu bölgeye tahsisata uygun olmadığı yönünde bir cevap almıştır. Bu cevaba karşılık Hatip Hasan Feyzî Efendi, bir mektupla o bölgenin meşrut edildiği dönemde yaşadığı yerin de Halep'e bağlı olduğunu ve bu durumdan dolayı talebinin gerçekleştirilmesini istirham eden bir yazıyı ilgili makama göndermiştir.

Hatip Efendi'nin yine buna benzer bir sebeple ilgili makama gönderdiği bir başka belge daha vardır. Bu belgede de Hatip Hasan Feyzî Efendi, cami ve tekke etrafındaki su yollarının tamirinde kullanılmak üzere maddî destek talebinde bulunmakta ve yetkililerin huzurunda kendilerine tahsis edilen vakıf gelirlerinden hisse almak için vakfın gelirlerinin tahsis edildiği sülaleden olduklarını gösteren bir belgenin taraflarına verilmesini istemiştir.

Bu belgede Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin kardeşi Osman Hulûsî Efendi'nin bahsi geçen tarihte hayatta olduğu, onunla birlikte müezzîn Hüseyin Efendi ile birlikte padişahın huzuruna vardıklarında tahsisatlarını almak için kullanacakları bir silsilenin kendilerine verilmesini istedikleri görülmektedir. Bu belgeye cevap olarak Hatip Hasan Feyzî Efendi tarafına gönderilen belgede ise ailenin silsilesi şu şekilde yer almaktadır:

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin burada verilen silsilesine bakıldığında Halvetiyye hilafetinde yer alan isimlerin zikredildiği, Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin babası Ahmet Hilmî Efendi'nin çocuklarının adlarının Hasan Feyzî, Osman Hulûsî ve Zeynep Hanım şeklinde silsilede yer aldığı görülmektedir. Malum olduğu üzere Hasan Feyzî, Hatip Hasan Feyzî Efendi'yi ifade etmekte, ismi geçen Osman Hulûsî Efendi ise Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin kardeşi Ömer Osman Hulûsî Efendi'yi işaret etmektedir. Burada verilen bilgilerden Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Zeynep adından bir kız kardeşinin olduğu da anlaşılmaktadır. Silsile zikredilirken, öteden beri ailenin elinde bulunan Halvetiyye silsilesi olduğu şeklinde bir takdim yapılmıştır. Bu da ailenin elindeki listeye resmî bir evrak ile ulaşma sunması bakımından önemli bir veridir. Belgenin en önemli verilerinden biri de sonda yer alan “İşbu şecere Der Aliyye'de bugün mevcut nakiplik dairesinde bulunan ve korunmakta olan eski kayıtlarda yazılı ve tasdikli Silsilename şeceresine uygun olduğu tasdik olunur” ifadesidir. Belgedeki bu ifadeyle Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Halvetiyye silsilesi, ailede bulunan ve resmî kanaldan ulaşan bu şekliyle tescillenmiş olmaktadır. Bu belgeyle, Somuncu Baba'dan Hatip Hasan Feyzî Efendi'ye kadar gelen Halvetiyye şeyhlerinin isimlerinin serencamı bu belgeyle tasdik edilmiştir.

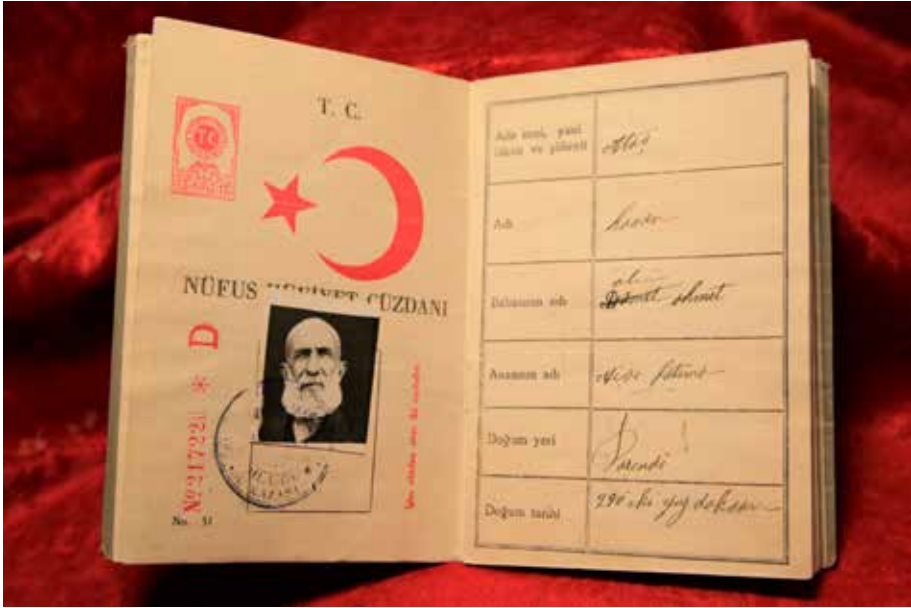
Bu belgede Hatip Efendi'nin 1937 yılında Zaviye Mahallesi Şeyh Hamîd-i Velî Cami imam-hatibi olarak görev yaptığı bilgisi yer

almaktadır. Ayrıca bu belge Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin vakıf geliri ilgili ve giderlerinin nerelere harcanmasına dair işleyişe olan hâkimiyeti de göze çarpmaktadır.

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Somuncu Baba Cami imam hatipliği ile ilgili bir başka belgede ise bu camide görev yapan imam hatibin vefatı üzerine yerine görevlendirilen kimsenin çeşitli sebeplerle göreve gelemeyeceği, bundan dolayı Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Somuncu Baba Cami'nde imam-hatiplik görevi ile görevlendirilmesi talep edilmektedir.

• Hasan Feyzî Efendi'nin Askerlik Tezkeresi

• Hasan Feyzî Efendi'nin Nüfus Cüzdanı

Bu belgede Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin o dönemde askerlik vazifesini yerine getirdiği ayrıca Darende'de bir imtihana girerek camide imam-hatiplik görevi yapmaya hak kazandığı gibi bazı önemli bilgiler yer almaktadır. Yine Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin bir dilekçe ile Somuncu Baba Cami imam-hatiplik görevini talep ettiği ve bu talep üzerine Ramazan ayı içerisinde yazının ilgili makamlara ulaştırıldığı da anlaşılmaktadır.

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin askerlik göreviyle münasebetini resmeden bir belgede ise Hasan Feyzî Efendi'nye dair birçok bilgi sunulmuştur. Buna göre Hatip Hasan Feyzî Efendi “Şeyh-zâdeoğulları” olarak tanınan aileye mensuptur. Şeyh Hamîd-i Velî Cami imam-hatipliği görevi nedeniyle askerlik görevinin tecili vesilesiyle verildiği anlaşılan bu belgede, Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin 1290(1873'te dünyaya geldiği, Hacılar Şeyhli Mahallesi 52 numaralı evde ikâmet ettiği bilgisi de nakledilmiştir.

Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Şeyh Hamîd-i Velî Cami İmam-Hatipliği Görevi Nedeniyle Askerlik Teciline Dair Verilen Resmî Belge

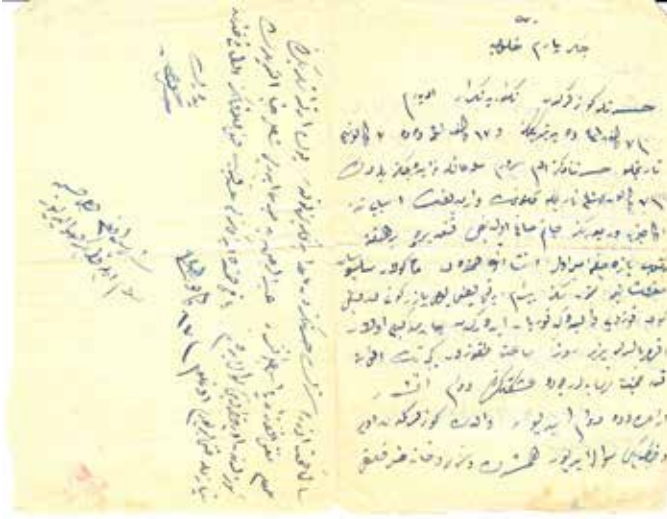
Burada son olarak Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin nüfus hüviyet cüzdanı takdim edilecektir. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin bahsi geçen belgede adı Hasan, aile ismi (lakap ve şöhrat) Ateş, baba adı (Ölü) Ahmed, annesi ise Aişe Fatma şeklinde kaydedilmiştir. Doğum tarihi ise 1290 olarak zikredilmiştir. Askere alınma, muayene, celb ve askerlikle ilgili bilgiler kısmı boş olan belgeden anlaşıldığı kadarıyla Hatip Hasan Feyzî Efendi, bu belgeyi askerlik hizmetinden sonra almıştır. Hatip Efendi'nin nüfus hüviyet cüzdanını kendisiyle ilgili diğer belgelere kaynaklık etmesi bakımından önemli bir belgedir.

5. Hatip Hasan Feyzî Efendi ile Oğlu Osman Hulûsî Efendi Arasındaki Mektuplar

Hatip Hasan Feyzî Efendi, döneminin iletişim araçlarını ustaca kullanan biridir. Dönemindeki en etkin iletişim aracı olan mektupla sevdiklerine ve aile fertlerine hal-hatır sormuş, nasihatlerde bulunmuş ve karşılaşılan problemlere çözümler üretmiştir. Onun, amcası Hasan Feyzî Efendi başta olmak üzere birçok isme yazdığı mektupları kadar aile fertlerine yazdığı mektuplar da ilmî, edebî ve gönül hissiyatı açısından dikkat çekicidir. Burada Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin diğer mektuplarını başka çalışmalara havale ederek, oğlu Osman Hulûsî Efendi'ye yazdığı mektuplardaki ilmî birikimi, edebî zevki ve gönül hissiyatı incelenecektir. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin oğluna yazdığı ilk mektubun metni şu şekildedir:

“Ciğerpârem Hulûsî'ye,

Hasretle gözlerinden tekrar-be-tekrar öperim.

• Hasan Feyzî Efendi'nin Oğlu Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi'ye Kendi El Yazısı ile Yazdığı Bir Mektup

7 Kanunsani 1941'de gönderdiğiniz ve 17 Kanunsani 1941 tarihli hasretnamenizi aldım... 7 Kanunevel 1940 tarihli mektubumun varmadığının esbabı nedir? Ona cevap vermiyorsunuz. Canın sağ olduğu taktirde bir hafta mektup yazacağıma emin ol. İnşallah. Mekûlât melbûsât mefrûşâtıma memnunsunuz. Bayram ertesi yani yevm-i Pazar günü dördüncü gün kuzuyu validene kurban ederekten can sevgili evlâd, akrabalarla beraber, rûz saat dokuzdan gecenin onuna kadar sohbet... devam etmiştir.

Validen gözlerinden öper ve hatırını sual ediyor. Hemşiren ve sair hane halkı salimen sıhhat üzere. Sizin hasretinizden mâada bir fikrimiz yoktur. Yol arkadaşlarınıza umum Müftü Efendizâde'ye ve İsmail Efendi'ye, Abdurrahman Bey'e selam ederiz. Şamil Ziya Efendi'nin gözlerinden öper hatırlarını sual ederim.

Bâki sıhhatte idamenizle an karîb hüsn-i mülâkatınızı Hudâ'dan niyazımla hitam ediyorum oğlum.

17 Kanunsani 1941

Pederin Hasan

Şehidoğlu Hüseyin selam ile hatırınızı sual ediyor.”⁵⁷⁹

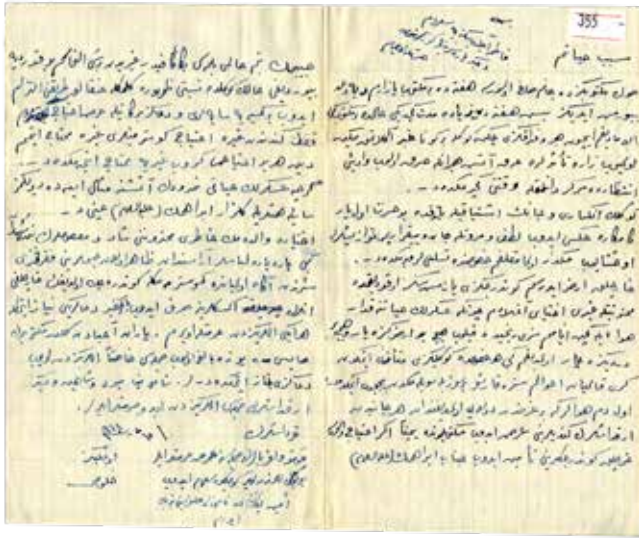
Hatip Hasan Feyzî Efendi, şefkatli bir babanın evladına sevgi ve özlemine dile getiren ifadelerle mektuba başlamıştır. “Ciğerparem” diyerek bu konudaki üstün tavrını gösteren Hasan Feyzî Efendi, evladiyla iletişimini canlı tutmak için kullandığı mektuplaşma yolunda yaşanan aksaklıkları dile getirmiş, bu aksaklıklara rağmen oğlu ile irtibatını canlı tutmak için gayret edeceğini belirtmiştir. Hasan Feyzî Efendi, oğluna gönderdiği yiyecek, giyecek ve diğer eşyaların oğlunun ihtiyacını giderip gidermediğini sorarak babalık mesuliyetinin gereğini de yapmıştır. Hulûsî Efendi’ye anne ve akrabalarının muhabbetli hoş durumlarını haber veren Hasan Feyzî Efendi, mektupla arzulanan muhataptaki kaygıları giderme adımını da mektuba yansıtmıştır. Hulûsî Efendi’ye annesinin özlemine ve hatırını soran ifadelerini de mektupta zikreden Hasan Feyzî Efendi, herhangi bir olumsuzluğun söz konusu olmadığını da sözlerine eklemiş ve oğlunun arkadaşlarına da selam göndererek kapsayıcı bir bakış açısıyla mektup metnini zenginleşmiştir. Hakk’a teslimiyetin en büyük göstergesi olan dua cümleleri ile mektubu tamamlayan Hasan Feyzî Efendi, oğluna ve onunla en kısa zamanda kavuşma arzusunu dile getirerek mektubun mânevî bir hüviyet kazanmasına da vesile olmuştur.

Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin oğlu Osman Hulûsî Efendi’ye hitaben yazdığı ikinci mektup metni ise şöyledir:

“Merdüm-i aynım Hulûsî’ye!

Didelerinden tekid-be-tekid öperekten hatırını sual ederim. İnşallah rahatsın. Pederinin acı sözlerinden kurtulduğundan dolayıyla tabi rahat olursun.

Bâlâda murakkam tarihli her bir noktası bir... ve her harufu bir Mektubunuzu aldım dost değil düşmanları dahi heyecana getirmiştir. İnsan oldur lutfu kahrile bile, lutfu kahrile tarif eden

- Hasan Feyzî Efendi'nin Oğlu Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi'ye Kendi El Yazısı ile Yazdığı Bir Mektup

insan değil. Es-sabru miftâhu'l-ferec. İnşallah iyi olur. Lehülhamd velminne yevm-i mezkure kadar sizden mâ-adâ bir mucib-i merak yoktur. Validen gözlerinden öper, hakkında hayır dua ediyor. Hemşiren ve Sırrı? Ve hane halkı sıhhat üzere ellerinden öperler.

Biraderine yazmış olduğun mektupta Darende'den mektup alamıyorum diye şekvâyı duydum. Bununla beraber dördüncü mektubumdur. Yalnız bu mektubun cevabı tehir ettiğimin esbabı ise on beş gün kadar nevâzil galebesi dolayısıyla kendime mâlik değildim.

Hulûl eden ıyd-i şerifiniz ve arkadaşların keza umuman ıydlerini tebrik ederim. Hafız Ali mektup yazmayacağım cevabında ... yakın yakın mektubunuzla münkesir gönlünüzü meserret-yâb etmek zekavetinizden bekliyorum. An karib zamanda hüsn-i mülakatınız ve Cenâb-ı Hak'ın dâr-ı emânetinde muhafazanız eltâf-ı Hudâ'dan niyazımla hatmediyorum oğlum.

5 Kânun 940

Pederiniz Hasan Feyzî.⁵⁸⁰

Hatip Hasan Feyzî Efendi, edebî yönünü ve bir babanın evladına olan şefkatini gösteren “Göz bebeğim Hulûsî’ye” ifadesiyle bu mektubuna başlamış ve gözlerinden defalarca öperek hatırını sorduğunu belirterek oğlunun gönlüne hitap etmiştir. Biraz da sitayişle “Babanın acı sözlerinden kurtulduğun için rahatsin” ifadesiyle baba-evlat münasebetinde babanın evladına olan özlemini farklı bir söylemle dile getirmiştir. Daha önce Hulûsî Efendi’nin kendisine göndermiş olduğu mektubu aldığını, her satırını, her kelimesini hatta her harfini özenle okuyup o mektuptan memnun kaldığını dillendiren Hasan Feyzî Efendi, oğlunun edebî, ilmî ve vicdânî güzelliklerle dolu mektubundan dostları kadar düşmanlarının da müteessir olduğunu söyleyerek evladını taltif etmiştir. Hasan Feyzî Efendi, mektubun devamında, İslâmî ve insânî bakımdan dikkat çekici bir insan tarifi yaparak oğluna bir hayat dersi vermiştir. Onun tarifine göre insan, lütuf ve kahır olarak gördüğü şeyler arasında bir fark gözetmemeli, hepsinin Hakk’tan geldiğini bilmeli ve kulluk şuuru ile hayata bakmalıdır. Kulluk şuurunda en önemli başlığın ise sabır olduğunu “es-Sabru miftâhu’l-ferec” yani “Sabır, kurtuluşun/güzelliğin/ferahlığın anahtarıdır” şeklindeki Arapça ifade ile dile getirmiştir. Mektupla arzulanan önemli bir adım olan herhangi bir yaramaz durumun olmadığı hususuna nakleden Hasan Feyzî Efendi, Hulûsî Efendi’ye annesinin duasını ve ona olan özlemini de dile getirerek mektuplaşmanın bir başka amacı olan gönül alma ve gönlü sürura sevk etme adımını da gerçekleştirmiştir. Oğluna, ondan küçük olan hane halkının ellerinden öptüğünü söyleyen Hasan Feyzî Efendi, bu ifadesiyle aile içerisindeki hiyerarşinin önemine işaret etmiştir. Küçüklerin büyüklerin elinden öpmelerini küçüklerin büyüklerin hal ve hatırlarını sormak ve onlara olan özlemlerini dile getirmek anlamına geldiği anlaşılan bu ifadenin ardından Hasan Feyzî Efendi, Hulûsî Efendi’nin Darende’den mektup alamadığı yönündeki tedirgin

ruh haline de değinmiştir. Daha önce üç mektup gönderdiğini bu mektubunun dördüncü mektup olduğunu vurgulayan Hasan Feyzî Efendi, Hulûsî Efendi’ye onu ihmal etmediklerini ve onunla ilgili gündemlerinin canlılığını koruduğunu da göstermiştir. Bu dördüncü mektubun gecikme sebebi olarak rahatsızlığını gösteren Hasan Feyzî Efendi, iletişimde yaşanabilecek endişe ve kaygıları ortadan kaldırmıştır. Evladının bayramını kutlayan ve bir babanın evladına karşı olan nezaketini bu tebriki ile gözler önüne seren Hasan Feyzî Efendi, Hulûsî Efendi’nin yol arkadaşı olan arkadaşlarının da bayramlarını kutlayarak engin gönül sahibi bir kimse ve dikkatli bir gözlemci olduğunu da göstermiştir. Sık sık mektuplaşarak gönüllerin mesrur olmasını oğluna tavsiye eden Hasan Feyzî Efendi, diğer mektuplarında olduğu gibi bu mektubunu da yine dua cümleleri ile bitirmiştir. Oğlu ile en yakın zamanda kavuşmayı arzuladığını, oğlunu Hakk’a emanet ettiğini ve Hakk’ın bir lütfu olarak O’nun korumasına oğlunu havale ettiğini belirten Hasan Feyzî Efendi’nin bu ifadelerinde kulluğun özü mesabesine olan dua sırrına ulaşmış bir veli olduğu anlaşılmaktadır.

Mektûbât-ı Hulûsî-i Daredevî adlı eserde Hulûsî Efendi’nin babası Hasan Feyzî Efendi’ye yazdığı yedi adet mektup nakledilmiştir. Bu mektupların ilkinin metni şu şekildedir:

“Sebeb-i Hayâtımın Huzûr-ı Sa’âdetine!

Ey cân u dilimin safâsı pederim. Hâk-i pâyinize yüzüm sürerim. Bir seher iştiyakınızla alevler saçan sîne tâkat u ihtiyârımı elden gidermiş ve semt-i dildâra bir yol açmıştı. Ol fırsatı ganîmet bilip hâk-pâ-yi dildâra yüz sürüp niyâz ettim ki, ey dildâr, men zâif bîmâra senin dostluğun kâfidir. Her bir ahvâl ve etvârımı gayrilerin dostluğundan cüdâ kıl. Bîgânelikle geçen şu eyyâmımı seninle âşinâ kıl. Vesile-yi nâz ü niyâz, meğer vakt-i icâbete dest-res bilip

kabûlüne şu güne ıttılâm oldu ki, ol günden beri bir gün ne benden gayrîye ve ne de gayrilerden bana bir selâm bile yazmaya kudret hâsıl oldu. Günlerce kalem elimde lâl olan dilden bir şey zuhûr etmemekle ahvâlîmi bir türlü arz edemedim. Gerçi taksîrâtım büyük, lâkin şefkat u kereminiz benim ma’siyyetime nazaran bir katreye nisbetle bir deryanın misâlidir. Hususâ ki, mâkâm-ı ulüvv-i irtisâmınızı ol yâr-ı şefkîmiz makâm-ı fütüvvetle tebşir buyurdu. Rüyâda bazı kereler giryân ü nâlân gördüğüm bâr-ı mihnetle elif misâli kadd-i dil-ârâsı, kemân-ı ebrûsu nigâra benzeyen validenin ellerinden öperim.

Eyyâm-ı tufûliyyetimde kadr-i ulyâsını takdîr edemedim ve şimdiye kadar ol perverd-i derd ü elemin hoşuna gidebilecek bir hizmetim de sebkat etmedi. Her rûz u leyâl ol bâr-gâh-ı izzete rû-yı sevâdımı çevirip, ilâhî evlâdın vefasızlığına mukâbil kemâl-i şefkat ve muhabbetten nâşî senin cânib-i ma’neviyyenden ıslahına duâ eden zü’l-kerem ve zü’l-atâ peder ve mâder hürmetine peder ü maderimin ömürlerini saâdetli geçirmekle mezîd buyur. Tâ ki onları hoşnûd edecek bir hizmetle afvlarına mazhar olmakla dil-şâd u âbâd olayım.

Hezâr-ı iştiyâk ile dü-çeşmim eylerim takbîl

Sekîne vü Halil Nâci o nûr-ı dîde Sırrı’nın

Dahî Hayriye Ayşe gözümün nûru Ali Haydar

O ma’sûm-ı ciğer-pâre hem İbrâhîm Bedrî’nin .⁵⁸¹

Mektubun hitap cümlesinde Hulûsî Efendi’nin babasına olan hürmetini görmek mümkündür. Babasını dünyaya geliş sebebi olarak vasıflandıran Hulûsî Efendi, mektubun bu ilk cümlesinde büyük değer verdiği babasının huzuruna takdim edilecek mektubun bu yönüyle çok değerli olduğunu vurgulamıştır. Babasının

gönlündeki değerini ifade ile mektuba devam eden Hulûsî Efendi, ruhumun ve kalbimin mutluluk vesilesi babacığım, ifadesiyle babasını beslediği derin sevgi ve saygıyı ifade etmiştir. Ona olan özlemine ise ayağınızın tozuna yüzümü süreyim cümlesi ile dile getiren Hulûsî Efendi, mektubu yazmaya sebep olan bir olaydan bahisle mektuba devam etmiştir. Buna göre bir seher vaktinde babasına olan özlem hissiyatı içerisinde uyanan ve güçsüz bir şekilde hasrete gark olan Hulûsî Efendi, dilsiz bir garip durumuna düşmüştür. Bu çaresizliğini fırsata dönüştürmek için gönlünü Hakk’a açmış, onun rahmet ikliminin tozuna yüz sürerek, ben zayıf çaresiz bir hastayım senin dostluğun bana kâfidir ne şart altında olursam olayım beni senden başka kimseye muhtaç kılma, diye dua etmiştir. Söze devamla Hulûsî Efendi, çaresizlik içerisinde geçen şu günleri sana yakınlığa vesile kıl, şu mübarek seher vakti ki duaların kabul edildiği bir zamandır dualarımı bu özel vakitte kabul eyle diye duasını sürdürür. Bu duasının kabulüne bir işaret olarak günlerce eline kalem alamayıp hiçbir şey yazamadığını söyleyen Hulûsî Efendi, kimseye selam veremeyecek bu durumun ardından kendisine Hakk’ın lütfettiği bir güçten bahsetmiştir. Bu güçle Hulûsî Efendi, Hakk’a seslenip çok günahkârım ama senin rahmetinin yanında benim günahım denizdeki bir damla gibi kalır, şefkat ve ikram senin şanındandır Allah’ım, diye gönlünü yaratıcısına açmıştır. Hulûsî Efendi, dualarının kabulü neticesinde babasını ve annesini birçok defa rüyada gördüğünü belirtmiş ve annesinin ellerinden özlemle öptüğünü ifade etmiştir. Hulûsî Efendi, çocukluk dönemlerinden itibaren annesinin büyük fedakârlıklarla kendisini büyütmesine karşılık ona layıkıyla hizmet edemediğini, onu memnun edecek bir girişimde bulunamadığını sitayişle dile getirmiştir. Her gündüz ve gece Hakk’a ellerini açıp kendisine büyük bir şefkat ve muhabbetle muamelede bulunan anne ve babasına onların mânevî derecelerinin yükselmesine dua

ettiğini ve ömürlerinin bereketlenmesini Hakk’tan niyaz ettiğini sözlerine eklemiştir. Bu şekilde anne babasının dua ve rızalarını almayı ümit ettiğini belirten Hulûsî Efendi, ancak onların dua ve rızalarını alabilirse dünya ve ukbasının şenleneceğini bildiğini söyleyerek mektubun nesir kısmını sona erdirmiştir.

Mektubun manzum kısmında Sekîne, Halil, Naci ve Sırrı ayrıca Hayriye, Ayşe, Ali Haydar ve İbrahim Bedri gibi ailenin yakın bireylerini merak ettiğini, onlara olan sevgisini ve onlara duyduğu sevgi ve şefkati dile getirerek mektubunu nihayete erdirmiştir.

Hulûsî Efendi’nin bu mektubunda anne babasına şefkat penceresinden bakan bir evlat portresi çizmiştir. Ayrıca mektupta dünya ve ahiret mutluluğuna delalet eden bazı unsurlar Hz. Peygamber’in (s.a.v.) rehberliğinde dile getirilmiştir. Anne ve babaya duyulan sevgi, şefkat ve onlara itaati dünya ve ahiret mutluluğu için vesile kabul eden Hulûsî Efendi, bu bakış açısıyla Hz. Peygamber’in (s.a.v.) izini takip eden samimi ve gayretli bir mü’minin duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir. Seher vakti, dua, şiirin ve sözün gücü başlıklardaki aktarımları ile mektubunu zenginleştiren Hulûsî Efendi’nin bu adımları edebî zenginliğini göstermesi bakımından önemli verilerdir.

Hulûsî Efendi, bir başka mektubunda sözün tesirini artırmak için tamamen şiirden oluşan bir metni babasına göndermiştir. Mektubun metni şu şekildedir:

*Bana ey pîr peder vâye-güher incinme
Çekdiğim firkati gör çekme keder incinme*

*İki ay on gün olup gelmedi hâlâ mektûb
Yandığım derde yanıp şâm u seher incinme*

*Men garîb gam-zedeyim Hak evinin mihmânı
Râhatım yok kederim etme hazer incitme*

*Sizi görmüş idim ey cân peder rü'yâda
Salmışım cânım ile işte haber incinme*

*Bir hadîsinde buyurmuş bize Fahr-i Âlem
Nicedir kıymet-i üm kadr-i peder incinme*

*Ebeveynin kademi tahtı buyurmuş cennet
Öpmeğe pâyini bu müjde yeter incinme*

*Reh-i isyânı tutup olduk ise ger âsî
Afv kıl her suçuma etme nazar incinme*

*Merhamet lutf u kerem ayn-ı fütüvvet şefkat
Sende cem olmuş o hep kân-ı güher incinme*

*Zehr-i firkat elem-i cevr ü cefâ-yı hicrân
Dâimî vuslat olur hepsi geçer incinme*

*İsteğim var ise Hakk'dan budur ancak ki müdâm
Hoş rızâsınca olam hayr ve şer incinme*

*Cevrederlerse sana ehl-i 'iyâl ü etfâl
Sabreden vasla erüp hepsi geçer incinme*

*Öperim ellerini mâder-i müşfik-terimin
Hürmetim ana dahi ayn-ı nazar incinme*

*Hem Sekîne iki yavrularının gözlerini
Hasretiyle öperim nûr-ı basar incinme*

*Şol yetimler gibi boynu bükülü etfâli
Basarım bağıma hep gonca-i ter incinme*

*Gözümün nuru gibi sevgili yârana kamu
Cân tahiyât ü selâm hürmet eder incinme*

*Akrabâ komşuların cümlesine hürmetimi
Yollarım kudretim misli kadar incinme*

*Âh dört gözle müdâm beklediğim mektubun
Ne zamân ya ne vakit bana erer incinme*

*Bu garibin gam-ı endûhu perîşân hâli
Göreni henüz koyup bağın deler incinme*

*Bâkî hürmetlerini arz kılup evlâdın
Ayağına yüz süürp tekrar öğer incinme*

*Bu Hulûsî-i ciğer-pârenizin dîdeleri
Kan döker yâd kılup âhı çeker incinme.⁵⁸²*

Osman Hulûsî Efendi, Hakk'ın takdir ettiği her şeye rıza gösterme prensibi üzerinden kendi halini ve babasına seslenişini dile getirdiği bu mektubunda “İncinmeme” prensibini vurgulamıştır. İlk beyitte Hulûsî Efendi, babasının kendisi için kıymetini ifade sadedinde mücevherden bir nasip olarak babasını tavsif etmekte ve babasından ayrılığından dolayı düştüğü sıkıntılı durum dolayısıyla babasının bu durumunu fark etmesini ancak gam çekmemesini ona tavsiye etmiştir:

*Bana ey pîr peder vâye-güher incinme
Çekdiğim firkati gör çekme keder incinme.*

Uzun bir süre sayılabilecek bir zamanı iki ay on günlük bir süreyi zikrederek bu sürede onlardan mektup alamadığı için büyük üzüntü yaşadığını, sabah, akşam ve seher vakitlerinde bu dertle yanıp kavrulduğunu söyleyen Hulûsî Efendi, babasına bu halini arz edip bu halinden dolayı incinmemesini babasından istemiştir:

*İki ay on gün olup gelmedi hâlâ mektûb
Yandıgım derde yanıp şâm u seher incinme.*

Kendisini garip, gamlı, Hak evininin misafiri ve rahatı olmayan bir kişi olarak tanımlayan Osman Hulûsî Efendi, bu kederli halini tasvir ettiği babasından yine takdir edilene rıza gösterip incinmemesini istemiştir:

*Men garîb gam-zedeyim Hak evinin mihmânı
Râhatım yok kederim etme hazer incinme.*

Rüyasında babasını görüp babasına haber saldiğını ve bu şekilde ona özlemini dile getiren Hulûsî Efendi, babası ile arasındaki bu özlemden dolayı da babasının incinmemesi gerektiğini ifade etmiştir:

*Sizi görmüş idim ey cân peder rü'yâda
Salmışım cânım ile işte haber incinme.*

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) izini takip eden muvahhid bir mü'min olarak Hulûsî Efendi, anne ve babasına bakış açısında da âlemlerin efendisinin (s.a.v.) bakış açısı ile meseleye baktığını gözler önüne sermiş ve O'nun (s.a.v.) “Cennet annelerin ayakları altındadır”⁵⁸³ hadîs-i şerîfini zikrederek anne ve babanın ayakları altında olduğuna inandığı cenneti talep ettiğini belirtmek için onların ayak-

larının altından öpmek suretiyle Hakk’ın rızasına talip olduğunu dile getirmiştir:

*Bir hadîsinde buyurmuş bize Fahr-i Âlem
Nicedir kıymet-i üm kadr-i peder incinme*

*Ebeveynin kademi tahtı buyurmuş cennet
Öpmeğe pâyini bu müjde yeter incinme.*

Anne ve babasının kıymetinin bu derece yüksek olduğunu nakleden Hulûsî Efendi, bu sevgi ile donanmasına rağmen uzak kalması neticesinde ortaya çıkan hale rıza göstermelerini ve Hakk’ın takdiri karşısında gönüllerinde bir huzursuzluk duymamalarını onlardan istemiştir. Anne ve babasından onlara karşı yaptıkları asice davranışlar ve onlar karşı gelme anlamına gelebilecek hareketleri için özür dileyen ve bu tür suçlarının affedilmesini onlardan dileyen Hulûsî Efendi, bunun da bir imtihan olduğunu bilinmesini istemiş ve bu imtihanı başarmak için Hakk’tan gelen her şeye boyun eğilmesi gerektiğini dile getirmiştir:

*Reh-i isyânı tutup olduk ise ger âsî
Afv kıl her suçuma etme nazar incinme.*

Babasında merhamet, lütuf, cömertlik, gençlere şefkat gibi güzel huyların bir araya geldiğini nakleden Hulûsî Efendi, mücevher değerindeki bu güzellikler dolayısıyla babasından sevgi, merhamet, af ve ikramlar beklediğini, onun göstereceği büyüklükle Hakk’a boyun eğen bir mü’min haline dönüşeceğini babasına hatırlatmıştır:

*Merhamet lutf u kerem ayn-ı fütüvvet şefkat
Sende cem olmuş o hep kân-ı güher incinme.*

Babasının gönlünü teselli etme amacıyla firkat acısının, başa gelen türlü sıkıntıların geçici şeyler olduğunu, aslolanın kavuşmak

ve hasretin sona ermesi olduğunu belirten Hulûsî Efendi, bu geçici durumlar için gönlünün rahatsız olmadan Hakk’a teslimiyet göstermesini babasının gönlüne bir ilaç olarak takdim etmiştir:

*Zehr-i fîrkat elem-i cevr ü cefâ-yı hicrân
Dâimî vuslat olur hepsi geçer incinme.*

Bütün sıkıntılar, dertler ve omuzlara yüklenen ağır yükler bir yana Hakk’tan sadece O’nun rızasına uygun bir kul olup O’nun hoşnutluğunu kazanan bir kimse olmayı dilediğini nakleden Hulûsî Efendi, bu arzusunu dile getirerek yol gösterici bir telkinde bulunmuştur. Dertlerin geçici vuslatın ise asıl olduğunu vurgulayan Hulûsî Efendi, imtihan başlıklarına takılmadan ana hedef olan Hakk’ın rızasını kilitlenmenin mü’minin asıl derdi olması gerektiğini dillendirmiştir:

*İsteğim var ise Hakk’dan budur ancak ki müdâm
Hoş rızâsınca olam hayr ve şer incinme.*

Aile halkından gelebilecek türlü sıkıntılara sabretmenin kişiyi olgunlaştıracağını, bunlara tahammül edilmesi gerektiğini ve neticede kazanan kullardan olmanın sabır ve zahmete katlanmaya bağlı olduğunu zikreden Hulûsî Efendi, İslâm’ın hayata bakışındaki ana başlıklardan ikisini sabır ve zahmetlere tahammülü bu vesileyle dile getirmiştir:

*“Cevrederlerse sana ehl-i ‘iyâl ü etfâl
Sabreden vasla erüp hepsi geçer incinme.*

Sözü annesine getiren Hulûsî Efendi, şefkatli annesinin ellerinden öptüğünü, hürmetlerini annesine arz ettiğini dile getirdikten sonra ona da tıpkı babasına baktığı gibi bir bakış açısı ile baktığını şöyle dillendirmiştir:

*Öperim ellerini mâder-i müşfik-terimin
Hürmetim ana dahi ayn-ı nazar incinme.*

Kardeşi Sekîne Hanım ve evlatlarını da soran Hulûsî Efendi, onlara duyduğu sevgi ve özlemi de dile getirerek mektuptan beklenen hedeflerden birinin de aile fertlerinin huzuruna öğrenip onların gönüllerini almak olduğunu göstermiştir:

*“Hem Sekîne iki yavrularının gözlerini
Hasretiyle öperim nûr-ı basar incinme*

*Şol yetimler gibi boynu bükülü etfâli
Basarım bağrıma hep gonca-i ter incinme.*

İlgi ve duyarlılık halkasını baba, anne, aile fertlerinin ardından dostlarına yönlendiren Hulûsî Efendi, kuşatıcı bir üslup ve gönül alıcı bir tavırla dostlarına selam ve hürmetlerini iletmiş, ardından da akraba ve komşu mektubunun ilgi alanını genişleterek İslâm ufku ile insanlara ve topluma baktığını gözler önüne sermiştir:

*Gözümün nuru gibi sevgili yârana kamu
Cân tahiyât ü selâm hürmet eder incinme*

*Akrabâ komşuların cümlesine hürmetimi
Yollarım kudretim misli kadar incinme.*

Her mısradaki babasından incinmemesini talep eden Hulûsî Efendi, rıza haline ulaşmak için gereken bu hassasiyetin bir göstergesi olarak insanların kendisine yapacağı serzenişleri de olgunlukla karşılama gerektiğini tespit sadedinde babasından mektup beklediğini, ne zaman bu gönül alıcı mektuba mülaki olacağını dile getirmiş, babasının bu istekten de incinmemesini rica etmiştir:

*Âh dört gözle müdâm beklediğim mektubun
Ne zamân ya ne vakit bana erer incinme.*

Bu nazının kendisini perişan eden gam dolayısıyla olduğunu ve bu sıkıntının, gören herkesin bağırını delecek bir etkiye sahip olduğunu dile getirdikten sonra sonsuz hürmetlerini babasına arz edip ayağının tozuna yüz sürerek babasının üstün özelliklerini tekrar dile getirmek suretiyle onu onura edeceğini ve durumdan rahatsız olmamasını babasından istirham etmiştir:

*Bu garibin gam-ı endûhu perîşân hâli
Göreni henüz koyup bağıın deler incinme*

*Bâkî hürmetlerini arz kılup evlâdın
Ayağına yüz sürüp tekrar öğer incinme.*

Bir babanın merhamet duygularını harekete geçiren bir ifadeyle mektubunu bitiren Hulûsî Efendi, “Ciğerpareniz Hulûsî” ifadesinin babasının duygu dünyasında yankılanmasını sağlamış ve ardından onlara duyduğu özlem dolayısıyla gözlerinden kanlı yaşlar döküldüğünü dile getirerek gönlünden yükselen ahları resmetmiş ve bu tavır ile babasından en kısa zamanda bir haber beklediğini ima ederek mektubunu tamamlamıştır:

*Bu Hulûsî-i ciğer-pârenizin dîdeleri
Kan döker yâd kılup âhı çeker incinme.*

Hulûsî Efendi bu mektubunda baba-oğul münasebetindeki özen, özlem ve hasretin ifadesi, edebî incelik, dilek ve temennileri usulünce dile getirme gibi iletişimde kullanılan birçok adımı ustaca kullanmıştır. Hulûsî Efendi'nin ilmî ve edebî birikimini yansıtan bu mektup aynı zamanda onun Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîfler çerçevesinde olayları ve kişileri tanıyan ve hayatı bu bakış açısına

gören anlamlandıran bir gönül insanı olarak kişiliğini yansıtmaları bakımından da değerlidir. Hulûsî Efendi, tamamı manzûm olan bir başka mektubunda da aynı hassasiyetleri gözetmiş ve mektubun asıl amacı olan iletişimin ilkelerine dikkat etmiştir. Bu mektubun metni şu şekildedir:

*Ey pîr-i peder ki cânım oldun
Cismimdeki rûh- revanım oldun*

*Resmeyledi çeşmime o ressâm
Hayâlini hâlini ser-encâm*

*Kıldı azâb-ı hicr te'sîr
Etdi men-i şâb-ı firkatın pîr*

*Tutdu yolumu hvâr-ı hicrân
Büktü belimi cefâ-yı devrân*

*Âzâde-i firkatın olaydım
Şâyeste-i vuslatın olaydım*

*Hubbun dil ü cânın oldu cânı
Ten cân ile buldu zindegâni*

*Ol mâder-i pîr şefîk-i gam-kâr
Ol mihter-i ma'den-i vefâ-dâr*

*Sanduka-i cevher-i fütüvvet
Başdan başa merhamet mürüvvet*

*İncinmedi kimse ol güherden
Buldu zaferi men-i hayırdan*

*Ahlâk-ı cemîlesiyle ol hâs
Oldu makbûl-i ehl-i ihlâs*

*Bir pîr bucağından etdi tayrân
Bir pîr ocağından etdi seyrân*

*Bir pîre bâkire etdi hizmet
Bir pîre zâkire buldu vuslat*

*Bir pîre kerîme iken tâ
Bir pîre arûs etti Mevlâ*

*Bilemki nicedir Sekîne
Ol dürr-i muhabbete define*

*Yavruları Sırrı Nâci
Göz nûrî gönüller ilâci*

*Hem niçe acep diğerk atfâl
Yâ gam-zedeler yahûd hoş-hâl*

*Ey pîr-i peder budur niyâzım
Huzurunadır bu arz u râzım*

*Ma’sumları tutmayıp hâr
Hem anları incitmeyüp zâr*

*Pür-hürmet olan şu dâr-ı âlem
Göstermedi anlara hoşça bir dem*

Ne atalardan oldu dermân

Ne annelerden oldu ihsân

Boyunları bükülü gamlı hâtır

Hep günleri geçdi misl-i misâfir

Yetîm gibi kıldılar tevekkül

Esir gibi ettiler tahammül

Mihnet yüktü yükleri ezelden

Gurbet yükü yükleri ezelden.⁵⁸⁴

Hulûsî Efendi, döneminin iletişim araçları içerisinde etkili bir araç olan mektubu hissiyatını dile getirme, özlemini ifade etme, Kur’ân ve Sünnet çerçevesince şekillenen kişiliğini gözler önüne serme ve muhatabına hakikatleri hatırlatmak gibi amaçlar için mahirane bir şekilde kullanmıştır. Hulûsî Efendi’nin mektuplarında dikkat ettiği bahsi geçen hususlara riayet ettiği açıkça görülmektedir. Mektubun ilk cümlesinde babasına,

Ey pîr-i peder ki cânım oldun

Cismimdeki rûh- revanım oldun

şeklinde seslenen Hulûsî Efendi, babasının kendisi için önemini “Canım ve ruhum sen oldun” vurgusu ile dile getirmiştir. Devamında babasına olan özlemini ifade sadedinde hayalinin gözünün önünde sürekli bir şekilde bulunduğunu ve Hakk’ın babasının hayalini gözünün önünden hiç ayırmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

Resmeyledi çeşmime o ressâm

Hayâlini hâlini ser-encâm.

Babasının hasretiyle kendisinde gençlikten eser kalmadığını, ayrılık acısının kendisini yakıp kül haline getirdiğini belirten Hulûsî Efendi, babasından ayrılığın kendisine hicran, hasret ve arkası kesilmeyen bir cefaya sevk ettiğini anlatmıştır:

*Kıldı azâb-ı hicr te'sîr
Etdi men-i şâb-ı firkatın pîr*

*Tutdu yolumu hvâr-ı hicrân
Büktü belimi cefâ-yı devrân.*

İçerisinde bulunduğu hali tasvir eden bu nakillerin ardından Hulûsî Efendi, babasına kavuşup bu sıkıntıların sona ermesi ve gönül huzuruna vâsıl olması için Hakk'tan dileklerini sıralamış ve baba sevgisinin gönlünün her tarafını kaplayan, onunla mutluluğa eren bir gönle sahip olduğunu nakletmiştir:

*Âzâde-i firkatın olaydım
Şâyeste-i vuslatın olaydım*

*Hubbun dil ü cânın oldu cânı
Ten cân ile buldu zindegâni.*

Babasının ardından sebab-i hayatı olan diğer büyüğü annesine sözü getiren Hulûsî Efendi, annesinin gam ile yoğrulan ömrünü ve maneviyat hazinesi olup vefa ile taçlanan hayat serüveninin fütüvvet bereketi, mürüvvet ve merhametle eşsiz bir güzelliğe bürünmesini şöyle ifade etmiştir:

*Ol mâder-i pîr şefîk-i gam-kâr
Ol mihter-i ma'den-i vefâ-dâr*

*Sanduka-i cevher-i fütüvvet
Başdan başa merhamet mürüvvet.*

Annesinin kaliteli bir mü’min olarak hayatına yön veren ilkelereinden bazılarını bu mektupta sıralayan Hulûsî Efendi, annesinden kimsenin incinmediğini ve hayırdan yana herkesin ondan birçok güzellik gördüğünü belirterek has bir mü’minin sahip olması gereken güzel ahlâka annesinin hangi ilkelerle ulaştığını tasvir etmiştir:

İncinmedi kimse ol güherden

Buldu zaferi men-i hayırdan

Ahlâk-ı cemîlesiyle ol hâs

Oldu makbûl-i ehl-i ihlâs.

Hulûsî Efendi’nin ifadesine göre annesi ahlâk-ı cemîle ile seçkin bir kul olmuş ve Hak katında makbul bir kul olmak için gereken ihlâs sırrına bu şekilde ulaşmıştır. Hulûsî Efendi, seyyide olan annesinin bu özelliğine nezaketli bir şekilde değinmiş ve gelin geldiği yere dikkat çekerek bu hususa işaret etmiştir. Devamında annesinin gençlik dönemindeki hizmetlerini ve bu hizmetlerin bir karşılığı olarak sürekli Hakk’a yâd etme özelliğinin kendisine verilmesini hatırlatır:

Bir pîr bucağından etdi tayrân

Bir pîr ocağından etdi seyrân

Bir pîre bâkire etdi hizmet

Bir pîre zâkire buldu vuslat.

Annesinin böyle seçkin bir ortamdan ve türlü nimetlerin içerisinde yine birçok güzelliklerle dolu başka bir ortama gelişine değinen Hulûsî Efendi, annesinin Mevla’nın takdiri ile kendisi ve babası başta olmak üzere etrafındaki insanlara büyük bir nimet oluşunu şu şekilde yâd etmiştir: “*Bir pîre kerîme iken tâ/ Bir pîre arûs etti Mevlâ.*”

Mektubun devamında ailenin diğer fertleriyle ilgili bilgi edinmek kastıyla sorular soran Hulûsî Efendi, kız kardeşi Sekîne Hanım'ın muhabbet hazinesi halini dile getirmiş, evlatları Sırrı ve Naci Beyleri sormuş ve diğer aile fertlerini de sorarak onların da gönüllerini almıştır:

*Bilem ki nicedir Sekîne
Ol dürr-i muhabbete define*

*Yavruları Sırrı Nâci
Göz nûrî gönüller ilâci*

*Hem niçe acep diğer atfâl
Yâ gam-zedeler yahûd hoş-hâl*

Sözü tekrar babasına getiren Hulûsî Efendi, bu çocuklara merhamet göstermesini, hal ve hatırlarını hoş tutmasını, hayatta büyük imtihanlara tâbi tutulan bu çocukların şartlar gereği anne babalarından tam bir fayda görmediklerini ve ezelden takdir edilen bu imtihanlarında onlara yardımcı olmasını büyükleri olarak babasından beklediğini söyleyerek mektubu sonlandırmıştır:

*Ey pîr-i peder budur niyâzı
Huzurunadır bu arz u râzım*

*Ma'sumları tutmayıp hâr
Hem anları incitmeyüp zâr*

*Pür-hürmet olan şu dâr-ı âlem
Göstermedi anlara hoşça bir dem*

*Ne atalardan oldu dermân
Ne annelerden oldu ihsân*

*Boyunları bükülü gamlı hâtır
Hep günleri geçdi misl-i misâfir*

*Yetîm gibi kıldılar tevekkül
Esir gibi ettiler tahammül*

*Mihnet yüktü yükleri ezelden
Gurbet yükü yükleri ezelden.*

Diğer mektuplarında olduğu gibi bu mektubunda da Hulûsî Efendi'nin edebî gücü, nezaketi, olaylara Kur'ân ve Sünnet çerçevesince bakışı, gönül dünyasını tasviri, Hakk'ı ve sabrı tavsiye hassasiyeti gibi birçok yönü net bir şekilde görülmektedir. Hakk'ın ezelde takdir ettiğine rıza göstermeyi ve zayıfları gözetmeyi bir hayat felsefesi olarak belirlediği gözlemlenen Hulûsî Efendi'nin bu mektubunda baba, anne, kardeş ve ailenin çocuklarıyla ilgili tespit, değerlendirme ve tavsiyeleri hassasiyet sahibi bir evlat, kardeş ve aile büyüğünün fotoğrafını göstermesi bakımından değerli bir mektuptur. Hulûsî Efendi, bir başka mektubunda da babasına annesinin gönlünü hoş tutması konusunda bir hayli ricada bulunarak şefkat, sevgi ve saygı üzerine kurulu hissiyatını ve hassas kişiliğini göstermiştir. Bu mektubun metni şu şekildedir:

*Aziz tut vâlidemi akmaya gözyaşı
Bükülmüş kaddi gitmiş ömrü dağulmuş cümle yoldaşı
Harâb olmuş teninin tâkatı tâbı tükenmiştir
Sökülmüş hep hisârı cisminin her yanından her taşı
Yönelmiş Hakk'a cân u gönlü yârin vaslına muhtâc
Anı incitme ey cânım peder vurma ona taşı*

*O bir vâlâ-nesebdir gülbün-i bâğ-ı risâletdir
O bir tâcü'l-edebdir ma'den-i hilm ü sehâvetdir*

O bir kendi de hoş yârı da hoş ehl-i itâatdır
 Ona sensin inâyet ol sana lutf u inâyetdir
 Yönelmiş Hakk’a cân u gönlü yârin vaslına muhtâc
 Anı incitme ey cânım peder vurma ona taş

Anın ecdâdı asrının kibâr-ı evliyasıdır
 O da o evliyânın bir hafid-i askidâsıdır
 Sana her dem mukârin olduğu onun vefâsıdır
 O bir ümdür ki evlâd-ı Rasûlin anasıdır
 Yönelmiş Hakk’a cân u gönlü yârin vaslına muhtâc
 Anı incitme ey cânım peder vurma ona taş

O kırk yıldan ziyâde derdini çekmiş vefâ kânı
 Bugün za’f-ı gam u derd olmuş ol incitme sen anı
 Bu derdin inkilâbı ol civânı eylemiş fânî
 O nûş-ı derde düşmüş hayretinden zevk-ı devrânî
 Yönelmiş Hakk’a cân u gönlü yârin vaslına muhtâc
 Anı incitme ey cânım peder vurma ona taş

O yıllarca sizinle hemdem oldu eyledi hizmet
 O günlerce safâ-yı hâtırınız için çekip zahmet
 O bu dehr-i cefâ gerdün elinden çekdi bin mihnet
 Anın şimdi nişîmen-gâhını gör hâk-dân olmuş
 Yönelmiş Hakk’a cân u gönlü yârin vaslına muhtâc
 Anı incitme ey cânım peder vurma ona taş

Hulûsî’nin anası gönlünün şevk ü cilâsıdır
 Hulûsî’nin atâsı çeşminin nûr u ziyasıdır
 Hulûsî’nin duâsı anların dâim bakâsıdır
 Hulûsî’nin sürme-i çeşmi ümmühâtın hâk-ı pâsıdır
 Yönelmiş Hakk’a cân u gönlü yârin vaslına muhtâc
 Anı incitme ey cânım peder vurma ona taş.⁵⁸⁵

Ailede karı kocanın birbirlerine destek olmaları gerektiği ve birbirlerinin hallerini anlamalarının zorunluluğu mesajı üzerine bina edilen mektupta Hulûsî Efendi'nin eşlerin birbirlerini mutlu edecek adımlar atması, birbirleri için katlanılan zorlukları ve kadın veya erkeğin içerisinde bulunduğu halin iyi analiz edilmesi gerektiği gerçeği ile mektuba başladığı görülmektedir:

Aziz tut vâlidemi akmaya gözyaşı

Bükülmüş kaddi gitmiş ömrü dağılmış cümle yoldaşı

Harâb olmuş teninin tâkatı tâbı tükenmiştir

Sökülmüş hep hisârı cisminin her yanından her taşı

Yönelmiş Hakk'a cân u gönlü yârin vaslına muhtâc

Anı incitme ey cânım peder vurma ona taşı.”

Bu ifadelerde Hulûsî Efendi, annesinin belinin bükülmesi, âhir ömrüne vâsıl olması, sevdiklerini kaybetmesi, bedeninin yılların yorgunluğuna şahit olması, beden kalesinin birçok taşının sökülmesi, Hakk'ın vuslatına muhtaç duruma gelmesi ve bu zor durumların üzerine babasından başka bir darbe yememesi gerektiğine dair aktarımlarda bulunduğu görülmektedir. Annesinin değerini ifade sadedinde onun nesl-i pâk-i Resûl'den (s.a.v.) gelmesini, edep tacı, hilm ve cömertlik madeni olmasını, itaat ehli yapısını gösteren Hulûsî Efendi, babasının annesine yardımcı olması gerektiğini ve Hakk'ın rızasını arzulayan, O'na kavuşmaya iştihak duyan annesinin, babasının desteği ile bu arzusunu yerine getirebileceği hususuna özellikle dikkat çekmiştir. Devamında, annesinin ecdadının zamanının büyük evliyası olduğu ve annesinin de o büyük velînin neslinden geldiğini yineleyen Hulûsî Efendi, annesinin babasına daima destek olduğunu ve vefası ile hayatın zorluklarını birlikte göğüslediklerini hatırlatarak annesinin Mevla aşkı ile kavrulan yüreğine babasının su serpmesini tavsiye etmiş-

tir. Babası ile kırk yıl hayatı paylaşan annesinin müptela olduğu hastalıklar ve sıkıntılar dolayısıyla Hakk’a vuslat için yol aradığını nakleden Hulûsî Efendi, gönlü Hakk’a bende olmuş, vefa timsali bu yüce annenin gönlünün hoş tutulması gerektiğini, bu konuda annesinin eşi olarak babasının daha hassas davranması gerektiğini babasına bildirmiştir. Aile içinde yapılan hizmetler, çekilen zahmetler ve paylaşılan hayat yükleri dolayısıyla vefa sahibi kimselere yakışacak bir şekilde sıkıntıya düşen aile ferdinin yanında olmanın gerekliliğini vurgulayarak kendi ailesi üzerinden tüm ailelere seslenen Hulûsî Efendi, aile olmanın iyi günde de kötü günde de vefa hissiyatını canlı tutmayı gerektirdiğini nakletmiştir. Bir aile için anne babanın ne demek olduğunu, kendi ailesi üzerinden tanımlayan Hulûsî Efendi, anneyi gönlün şevk ve cilasına, babayı göz nuru ve ışığına benzetmiş, bir evlat için anne babanın başından eksik olmaması için dua sığınağında el açması gerektiğinden bahsetmiş ve annelerin ayak tozlarının evlatlarının göz sürmesi olması gibi değerli olması gerektiğini söyleyerek mektubunu nihayete erdirmiştir. Hulûsî Efendi’nin bu mektubunda aile içi gözlemlenen problemlere sunduğu çözüm önerilerinin İslâm’ın meselelere getirdiği çözüm önerileri olduğu ve İslâm’ın renge bezenmiş bir gönül sahibinin aile içi iletişimi sağlıklı bir şekilde tesis etme gayreti göze çarpmaktadır. İslâmî duyarlılığın zirvede olduğu bu mektupta bir yandan da insânî sâikler dile getirilmiştir. Vefa, hizmet ve zahmet gibi insânî sıfatlar, ekonomik sıkıntılar ve hastalıklar gibi insanın karşılaşması muhtemel zorluklar karşısındaki tavrının ne olması gerektiğini de ustaca dile getirmiştir.

Hulûsî Efendi’nin duygu yüklü bir başka mektubu ise şu şekildedir:

“Bir Garîb-i Bî-nevâdan Bir Garîb-i Bî-nevâya”

Nâr-ı hasretle kebâb olan sîne, bir nefes derd-i iştiyâkınızdan hâl-i hâl gam-i hicr ile alûde-i hun-âb-ı hasret olan dîde, hâb-ı hayâlinizden fârîğu'l-bâl değildir. Ey garip peder! Sen nice hânemiz içinde garîb isen, ben de aynı bölüğümüz içinde öylece garîbim. Ne râz-ı derûnuma âşına bir yârım ve ne gam-i endûhuma mahrem bir gamhârım vardır. Arzû-yı dil-figârım budur ki, her nefes men garibin hâline den haberdâr olup şu diyâr-ı gurbetin bir lahza neş'e-i hayâlinle müteselli olam. Şu serû'z-zevâl olan âlem-i imtihânda muammer olduğunuz müddetçe bir zevk-i mütecellâ bulam. Ta'tîl günleri şehre gitsem şol lihye-i sevâdını devrin inkilâbı sefid-renk kılmış pîr-i hurda-bînleri gördükde kalbim sızlar ve gözlerim yaşla dolar. Yüzlerine bakmadan göz yumup geçerim. Korkarım ki, yârân olmayan gönül, ihtiyârımı alıp men hasta-i hicrânı ya eşk-i seylâb ile veyahûd bir âh-ı serd-i esbâbile ahvâlimde yârân-ı bî-vefâları haberdar ede.

Ezelî sohbetleri gönülde karar tutmuş olan yârana selamlar.

*Saygıyla eylerem hitâb
Arzum bu ey âlî cenâb
Yakdı cânı kıldı kebâb
Başdan ayağa derd ü gam*

*Yetmiş yaşında bir peder
Başında onbir baş nefer
Kim olsa olur derbeder
Başdan ayağa derd ü gam*

*Hep tıfl-ı nevzâd u 'iyâl
Hepsi perîşân pür-hayâl
Gözleri yaş gönlü melâl
Başdan ayağa derd ü gam*

*Kahtın belâ-yı a'zâmı
Onlara yutturur gamı
Şimdi onların her demi
Başdan ayağa derd ü gam*

*Yirmiiki ay yirmi gün
Geçsün velevki hep düğün
Lâkin hasretle dil bugün
Başdan ayağa derd ü gam*

*Cem'î maâşa ser-te-ser
Bir ay izin olsa yeter
Olmaz mı özü mü'teber
Başdan ayağa derd ü gam*

*İstediğim ikrâm budur
Etdiğim istirhâm budur
Çektiğim subh u şâm budur
Başdan ayağa derd ü gam*

*Bildirmeğe ahvâlimi
Feryâdımı akvâlimi
Sundum bu arz-ı hâlimi
Başdan ayağa derd ü gam*

*Hulûsî gerçek bî-nevâ
Hem sâdık u hem pür-vefâ
Dediyle eyler ilticâ
Başdan ayağa derd ü gam*

*Ol gonca-leb dilber-i dil-sitânlar ne oldu kim bilir
Ol demde nevreste gül fidânlar ne oldu kim bilir*

*Bir pîre benzetdi kaddimi âlâm-ı iftirâkları
Ol sebz-bahar gül-sitânlar ne oldu kim bilir*

*Son ömre yetmiş olan peder ve maderimin
Ahvâlları nicedir ya o canlar ne oldu kim bilir*

*Tarik-i intizârda kalan etfâl-i gül-çehrelerin
Gül tek yanakları bülbül gibi figânlar ne oldu kim bilir*

*Ol bağlar bahçeler eşcâr u ezhâr gûnâ-gûn
O izz ü nâz ile cûş eden âb-ı revânlar ne oldu kim bilir*

*Güç hâli yoksada bu diyâr-ı gurbetin geçen velî
Bu derd-i hicre devâ-bahş olası ihsânlar ne oldu kim bilir*

*Her lahza zevk u safâ vü îş ü nûş ile
Âzâde geçen demleri zevk-i zamânlar ne oldu kim bilir*

*Bir kez dahî Hulûsî'nin görmeğe ümîdi yok
Bilmem ki o âşiyandaki pîr ü civânlar ne oldu kim bilir*

Bunca riyâzât u mücâhedede bir mahbûnun likâsı ve müşâhede-i safâ-yı didârına vesiledir. Bu dem-i müşâhedede mücâhedeye yer kalır mı? Semâver likâ-yı mahbûb tezâhür etmiş müşâhedeniz ancak hicâbınız ve arzu-yı muhâl olmuş bî-zevk u bî-şevk, hâl u hayâliniz olmuş olmaz mı? Bu demin müşg-i anberi bûyından bir neşve alıp müstağrak-ı bezm-i visâl ve meşrik-i envâr-ı cemâl olmanın peşinde sa'ye merâm ile maksûdunuza bir ân mukaddem dest-res olmanız recâ olunur.”⁵⁸⁶

• Es-Seyyid Osman Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Kütüphanesinde

Mektubun ilk cümlesinden itibaren hissedilen duygu hasret, özlem ve içerisinde bulunulan durumun zorluklarla örülmüş bir durum olmasıdır. Hulûsî Efendi, Hakk'ın garip bir kulundan Hakk'ın garip bir kuluna diye başlayan mektupta öncelikle babasının hasret ateşiyle yanan sinesinden, yine babasına hasret kalan gözlerinden ve onun hayali ile avunan gönlünden bahsetmiştir. Babasına “Ey garip!” diye seslenen Hulûsî Efendi, babasının aile içerisindeki durumuna, ardından kendisinin de görev yaptığı bölük içerisindeki benzerliğinden dem vurmıştır. Tıpkı babası gibi ne derdini anlatacak ne de gönlüne sığınacak bir kimsenin bulunduğunu söyleyerek babası ile benzeşen kader çizgisine işaret etmiştir. Hulûsî Efendi, kendi halinden babasının haberdar olup garipliğine ortak olmasının dileği olduğunu nakleder ve bu şekilde akıp giden ömür içerisinde derdine ortak olan babasının bu duyarlılığı ile mutluluk bulmak istediğini de anlatır. Tatil günlerinde babaları ile dertlerini paylaşan kimseleri gördükçe gönlünde özlem, hasret ve gariplik duygularının kendisini kapladığını ve onlara özendiğini

belirten Hulûsî Efendi, bu özel manzaraları görüp gamlanan gönlünün derdine derman bulamayacağı korkusu ile zaman geçirdiğini vurgulayan Hulûsî Efendi, gönlündeki bu duyguları babasına ve ailesine iletcek sebeplerin kendisine lütfedilmesini dilediğini belirtir. Ruhlar âleminden bu yanan sohbetleri ile gönlünde yer eden dostlarına selam gönderdikten sonra manzum bir seslenişle mektubunu devam ettirmiştir. Gönlünün hasrete bürünmüş halini ifade sadedinde, saygıyla hitap ederim, ey yüce kimse budur arzum, baştan ayağa beni bürüyen gam ve keder dolayısıyla ruhumu yakan durumu ve ciğerimi kebaba çeviren hasreti gör, diye seslenmiştir:

Saygıyla eylerem hitâb

Arzum bu ey âlî cenâb

Yakdı cânı kıldı kebâb

Başdan ayağa derd ü gam.

Babasının yetmiş yaşına geldiğini, bakmakla yükümlü olduğu on bir kişinin olmasını, gam ve kederle dolu bir ömür sonunda sıkıntıların beden ve ruhta derin izler bırakacağını zikretmiştir:

Yetmiş yaşında bir peder

Başında on bir baş nefer

Kim olsa olmur derbeder

Başdan ayağa derd ü gam.

Babasının eksiklerini gördüğü çocukların yaşlarının küçüklüğüne ve bakıma muhtaç hallerine dikkat çeken Hulûsî Efendi, bu sıkıntıların babasını gam ve kedere gark kıldığını, büyük imtihanlara maruz kalan babasının bakmakla yükümlü olduğu kimselerin sorumluluğundan dolayı her an baştan ayağa gam ve kederle hemhal oluşuna da değinmiştir:

*Hep tıfl-ı nevezâd u ‘iyâl
Hepsi perîşân pür-hayâl*

*Gözleri yaş gönlü melâl
Başdan ayağa derd ü gam*

*Kahtın belâ-yı a’zamu
Onlara yutturur gamı*

*Şimdi onların her demi
Başdan ayağa derd ü gam.*

Babasından yirmi iki ay yirmi gündür ayrı kaldığını, bu kadar zamanın her anı düğünmüş gibi geçse bile gönlünü kaplayan hasret dolayısıyla gönlünün dertle dolup taşıdığını dile getirmiş, bütün işleyiş bir şekilde devam edip gitmektedir. Bir ay izin kullanmaya vesile olacak meşru bir mazeret olsa da sizleri bir görsem gönlümün gam ve kederi azalır düşüncesindedir:

*Yirmi iki ay yirmi gün
Geçsün velev ki hep düğün*

*Lâkin hasretle dil bugün
Başdan ayağa derd ü gam*

*Cem’î maâşa ser-te-ser
Bir ay izin olsa yeter*

*Olmaz mı özrü mu’teber
Başdan ayağa derd ü gam.*

Bu isteğini sabah akşam arzuladığını ve bunu kendisine ikram göreceğini belirten Hulûsî Efendi, gönül hasretini bir nebze olsun gidermek ve sözlerindeki özlemi ifade etmek için bu mektubu yazıp gönderdiğini ifade eden Hulûsî Efendi, son beyitte çaresiz kalan halini, vefa ve sadakat sahibi oluşunu, aynı zamanda derdine çare için Hakk’a iltica eden garip halini dile getirerek mektubun bu kısmını sonlandırır:

*İstediğim ikrâm budur
Etdiğim istirhâm budur*

*Çektiğim subh u şâm budur
Başdan ayağa derd ü gam*

*Bildirmeğe ahvâlimi
Feryâdım akvâlimi*

*Sundum bu arz-ı hâlimi
Başdan ayağa derd ü gam*

*Hulûsî gerçek bî-nevâ
Hem sâdık u hem pür-vefâ*

*Diliyle eyler ilticâ
Başdan ayağa derd ü gam.*

Mektubun devamında çektiği maddî ve mânevî dertlerin bir fotoğrafını dile getirmiş ve bu dile getiriş dolayısıyla gönlünü teskin etmeyi amaçlamıştır. Öncelikle gonca dudaklı, gönül çeken simalara ne oldu ne zaman gülfidanlar solup gitti kim bilir, diyerek serzenişini ifade etmiştir:

*Ol gonca-leb dilber-i dil-sitânlar ne oldu kim bilir
Ol demde neveste gül fidânlar ne oldu kim bilir.*

Ardından ayrılık ıstırabının boyunu yaşlı bir kimseye çevirdiğini, yeşil baharlarda açan çekici güllerin haline ne oldu kim bilir, sözleri ile gönül yangınını ifade etmiştir:

*Bir pîre benzetdi kaddimi âlâm-ı iftirâkları
Ol sebz-bahar gül-sitânlar ne oldu kim bilir.*

Ömrünün son demlerinde olan anne ve babasının durumları ne olduğunu başlarına ne geldiğini, onların yollarını beklemekte olan gül yüzlü çocukların, tek yanaklı gül gibi kalıp figanlar ettiğini kim bilir ifadeleri ile ailesinin içerisinde bulunduğu zorlu durumu resmetmiştir:

*Son ömre yetmiş olan peder ve maderimin
Ahvâlları nicedir ya o canlar ne oldu kim bilir*

*Tarik-i intizârda kalan etfâl-i gül-çehrelerin
Gül tek yanakları bülbül gibi figânlar ne oldu kim bilir.*

Aileye ait olan bağların bahçelerin, her tarafı kaplayan çiçeklerin, güzellikleri ve varlıklarıyla coşan derelerin hali nice oldu kim bilir... Bunları düşünüp kendisine zorluk yaşatan gurbet derdine derman bulacak ihsanlara ne olduğunu kim bilir şeklindeki aktarımı ile gönül sızıntısını dillendirmeye devam etmiştir:

*Ol bağlar bahçeler eşcâr u ezhâr gûnâ-gûn
O izz ü nâz ile cûş eden âb-ı revânlar ne oldu kim bilir*

*Güç hâli yoksada bu diyâr-ı gurbetin geçen velî
Bu derd-i hicre devâ-bahş olası ihsânlar ne oldu kim bilir.”*

Mektubun bu kısmındaki şiirin son beyitlerinde Hulûsî Efendi, geçmişe olan özlemini de dile getirerek her anı zevk ve safa ile geçen günlere, sıkıntı ve gamdan uzak geçen günlere ne olduğu kim bilir, bir kez dahî görmeye kendisinin ümidi olmadığını, kendisine nice mutluluklar yaşatan büyük şahsiyetlere ne oldu kim bilir seslenişi ile şiirini tamamlamıştır:

*Her lahza zevk u safâ vü ayş ü nûş ile
Âzâde geçen demleri zevk-i zamânlar ne oldu kim bilir*

*Bir kez dahî Hulûsî'nin görmeğe ümîdi yok
Bilmem ki o âşiyandaki pîr ü civânlar ne oldu kim bilir.*

Manzûm ve mensûr karışık ifadelerle mektubunu şekillendiren Hulûsî Efendi, bir başka mektubunda yaşanan onca hâdisenin kazanımlarını dile getirerek Hakk'a yönelen bir kalp ve O'na dayanan bir gönlün hayata olumlu bakışını gözler önüne seren bazı ifadelere yer vermiştir. Mektubun metni şu şekildedir:

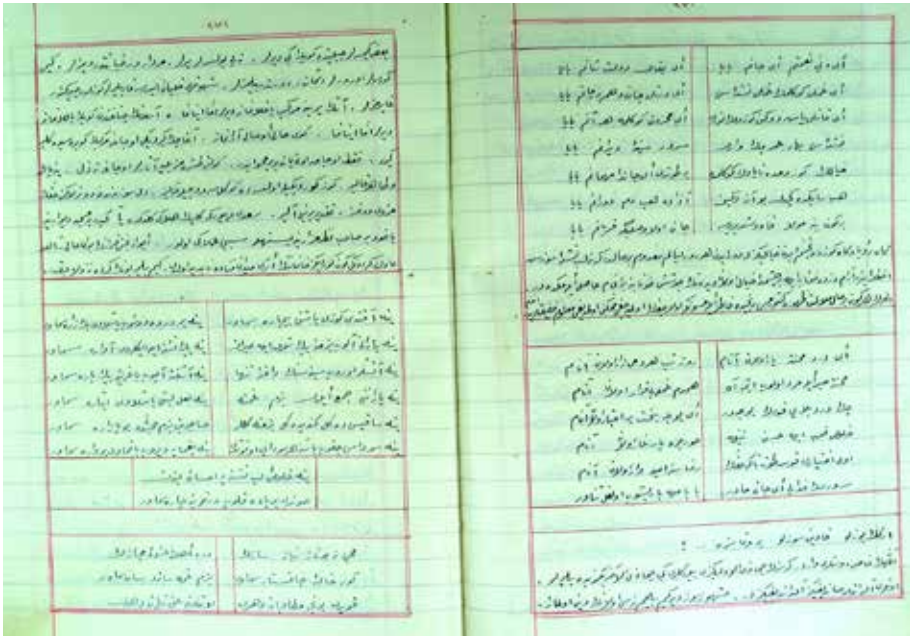
*Ey veliyy-i ni'metim cânım baba
Ey bakâ-yı devlet-i şânım baba*

*Ey gamlı gönlümün gamlı neş'esi
Ey dertli cân u hem dermânım baba*

*Ey kanlı yaş döken gözümün nûru
Ey mahzûn gönlüme her ânım baba*

*Neş'esi bahâr-ı ömrümün vâri
Sürûr-ı sîne-i virânım baba*

*Hayâlin gözümde yâdın gönlümde
Yer tutdu ey canda mihmânım baba*

- Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin Anne ve Babası İçin Yazdığı Şiirler-
Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî El Yazma Nüshası

*Hep sâyende geçdi bu âna değîn
Âzâde hep dem-i devrânım baba*

*Bir gün yine Mevlâ kavuşdurursa
Cân olan vaslına kurbânım baba*

Gâh rüyâ ve gâh gözde tecessüm eden hayâlinizle devreden her rûz u leyâlîm ma'dûm bir hâldir ki, ne leb-teşne-i sûziş ızdırâbına bir ârâm ve ne de hun-âb ile bir çeşme-i hayâl olan dîdenin cûşiş-i hûn-âbına bir encâm hâsil eylemektedir. Dehrin her gün, bir hâl-i melâket zuhûra getürmesi rencîde hâtır eylemesin ki, olacağı olmayacağı mümkün olmadığı ma'lûm-ı fazîletleridir efendim.

*Ey derd ü mihnetle yâr olan anam
Rûz u şeb her demi zâr olan anam*

*Mihnete sabreyle merd olup etme âh
Hem dem-i gamla bî-karâr olan anam*

*Çek derd ü belâyı kadrin yücedir
Yüce baht pür-i'tibar olan anam*

*Hulûs-ı kalb ile hüsn-i niyyetle
Hûrîlere yâr-i gâr olan anam*

*Ol ihtiyârı hoş tut tâ ki Hakk'ın
Rızâsına ümîd-vâr olan anam*

*Seversen Hudâ'yı ey cân mâder
Babamla barışup olgıl senâ-ver.⁵⁸⁷*

Hulûsî Efendi, başa gelen olayların insanı olgunlaştırdığını, bu tecrübelerin neticesinde büyük nimetlerin ulaşacağını ve neticede gönlü sevince boğan nice güzelliklerle hayatın tezyin edileceğini söylemiştir. Babası başta olmak üzere aile fertleriyle kavuşmanın kendisini saran heyecanı ve bu güzelliğin gönlünde meydana getireceği hissiyatı düşünmenin dahî aklını başından alacağını ifade eden Hulûsî Efendi, vuslatın heyecan ve hissiyatı ile çekilen dertlerin de unutulup gideceğini, sabır ve metaneti elden bırakmamanın bu bakımdan ne denli önemli olduğunu naklederek bu bahsi sona erdirmiştir. Hemen ardından hitabını tekrar babasına yönlendiren Hulûsî Efendi, babasının gönlündeki değerine işaret eden şu samimi ifadelere yer vermiştir:

*Ey veliyy-i ni'metim cânım baba
Ey bakâ-yı devlet-i şânım baba*

*Ey gamlı gönlümün gamlı neş’esi
Ey dertli cân u hem dermânım baba*

*Ey kanlı yaş döken gözümün nûru
Ey mahzûn gönlüme her ânım baba.*

Babasını velî nimeti olarak gören, şahsiyetinin devamını babasının varlığına bağlayan, gam dolu gönlüne babasının neşe olduğunu belirten, derdinin de dermanın da babasında bulunduğunu nakleden, hüznüne ortak ve mahzun gönlünün meşguliyeti olarak babasını görür. Hulûsî Efendi, “*Neş’esi bahâr-ı ömrümün vârv/ Sürûr-ı sîne-i virânım baba*” mısraında ömründe ne elde ettiyse babasının vesilesiyle olduğunu ve viran olan gönlüne babasının sevgisini sevinç kaynağı olarak gördüğünü belirterek babasına olan muhabbet ve özlemine dile getirmiştir. Babasına olan hasretini ve gönlündeki müstesna yerini “*Hayâlin gözümde yâdın gönlümde/ Yer tutdu ey canda mihmânım baba*” beyti ile nakleder. Hulûsî Efendi, babasının üzerindeki hakkını ve sahip olduğu nimetlerdeki babasının katkısını “*Hep sâyende geçdi bu âna değîn/ Âzâde hep dem-i devrânım baba*” beytiyle ifade eder. Son olarak babasına kavuşacağı günün özlemiyle yanıp tutuştuğunu, Hak böyle bir nimeti lütfederse babasının yoluna kurban olmayı göze aldığını şöyle nakletmiştir: “*Bir gün yine Mevlâ kavuşdurursa/ Cân olan vaslına kurbânım baba.*”

Gece gündüz babasının hayali ile geçen günlerini yok hükmünde gördüğünü, hayaliyle avunmanın kendisine yeterli gelmediğini şu veciz ifadelerle nakletmiştir: “*Gâh rüyâ ve gâh gözde tecessüm eden hayâlinizle devreden her rûz u leyâlim ma’dûm bir hâldir ki, ne leb-teşne-i sûziş ıztırâbına bir ârâm ve ne de hun-âb ile bir çeşme-i hayâl olan dâdenin cûşiş-i hûn-âbına bir encâm hâsıl eylemektedir. Dehrin her gün, bir hâl-i melâket zuhûra getürmesi rencîde hâtır eylemesin ki, olacağın olmayacağı mümkün olmadığı ma’lûm-ı fazîletleridir efendim.*”

Mektubun diğer kısmını annesine ayıran Hulûsî Efendi, annesinin nice zorluklarla geçen hayatını, gece gündüz ah u zarına sebep olan zorlukların sabırla üstesinden gelişini, her ânı gamla geçmesinden dolayı gönlünün kararsız kalışını tasvir ettikten sonra annesini teselli babında bazı cümleler sarf etmiştir:

Ey derd ü mihnetle yâr olan anam

Rûz u şeb her demi zâr olan anam

Mihnete sabreyle merd olup etme âh

Hem dem-i gamla bî-karâr olan anam

Çek derd ü belâyı kadrin yücedir

Yüce baht pür-i'tibar olan anam

Hulûs-ı kalb ile hüsn-i niyyetle

Hûrîlere yâr-i gâr olan anam.

Hulûsî Efendi burada annesine sabır kuşağını kuşanıp Hakk'ın imtihanları karşısında kulluğa yakışır bir duruş sergilemesini, başa gelen dert ve sıkıntıların kişinin kadrini yücelteceğini, bunların Hak katında kişinin değerini artıracaklarını, samimi bir kalp ve niyetle cenneti elde edip hurilerle yoldaş olacak konuma gelineceğini annesine hatırlatmıştır. Bir başka mektubunda babasından, annesinin gönlünü hoş tutmasını isteyen Hulûsî Efendi, babasını öncelikli olarak sorduğu bu mektubunda bu kez annesine babasının gönlünü hoş tutmasını, babasının rızasını, hoşnutluğunu alabilirse Hakk'ın rızasını/hoşnutluğunu elde edeceğini, Hakk'ın rızasını isterse babası ile her dem uyumlu bir hayat sürmesini annesine tavsiye etmiştir:

*Ol ihtiyârî hoş tut tâ ki Hakk'ın
Rızâsına ümîd-vâr olan anam*

*Seversen Hudâ'yı ey cân mâder
Babamla barışup olgıl senâ-ver.*

Hulûsî Efendi bu mektubunda ailede anne babanın değerini, yerini ve Hak rızasını kazanmadaki önemlerini kendine has edebî tavrı ve gönül hissiyatının etkileyici yönünü kullanarak dile getirmiştir. Hasret, gurbet, dua, umut ve daha birçok duyguyu dile getirdiği mektubunda Hulûsî Efendi, kendi ailesi üzerinden toplumun temelini oluşturan aile kurumunun sağlam temellerini dile getirme imkânı bulmuştur. Buna göre sağlam temeller üzerine inşa edilen bir ailede aile fertleri arasında küslük olmamalı, taraflar hatalar karşısında af yolunu seçmeli ve aile bireyleri ilâhî rızanın eşler arasındaki muhabbete bağlı olduğunu bilerek hareket etmelidirler.

Osman Hulûsî Efendi'nin babasına yazdığı son bir mektup daha vardır. Bu mektubun metni şu şekildedir:

“Sebeb-i Hayâtım Efendi Babacığım!

Terkîb-i mâ vü tinden mücerred rûh-ı pür-fütûhunun bir mâ-ye-i kerîm ve yed-i sahîh-i sırât-ı müstakimden rahîk-i mahtûm olan şarâb-ı ebedî nûş ve meşrebinizin meşreb-i melâikle hem-hûş olduğuna onlar şehâdet etmezler ki, ol kıblegâh-ı âlemin tenezzülen ak saçına hürmetle âşiyân-ı bî-imtihânımıza teşrîf buyurup “Biz Hatip Efendi için me'mûren geldik” diye taltif edip, ma'nen evlâdı iken kardaşlığa kabul buyurdıklarını ve niçe kez sâdiku'l-va'di'l-emîn ve dâmen-i dâru'l-emân-i ehle'l-yakîn ol yâr-ı gâr-ı pür-vefâ ve kâm-kâr-ı bâ-safâmızın dehân-ı mu'ciz-beyânından duydular. Şol sözler ki, her hususunuzda riâyet edip, hürmet ve itâat tarîkını tutmalarını.

Ey hâk! Tinet-i pâkin şol nurdandır ki, zübde-i mahlûkâtın sulb-i pâkinden intikâl etmiş ve ol mefhar-ı dû-cihânın silsile-i mi’racına imtisâl etmiş ve cevher-i rûh-ı pür-fütûhun ol tarîki tutup ve ol harem-serâyın kapısına kurbânlığa baş koyup kesb-i nakd-i visâl etmiş. Bu kemâle şol sözler şâhid yeter ki, hakkınızda ol şâhid-i âdil ve ol ârif-i kâmil, “Hıyâru ümmetî ehîbbâihim” hadîs-i şerîfiyle işâret buyurup Hatîb Efendi ihvân-ı kirâm arasında eshâb-ı güzînin güzîdelerinden Cenâb-ı Ömer’e (r.a) benzer diye tebşîr buyurmuşlardır.

Aksakalın ak saçın envâr-ı sun’-ı Zü’l-Celâl

Ol celâlin perdesi cismin ve rûhun ol celâl

Şânına düşmez seni mahrûm-ı vasl etmek anın

Sebkat etmiş rahmeti buğzına vermez ihtimâl

Pîrsin İslâm’da yetmiş yıl sürüp ömr-i azîz

Dâmenin tutdun Garîbullah’a etdin imtisâl

Kim seni incitse yâr-i ihtiyârin incitir

Kim sana buğz eylese buğzıyla olur pây-mâl

Sen Garîbullah’ın gözünün nurusun

Kim o göz nûruna hürmet eylemez bulmaz visâl

Hasretinizle garîbü’-d-diyâr oğlunuz Hulûsî.”⁵⁸⁸

Hulûsî Efendi, babasına olan minnetini ifade eden “Sebeb-i Hayatım” şeklindeki seslenişi ile başlayan bu mektubunda o, babasının kalbi tasfiye olmuş, ahlâkı Kur’ân ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ahlâkı ile bezenmiş şahsiyetine, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi’nin (k.s.), “Biz Darende’ye Hatip Efendi’yi irşâd için memur olarak geldik” buyuran sözüne bir atıf yapmıştır. Bu sözden daha başka bir delile ihtiyaç olmadığını ifade eden Hulûsî Efendi, babası İhramcızâde Hazretlerinin mânevî evladı iken İhramcızâde

İsmail Efendi'nin değişik zamanlarda babası için kullandığı “Hatip Efendi'yi gardaşlığa kabul ettik” sözleri ile babasının değerinin perçinlendiğini de nakletmiş ve Efendi Hazretlerinin babasına verdiği değer çevresi tarafından da iyi anlaşılması gerektiği hususunun altını çizmiştir. Hulûsî Efendi, babası Hatip Efendi'nin pâk-ı nesl-i Resûl (s.a.v.) oluşuna, ehl-i beyti, sahâbe-i kirâmı çok sevip ümmetin hayırlıları arasında yer almasına ve sahabe-i kirâm arasında Hz. Ömer'in (r.a) konumu gibi ümmet içerisinde bu derece önemli konumun olduğuna dair Efendi Hazretlerinin değerli sözlerinin de unutulmamasını istemiştir. Devamında babasının ak saç ve sakalının Hakk'ın nurlarını yansıttığını, beden ve ruhunun Hakk'ın Celâl isminin bir tecellisi olduğunu belirterek başladığı bir şiirle mektubunu nihayete erdirmiştir. Hulûsî Efendi,

Aksakalın ak saçın envâr-ı sun'-ı Zü'l-Celâl

Ol celâlin perdesi cismin ve rûhun ol celâl

mısraının ardından babasının Hakk'a vuslat arzusunu ve Hakk'ın lütfu ile bu arzusuna kavuşacağını umduğuna dair şu beyti zikretmiştir:

“Şânına düşmez seni mahrûm-ı vasl etmek anın

Sebkat etmiş rahmeti buğzına vermez ihtimâl.”

Babasının yetmiş yıllık ömründe İslâm'ı temsil noktasında seçkin bir yere ulaştığını belirten Hulûsî Efendi, bu başarısında İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi'ye gönülden bağlanıp, samimiyetle onun izini takip etmesinin büyük rolü olduğunu söylemiştir:

Pîrsin İslâm'da yetmiş yıl sürüp ömr-i azîz

Dâmenin tutdun Garîbullah'a etdin imtisâl.

Babasını inciten kimsenin Hakk'ın sevgili bir kulunu incitmiş olacağını belirten Hulûsî Efendi, babasına buğz eden kimsenin bir Allah dostuna olan bu buğzu nedeniyle perişan olacağını dillendirmiştir:

*Kim seni incitse yâr-i ihtiyârin incitir
Kim sana buğz eylese buğzıyla olur pâ-y-mâl.*

Babasının İhramcızâde Hazretlerinin en seçkin talebelerinden biri olduğunun altını çizen Hulûsî Efendi, bu seçkin kimseye hürmet etmeyenin Hakk'a visal bulamayacağını ifade etmiş ve “Anne babasının hasretiyle yanan, gurbetteki evladınız Hulûsî” ifadesiyle mektubunu nihayete erdirmiştir.

Osman Hulûsî Efendi'nin babası ile olan mektuplaşmalarında ana hatlarıyla evladına özlem duyan bir baba ve babasına kavuşmayı arzulayan bir evlat portresi göze çarpmaktadır. Hulûsî Efendi'nin döneminin etkin iletişim aracı olan mektubu kullanarak birçok toplumsal meselelere çözüm üretme ve insanların toplumla barışık bir hayat sürmeleri yönündeki gayretinin yanı sıra onun babasıyla olan mektuplaşmaları ile ustaca kullandığı bu iletişim aracının ailesiyle ilgili boyutunu ifade ettiği fark edilmektedir. Bir başka ifadeyle Hulûsî Efendi, toplumsal barış ve huzura katkı sağlamak kastıyla kaleme aldığı birçok mektubun yanında babasına ve ailesine yazdığı mektuplar ve onlardan kendisine gelen mektuplar aracılığıyla toplumun ana unsuru olan aileye yönelik duyarlılığını ve ailesine olan ilgisini net bir şekilde ortaya koymuştur. Buradan öncelikle Hulûsî Efendi'nin aileyi ihmal etmemek gerektiği yönünde bir mesajı çıkarılabilir. İkinci olarak Hulûsî Efendi'nin mektuplarındaki edebî incelikler, faydalandığı âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler, aile içi meselelere dair çözüm önerileri ve bütün bu konuları ifade ederken kullandığı seçkin dil onun iletişimdeki başarısının kodları olarak değerlendirilebilir. Hulûsî

Efendi gibi toplumun ıslahı için ömür sarf eden insanların ortak hareket tarzı olan insan merkezli bir anlayışla yani insanı ıslah edip toplumu bu şekilde ıslah düşüncesinde Hulûsî Efendi'nin mektubu da bu hizmet anlayışına vesile kıldığı görülmektedir. Vefalı bir evladın, naif bir abinin, şefkatli bir babanın, ailesinin ve memleketinin dertleriyle yakından ilgilenen bir bireyin Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyyeye dayanan dünya görüşünü Hulûsî Efendi'nin mektuplarında net bir şekilde görmek mümkündür.

6. Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Ahlâkı ve Hakkında Anlatılan Bazı Hatıralar

Seyyid Hasan Feyzi Efendi (k.s.), ahlâk-ı Muhammedî (s.a.v.) ile tezyin olmuş bir zât idi. Osman Hulûsî Efendi (k.s.), babasının celâl meşrep, bakışlarının son derece etkili olduğunu haber vermiştir. Yine Hulûsî Efendi (k.s.), Hasan Feyzî Efendi'yi fiziki özellikleri bakımından şöyle tarif etmiştir: “Babam geniş omuzlu, iri vücutlu, uzun boylu, vücut azaları birbirine orantılı, buğday benizli, kahve-rengi gözlü, geniş alınlı, sık ve uzun sakallı idi. Saçları ise düzdü. Son zamanlarında sakallarına hepten ak düşmüş ve saçları ise dökülmüştü. Alnındaki kırışıklıklar çektiği çilenin göstergesiydi. Uzunca yüzlü ve yanakları gamzeli idi. Bedenen gayet güçlüydü, şişman değil, zayıf da değildi. Uzaktan bakıldığında haşmet ve vakarı görülürdü. Elleri irice, parmak uçları inceydi. Eline dokunanlar pamuğa dokunmuş hissine kapılırdı. Kemikleri iriceydi. Cildi düzgün göz pınarları çoğu zaman ağlayacak gibi yaşla dolar, kimi zaman göz kapaklarında biriken yaş damla olarak düşmeden geri göz içine doğru giderdi. Yüzü nurlu, alnı ve yüzü beyaz ve açıktı. Dudak kenarlarını açık tutar ama bıyıklarını da biraz gür bırakırdı. Çok aşırı kısa şekilde bıyıklarını kestirmezdi. Sakalı ileriden baktığın zaman ışıl ışıl ışıldardı.”⁵⁸⁹

Hulûsî Efendi'nin (k.s.) babası hakkında verdiği bu bilgiler fiziken bir mü'minin Allah Resulü'ne (s.a.v.) nasıl tâbi olması gerektiğini ve bu konuda yol gösterici konumunda olan mürşid-i kâmillerin telkinlerine nasıl kulak vermeleri gerektiğini gösteren numunelerdir. Şöyle ki Hasan Feyzî Efendi şaklen de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izini takip etmiş, O'nun (s.a.v.) gibi bedeninin temizliğine, bakımına ve Hakk'ın bir emaneti olarak sağlığına gereken özeni göstermiştir. Hasan Feyzî Efendi bu konulardaki hassasiyetini mürşidi İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi'yi (k.s.) kendisine rehber edinerek sürdürmüştür. Denilebilir ki Hasan Feyzî Efendi kâmil ve mükemmil bir mürşid olan İsmail Efendi'nin (k.s.) adımlarını takip ederek her alanda olduğu gibi bedenî özelliklerini Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hasretme konusunda da ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Fizikî özellikleri itibariyle mânevî yolun büyüklerini izleyerek Hz. Peygamber'e (s.a.v.) râim olmayı başaran Hasan Feyzî Efendi'nin ahlâkî olgunluk ve yetkinlik bakımından da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izini adım adım takip eden bir gönül eri olduğu görülmektedir. Osman Hulûsî Efendi (k.s.), babasının vahye ve nübüvvet nuruna dayanan ahlâkî hakkında şu önemli bilgileri nakletmiştir: “Yüzüne bakanlar onun şefkatli nazarlarına şahit olur, beşâsetli yüzünü gördükçe sevince gark olurlardı. Çoğu zaman ciddi olurdu, vakur bir duruşu vardı. Bazı bazı da tefekkür halinde gözlerini yumar, murakabe halinde beklerdi. Gözünü açıp aniden bir hususu açar veya önemli meseleler hakkında görüşlerini beyan buyururdu. Çehresinde ayrı bir güzellik ve nurani bir parlaklık vardı Tanımayanlar bile kendisinin evlâd-ı Resul olduğunu anarlardı. Kendisinin Hazreti Hüseyin (r.a) Efendimize benzediği âşikârâne idi. Davudi ses tonuyla hitap eder dinleyenleri çok etkilerdi. Namaz kıldırırken insanları farklı bir âleme götürür, ruhlara hitap ederdi. Yürüyüşü vakur, nazarı şecaatli idi. Ağır adımlarla yürür sanki yeryüzünü incitmekten çekinirdi.

Celal meşrebine rağmen Cenâb-ı Hakk'ın yarattıklarına karşı ayrı bir şefkat besler, hiçbir canlıyı incitmez, titiz, dikkatli ve zarif davranırdı. Çok sabırlıydı. Hataları görmezden gelir bazen de kırmadan incelikle ifade ederdi. Her halinde edep vardı. Edebe, adaba çok riayet ederdi.

Konuşması tane tane idi ve karşısındakinin seviyesine göre hitap ederdi. Kitap okumayı sever, ilime ve ilim erbabına çok değer verirdi. Bir defasında atıyla Sivas'a gittiğinde vakur ve asaletli duruşunu görenler Diyanet İşleri Reisi sanmışlardı. Yolda yürürken, önüne bakar, sağa sola arkaya dönmez, vücudu dik, başı önüne eğik, mütevazı bir yürüyüşü vardı. Üstün bir yönetici kuvvet ve dirayet sahibi, cesur ve ciddi idi. Gayet güzel giyinir, tertibe temizliğe ve uyuma dikkat ederdi. Eşyalarının tertip ve düzenine ayrı bir önem verirdi. Kur'an'ın, ahlakıyla ahlaklanmış peygamberimizin sünnetine uygun bur şekilde hayat sürerdi. Kur'an okumaya çok önem verir, Sünnet-i seniyyeden taviz vermezdi. Seyyid olması münasebetiyle yeşil sarık sarar ve zamanın şartlarına göre giyinirdi.”⁵⁹⁰

Osman Hulûsî Efendi'nin verdiği bu bilgiler Hakk'a âşık bir hakikat arayıcısının, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sevdalı bir muhibbin ve müşdidine bende olmuş bir müridin Kur'ânî ve nebevî ahlâkını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Hulûsî Efendi'nin (k.s.) naklettiği veriye göre Hasan Feyzî Efendi, şefkati yüzünden okunan müşfik bir kimse, güler yüzü ile insanları sevince boğan bir şahıs ve tıpkı Hz. Peygamber (s.a.v.) gibi çoğunlukla ciddi duruşa sahip bir kişiliğe sahiptir. Vakarını muhafaza etmeyi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izini takip etmek olarak gördüğü anlaşılan Hasan Feyzî Efendi'nin tefekküre olan düşkünlüğü de yolunu/ izini takip ettiği Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve O'nun (s.a.v.) izini süren gönül erlerinin bir sünnetidir. Murakabe, şefkat, incitmeme

prensibi ile hayata bakmak, zarafet, edep, ilme düşkünlük, tevazu, sabır, cesaret, ciddiyet, affedici olmak, temizlik, düzen ve daha nice hasletleri ile Sünnet-i Seniyyeye olan sadakatini hayatına yansıtan Hasan Feyzî Efendi'nin konuşma ve yolda yürüme adabı ile de Hakk'ın Sevgilisinin (s.a.v.) izini sürdüğünü Osman Hulûsî Efendi (k.s.) haber vermiştir. Konuşmasında muhatabının seviyesine göre söz söylemesi, kırmadan düşüncelerini ifade etmesi, bazen aniden bir hususta söz açıp istişarelerde bulunması ve ses tonunu son derece etkili bir şekilde kullanması Hasan Feyzî Efendi'nin sünnet-i seniyye üzere sürdürdüğü iletişim adımları olarak sıralanabilir. Yine Hasan Feyzî Efendi'nin Allah dostlarının yollarını takip ederek ulaştığı sünnet-i seniyyeye uygun olan bir yönü de yürüyüşünde belirginleşmektedir. Hasan Feyzî Efendi, vakur, bakışları şecaatli, ağır adımlarla ve yeryüzünü incitmeden yürüyüşüyle aynı zamanda sağa sola bakmadan başı önüne eğik önüne bakarak yürümesi, vücudunu dik bir şekilde yürümeye adapte etmesi ve arkaya dönmeden yürüyüşüne yön vermesi gibi hasletleriyle de sünnet-i seniyyeye uygun bir davranış sergilemiştir. Osman Hulûsî Efendi'nin babası Hasan Feyzî Efendi'nin her hal ve sözünün İslâm ahlâkına uygun olduğunu vurgulamak için dile getirdiği şu cümleler aslında onun ahlâkını özetlemeye yeterli ifadelerdir: *“Kur’ân’ın, ahlakıyla ahlaklanmış Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine uygun bir şekilde hayat sürerdi. Kur’ân okumaya çok önem verir, sünnet-i seniyyeden taviz vermezdi.”*⁵⁹¹

Hulûsî Efendi (k.s.) bir sohbetinde babası Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin gördüğü bir rüya ve rüyanın gerçekleşmesinden de bahsetmiştir. Onun verdiği bilgiye göre Hatip Hasan Feyzî Efendi Rus savaşı olduğu zaman bir rüya görmüş ve rüyasını camide şu şekilde anlatmıştır: *“Bugün rüyamda ecdadımız Hz. Ali Efendimizi (r.a) gördüm. Sivas'ta Vali Konağı'nın önünde atına binmiş, elinde*

kılıcı gözleri fincan gibi çakmak çakmak, Rus tarafına doğru nazar ediyordu.” Hulûsî Efendi, babasının bu rüyayı anlatmasından birkaç gün sonra insanların babasına gelerek “Hatip Emmi müjde rüya çıktı. Rus ordusu bilinmedik bir sebepten dolayı dağılmış. Ağır mühimmatını da bırakıp kaçmışlar” diyerek rüyasının zuhurunu müjdelemişler.⁵⁹²

Osman Hulûsî Efendi, babası Hatip Hasan Feyzî Efendi ile Çetinkaya’da yaşadıkları bir olaydan daha bahsetmiştir. Buna göre buğday almak isteyen Hulûsî Efendi, o bölgede ölçü olarak kullanılan ahşap bir aletin altına takılan çemberi ters çevirip üzerine bir avuç buğday koyarak buğdayı öbeklediğini söyleyen bir kişiyi mahcup etmemek için farkında olduğu halde tartı yapılan aletin boş olduğunu anlamazlığa vermiş ve “*Gürük filan dirijan / Yezid-i Mervan / Ne Gavur ne Müslüman*” şeklindeki beyti kaleme alarak yapılan işin ne kadar büyük bir yanlış olduğunu o kişiye hissettirmişti. Tam da o esnada babası Hatip Hasan Feyzî Efendi, Hulûsî Efendi’yi görmeye gelmiş. Atına da yeni bir gümüş eğer yaptırmış. Çetinkaya’nın biraz aşağısında ırmağın kenarındaki çayıra atını bağlamış. Çetinkaya’ya bağlı bir köyden de köylüler tuz almak için Çetinkaya’ya gelmişler ve atlarını Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin atının bulunduğu çayıra bağlamışlar. Alış-veriştikten sonra o köylüler Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin atına yeni yaptırdığı eyerini alıp götürmüşler. Bir saat sonra Hatip Hasan Feyzî Efendi gelip bakmış ki atın üstünde eğer yok. Hatip Efendi oradaki oyun oynayan çocuklara sormuş. Çocuklar da “7, 8 kişi kadar katır üstünde adamlar geldiler sizin atın üstündeki eyeri de alıp gittiler” demişler. Hatip Hasan Feyzî Efendi, Hulûsî Efendi’nin yanına gelip: “Oğlum Hulûsî, atın üstündeki eyeri filan köylüler alıp götürmüşler. Ben onların peşine düşüp gideyim, eyeri alayım.” demiş. Hulûsî Efendi (k.s.), “Baba gitme, zahmet etme?” dediyse de “Yok gideceğim” demiş.

Bir müddet bu adamlar gittikten sonra Demirli köyüne varınca tutmuşlar çarık yapmak için eyerin meşinlerini kesmişler. Hatip Efendi o köyde yetişmiş. Adamların yanına vararak: “Yahu siz Çetinkaya’ya geldiniz mi?” diye sormuş onlar da “Geldik” demişler. “Peki benim atın eyerini niye getirdiniz yakışır mı size?” demiş. “Yahu onu çocuklar almışlar” diye cevap vermişler. “Eyeri getirin” deyince “Çocuklar eyeri kesmişler” demişler. Neticede adamlarla konuşurlarken “Ben Çetinkaya’daki Darendeli Hulûsi’nin babasıyım” deyince hepsi toplanmışlar. Hatip Hasan Feyzî Efendi’den özür dilemişler ve elini öpmüşler. Eğerinin parasını toplayıp verelim demişlerse de Hatip Efendi, celalli bir meşrebe sahip olduğu için kızmış paralarını da almamış. Oradan geldikten sonra Hulusi Efendi’ye: “Oğlum para kazanmamışsın amma hatır kazanmışsın” buyurmuşlar.”⁵⁹³

Aktarılan bu olay, Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin hakkını arayan, paradan daha ziyade yenen hak nedeniyle Allah Teâlâ’ya karşı gelme haline tepki gösteren ve maddî kazançtan ziyade manevî kazanca değer verdiğini gösteren dikkat çekici bir örnektir.

6.1. Şeyh Hamîd-i Velî Vakıfları: Vakıf Gelirlerinin

Toplanması ve Vakıf Senedine Göre Dağıtılması

Hatip Hasan Feyzî Efendi’nin Somuncu Baba Cami’ndeki imam-hatiplik görevinin yanı sıra Somuncu Baba Vakfı’nın mütevellisi olduğu bilgisini daha önce paylaşmıştık. Hasan Feyzî Efendi, vakfın gelirleri ve dağıtımı ile de yakından ilgilenmiştir. Vakfiyenin şartlarına uygun olarak gelirlerin dağıtımı sağlamaya azami özen gösteren Hatip Efendi, bir defasında kendisinden buğday isteyen bazı kişilere: “Ücretini verirsiniz buğdayı sizlere veririz aksi takdirde nereye sarf edilmesi gerekiyorsa oralara dağıtılacaktır”

cevabını vererek bu konudaki hassasiyetini göstermiştir. İhtiyaç sahiplerinin tespiti ve vakıf gelirlerinin bu ihtiyaç sahibi kimselerle buluşturulması için gayret gösteren Hatip Hasan Feyzî Efendi, bu çabalarıyla şehrin sosyal hayatının sağlıklı bir zemin üzerinde yükselmesi noktasında önemli bir vazife icra etmiştir. İnsana ayrı bir önem veren Hatip Efendi, kişisel ve toplumsal anlamda huzur ve barışın tesisi için insanın ihyasının şart olduğunu düşünerek köy köy gezmiş, ihtiyaçlıların ihtiyacını tespit etmiş ve vakıf gelirlerinin amacına uygun olarak ihtiyaç sahipleriyle buluşması için gayret göstermiştir.

Hatip Hasan Feyzî Efendi, vakfın yüzyıllardır sürdürdüğü birçok uygulamanın devamı için de bazı adımlar atmıştır. Sözelimi Ramazan gecelerinde teravih namazlarında bir araya gelen insanlarla hem-hal olmuş, içlerinde ihtiyaç sahibi olanlar varsa onları tespit etmiş ve çocukların cami ile buluşmaları için gayret göstermiştir. Bayram namazlarından sonra civar yerlerden ziyarete gelen çok sayıdaki insanın huşu ve huzur ile namaz kılmalarını sağlamış, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Sakal-ı Şerif’ini salâvatı şerifeler eşliğinde misafirlerin ziyaretine açılmasını sağlamıştır. Bayram namazından sonra, pişirilen yemeklerin ikramı ile yüzyıllardır devam eden vakıf geleneğinin canlı kalmasını sağlamıştır. Pirinç pilavı, kuru fasulye ve sütlaç ikramında bulunulan bu birliktelikler vakıf hizmetlerinin devamını sağlayan Hamîd Hamîdeddîn Efendi’nin girişimleriyle günümüzde de sürdürülmektedir.

Hatip Hasan Feyzî Efendi, vakıf şartnamesine uygun olarak Şeyh Hamîd-i Velî Cami’ndeki görevi konusunda da çok titiz davranan bir şahsiyettir. Anlatıldığına göre Caminin, biri Hatip Efendi’de diğeri ise müezzininde olmak üzere iki anahtarı varmış. İki anahtar aynı anda çevrilmedikçe kapı açılmazmış. Bunun için de Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba Cami’nin imam-hatip ve müezzininin aynı anda

gelmeleri gerekirmiş. Kendisi görevine çok sadık olması sebebiyle tüm zamanını cami iş ve hizmetlerinde geçirir, müezzinin de hazır olması istermiş. Hatip Hasan Efendi, bu tavrı ile Allah Resulü'nün (s.a.v.) torunlarından olan zâtların huzurunda görev yapmanın sorumluluğu ve sosyal hayatta herhangi bir eleştiri ve fitneye meydan verilmemesi noktasındaki hassasiyetini gözler önüne sermiştir.

Hatip Hasan Feyzî Efendi, vakıf gelirlerinin harcanması konusunda önemli bir başlık olan cami giderlerinin tespiti ve caminin eksiklerinin giderilmesi konusunda da çok hassas davranmıştır. Hasan Feyzî Efendi, Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba Camii ile ilgili tüm evrakları muntazaman tutmuş, kayıtları tek tek yazmış, en küçük belgeyi dahi atlamamış ve saklamıştır. O, gelir ve giderleri kaleme aldığı gibi caminin tefrişatıyla alakalı tutanak hazırlayarak camide bulunan tüm eşyaları tek tek yazmıştır. Bu belgeler, günümüzde, Şeyhzadeoğlu Özel Kütüphanesinde bulunmaktadır.

6.2. Vefatında Yaşanan Bazı Hâdiseler

Hatip Hasan Feyzî Efendi, Darendede baş gösteren tifo salgınında vefat etmiştir.⁵⁹⁴ Hasan Feyzî Efendi'nin vefatına sebep olan bu hastalığın o dönemde henüz bir çaresi yoktu. Hasan Feyzî Efendi'nin ailesinden bu salgına ilk yakalanan kızı Sâkinetü'z-Zehra Hanım olmuştu. Kızının bu hastalığa yakalanmasına çok üzülen Hasan Feyzî Efendi'nin, kısa bir süre sonra eşi Fatıma Hanım'ın da aynı hastalığa mübtelâ olması ile üzüntüsü daha da artmıştı. Bu gelişmelerle birlikte hastalık bulaşır düşüncesiyle Hasan Feyzî Efendi'nin evine kimseler gelmez olmuştu. Hasan Feyzî Efendi, art arda yaşanan bu imtihanlarla Hakk'a daha yakın kul olabilmenin yollarının açıldığını düşünüyor, O'na (c.c) tevekkül ederek bu imtihanların hayırla sonuçlanması için Hakk'a dua ediyordu.

Komşuları Ali Rıza Karaağaç, annesi ve eşi ile birlikte bu kutlu aileye hizmete devam etmişler ve her konuda onlara yardımcı olmuşlardır. Hasan Feyzî Efendi ve ailesine destekleriyle evlerinde meydana gelen bereket arasında bağ kuran Ali Rıza Bey ve ailesi bu duruma şaşırılmışlardı. Hayvanları iki hatta üç kat süt vermeye başlamış ve fazla sağdıkları süttten tifo salgınına maruz kalan Hasan Feyzî Efendi ve ailesine alakayı daha da artırmışlardı. Onlar alakayı artırdıkça Hak da onlara daha fazla veriyor, aile bu maddî ve mânevî bereketin sevinciyle huzur buluyordu.

Bir müddet sonra Hasan Feyzî Efendi de tifo hastalığına yakalanmış ve Hasan Feyzî Efendi'nin eşi ile aralarında bu hastalık dolayısıyla bazı konuşmalar geçmiştir. Hasan Feyzî Efendi, hastalığı büyük bir metanetle karşılamış, kendini, eşini ve sevenlerini motive etmek, her türlü imtihanın Hakk'tan geldiğini ifade etmek ve Hakk'a olan teslimiyet ve tevekkülünü göstermek adına eşine “Fatıma Hanım! Günümüz yaklaştı. Hakk'a vuslat sırası bende” demiş, vefatını önceden haber vererek büyük bir keramet göstermiştir. Hasan Feyzî Efendi, Hakk'ın kendisine bir lütfu olarak gördüğü bu durumun devamında eşi Fatıma Hanım vefat etmiş, ondan bir gün sonra da Hasan Feyzî Efendi emaneti sahibine teslim etmişti.

Hasan Feyzî Efendi'nin vefatı ile ilgili ilginç bir olay daha yaşanmıştı. Hasan Feyzî Efendi, eşi vefat edip de cenazesi yikanacağı zaman “Suyu çok koyun! Biz de banyo yapacağız” der. İlk etapta Hasan Feyzî Efendi'nin ne demek istediği tam olarak anlaşılmaz. Hasan Feyzî Efendi Fatıma Hanım'ın cenaze işleriyle meşgul olanlardan onu yıkamak için hazırladıkları suyun yanına bir kazan su daha koymalarını ister. Çevredekiler “Bu su fazla olur” deseler de Hasan Feyzî Efendi, “Siz suyu koyun, altını yakın” diyerek isteğini yineler. Hasan Feyzî Efendi'nin bir gün sonra vefat etmesi üzerine Hacı Fatıma Hanım'ın cenazesi için ısıtılan suyun yanına eklenen

bir kazan su ile bu defa Hasan Feyzî Efendi yıkanır ve Hasan Feyzî Efendi'nin bu isteğinin sırrı böylece çözülmüş olur.

Hasan Feyzî Efendi bir kış günü vefat eder. Onun nereye defnedileceği ile ilgili bir tereddüt meydana gelir. Kimileri Tâceddîn-i Velî'nin yanına defnetmeyi kimileri Kırmızıbayır mevkiine kimileri ise Şeyh Hamîd-i Velî / Somuncu Baba Cami haziresine defnetmeyi teklif ederler. Hasan Feyzî Efendi için önce Tâceddîn-i Velî'nin olduğu yerde bir mezar kazmak isterler. Fakat soğuktan toprak donmuştur. Burada bir mezar kazamazlar ve bu defa Kırmızıbayır'da bir mezar kazmayı denerler. Ancak orada da bir mezar yeri kazamazlar. Sonunda büyük bir kalabalığın eşlik ettiği cenaze namazı ile Hasan Feyzî Efendi ecdadı Şeyh Hamîd-i Velî Camii haziresine defnedilir.

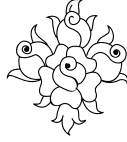
Vefatı ile hüzünlünen birçok kimse Hasan Feyzî Efendi'nin cenaze namazı ve defni sırasında gözyaşlarına hâkim olamamışlardır. Özellikle evlat ve torunları “Eli kalemlî Dedem, dili Kur’ânî Dedem. Bu yetimleri bıraktın da nereye gittin?” sözleriyle duygularına hâkim olamamışlardır. Hasan Feyzî Efendi'nin vefatından sonra yeğenleri ve yetimleri Osman Hulûsî Efendi desteklemiş, onların maddî ve mânevî ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmiş ve gönüllerini mahzun olmaktan Hakk'ın izniyle kurtarmıştır. Hulûsî Efendi'nin özellikle bayram günlerinde Somuncu Baba Cami'ne yakın yerde olan yetim ve yeğenlerinin evlerini öncelikli olarak ziyaret edip onlara harçlık verip başlarını okşadığı ve gönüllerini hoş ettiği anlatılmaktadır. Hulûsî Efendi bu ziyaretten sonra evine gelir, ev halkı ile bu ziyaretten sonra bayramlaşmış. Böylece Hulûsî Efendi, ailesine olan vefa borcunu ödemiş ve onların sosyal hayatla barışık bir ömür sürmelerine vesile olmuştur.⁵⁹⁵

Hatip Hasan Efendi, Şeyh Hamîd-i Velî Cami haziresindeki

ahfad mezarlığının pencere tarafındaki koridorun ikinci sırasında oğlu Osman Hulûsî Efendi'nin başucunda 15 nolu makberede medfundur. Kabir taşı kitâbesinde şu ifadeler yer almaktadır: “Sâdât-ı Kirâm ve Şeyh Hamîd-i Velî Ahfâdından Hatip Hasan Feyzî Efendi. Ruhu İçin el-Fâtiha 1365.”⁵⁹⁶ Manzum kabir kitâbesi ise şu şekildedir:

*Ey kabrimi hürmetle ziyaret eden insan
Bak hâlîme bu âlemin encâmın fikret
İhlâs ile rûhuma kılıp Fâtiha ihdâ
Karşında hayâl eyle beni hayr ile zikret.*⁵⁹⁷

SONUÇ

O smanlı'nın yıkılışı ile Cumhuriyet'in kuruluşu süreçlerine şahitlik eden Hatip Hasan Efendi, Somuncu Baba olarak tanınan Şeyh Hamîd-i Velî'nin (k.s) neslinden, zâhir ve bâtın ilimleri mezcetmiş gönül erlerinden biridir. Hatip Hasan Efendi, maddî ve mânevî zorlukların zirvede olduğu bir dönemde vakıf hizmetleri, irşâd faaliyetleri, ilmî gayretleri ve hakîkat arayıcılarına olan yönlendiriciliği ile toplumun çeşitli kesimleriyle samimi ve içten ilişkiler kuran bir rol modelidir. Hatip Efendi, kitap sevgisi, ilmî disiplini, âlim ve velîlere hizmeti, ibadetteki istikrarı ve mana önderlerinin izini sürmedeki azmi ile toplumda örnek alınan bir şahsiyet olmuştur. Hatip Hasan Efendi, kişisel, âilevî ve toplumsal meselelerin tespit ve bu sorunlara sunduğu çözüm önerileri yani aksiyoner bir hayat anlayışı ile dikkatleri çeken bir kimsedir. Eşine olan sevgi ve saygısı, çocuk ve torunlarının ilmî ve mânevî

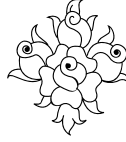
gelişimleri için attığı adımlar, onların topluma faydalı bireyler olarak yetiştirmeleri için aldığı tedbirler ve sözlü telkinlerden ziyade amelî yönü ile örneklik teşkil etmesi gibi hususlar Hatip Hasan Efendi’yi gönülleri kendisine çeken bir isim haline getirmiştir. Kendisi de eşi de Hz. Peygamber soyundan gelen kimseler olarak (Seyyid-Seyyide) nebevî ahlâkın, yaşadıkları dönemlerde elle tutulur gözle görülür bir hale gelmesinde olağanüstü gayretler göstermişlerdir.

Hatip Hasan Efendi, madde (zâhir) ve mânâ (bâtın) arasındaki kurduğu denge, söz söylemedeki yetkinliğini gösteren edebî zevki ve ahlâkî sahadaki üstün duruşu ile hayatı vahyin rengine boyayan samimi bir mümindir. O, döneminde, sabır, tevekkül, şefkat, sevgi, saygı, doğruluk ve diğer güzel ahlâkî başlıklarda gönül eğitimiyle ulaşılabilecek peygamber ahlâkının en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Hatip Hasan Efendi’nin dikkat çeken yönlerinden biri de döneminin iletişim araçlarını ustaca kullanan ve bu yönüyle “İbnü’l-vakt” olmayı yani döneminin şartlarını göz önünde bulundurarak hayatına anlam katan bir iletişimci olmasıdır.

Somuncu Baba (k.s), Tâceddîn-i Velî (k.s) ve İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendiler’in izlerini takip eden bu gönül insanı, nefis tezkiyesi, kalp tasfiyesi, Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyyeye bağlılık ile ilâhî rızayı elde etmek için ömür sürmüş örnek bir şahsiyettir. Hatip Hasan Efendi, vakıf faaliyetlerinin canlanması, cami merkezli hizmetlerin etkili hale gelmesi, adalete riayeti, haksızlığa engel olma hassasiyeti, âlimlere olan hürmeti ve ilmî faaliyetlerin toplumda neşet etmesi için bitmek tükenmek bilmeyen arayışları ile hafızası silinmeye çalışılmış bir toplumun ihya edicisi bireylerden biri olmuştur. Hatip Hasan Efendi’nin dönemine ve ondan ilham alarak hizmet ağını daha geniş kitlelere ulaştırma gayretinde olan evlatlarına dair araştırmalar sürdürülmeli ve hayatın anlamını

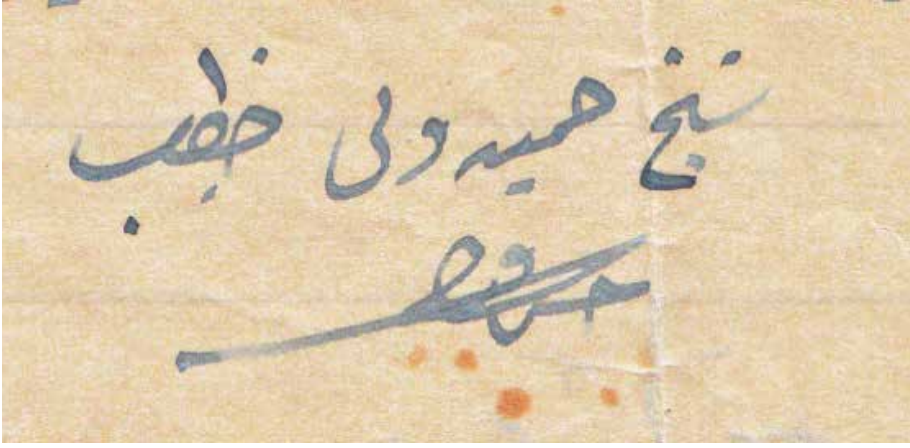
çözmek için arayış içerisinde olan günümüz insanına bu isimlerin yol gösterici mesajları bütüncül bakış açılarıyla takdim edilmelidir. Nebevî yaşam gayreti ile yaşam kalitesini zirveye çıkararak bu gönül insanlarının kendilerini, yaratıcılarını, dünyayı ve âhireti tanımaya dair sistematiği daha derinlikli çalışmalarla neşredilmelidir. Hak ve adaletin tecellisi için gecelerini gündüzlerine katan, insanların dertleriyle dertlenmeyi insanlık için mihenk kabul eden ve Hakk’a kulluktan başka gönüllerinde bir amaç bulunmayan bu mâneviyât öncülerinin tarihimizde bıraktıkları derin izler ve günümüzde bu izlerden ilham alarak atılacak yeni adımlar, gönüllerinin derdine derman arayan hakikat arayıcılarına takdim edilmelidir.

RESİM ALBÜMÜ

ES-SEYYİD HATİP
HASAN FEYZÎ EFENDİ'NİN

“ES-SEYYİD OSMAN HULÛSİ
ATEŞ EFENDİ'NİN KÜTÜPHANE
VE MÜZESİNDE BULUNAN
KULLANDIĞI EŞYALAR”

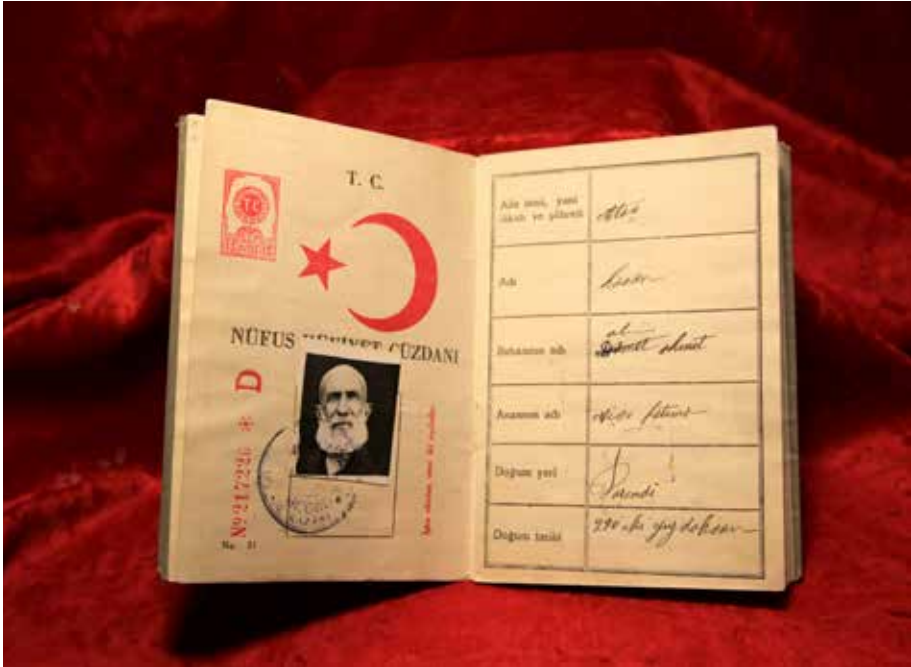
Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin İmzası

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Sarığı

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Nüfus Cüzdanı Dış Görünüşü

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Nüfus Cüzdanı İç Görünüşü

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Mühür Tablası

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Mühr-i Zâtî (Şahsî Mühür)

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Deri Cüzdanı

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Deri Evrak Çantası

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Deri Evrak Çantası

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Deri Evrak Çantası

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Gözlüğü

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Gözlüğü ve Muhafazası

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Yüzüğü

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin El Dokuması Halı Yastığı

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Bastonu

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Halvetiye Haleylî'si

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Halvetiye Haleylî'si

*Es-Seyyid Hatip Hasan Feyz
Efendi'nin Kullandığı At Başlığı*

*Es-Seyyid Hatip Hasan Feyz
Efendi'nin Kullandığı At Kuşağı*

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzi Efendi'nin Semaverleri (Aile Mensupları Arşivi)

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzi Efendi'nin Çay Bardağı (Aile Mensupları Arşivi)

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Porselen Demliđi

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin ay Bardağı

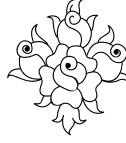

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Gümüş Kaşığı

Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin Çakmağı

DİPNOTLAR

1. Kâf 50/16.
2. Âşıkpaşaoğlu Tarihi, hzl. Hüseyin Nihal Atsız (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 219-220.
3. Molla Câmî, Nefehâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds, çev. Lâmiî Çelebi, hzl. Abdülkâdir Akçiçek (İstanbul: Fatih Yayınları, 2017), 684.
4. İsmail Erünsal, XV-XVI. Asır Bayrami-Melamiliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman El-Askeri'nin Mir'atü'l-lşk'ı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 100-202-204.
5. Hoca Sâdeddîn Efendi, Tâcu't-tevârih, hzl. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/43.
6. Taşköprüzâde Ahmed Efendi, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye, hzl. Muhammet Hekimoğlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 102-104.
7. Bursalı Mehmet Tâhir, Osmanlı Müellifleri, hzl. Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1/55-56.
8. Sarı Abdullah Efendi, Semerâtü'l-fuad, çev. Yakub Kenan Necef Zade (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 248; Haşim Şahin, "Somuncu Baba", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377.

9. Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, hzl. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/433.
10. Nev'îzâde Atâî, Hadâikü'l-hakâik fî tekmîleti's-Şakâik, hzl. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989).
11. Yusûf-i Hakîkî'nin Hakîkî-nâme (Dîvân), Muhabbet-nâme, Metâliü'l-îmân, Tasavvuf Âdâbı ve Hâşiye-i Şerh-i Hadîs-i Erbaîn adlı eserleri bulunmaktadır. Ahmed Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi (İstanbul: es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1995), 161-172.
12. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 74.
13. Şeyh Hamîd-i Velî (Somuncu Baba), Kırk Hadis Şerhi, hzl. Enbiya Yıldırım (Ankara: Nasihat Yayınları, 2007); Enbiya Yıldırım, Somuncu Baba'nın Kırk Hadis Şerhi (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023).
14. Mahmut Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen “Zikir Risâlesi” Adlı Eser”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 11, (2021), 58-75.
15. Mahmut Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Silâhu'l-mürîdîn Adlı Eseri”, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi 5/1, (2021), 135-146.
16. Hayrettin İvgin, “Somuncu Baba'nın Yeni Bulunan Bir Eseri ve Diğer Eserleri”, Erciyes Yöresi 1. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1991), 58-59.
17. Ahmet Akgündüz-Said Öztürk-Yaşar Baş, Darende Tarihi (İstanbul: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2002), 759.
18. Mefail Hızlı, “Somuncu Baba”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/2, (1987), 263-271.
19. Câmî, Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds, 884-885.
20. İsamuddîn Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri), çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 67.
21. Hoca Sadettin Efendi, Tâcu't-tevârih, 5/43.
22. Sarı Abdullah Efendi, Semerâtü'l-fuâd, 252.
23. Abdurrahmân el-Askerî (öl. ?), İsmail Hakkı Bursevî (öl. 1113/1725) ve Harîrîzâde (1299/1882) de Somuncu Baba'nın kabrinin Aksaray'da olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Orhan Özdil, “Somuncu Baba'nın Mezarı Üzerine Bazı Tespitler”, Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 11, (2014), 241-258.

24. Mehmet Ali Cengiz-Yüksel Adıgüzel-Mehmet Gülseren, Somuncu Baba (Şeyh Hamîd-i Velî) (Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1965), 7-17, 29-45; Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, 52-56, 85-86; Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 762.
25. Hakîkî Baba'nın bahsi geçen şiirindeki ifadesi şu şekildedir:
*“Rihlet-i sultân gurbet mihneti
Çün dolundı gün gibi sultân-ı dîn
Bir dahî ancıleyin ehl-i kerem
Dembedem âşıklara iş bu firâk
Dünya durdukça Hakîkî şöyle men.”* Baba Yusuf, Hakikinâme, Sadi Somuncuoğlu Arşivi, 257b-258b; Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, 72-73.
26. Akgündüz, Öztürk, Baş, Darende Tarihi, 772.
27. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, 79-80, 85-153.
28. Hüseyin Vassâf, Sefine-i Evliyâ, 2/255; Mehmet Akkuş, Somuncu Baba, Hayatı, Neseb-i Âlisi ve Külliyesi (Ankara: Nasihat Yayınları, 2016), 51-52. (Akgündüz-Öztürk-Baş'ın, Darende Tarihi adlı kitabından naklen).
29. Hanefî Hoca, Darende Tarihi (Darende: H. Hulusi Ateş Şehzadeoğlu Özel Kitaplığı, 419), 5.
30. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, 73.
31. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, 80; Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 762.
32. Haşim Şahin, “Ömer Dede Sikkîni”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/55-56.
33. Nihat Azamat, “Hacı Bayrâm-ı Velî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/446-447.
34. Cemil Gülseren, “Şeyh Hamîd-i Velî Ahfâdından Salih Nihani”, Somuncu Baba 3/11, (1996), 14-17.
35. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 843-844.
36. Musa Tektaş, Darendeli Âlimler ve Hz. Peygamber Sevgisi (Ankara: Nasihat Yayınları, 2012), 153-154.
37. Alim Yıldız, “Salih Nihânî ve Mevlîd'i”, Mevlid Külliyyatı III, ed. Bilal Kemikli (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 109-112.
38. Musa Tektaş, “Salih Nihani'nin Mevlidi”, Darende Haber Gazetesi, Yıl: 6, Sayı: 73, 9. (Nisan 2005); Ayşegül Ekici, “XIX. yüzyıl Şairlerinden Nihânî

- ve Dîvânî”, Turkish Studies-Language 18/1, (2023), 287-314.
39. Alim Yıldız, Üç Bülbülden Güllerin Efendisine (Ankara: Nasihat Yayınları, 2016), 85.
40. Ayşegül Ekici, Nihânî Divân’ı (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), 7-11; a. mlf., “XIX. Yüzyıla Ait Kısmen Harekeli Bir Metnin İmla Hususiyetlerine Dair: Darendeli Nihânî Dîvânî”, International Journal Of Filologia 5/8, (2022), 42; a. mlf., “XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Kerbela Mersiyeleri”, Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi 18, (2022), 33-35.
41. Resul Kesenceli, “Somuncu Baba Ahfadından Sâlih Nihânî Hazretlerinin İcazeti”, Somuncu Baba 42, (2003), 15.
42. Kesenceli, “Somuncu Baba Ahfadından Sâlih Nihânî Hazretlerinin İcazeti”, 16.
43. Vefat tarihinde tutarsızlık vardır. Bazı kaynaklar 1305/1888’i bazı kaynaklar ise 1311/1894 tarihini vefat yılı nakletmektedirler. Tektaş, Darendeli Âlimler ve Hz. Peygamber Sevgisi, 154; Gülseren, “Salih Nihânî”, 14; Ekici, “XIX. yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânî”, 293.
44. Abdülhalim Durna, Evliyalar Şehri Malatya (Ankara: Yenigün Matbaacılık, 2012), 120.
45. Yaşar Baş Mahmûd Efendi’nin 1241/1824’te dünyaya geldiğini söylemektedir. Yaşar Baş, “Şeyh Hamîd-i Velî Cami Hazîresinde Medfûn Zâtlar: Müftü Sofuzâde Hacı Mahmûd Efendi”, Somuncu Baba 3/11, (1996), 20.
46. Hacı Mahmûd Efendi’ye Ait 17 Ağustos 1982 Tarihli Terceme-i Hâl Vaka-sı, İstanbul Müftülüğü Şer’iyye Sicilleri Arşivi, Dosya No: 102; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sicilli Ahval Defterleri No: 71, 9.
47. Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması (İstanbul: Millî Gazete Yayınları, 1980), 3/15.
48. Musa Tektaş, Mahmûd Efendi’nin bu evliliğinde üç erkek, dört kız çocuğunun dünyaya geldiğini söylemiştir. Erkek çocuklarını Müftü Mehmet Emin Efendi, Rüştü Efendi ve küçük vefat eden bir erkek çocuğu şeklinde nakleden müellif, kız çocuklarının isimlerinin Raziye, Zeynep, Firdevs ve Nafiye olduğunu da belirtmektedir. Tektaş, Darendeli Âlimler ve Hz. Peygamber Sevgisi, 124.
49. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 828.
50. Musa, Tektaş, “Darendeli Hacı Mahmud Efendi”, Darende Haber Gazetesi 8/86, (2006), 9.
51. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 830.

52. Mezarın ayak taşında şu ibare yer almaktadır: “Ya Hayy, Ya zaira bi-kabrî, Hel îteberte hâlî, bi'l-emsî küntü misleke, ğaden tasîru mislî. Gayın: 1000.” Tercümesi şu şekildedir: “Ey kabrimi ziyaret eden benim bu halimden ibret aldın mı? Ben dün senin gibi idim. Yarın sen de benim gibi olacaksın.” Kesenceli ve Tektaş bir sempozyumda sundukları tebliğde Mahmûd Efendi'nin kabir taşındaki ana metni şöyle takdim etmişlerdir: “Hüvel hallakul baki.

Kılmadan canın feda ermez kişi cananına

Ben anın çün canımı kıldım feda cananına

Ta ezelden ruhum ol peymânenin atşânıdır

Sun ki sâkî bir sebatım ahdîme peymânıma

Şükür buldum devlet-i vasl-ı nigari merhaba

Kabrime ihlas u zikr ile gelen

Bak Edib şimdi bekâ-dârındaki cevelânıma, 1317.” Resul Kesenceli-Musa Tektaş, “Darende Şeyh Hamîd-i Velî/Somuncu Baba Külliyesi ve Külliyedeki Kitabelerin Kültürel Değerleri”, Uluslararası Cami Sempozyumu Bildiriler Kitabı, hzl. Fikret Karaman (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018), 769.

53. İsmail Palakoğlu, “Şeyh Hamîd-i Velî Cami Hazîresinde Bulunan Zâtlar”, Somuncu Baba 3/9, (1996), 33.

54. Palakoğlu, “Şeyh Hamîd-i Velî Cami Hazîresinde Bulunan Zâtlar”, 33-34.

55. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 855.

56. Musa Tektaş, “Somuncu Baba Neslinden Bolu Gerede’de Darendeli İbilli Ailesi”, Darende Haber 11.03.2009.

57. Palakoğlu, “Şeyhzâdeoğlu Şeyh Süleyman Efendi”, 34.

58. Palakoğlu, “Şeyhzâdeoğlu Şeyh Süleyman Efendi”, 33; Durna, Evliyalar Şehri Malatya, 126-127.

59. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 856.

60. Palakoğlu, “Şeyhzâdeoğlu Şeyh Süleyman Efendi”, 34.

61. İsmail Palakoğlu, Gönüller Sultanı Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi (Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2005), 19-20.

62. Palakoğlu, “Şeyhzâdeoğlu Şeyh Süleyman Efendi”, 34-35; Tektaş, “Somuncu Baba Neslinden Bolu Gerede’de Darendeli İbilli Ailesi”, Darende Haber 11.03.2009; Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 857.

63. Palakoğlu, Gönüller Sultanı Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 461-463.

64. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darendede Tarihi, 908.
65. Musa Tektaş, “Korkmaz Hafız’ın Kızı Bedriye Soylu İle Röportaj”, Darendede Haber, 5.10.2016.
66. Osman Hulûsî Ateş, Mektûbât-ı Hulûsî Efendi Darende’vî, hzl. Mehmet Akkuş (Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1996), 231.
67. Osman Hulûsî Ateş, Divan-ı Hulûsî-i Darende’vî, hzl. Ayhan Yalçın (İstanbul: İhlas Matbaacılık, 1986), VIII.
68. Musa Tektaş, “Ömer Şem’î Efendi ve Yağmur Duası”, Darendede Haber, 06.03.2011.
69. Cemil Gülseren, “Hacı Esat Efendi”, Somuncu Baba 5/19, (1998), 39; Tektaş, Darendeli Âlimler ve Hz. Peygamber Sevgisi, 160-172.
70. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darendede Tarihi, 486; Durna, Evliyalar Şehri Malatya, 133-136.
71. İstanbul Müftülüğü Şer’iyye Sicilleri Arşivi, Sicil Defteri nr. 6, 88a; Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, 1/109; Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 2/287-289; Fatih Çınar, “Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı: Müftü Abdurraûf Efendi”, Sivas Kültür 3/8, 28-30; Halis Demir-Abdussamet Gönay, Sivas Müftüsü Abdurrauf Efendi ve Fetva Defterinden Seçmeler (Sivas: Svs Yayınları, 2020), 12; Mustafa Özgür, “Meşahir-i Meçhuleden Bir Osmanlı Kadısı Hasan Sıdkı Efendi”, Orta Asya’dan Anadolu’ya İlmin Yolculuğu, ed. Yakup Koçyiğit-Aitmammat Kariev (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021), 323-332.
72. Palakoğlu, Gönüller Sultanı Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, 463-465.
73. Ali Helvacı-Mehmet Gülseren-Ahmet Şentürk, Malatyalı Gönül Sultanları (Ankara: Darendelinin Sesi Gazetesi Yayınları, 1991), 42.
74. Ömer Şem’î Efendi, Sivas ve Darendede müftülükleri görevlerinde bulunmuştur. Salname-i Vilayet-i Sivas (1871-1872-1875-7876-1880), hzl. Ebu-bekir Yücel (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2008), 28. Darendeli Kadı Hasan Sıdkı Efendi’nin (öl. 1316/ 1898) de hocasıdır. Hanifi Hoca, Darendede Tarihi, Şeyh Hamîd-i Velî Kütüphanesi, 16; Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, 1/109.
75. M. Ali Cengiz, “Sivas Kongresinde Bir Darendeli”, Darendelinin Sesi, Mayıs 1991.
76. İsmail Fehmi Öztürk, Darendede Tarihi (Düzce: Baysal Matbaası, 1962), 33.
77. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darendede Tarihi, 422.

78. Mustafa Baktır, “Suffe”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009) 37/469-470.
79. Nebi Bozkurt, “Medrese”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/323-327.
80. Ahmet Turan Yüksel, İslam’da Bilim Tarihi (İstanbul: Kitap Dünyası, 2012), 27-43; Alparslan Açıkgenç, “Bilgi, Medeniyet ve İslâm”, Köprü Dergisi 69, (2000), 32-33.
81. Mehmet Bulut, “Bilgi Bütünlüğü Bağlamında Nizamiye Medreseleri Gelenegi ve Modern Akademya”, Uluslararası Geçmişten Geleceğe İslam Medeniyetinde Bilgi Bütünlüğü Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ed. Aydı Kudat-Mehmet Bulut-Ahmet Cahid Haksever-Abdurrahman Candan (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2018), 133-135.
82. Mustafa Kara, “Tekke Eğitimi ve Literatürü”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 6/12, (2008), 107-138.
83. Mustafa Kara, “Tekke”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/368-370.
84. Cahit Baltacı, “Klasik Dönem Osmanlı İlim Müesseseleri”, İslâmî Araştırmalar Dergisi 12/3-4, (1999), 259-262.
85. Necmi Uyanık, Modernist İslamcı Bir Aydın’ın Geleneksel Eğitim Kurumlarına Bakışı: Medreseler Tekkeler ve Şemseddin Günaltay (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 69.
86. Nebi Bozkurt, “Medrese”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/324.
87. Hüseyin Atay, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), 133-154.
88. Mustafa Ergün, “II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islâh Çalışmaları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 30/1-2, (1982), 59-89; Emine Aşçı, “II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikalarına Bakış”, Turkish History Education Journal 9/2, (2020), 492-509.
89. Hüseyin Hatemi, “19. Yüzyılda Medreseler”, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 1-2, (1985), 509.
90. Hatemi, “19. Yüzyılda Medreseler”, 510.
91. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 2/439-440.
92. Uyanık, Modernist İslamcı Bir Aydın’ın Geleneksel Eğitim Kurumlarına Bakışı, 69-87.

93. Zekeriya Işık, Devlet ve Tarikat Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin İdeolojik ve Sosyolojik Zemini (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 178-179.
94. Baltacı, “Klasik Dönem Osmanlı İlim Müesseseleri”, 260.
95. Haşim Şahin, Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Dönemi’nde Dinî Zümreler (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi, Doktora Tezi, 2007), 104-107.
96. Zekeriya Işık, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşanan Devlet-Tarikat İlişkilerine Yaklaşım Meselesi”, Tarihten Günümüze Sûfî-Siyaset İlişkileri, ed. Salih Çift-Takyettin Karakaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 473-499.
97. Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Sûfilğine Bakışlar (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 85; Zekeriya Işık, Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 139-147.
98. Ömer Lütfi Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri”, İnsan ve İnsan Dergisi 5, (2015), 5-37; Harun Bostancı, Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde Kurulan Tekke ve Zaviyeler (Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 18-32.
99. Bu düşünce Osmanlının öteden beri benimsediği bir kabulün devamı niteliğindedir. Peçevî İbrahim Efendi, Peçevî Tarihi, hzl. Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 2/335.
100. Mustafa Kara, Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar (İstanbul: Sır Yayıncılık, 2008), 40-46; İrfan Gündüz, Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2019), 133-234.
101. İlber Ortaylı, Gelenekten Geleceğe (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2004), 11.
102. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Tanzimat’ta İçtimai Hayat (İstanbul: Maarif Matbaası, 1940), 77.
103. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Gelişmeler 1878-1938 (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), 135.
104. İsmail Kara, “İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri” Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, ed. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 4/40.
105. Yusuf Akçura, Yeni Üç Tarz-ı Siyaset (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976), 4.
106. Mehmet Beşirli, “Osmanlı’da Modernleşme ve Aydınlar, 1789-1908”, Dini Araştırmalar 2/5, (1999), 145-148, 157; Fahri Atasoy, “Osmanlı’nın

- Dağılmasını Engelleme Çabası Olarak Üç Siyasi Fikir Hareketi”, Otam 45, (2019), 9-15.
107. Abdullah Saydam, “Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumunu”, Genel Türk Tarihi (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 7/533.
 108. İdris Bostan, “Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri”, 150. Yılında Tanzimat (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 70.
 109. Adnan Şişman, “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler”, Genel Türk Tarihi (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 7/598; Niyazi Berkes, Türkiye’de Çağdaşlaşma (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 235; Mustafa Karabulut, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, Mecmua 1/2, (2016), 49-65.
 110. Ziya Kazıcı-Mehmet Seker, İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi (İstanbul: Çağrı Yayınları 1981), 275; Mustafa Kara, Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000), 142.
 111. Hür Mahmut Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl) (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 86.
 112. Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl), 79.
 113. Sezai Küçük, Mevlevîliğin Son Yüzyılı (İstanbul: Vefa Yayınları, 2003), 330-347; Murat Akgündüz, “Mevlevîlik ve Osmanlı Padişahları”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18, (2007), 40-42.
 114. Mustafa Ülger, “19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatındaki Yeri Bakımından Tekkeler”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18/2, (2013), 48.
 115. Ülger, “19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatındaki Yeri Bakımından Tekkeler”, 48-50. Özellikle II. Mahmud döneminde dervişlerin giyecekleri kıyafetlerden, tekke vakıflarının gelir-gider takiplerine, tekke şeyhlerinin atamalarından tekkelerde yazılan eserlerin kontrolüne kadar birçok alanda tedbirler alınmıştır. Yusuf Ziya Kazıcı, Osmanlı Vakıf Medeniyeti (İstanbul: Bilge Yayınları, 2014), 154.
 116. Ahmet Yapıcı, Türkiye’de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Sosyolojik Sonuçları (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 64. Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten ve on dokuzuncu yüzyılda etkinliğini derinden hissettiren tarikatlardan biri de Nakşbendiyye’nin Hâliidiyye koludur. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı toprakları içerisinde faaliyet yürüten 92 tekke tespit edilmiştir. 26’sı İstanbul, Konya, Bağdat gibi Osmanlı Devleti’nin önemli kültür ve düşünce merkezlerinde kurulmuş olduğu görülen bu tekkelerin 51’i

Anadolu’da, 30’u Irak bölgesinde, 9’u Şam bölgesinde, geri kalanlar ise irili ufaklı köy ve şehirlerde, çoğunlukla Doğu Anadolu ve Irak bölgesinde bulunmaktaydı. Bir diğer veriye göre bu tekkelerin 62’si şehirlerde 30’u kırsal kesimde faaliyet yürütüyordu. Bu tekkelerde olgun insan yetiştirmek, asayiş ve eğitimi kontrol altında tutmak, merkezden uzak yerlerde devlet işleyişini sağlamak, toplumun birlik ve beraberliğine katkı sağlamak, ilmî faaliyetlerin merkezi olmak, ekonomik, siyâsî ve kültürel gelişim ve değişime ön ayak olmak gibi hedefler gözetilmiş ve büyük ölçüde bu hedeflere ulaşılmıştır. Abdülcebbar Kavak, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 292.

117. Nazif Öztürk, “Evkaf-ı Hümayun Nezareti”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/521-524; Bilgin Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşayih’in Şeyhülislamlık’a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi”, İstanbul Araştırmaları 7, (1998), 93.
118. Davud İbrahimli, İstanbul Tekkelerinin Kültürel Hayata Etkileri (Özbek Tekkeleri Örneğinde) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 31-38.
119. Kara, “Tekke”, 40/370.
120. Ekrem Özer, Osmanlı’ da Tekke ve Tarikat İslahâtları -II. Mahmud Dönemi ve Sonrası (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 78-89; Elmas Şahin, Osmanlı İmparatorluğu’nda 19.YY Sonları 20.YY Başlarında Tekke ve Zaviyelerin Yönetimi (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 7-8.
121. Sulhi Dönmezer, “Atatürk İnkılapları ve Sosyal Değişme Teorileri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 15/5, (1989), 524; Necdet Subaşı, Gündelik Hayat ve Dinsellik (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 84.
122. Cem Apaydın, “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları 16/32, (2017), 153-155; Sabit Dokuyan, “Tekkelerin Kapatılması ve Tasfiye Süreci (1925-1938)”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 98, (2021), 218-223.
123. Mustafa Kara, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Tarikatlar”, Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2015), 95-132; Dokuyan, “Tekkelerin Kapatılması ve Tasfiye Süreci (1925-1938)”, 224-240.

124. Yapıcı, Türkiye’de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Sosyolojik Sonuçları, 53-54.
125. Apaydın, “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, 159.
126. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Alisi, 119-120.
127. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darendede Tarihi, 869-871; Musa Tektaş, Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi’nin Gönül Zaviyesi (Ankara: Nasihat Yayınları, 2019), 25-26.
128. Semra Güler, Türkiye Kütüphaneleri’ndeki Delâilü’l-Hayrât’larda Minyatür (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 24-27; Mehmet Memiş, “Osmanlı Kitap Sanatlarında Delâilü’l-Hayrât Elyazmaları”, Lale 6, (2022) 1-19.
129. Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, hzl. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz (İstanbul: Seha Neşriyat, 1990), 1/249; Süleyman Uludağ, “Cezûlî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/515.
130. Ahmet Murat Özel, “Şaziliyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/387-390.
131. Muhammed Mehdi el-Fâsî, Mümteu’l-esmâ fî zikri’l-Cezûlî ve’t-Tebbâ’, tah. Abdülkerim el-Amrî- Abdülkerim Murâ (Fas: ?, 1994), 22.
132. İbnü’l-Kadî, Cezvetü’l-ikitibâs (Rabat: ?, 1973-74), 319.
133. J. Spencer Trimingham, The Sûfî Orders in Islam (Oxford: ?, 1971), 85; Hamida İdris Ali Abdülkerim, Libya ve Anadolu’da Tasavvuf Hareketleri (1850-1925) (Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 161-162.
134. Yusuf b. İsmail Nebhânî, Câmîu kerâmâtî’l-evliyâ (Mısır: Matbaatu Mustafa’l-Babi’l-Halebi, 1974), 276; Süleyman Sargın, Muhammed b. Süleyman El-Cezûlî’nin Hayatı ve Eserleri (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 28-36.
135. Kâtip Çelebi, Keşfü’z-zünûn an esâmî’l-kütübi ve’l-fünûn (İstanbul: MEB Yayınları, 1971), 1/759- 760; Furkan Terzioğlu, “İsmail Sâdık Kemâl’in Delâilü’l-Hayrât Şerhi: Rûh-ı Kemâl”, Külliyyat 10, (2020), 66-68.
136. Süleyman Uludağ, “Delâilü’l-Hayrât”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/113; Güler, Türkiye Kütüphaneleri’ndeki Delâilü’l-Hayrât’larda Minyatür, 22-24.
137. Adnan Karaismailoğlu, “Hüseyin Vâiz-i Kâşifi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/16-18.

138. İsmâil Ferruh Efendi, Tefsîr-i Mevâkib (İstanbul: Matbaa-i ‘Âmire, 1286), 1/2; Abdülhamit Birışık, “Osmanlıca Tefsîr Tercümelere ve Kâşifi’nin Mevâhib-i Aliyye’si”, İslâmî Araştırmalar Dergisi 17/1, (2004), 64.
139. Saidbek Boltabayev, “Tasavvufî Şahsiyet Olarak Hüseyin Vâiz Kâşifi”, Buhara’dan Konya’ya İrfan Mirası ve XIII. YY. Medeniyet Merkezi, ed. Dilaver Gürer-Murat Şimşek (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 204-212.
140. Recep Arpa, “Tâhir’ül-Mevlevî’nin Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi’nden Bir Numûne,” Usul İslam Araştırmaları 21, (2014), 133.
141. İsmâil Ferruh Efendi, Tefsîr-i Mevâkib, 1/2.
142. Özcan Tabaklar-Saidbek Boltabayev, “Çağatayca Mevâhib-i Aliyye (Tefsîr-i Hüseyinî) Tercümesi”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 57, (2017), 237-258.
143. İsmail Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 243-244.
144. Betül Sarıkelle-Ali Bulut, “Tefsîr-i Mevâkib’in Meâl Özellikleri Açısından Tahlili”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 49/2, (2022), 92-93.
145. Sarıkelle- Bulut, “Tefsîr-i Mevâkib’in Meâl Özellikleri Açısından Tahlili”, 93.
146. Mustafa Kara, “Evrâd”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/533.
147. Asım Efendi, Kâmûs (İstanbul: Matbaatü’l-Bahriyye, 1413/1992), 2/52; Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (İstanbul: Damla Yayınları, 2001), 702.
148. Necmettin Ergül, “Ebû Tâlib el-Mekkî’nin Kütü’l-kulûb Adlı Eserinde Zikir ve Vird”, Bilimname 28/2, (2014), 90-91.
149. Ali Tenik-Vahit Göktaş, “Tasavvufî Düşüncede Zikir ve Zikrin Benlik İnşâsına Etkisi”, Toplum Bilimleri Dergisi 8/15, (2014), 263-286.
150. Hamid Algar, “Bahâeddin Nakşibend”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/459.
151. Algar, “Bahâeddin Nakşibend”, 4/460.
152. Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 32/342-343.
153. Necdet Tosun, “Nakşibendiyye”, Türkiye’de Tarikatlar, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 615.
154. Necdet Tosun, Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 95-97.

155. İsmail Hakkı Altuntaş, Kaside-i Erzuçe, Evrâd-ı Bahaiyye Şerhi (İstanbul: Bereket Ofset, ts), 4.
156. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 18-19; Musa Tektaş, “Gönüllere Nakış Vuranlar”, Somuncu Baba 19/149, (2013), 27.
157. Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Arşivi, Röportajlar Dosyası, Dosya Nu: 9/103.
158. S.B.A.K.M Arşivi, Röportajlar Dosyası, Nr. 9/101; A. Şemsettin Ateş, “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Hazretlerinin Çocukluğu ve Gençliği”, Somuncu Baba 2, (1994), 11.
159. S.B.A.K.M Arşivi, Röportajlar Dosyası, Nr. 9/100-1; Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 18.
160. Musa Tektaş, “Güzellikler Tablosu”, Somuncu Baba 19/147, (2013), 24.
161. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 140; Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 18.
162. Bekâî, Şeyh Hamîd-i Velî neslinden gelen, Darende'nin Kılıçbağı Mahallesi'nde ikâmet Za'imoğulları sülalesindedir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Babası, Somuncu Baba'nın oğlu Halil Taybî'nin dört oğlundan biri, annesi ise Ekâbir Hanım Urfa eşrafından birinin kızıdır. Ulemâ sınıfına mensup olan Bekâî'nin kumandasındaki kuvvetlerle orduya katıldığı, birçok savaşta bulunduğu ve şehit olduğu nakledilmiştir. Kabrinin Rumeli ve Darende'de olduğu yönünde iki görüş bulunmaktadır. Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri I-III, hzl. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2009), 2/105; Cemil Gülseren, “Şeyh Hamîd-i Velî Ahfadından Darendeli Alimler I”, Somuncu Baba 2/7, (1995), 17-19; Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 63-64; Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi 463; M. Nuri Çınarcı, Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'in Tezkiretü's-Şuarâsı ve Transkripsiyonu Metni (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 33; Serkan Türkoğlu, Bekâî Kitâb-ı Kerbelâ (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 59-61; Hulusi Eren, Dârendeli Kâtipzâde Bekâyî-Maktel-i Hüseyin (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 6.
163. Bu eserin Darende nüshası için bkz., Fatih Çınar, “Bekâî'nin Kitâb-ı Kerbelâ'sı: Nazm-ı Bekâî”, Somuncu Baba 28/253 (2021), 28-31.
164. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 140. Bir şecerede Ahmed Hilmî Efendi'nin Halvetiyye tarikatına mensup olduğu ifade edilmektedir. Ahmet Akgündüz, “Somuncu Baba ve Neseb-i Alisi”, Somuncu Baba 7/29, (2000), 4-5.

165. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 23.
166. Tektaş, “Şefkatli Bir Annenin Mektubu”, 42; Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 23.
167. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 24.
168. Ateş, Mektûbât-ı Hulûsî-i Daredevî, 7-8.
169. Ömer Lütfü Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, Vakıflar Dergisi 2, (1942), 279-304.
170. Mehmet Ali Cengiz, Tohma Havzası (Malatya: Cengiz Kitabevi, 1987), 15; Zaur Şükürov, “Muhammed Bahâeddin Erzincânî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/502-503; Semih Ceyhan, “Halvetiyye”, Türkiye’de Tarikatlar, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İsam Yayınları, 2018), 701.
171. Hanefî Hoca, Darende Tarihi, 10.
172. Komisyon, Darende Tarihi (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2002), 747.
173. Resul Kesenceli, “Şeyh İbrahim Taceddin-i Veli”, Somuncu Baba 3/12, (1997), 31-32; Kadir Özköse, “İbrahim Tâceddin Velî’nin Biraktığı Hoş Sadâ”, Darende Haber (06.12.2018).
174. Musa Tektaş, Hacı Tokgöz’ün kardeşi Hüseyin Tokgöz ve amcaoğullarından Mahmut Tokgöz ile Mehmet Efendi’nin torunlarından Hüseyin Acet ile 25 Nisan 2009’da yapılan röportaj.
175. Musa Tektaş, Muhabbet Gülleri (Ankara: Nasihat Yayınları, 2006), 117-118.
176. Musa Tektaş, “Şefkatli Bir Annenin Mektubu”, Somuncu Baba 9/41, (2022), 42-43.
177. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 24.
178. S.B.A.K.M Arşivi, Röportajlar Dosyası, Nu: 91/103.
179. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 140.
180. Ebû Dâvûd, “İlim”, 1; Tirmizî, “İlim”, 19.
181. “Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini sana öğretmiştir. Sana Allah’ın lütfu gerçekten büyük olmuştur.” Nisa 4/113.
182. “Şüphesiz biz Dâvûd’a ve Süleyman’a da bir ilim verdik. “Bizi mümin kullarının birçoğundan üstün kılan Allah’a hamdolsun!” dediler.” Neml 27/15.
183. “Allah içinizden (gerçekten) iman etmiş olanları ve ilim sahibi olanları yüksek derecelere çıkarırsın.” Mücadele 58/11.

184. “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!” Zümer 39/9.
185. “Allah’a göre bu zor bir şey değildir.” İbrahim 14/20.
186. İbn Hibbân, es-Sîretü’n-Nebeviyye ve ahbârü’l-hulefâ (Beyrut: el-Kütübü’s-Sekâfe, 1996), 1/381; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah, Hilyetu’l-evliyâ ve tabakâtü’l-esfiyâ (Mısır: Dâru’l-Kitabi’l-Arabî, 1974), 1/241.
187. Âl-i İmrân 3/8.
188. İbrahim Suresi’nin 24. âyetine atıf vardır: *أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ* “Allah’ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.” İbrahim 14/24.
189. Nebe Suresi’nin 13. âyetine atıf vardır. *وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا* “Orada ısı ve aydınlık saçan bir lamba yarattık.” Nebe 78/13.
190. Nebe Suresi’nin 14. âyetine atıf vardır. *وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا* “Size tohumlar, bitkiler, sarmaş dolaş olmuş bağlar bahçeler bitirmemiz için yoğun bulutlardan oluk gibi boşalan sular indirdik.” Nebe 78/14-16.
191. “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.” Kalem 68/4.
192. “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiya 21/107.
193. “Ferâiz öğrenin ve onu insanlara öğretin. Çünkü ferâiz, ilmin yarısıdır.” İbn Mâce, “Ferâiz” 1.
194. “Kulları içinden ancak bilenler, Allah’ın büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar.” Fâtır 35/28.
195. “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!” Zümer 39/9.
196. “Allah içinizden (gerçekten) iman etmiş olanları ve ilim sahibi olanları yüksek derecelere çıkarırsın.” Mücâdele 58/11.
197. “Bir kimse, ilim elde etmek arzusuyla bir yola girerse, Allah o kişiye cennetin yolunu kolaylaştırır. Muhakkak melekler yaptığından hoşnut oldukları için ilim öğrenmek isteyen kimsenin üzerine kanatlarını gererler. Göklerde ve yerde bulunanlar, hatta suyun içindeki balıklar bile âlim kişiye Allah’tan mağfiret dilerler. Âlimin âbide karşı üstünlüğü, ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Âlimin âbide üstünlüğü benim en aşağı olanıma üstünlüğüm gibidir.” Tirmizi, “İlim” 2.
198. Tektaş, Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi’nin Gönül Zaviyesi, 26.
199. Akgündüz, Öztürk, Baş, Darende Tarihi, 871.
200. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 25.
201. Oğlu Mehmed Mesud Efendi, Yenişehir ve Filibe kadılığı yapmıştır. Sözüne esirgmeden söyleyen ve fasih bir lisan ile hitap eden Es’ad

- Efendi, Süleymaniye Cami bahçesine defnedilmiştir. Dürr-i Yektâ Şerhi, Şerhu's-Sirâciyye fi'l-ferâiz, Feth-i Kostantuniyye (Le-tüftehanne'l-Kostantuniyye Hadisinin Şerhi), Bakara sûresinin 212. âyetinin Türkçe tefsiri, Mülteka'l-ebhur'da süt akrabalığı konusundaki istisnaları açıklamak için kaleme aldığı iki risâle, Tenkîdü İmâmzâde Es'ad: Risâle fi telhîsi'l-ma'nâ ve taşhîhi'l-i'râb, Risâle fi'l-ebvâb, Risâle fi tefriki'l-kazıyye ve't-taşdik, Risâle fi'l-hisâb, Risâle fi vaz'i'l-kadem ve ref'ihâ fi's-sücûd, Es'ile ve ecvibe ve Mecmû'atü'r-resâ'il adlı eserleri de bulunan Es'ad Efendi, dersiâm ve müderris olarak da görev yapmış, Kudüs, Mısır, Medine, Halep kadılıklarına getirilmiş ve Mekke kadılığı pâyesi almıştır. Evkaf müfettişliği de yapan Es'ad Efendi'ye İstanbul kadılığı pâyesi de verilmiştir. Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye, hzl. Ali Aktan-Abdulkadir Yuvalı-Metin Hülagü (İstanbul: Sebil Yayınları, 1996), 2/492; Ebu'lulâ Mardin, Huzûr Dersleri, nşr. İsmet Sungurbey (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları: İsmail Akgün Matbaası, 1966), 2-3/155; Nur İlkey Cerrah, Son Dönem Osmanlı İlmihallerinden Vesiletü'n-necât, Musahhah Dürr-i Yektâ ve İlmihal'in Değerlendirme ve Latinizesi (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 16-18; Recep Cici, “İmamzâde Esad Efendi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/211-212.
202. Osman Güman, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 12/23, (2014), 171; İmamzâde Mehmed Esad b. Abdullah el-Konevî, Dürr-i Yektâ (İstanbul: Bâbîâlî Caddesi'nde 38 Numaralı Matbaa, 1318), 2-4; Cerrah, Son Dönem Osmanlı İlmihallerinden Vesiletü'n-necât, Musahhah Dürr-i Yektâ ve İlmihal'in Değerlendirme ve Latinizesi, 33-36; Adem Yıldırım, “Osmanlı Türkçesiyle Yazılan İlmihal Eserleri ve Muhteviyâtı (II) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkçe İlmihaller”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9/46, (2016), 989.
203. Es'ad Efendi, Musul'un Erbil kasabasında 1264/1847 yılında doğmuş olup, Erbil'de bulunan Hâlidî tekkesinde postnişin Şeyh Muhammed Said'in oğludur. Erbil'de Şeyhi Tahâ'l-Harîrî'nin (öl. 1292/1875) vefatından sonra, irşâd vazifesine başlar. Nakşî ve Kâdirî tarikatından icâzetli olan Erbilî, Davud Efendi'den özel dersler görerek, bu zattan 23 yaşında icazet alır. Yine 23 yaşında Tâhâ'l-Harîrî'den manevî ders alır ve Tâhâ'l-Harîrî, onu tarîkata yeni girenlere zâhiri ilimleri öğretmekle memur eder. Beş senede seyrüsülûkünü tamamladıktan sonra 1292/1875'te üstadının vefatı üzerine, ondan aldığı emirle, onun makamında irşâd vazifesine başlar. Daha sonra 1303/1883 senesinde Bağdat'ta bulunan Ka-

- dirî âsitânesi Şeyhi, Seyyid Abdulhamid Rifkânî'den de Kâdirîlik icâzeti alır. Hac ziyaretinin ardından İstanbul'a gelip buraya yerleşen Erbilî, II. Abdülhamid'in damadı Derviş Paşa-zâde'ye sarayda dersler verir. Fatih Cami'nde Hâfız Dîvânî ve Mevlânâ Câmî'nin Lücetü'l-Esrâr adlı eserini okutur. Ancak Es'ad Efendi'nin asıl eğitim merkezi Kelâmî Dergâhı'dır. Burada birçok insanın yetişmesine vesile olur. Memleketi Erbil ve sürgünde bulunduğu Basra'daki süreçlerin ardından 1908'te tekrar İstanbul'a dönen Erbilî, Kelâmî Dergâhı'ndaki görevini sürdürür. Bu süreçte meclis-i meşâyih reisliği yapan Erbilî, Cerîde-i Sûfiyye adlı bir derginin ve “Cemiyet-i Sûfiyye” adlı bir yapılanmanın öncülüğünü yapar. Bu sırada Padişah Sultan Reşat tarafından “Sürre Emîni” olarak görevlendirilir. Hüseyin Vassaf, Sefîne-t Evliyâ (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2306), 2/191-192; İbnülemin, Son Asır Türk Şairleri (İstanbul: MEB Yayınları, 1970), 9/2155; Hasan Kamil Yılmaz, “Esad Erbilî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/348-349; a. mlf., Altın Silsile (İstanbul: Erkam Yayınları, 1994), 210; Ethem Cebecioğlu, Allah Dostları 7 (Muhammed Es'ad Erbili (k.s.) (İstanbul: Erkam Matbaası, 2013), 11-19; Carl Wett, Kelâmî Dergâhı'ndan Hatıralar, çev. Ethem Cebecioğlu (Ankara: Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, 1993), 67, 172, 173; Vahit Göktaş, Muhammed Es'ad-ı Erbili Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Felsefesi (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2013), 40-44; İsmail Kara, “Tarikat Çevrelerinin İttihat ve Terakki ile Münasebetleri», Dergâh 4/43, (1993), 14.
204. İsmail Kara, Din İle Modernleşme Arasında (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 325-357.
205. Ercan Alkan, “Açıklamalı Eski Harfli Türkçe Matbû Tasavvuf Kitapları Bibliyografyası”, Tasavvuf 12/27 (2011), 363-364.
206. Ömer Çelik, “Muhammed Es'ad Erbili (1847/1931)'nin Kur'an-ı Kerim Ayetlerini Yorumlama Yaklaşımı”, Tasavvuf 6, (2001), 177-209; Vahit Göktaş-Ali Tenik, “Muhammed Es'ad Erbili (1847/1931)'nin Zikirle İlgili Görüşleri”, Toplum Bilimleri Dergisi 7/14, (2013), 257-266.
207. Ahmediyye müellifi Ahmed-i Bîcân Geliboluludur, “Yazıcıoğlu” ve “Yazıcı-zâde” gibi sıfatlarla tanınmıştır. Kendi ifadesiyle de sabit olduğu üzere mezhepçe Hanefî, tarikat olarak da Bayramî'dir. Doğum ve vefat tarihleri hakkında net bilgiler bulunmayan Ahmed-i Bîcân, Gelibolu'da medfundur. Mustafa İsmet Uzun, “Envârul-âşikîn”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/258-260; Abdülkerim Erdoğan, “Hacı Bayrâm-ı Velî (k.s.)'nin Bilinen Halifeleri”, Hacı Bayrâm-ı Velî (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,

- 2018), 267-283; İbrahim Alaettin Gövsa, Türk Meşhurları Ansiklopedisi (İstanbul: Yedigün Neşriyat, 1946), 19.
208. Aynur Koçak, Gelibolulu Ahmed Bîcân'ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme (Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 70-90; Âmil Çelebioğlu, “Ahmed Bîcân”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/49-51; Hatice Kelpetin Arpaguş, Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 28.
209. Uzun, “Envârü'l-âşıkîn”, 11/258; Abdullah Uğur, Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân Efendi ve Envârü'l-Âşıkîn Adlı Eseri (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 13-16.
210. Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram Veli (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 56-61.
211. Mısırlı âlim Molla Zeynüddîn Arab ve Haydar-ı Hafî gibi büyük âlimlerde yetişen Muhammed Bîcân, Gelibolu Namazgâhı yakınında günümüzdeki adıyla Hamzakoyu sahillerine bakan büyük bir kayaya oyulmuş iki hücreden ibaret çilehânesinde yaşamış ve Muhammediye adlı eserini de burada kaleme almıştır. Vefatına kadar eser telif etmek, vaaz ve dersleriyle halkı ve talebeleri eğitmek gibi hizmetlerle meşgul olan Yazıcıoğlu Mehmed, 855/1451 yılında Gelibolu'da vefat etmiştir. Kabri, günümüzde Yazıcıoğlu Cami adını taşıyan mescidin hazîresindeki türbededir. Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuarâ, hzl. Filiz Kılıç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 69; Bağdatlı Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ, hzl. Süleyman Solmaz (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 166; Vassaf, Sefîne-t Evliyâ, 2/459; Mustafa İsmet Uzun, “Yazıcıoğlu Mehmed Efendi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/362-363.
212. Mehmed Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016), 458; Abdullah Uğur, “Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envârü'l-âşıkîn”, Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf (İstanbul: İsar Yayınları, 2019), 86.
213. Malek (Moh'd Alı), Yazıcızâde Mehmed'in Muhammediye İsimli Eserinde Kelime Grupları (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019) 3-13.
214. İsmâil Hakkı Bursevî, Ferahu'r-Rûh (İstanbul: Bosnevî el-Hâc Muharrem Efendi Matbaası, 1294), 2; İlyas Çelebi, “Yazıcıoğlu Mehmed Efendi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/363-364.

215. Amil Çelebioğlu, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998), 172; Mustafa İsmet Uzun, “Muhammediyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/586-587; Mustafa Kara, Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 146; Hilmi Ziya Ülken, İslâm Düşüncesi (İstanbul: Ülken Yayınevi, 2005), 138; Münüre Beyhan Ergiri, Muhammediye ve Envârü'l-Âşîkîn'de Hz. Ali (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 6-32; Mehmet Bilal Yamak, Yazıcızâde Kardeşlerin Tasavvufî Görüşleri ve Osmanlı'ya Te-sirleri (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokto-ra Tezi, 2021), 47-53.
216. Üryânî-zâde, 1879'ta İstanbul'da dünyaya gelmiş, Haseki Evliya Mekteb-i İbtidâiyyesi ve Davut Paşa Rüstiyesi'nde eğitim görüp ardından Hâdimî Hasan Efendi'nin derslerine devam ederek ondan icazet almıştır. Ali Vâhid Efendi, 1902'de Mekteb-i Nüvvâb'dan mezun olmuş, Meşihat Sicil-i Ahvâl Şubesi Kâtibi, Beyrut/Sayhun, Haleb/Münbiç, Hâdim, Antakya, Halilülrahman Canik, Cidde, İzmit naiblikleri, Eyüp Kadılığı, Evkaf Kadılığı İkinci Müşavirliği, Medresetü'l-hutebâ'da Türkçe Kitabebet Müderrisliği, Ankara Sultanisi ve Ankara Muallim Mektebi'nde Din Dersi Muallimlikleri ve Diyanet İşleri Reisliği Heyet-i Müşavere Azalığı görevlerinde bulunmuş aktif bir din adamıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Arşivi, Sicil No: Eski 19, Yeni 230932; Erhan Bektaş, “Üryânîzâde Ali Vahid”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, ed. Murat Karataş (İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, 2023); Mehmet Bulut, “Köy ve Köy Halkına Adanmış Bir Ömür Ali Vahid Üryani”, Diyanet Aylık Dergi 386, (2023), 34-35.
217. Mustafa Baktır, “Hutbe”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/425. Recai Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, Dini Araştırmalar Dergisi 1/2, (1998), 9-10.
218. Ali Vahid, Asker İlmihali (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1927).
219. Üryanizade Ali Vahid, Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim (İstanbul: Daru'l-Hilâfeti'l-Aliye Necm-i İstikbal Matbaası, 1322-1334); Serpil Sürmeli, “Çanakkale Cephesi'nde Arap İlmî Heyeti ve Uryanizade Ali Vahid Efendi'nin Anıları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 18/53, (2002), 373-403; Yusuf Sağır, “Üryânîzâde Ali Vahid'in 'Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim' Adlı Eseri”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı 11/14, (2013), 159-178; Üryânîzâde Ali Vahid, Çanakkale

- Cephesinde Duyup Düşündüklerim, çev. Yusuf Sağır (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2015).
220. Ali Vahid, Köy Hatibi (Samsun: ?, 1327).
221. Üryanizade Ali Vahid, Köylü İlmihali (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1338).
222. Ali Vahid, Terbiye Dersleri I (Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1928), a. mlf., Terbiye Dersleri II (Ankara: Köy Hocası Matbaası, 1930).
223. Üryanizade Ali Vahid, Vücut Sağlığı (İstanbul: Daru'l-Hilâfeti'l-Aliye Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1334-1336).
224. Üryanizade Ali Vahid, Vaaz (Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1926); Ayşe Sedef Asya, Köy Hocası Mecmuasının Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Değerlendirilmesi (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 8-19.
225. Üryanizade Ali Vahid, Türkçe Hutbeler (İstanbul: Âmidi Matbaası, 1928).
226. Şeref Göküş-Mehmet Şahin-Zahide Yılmaz, “Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hutbe Tartışmaları ve Ali Vahid Üryanizade'nin “Türkçe Hutbeler” Adlı Kitabı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, TYB Akademi 31, (2021), 130-163.
227. Evliya Efendi, Kurban Risalesi (Kastamonu: Kastamonu Matbaası, 1288), 1-32.
228. Eserin müellifi Ali Nureddin Efendi, 1282/1865 senesinde İstanbul Fatih'te dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babası Abdullah Sabri Efendi'den alan Ali Nureddin Efendi, Sıbyân mektebinde ve temel dînî bilgileri öğrendikten sonra Filibe Mekteb-i Rüşdiyyesi'nden şehâdetnâme almıştır. Babasının Şam'da görevde bulunduğu süre içerisinde Şam'ın önde gelen âlimlerinden Şeyh Bekrî el-Attâr'ın (öl. 1320/1902) derslerine devam etmiş ve kendisinden sarf, nahiv, beyân, bedî, mantık, usul, kelâm, hadis, tefsir gibi ilimler tahsil edip icâzetnâme almıştır. Daha sonra İstanbul'a gelerek Fatih dersiâmılarından Urfalı Mehmed Efendi'den (öl. 1313/1895) uzun süre ders alarak ondan da icâzetnâme almıştır. Ardından Mekteb-i Nüvvâb'a girmiş ve başarılı bir öğrenim gördükten sonra 21 Şaban 1308/1 Nisan 1891 tarih ve 518 numaralı diplomayı almaya hak kazanmıştır İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicil-i Ahvâl Dosyaları, No.111; İstanbul Barosu Arşivi, Sicil No: 284. Ali Nureddin Efendi'nin eserleri şunlardır: Mustafa Siret ile birlikte hazırladığı Arapça ve Türkçe şiir, vecize, atasözü ve bilmecelerden meydana gelen Cevâhiru'z-zevâhir; Cevâhiru'z-zevâhir'e yaptığı ilavelerle neşrettiği Envâru'l-edeb; padişahların yazdıkları bazı şiirleri şerh ettiği Kelâmu'l-mulûk mulûku'l-keâm adlı eserlerinin yanı sıra yayınlama imkânı

- bulamadığı Esbâbu'l-gufrân terceme-i câmi'ati'l-îmân, Envâr-ı Kitâbet, Envâru'l-ezhâr fî tabakâtu'l-ezhâr ve kırk cildi bulacağını, birçok kısmını tamamladığını belirttiği Tenvîru'l-ezhân fî târihi âl-i Osmân adlı eserleri kaleme almıştır. İsmail Avcı, “Şair Osmanlı Padişahlarına Dair Bir Eser: Kelâmü'l-Mülûk Mülûkü'l-Kelâm “, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13/35, (2016), 427-438; Ali Benli, “Üsküdar Kadısı Ali Nureddin Yüce ve Kasîde fî Esmâi's-Süver Tercümesi”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 44, (2013), 67-86; a. mlf., “Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayıymzâdeler “, Çankırı'nın Manevî Mimarları, hzl. İbrahim Akyol-Abdülselem Arvas-Gürkan Dağbaşı-Fatih Güzel-Fatih Sona (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 2017), 418-419; a. mlf., “Abdulkadir Sadreddin Efendi ve Miftâhu Kunûzi'l-İslâm Adlı Fehrese Türü Eserinin Tefsir Literatürüne Katkısı”, Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -II-, ed. Bilal Gökçir-Necdet Yılmaz-Ömer Kara-Muhammed Abay-Necmettin Gökçir (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2010), 485-486.
229. Mehmet Şeker, “Mevlid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/479-480.
230. Hasan Aksoy, “Mevlid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/482-484.
231. Necla Pekolcay, “Mevlid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/485-486.
232. Zehra Öztürk-Gülreyhan Şutanrıkulu, Mevlid Geleneğinin Toplumsal Kimlik Oluşumundaki Etkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Türkiye ve Dağıstan Örneği (Konya: Çizgi Kitabevi, 2022), 14-145.
233. Alim Yıldız, “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak ve Mevlid-i Nebi”, Mevlid Külliyyatı, ed. Mehmet Akkuş (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 3/205-225.
234. Ebubekir Yücel, “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Hayatı ve Şahsiyeti”, Bir Gönül Eri: İhramcızâde İsmail Hakkı, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2010), 130.
235. Alim Yıldız, “Yâre Yâdigâr”, Mevlid-i Nebi, hzl. Komisyon (Sivas: Asitan Yayınları, 2010), 17.
236. Mustafa Takî Efendi, Târîh-i Nûr-i Muhammedî, hzl. Fatih Çınar (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 49-211.
237. Yıldız, “Yâre Yâdigâr”, 16.
238. Abdullah Kahraman, “İhramcızade İsmail Hakkı Toprak'ın Şiirlerinde

- Peygamber Sevgisi”, Bir Gönül Eri: İhramcızâde İsmail Hakkı, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2010), 222.
239. İbrahim Yasak, “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi’nin Hayatı”, Yâre Yadigâr, hzl. Komisyon (Sivas: Buruciye Yayınları, 2009), 14.
240. Niyâzî-i Mısrî, Malatya’nın Aspozi kasabasında doğmuş, ilim tahsili için Mısır’da bulunduğu “Mısırî” mahlasıyla tanınmıştır. Mısırî, Diyarbakır’daki eğitim sürecinin ardından Kahire’ye gitmiş ve burada Ezher Üniversitesi’nde ilim tahsilini sürdürmüştür. Burada Şeyhûniyye Külliyesi’ndeki Kâdirî Tekkesi şeyhine intisap eden Mısırî, bir müddet sonra Suriye ve çeşitli Anadolu şehirlerini ziyaret edip İstanbul’a gitmiştir. Sokullu Mehmed Paşa Medresesi ve Kasımpaşa’daki Uşşâkî Âsîtânesi’nde kalan Mısırî, Uşak’a gitmiş, burada Ümmî Sinan’ın (öl. 1067/1657) halifelerinden Mehmed Efendi’nin vasıtasıyla Ümmî Sinan’a intisap etmiştir. Şeyhi ile birlikte Elmalı’ya giden Mısırî, dokuz yıl burada kaldıktan sonra Ümmî Sinan’ın halifesi olarak Uşak, Çal ve Kütahya’da irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Sonrasında Bursa’ya yerleşen Mısırî, Edirne’de de bulunmuş ve çeşitli sebeplerle sürgün edildiği Rodos’ta da bir süre ikâmet etmiştir. Bursa’ya döndükten sonra hakkındaki bazı şikâyetler bahane edilerek bu defa Limni Adası’na sürgün edilmiştir. 15 yıllık Limni ikâmeti sonrasında tekrar Bursa’ya dönen Mısırî, Tekirdağ ve Edirne’de vaaz ve sohbetleriyle irşâd faaliyetlerinde de bulunmuştur. Buradaki faaliyetlerinden sonra otuz civarındaki müridiyle birlikte tekrar Limni’ye sürgün edilen Mısırî, 20 Recep 1105/16 Mart 1694’te Limni’de vefat etmiş ve bu adada defnedilmiştir. A. Azmi Bilgin, “Ümmî Sinan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/310-311; Mustafa Aşkar, Mehmed Niyazi-i Mısrî el-Malatî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 65-68; Ali İhsan Karataş, “Sürgün ve Şehir: Niyâzî-i Mısrî’nin Sürgünleri”, Niyâzî-i Mısrî-Dönemi ve Tesirleri-, ed. Mustafa Efe-Olcay Kocatürk (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2018), 87-109; Bilal Gök, “Niyâzî-i Mısrî ve Yaşadığı Dönemin Özellikleri”, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/16, (2021), 754-779; Abdülbaki Gölpınarlı, “Niyâzî Mısrî”, Şarkiyat Mecmuası 7, (1972), 183-226; Mehmet Ali Aynî, İslam Tasavvuf Tarihi, sad. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000), 304-313.
241. Onun Arapça eserleri şunlardır: Mevâidü’l-Kur’ân, ed-Devretü’l-arşıyye fî ahkâmî’l-ferşiyye, Tesbî-i Kasîde-i Bürde, Tefsîru Fâtihati’l-Kitâb, Mecâlis. Türkçe eserleri ise şunlardır: Dîvân, Tuhfetü’l-uşşâk, Mecmûa, Risâle-i Es’ile ve Ecvibe-i Mutasavvifâne, Risâle-i Devriyye,

- Ta'birâtü'l-vâkıât, Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ, Şerh-i Nutk-ı Yunus Emre. Mısırî'nin bu eserlerine nispeten daha kısa olan eserlerinin isimleri de şöyledir: Haseneyn, İade, Nokta, Eşrâtü's-sâat, Hızriyye ve Nefise. Mustafa Aşkar, Niyâzî-i Mısırî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/166-169.
242. Çınar Aydoğmuş, Niyâzî-i Mısırî Divânı Üzerine Bir Dil İncelemesi (Elâzığ: Elâzığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 30-205.
243. Aşkar, Mehmed Niyazi-i Mısırî, 153.
244. Muhammed Ülgen, Niyâzî-i Mısırî Dîvân'ında Tasavvufî Istilâhlar (Elâzığ: Elâzığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 15-16.
245. Hasan Kavruk, Niyâzî-i Mısırî, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Türkçe Şiirleri (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2004), 34.
246. Kenan Erdoğan, Niyâzî-i Mısırî Dîvânı (Ankara: Akçağ Yayınları, 2008), 121.
247. Hülya Taştekin, Niyâzî-i Mısırî Dîvân'ında Hakikat Bilgisini İdrâk Edebilme (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 26-117.
248. Asıl adının Mehmed, babasının adının Süleyman olduğu nakledilen Fuzûlî'nin nerede ve hangi tarihte doğduğuna dair kesin bilgi mevcut değildir. Tebriz, Anadolu ve Hindistan gibi farklı yerlere seyahat etmek istese de şairin ömrünü Kerbelâ, Hille, Necef ve Bağdat çevresinde geçtiği bu toprakların dışına çıkmadığı anlaşılmaktadır. 963/1556'da Bağdat ve çevresinde etkili olan büyük veba salgınında vefat etmiştir. Fuzûlî'nin Fazlî Çelebi adında bir oğlu vardır ve kaynaklarda oğlu ile ilgili sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Gerek oğlu gerekse kendisinin Şîi veya Sünnî olduğu yönünde farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. M. Fuad Köprülü, “Fuzuli”, İslam Ansiklopedisi (İstanbul: MEB Yayınları, 1977), 4/686-689; Abdülkadir Karahan, “Fuzûlî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/240-246.
249. İlyas Kayaokay, “Fuzûlî'nin Leyla İle Mecnûn Mesnevîsinin Arketipsel Sembolizm Bağlamında Çözümlemesi”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 2/7, (2014), 337-351.
250. Pervin Çapan, “Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'da Tematik Olarak Aşk”, Turkish Studies 4/7, (2009), 221-237; Hüseyin Yakar, Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun Mesnevisinde Tabiat Tasvirlerinin Estetik Olarak Kullanımı (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 37-129.

251. Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn, hzl. Muhammet Nur Doğan (Ankara: KB Yayınları, 2000), 2. Hâfız (öl. 702/1390 [?]), Molla Câmî (öl. 898/14929), Attâr (öl. 618/1221), Nizâmî (öl. 611/1214 [?]), Hâtifi (öl. 927/1521) ve Sâvecî (öl. 778/1376) gibi şairlerden etkilendiği aktarılan Fuzûlî'nin eserleri şu şekilde gösterilebilir: *Dîvân* (Türkçe), *Leylâ vü Mecnûn*, *Beng ü Bâde*, *Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*, *Sohbetü'l-esmâr*, *Hadikatü's-suadâ*, *Mektuplar*, *Dîvân* (Farsça), *Heft Câm*, *Enîsü'l-kalb*, *Risâle-i Muammeyât*, *Rind ü Zâhid*, *Hüsün ü Aşk*, *Dîvân* (Arapça) ve *Matlau'l-itikâd*. Alpay Doğan Yıldız, “Eski Bir Bahçenin Yeniden Düzenlenişi ya da Fuzûlî'nin Hikâye-i Leylâ ve Mecnun'u Sunuşu”, *Bilig* 29 (2004), 201-222; Müjgan Cunbur, “Fuzûlî, Hayatı ve Eserleri”, *Tarih Coğrafya Dünyası* 1/3, (1959), 165-171; Yekta Saraç, “Fuzûlî'nin Matlau'l-İtikad İsimli Eseri ve Önemi”, *İlmî Araştırmalar* 2 (İstanbul: Umut Matbaacılık, 1996), 111-118.
252. İskender Pala, “Leylâ vü Mecnûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/164.
253. Belal Saber Mohamed Abd el Maksoud, *Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 208-210; Mücahit Kaçar-Halil Sercan Koşık, “Fuzulî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Dibacesi Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 32, (2014), 154-166.
254. Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar* 3 (İstanbul: Derghâh Yayınları, 1991), 144; Recai Kızıltunç, “Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun Mesnevisi'nde Gündelik Hayat”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi* 25, (2004), 28.
255. Timuçin Aykanat, “Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevîsinden Hareketle Edebî Metnin Üç Kilit Noktası Üzerine: Tür, Tarz ve Teknik”, *The Journal Academic Social Science Studies* 5/7, 137-162; Namık Açıkgöz, “Leylâ vü Mecnun Mesnevisi'nin Yapısı”, *Milli Kültür* 59, (1987), 39-43.
256. Fuzulî, *Leyla İle Mecnun*, hzl. Necmettin Halil Onan (İstanbul: Maarif Basımevi, 1957) 303.
257. Âgâh Sırrı Levend, “Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Yazan Şairler”, *Bellekten* 5/105, (1957), 110.
258. Hasıbe Mazıoğlu, *Fuzûlî Üzerine Makaleler* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997), 43.
259. Hüseyin Algül, *İslam Tarihi* (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1987), 57-90.
260. Şeyma Güngör, “Maktel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/456-457.

261. Abdülkadir Karahan, Fuzûlî (İstanbul: MEB Yayınları, 2001), 260.
262. Şeyma Güngör, “Hadîkatü’s-suadâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/21; Ataemi Mirzabey, “Fuzûlî’nin Hadîkatü’s-süeda Adlı Eserindeki Manzum Kısımlar Üzerine”, Turkish Studies 4/7, (2009), 438-447.
263. Yaşar Karayev, “Fuzûlî’nin Ortak Türk-İslam Kültürleri Tarihinde Rolü ve Yeri”, Fuzûlî Kitabı, hzl. Beşir Ayvazoğlu (İstanbul: İBB Yayınları, 1996), 72.
264. Abdülkadir Karahan, Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Disiplini Mezuniyet Travayı, 1939), 7-58; Eyüp Baş, “İslam Tarihinde Matem/Yas Kültürü ve Kerbelâ”, Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ, ed. Alim Yıldız (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010), 379-387.
265. Haluk İpekten, Fuzuli, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1973), 16; Alim Yıldız, “Fuzulî’ye Göre Hz. Ali”, Hazreti Ali Sempozyum Bildirileri, ed. Rıza Savaş (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2009), 385-396.
266. Serkan Türkoğlu, “Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler ve Bekâî’nin Kitâb-ı Kerbelâ Mesnevisi”, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 43, (2017), 107-128; Fatih Çınar, “Bekâî’nin Kitâb-ı Kerbelâ’sı Nâm-ı Diğer Nazm-ı Bekâî”, Somuncu Baba 28/253, (2021), 28-31.
267. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 872; Tektaş, Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi’nin Gönül Zaviyesi, 32-33.
268. Ateş, Mektûbât-ı Hulûsî-i Darenevî, 171.
269. Hulûsî Efendi Vakfı Arşivi, Bedrettin Ateş Notları; Musa Tektaş, “Mektuplar ve Hatıralarla Bedrettin Ateş” Darende Haber Gazetesi, 17.01.2009.
270. Resul Kesenceli, “Şeyh Hamîd-i Velî Camii haziresinde Medfun Zatlar: Es-Seyyid Ahmed Nuri Efendi”, Somuncu Baba 3/14, (1997), 22-25; Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 872.
271. S.B.A.K.M. Arşivi, Röportajlar Dosyası, nr. 9/104.
273. Ayşe Fatma Hanım 01.07.1935 tarihinde Darende’de dünyaya gelmiştir. Şeyh Hamit Efendi ile 1955’te evlenen Fatma Hanım’ın Hacı Ömer, Osman Nuri, Ebubekir, Veysel Karani ve Mehmet Mustafa adında beş erkek evladı ve Ayten ve Nurten adında iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir.
274. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 141.
275. Musa Tektaş, “Mektuplar ve Hatıralarla Bedrettin Ateş”, Darende Haber (17.01.2009).

276. Bedrettin Ateş Not Defteri.
277. Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Arşivi, Dosya Nu: 12/41.
278. Musa Tektaş, Bülbülün Kırk Türküsü (Ankara: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2001), 8; Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 15-16.
279. M. Ali Öztürk, “Şeyh Hamîd-i Velî Ahfadından Darende’li Alimler: Ömer Osman Hulûsî Efendi-1”, Somuncu Baba 5/17, (1998), 16.
280. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 17.
281. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 17.
282. Ahmet Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi (Ankara: Nasihat Yayınları, 2015), 1/43-44.
283. Tektaş, Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi’nin Gönül Zaviyesi, 21.
284. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 17; Mevlüt Sarıoğlu, “Es-Seyyid Hacı Osman Hulûsî Daredevî”, Somuncu Baba 1/1, (1994), 12.
285. Hulûsî Efendi, Dîvân’ında babası Hatip Efendi’yi şu şekilde tavsif eder: “Babam Seyyid Hasan Feyzi Efendi/ Ki nesl-i pâk-i Ahmed Nakş-bendî.” Ateş, Dîvân, 430.
286. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 19; Özköse, Kadir Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası Darendeli Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi’nin Tasavvuf Anlayışı (Ankara: Nasihat Yayınları, 2022), 28-29.
287. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 20; Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 29.
288. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 874.
289. Darende Cumhuriyet İlkokulu Mezuniyet Albümü 1921-1951, hzl. Resul Kesenceli-Musa Tektaş (Ankara: Nasihat Yayınları, 2012), 68.
290. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 37, 42.
291. Tektaş, Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi’nin Gönül Zaviyesi, 29.
292. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 37, 41.
293. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, 1/215.
294. Mevlüt Sarıoğlu, “es-Seyyid Hacı Osman Hulûsî Daredevî”, Somuncu Baba 1, (1994), 12.
295. Musa Tektaş, “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendinin İmametî”, Somuncu Baba 4, (1995), 10.
296. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 32-33; Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 32.

297. Musa Tektaş, “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendinin Evliliği ve Çocukları”, Somuncu Baba 4, (1995), Özköse-Şimşek, Altın Silsileden Altın Halkalar, 455.
298. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 43-45.
299. Resul Kesenceli, “Allah Dostlarına Dost Olmak”, Somuncu Baba 25/222, (2018), 52.
300. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 46-47.
301. Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 41.
302. Musa Tektaş, “İhramcızâde Hazretleri’ne Yazılan Şiirler”, Somuncu Baba 17/118, (2010), 29.
303. Tektaş, Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi’nin Gönül Zaviyesi, 27-28.
304. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 98-99; A. Şemseddin Ateş, “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Hazretlerinin Çocukluğu ve Gençliği”, Somuncu Baba 2, (1994), 11.
305. Ateş, Dîvân, 298.
306. Lütfi Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri (Ankara: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2001), 14.
307. Ateş, Dîvan, 198.
308. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 102-103.
309. Ateş, Dîvân, 118.
310. Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 14; Özköse- Şimşek, Altın Silsileden Altın Halkalar 449.
311. İsmail Hakkı Altuntaş, Nakşbendi Şeyhi İsmail Hakkı Toprak’ın Hayatı ve Menkabeleri (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 1992), 39.
312. Mehmet Uçuralp, “İsmail Hakkı Toprak Efendi (k.s.)’nin Ardından”, Somuncu Baba 27, (2000), 7.
313. İhramcızâde İsmail Efendi’nin önde gelen müridlerinden Darendeli Hacı Hasan Akyol Efendi, Osman Hulûsî Efendi’ye 10 Muharrem 1399/1978 tarihinde yazdığı mektubunda yer verdiği şu ifadelerle Hulûsî Efendi’nin kemâline ve ihsan kıvamındaki kulluk anlayışı ile hizmete yönelişine işaret etmiştir: “Edeb, şeref, ilim, irfan, vefâ ve kemâlda zamanın kâmilisin, bu bîçâre nâtuvâneye lutfedin. İhsan sizin âdetinizdir. Erbâb-ı ihsan olduğunuza ilelebed itikâd ettim.” Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 122.

314. Musa Tektaş, “Gönüllere Nakış Vuranlar” Somuncu Baba 19/149, (2013), 29.
315. Resul Kesenceli, “Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyaları Adlı Eserin İhracızâde İsmail Hakkı Toprak Adlı Bölümüne Düzeltme ve Tenkit”, Somuncu Baba 10/49, (2004), 37; Uçuralp, “İsmail Hakkı Toprak Efendi (k.s.)’nin Ardından”, 7.
316. S. B. A. K. M. Arşivi, Röportaj Dosyası, Nu. 9/1; Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 150; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/236.
317. S. B. A. K. M. Arşivi, Röportaj Dosyası, Nu. 9/127; Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 134; Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 93.
318. S. B. A. K. M. Arşivi, Röportaj Dosyası, Nu. 9/127; Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 134-135; Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 93.
319. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 135.
320. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 135.
321. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/295.
322. Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 94.
323. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 136; Komisyon, “Osman Hulûsi Efendi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/375.
324. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 138.
325. Mustafa Özçelik, “Hulûsi Efendi (k.s.)’nin Mektupları”, Somuncu Baba 18/128, (2011), 20-23.
326. Mehmet Akkuş, “Osman Hulûsi Efendi’nin Mektûbâtı”, Somuncu Baba ve Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Sempozyum Tebliğleri (Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Yayınları, 1997), 207.
327. Hasan Aksoy, “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendinin İlme Verdiği Önem”, Somuncu Baba 8, (1996), 9; Ateş, Mektûbât-ı Hulûsî-i Daredevî, XX.
328. Ahmet Şimşirgil, “Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi’nin (k.s.) ‘İlim ve İrfan Dünyası’”, Somuncu Baba 23/189, (2016), 18; Nihat Öztoprak, “Hulûsi Efendi Mektûbâtı’nda Manzum Mektup Geleneği”, Somuncu Baba 26/235, (2020), 10-13.
329. Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 108.
330. Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 108.
331. Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 109.

332. Mehmet Emin Özafşar, “Hz. Peygamber ve İrfanî Gelenek Çerçevesinde Hulûsî Efendi ve İrfanî Gelenek”, Somuncu Baba, 53, (2004), 8-10; Abdullah Kahraman, “Ahlâk Bütünlüğü (Hulûsî Efendi (k.s.)’nin Eserlerinde)”, Somuncu Baba 18/128, (2011), 79.
333. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 36.
334. Mustafa Uzun, “Hulûsî Efendi Dîvânına Edebi Bir Bakış”, Somuncu Baba ve Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Sempozyumu Tebliğleri (Ankara: Nasihat Yayınları, 1997), 151; Komisyon, “Osman Hulûsî Efendi”, 18/345.
335. Vedat Ali Tok, “Osman Hulûsî Efendi (k.s.)’nin Nasihat Şiiri”, Somuncu Baba 16/104, (2009), 39.
336. Nihat Öztoprak, 20. Yüzyıl Mutasavvıf Divan Şairi Seyyid Osman Hulûsî Efendi Divanı (İstanbul: Nasihat Yayınları, 2020), 1/291.
337. Yakup Çiçek, “Dîvân-ı Hulusî’ye Kur’an-Sünnet Açısından Bir Bakış”, Somuncu Baba ve Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Sempozyum Tebliğleri (Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1997), 63-73; Nihat Öztoprak, “Hulûsî Efendi (k.s.)’nin Dîvân Oluşturma Sebebi”, Somuncu Baba 26/231, (2020), 20.
338. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 36; Mustafa Tahralı, “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendinin Dîvân’ında Bir Gezinti”, Somuncu Baba 6, (1996), 8-9; Zeynep Şenda Ateş, Osman Hulusi Ateş ve Seyr u Sülûk Metodu (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 50-58.
339. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, 1/136-137.
340. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, 1/137-138.
341. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 123-134; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, 1/139.
342. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 125-128; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, 1/150-156.
343. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 127; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, 1/157-164.
344. Musa Tektaş, “Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi’nin Sosyal Yönü”, Somuncu Baba 1/5, (1995), 9-10; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, 1/164-166.
345. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 123; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, 1/166-174.

346. Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 9-14.
347. Ali Şahin Canozan, “İhramcızade’nin Vakfa Hizmetleri”, Revak 2, (1991), 82-84; Ethem Cebecioğlu, “İsmail Hakkı Toprak”, Sahabeden Günümüze Allah Dostları (İstanbul: Şule Yayınları, 1996), 10/159-163; Ahmed Sami el-Ayidi, “Şeyh Seyyid Osman Hulusi Efendi ve Vakıf Anlayışı”, Uluslararası Somuncu Baba ve Hulûsi Efendi Sempozyumu Sempozyum Bildirileri (Ankara: Nasihat Yayınları, 2013), 279-286. Aslında Hulûsî Efendi’nin bu anlayışı, aynı zamanda, İsmail Efendi’nin de yolunu takip ettiği isimlerden intikal eden anlayışın devamı niteliğindedir. Fatih Çınar, “Mustafa Takî Efendi ve Hulûsi Efendi’de Yöntem ve Fikir Birliği”, 10. Somuncu Baba ve Hulûsi Efendi Sempozyumu Tebliğleri (İstanbul: Nasihat Yayınları, 2021), 155-189.
348. Cengiz-Adıgüzel-Gülseren, Somuncu Baba (Şeyh Hamîd-i Velî) 1-68.
349. Somuncu Baba Hazretlerinin Kırk Hadîs adlı eseri ve üzerinde yapılan bazı çalışmalar şu şekilde gösterilebilir: Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî, Kırk Hadis, hzl. Enbiya Yıldırım (Ankara: Nasihat: Yayınları, 2008); İsmail Hakkı Ünal, “İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hamîd-i Velî’nin Hadîs-i Erbaîn Şerhi”, Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Sempozyumu Tebliğleri (Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1997), 137-146; İbrahim Özkes, “Somuncu Baba (Şeyh Hamîd Velî) ve Kırk Hadis Şerhi”, Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Sempozyumu Tebliğleri (Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1997), 25-28; Yunus Emre Sayan, “Aksaray’ın Bir Değeri: Somuncu Baba-Şeyh Ebû Hâmid Hamîdüddîn Aksarâyî -Ve Tuhfetü’l-İhvân/Şerh-i Hadis-i Erbaîn 40 Hadis Şerhi- Eğit-sel Bir Bakış-”, I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, ed. M. Sami Yıldız-Ayşegül Can-Mehmet Özkaya-Vildan Armağan (Konya: Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Merkezi 2017), 1021-1046; Mustafa Celil Altuntaş, “Somuncu Baba’ya Nispet Edilen Şerh-i Hadîs-i Erbaîn’in Yeni Tespit Edilen Abdülbaki Gölpınarlı Tercümesi”, İslami İlimler Dergisi 16/2, (2021), 149-171; Enbiya Yıldırım, “Hâmid-i Velî’nin Kırk Hadis Şerhi”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VIII/2, (2006), 137-166; a. mlf., Somuncu Baba’nın Kırk Hadis Şerhi (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023).
350. Osman Hulûsî, Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî, 178.
351. Hulûsî Efendi, üstâdi İhramcızâde İsmail Efendi’nin 1941 yılında bir tren kazasında vefat eden oğlu Kemal Efendi’nin anısını yaşatmak ve üstâdına olan sevgisinin bir işareti olarak bu olaydan üç sene sonra dünyaya

- gelen ve ilk evladı Muhammed Ma’sum’dan sonra hayata tutunabilen oğluna üstâdının oğlu Kemal Efendi’nin adını vermiştir. Tektaş, Muhabbet Gülleri, 102.
352. Tektaş, Muhabbet Gülleri, 101.
353. Musa Tektaş, “Unutulmayan Bir Sima Mahmud Kemâl Ateş”, Somuncu Baba 9, (2002), 40-42.
354. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/194.
355. Tektaş, “Unutulmayan Bir Sima Mahmud Kemâl Ateş”, 43; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/195.
356. Tektaş, “Unutulmayan Bir Sima Mahmud Kemâl Ateş”, 43; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/195.
357. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/197.
358. Tektaş, “Unutulmayan Bir Sima Mahmud Kemâl Ateş”, 43.
359. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/197; Osman Hulûsî, Dîvân, 282.
360. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/197-198.
361. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/199.
362. Tektaş, “Unutulmayan Bir Sima Mahmud Kemâl Ateş”, 46.
363. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/199-200.
364. Musa Tektaş, Gülnâme (Ankara: Nasihat Yayınları, 2008), 181-182.
365. Tektaş, Gülnâme, 196-197.
366. Şiir, Musa Tektaş’a aittir. Tektaş, Gülnâme, 259-260.
367. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/202.
368. H. Hamîdeddîn Ateş, “Ahmet Şemsettin Ateş Ağabey”, Şemsnâme Şeyh-zâdeoğlu Ahmet Şemsettin Ateş, hzl. Musa Tektaş (Ankara: Nasihat Yayınları, 2007), X; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/202.
369. Tektaş, Gülnâme, 264-265.
370. Tektaş, Gülnâme, 275-276.

371. Ateş, “Ahmet Şemsettin Ağabey”, XII; Tektaş, Gülnâme, 270.
372. Musa Tektaş, “Önsöz”, Şemsnâme Şeyhzadeoğlu Ahmet Şemsettin Ateş, hzl. Musa Tektaş (Ankara: Nasihat Yayınları, 2007), XI; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/203-204.
373. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/204-205.
374. Cemalettin Akgül, “Dayımla Bir Bayram Sabahı”, Şemsnâme Şeyhzâdeoğlu Ahmet Şemsettin Ateş, hzl. Musa Tektaş (Ankara: Nasihat Yayınları, 2007), 237; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/205-206.
375. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/209-210.
376. Tektaş, Gülnâme, 279.
377. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/210.
378. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/211.
379. H. H. A. Aile Arşivi'nden; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/212.
380. H. H. A. Aile Arşivi'nden; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/212.
381. Emin Tatlıcı, Darende Tanıtım Rehberi, Hacı Hulûsi Efendi ve Darende (Adana: y.y, 2000), 29.
382. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/213.
383. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/220.
384. Musa Tektaş, “Fotoğrafçı Mevlüt Zontul İle Röportaj”, Darende Haber Gazetesi (Haziran 2000), 8; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/213.
385. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/214-217.
386. Nihat Öztoprak, 20. Yüzyıl Mutasavvıf Dîvân Şâiri Seyyid Osman Hulûsî Efendi Dîvânı (İnceleme – Metin – Nesre Çeviri) (Ankara: Nasihat Yayınları, 2020), 13-14.
387. Özköse- Şimşek, Altın Silsileden Altın Halkalar, 7-8.

388. Özköse-Şimşek, Altın Silsileden Altın Halkalar, 9-10.
389. Özköse-Şimşek, Altın Silsileden Altın Halkalar, 11-12.
390. Özköse-Şimşek, Altın Silsileden Altın Halkalar, 12-13.
391. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/220.
392. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 69; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/221.
393. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 69; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/221.
394. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/221.
395. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 70; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/222.
396. Ateş, Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî, 8.
397. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 70; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/224.
398. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 70; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/224.
399. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 70; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/224.
400. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 71; Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/225.
401. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 1/225-226; Özköse, Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası, 39-40.
402. Serpil Aygün Cengiz-Meryem Bulut-Günseli Bayraktutan, Valizde Kalanlar, Sedat Veyis Örnek’in İzleri (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2017), 4-5, 14, 46-47, 62.
403. Cengiz, Bulut, Bayraktutan, Valizde Kalanlar, 3-4.
404. Bu bilgi, aslı Osman Hulûsî Ateş Kütüphanesi’nde muhafaza edilen, Müftü-zâde Es’ad Efendi’nin 10 Kânûn-ı Sâni 1942 Tarihli Mektubu’ndan nakledilmiştir. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 144.
405. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darendede Tarihi, 422. Hacı Mahmud Efendi, Şeyh Hamîd-i Veli Medresesi’nde müderrislik yaptığı yıllarda 240 öğrenci okutmuş, on beş hocaya icazet vermiştir. Sonraları adlarını çokça duyurmuş olan Darendeli âlimlerin yetişmesine öncülük etmiştir. Oğlu

- Hacı Mehmet Emin Efendi, Gürün müftülüğü yapmış olan Göbünlü Niyazi Efendi, Elbistan kadısı Seyyid Efendi, Mehmet Paşa Medresesi Müderrisi Çorumlu Kasım Efendi, Kangal'ın Karacaviran köyünden Hacı Bekir Efendi, Gerimterli Ömer Efendi, Bayram Efendilerden oğlu Hacı Mehmet Efendi, Müftüzâdelerden Darende kadılığı yapmış olan Mustafa Esad Efendi ve bunların dışında yaklaşık on kadar hocaya icazet vermiştir. Gürünlü Mehmet Efendi'nin oğlu Ali Rıza Efendi de ondan ders görmüştür. Hâlid-i Yekta da onun talebelerindedir. Hanifi Hoca, Darende Tarihi, Şeyh Hamîd-i Velî Kütüphanesi, 16; Mehmet Ali Cengiz, Mondros'tan Cumhuriyet'e Malatya (Malatya: y.y., 2000), 139; Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 830-831.
406. İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Dosya Nu: 1021; Baş, “Şeyh Hamîd-i Velî Cami Hazîresinde Medfûn Zâtlar: Müftü Sofuzâde Hacı Mahmûd Efendi”, 19.
407. Akgündüz- Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 426.
408. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 422.
409. “Hatip Efendi'nin Kardeşi: Ömer Osman Hulûsî Efendi (öl. 1327/1909)” başlığı altında bu icazet takdim edilmişti. Ayrıca bkz., Ali Öztürk, “Ömer Osman Hulusi Efendi”, Somuncu Baba 5/17, (1998), 16-18.
410. Cemil Gülseren, “Hacı Esad Efendi”, Somuncu Baba 5/19, (1998), 39-40.
411. Gülseren, “Şeyh Hamîd-i Velî Ahfadından Darendeli Âlimlerimiz Es-Seyyid Şeyhzadeoğlu Hasan Feyzî Efendi”, 19.
412. Akgündüz, Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 137-139; Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 426-427; Akkuş, Somuncu Baba, Hayatı, Neseb-i Âlîsi ve Külliyesi, 99-100.
413. İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Dosya Nu: 2364; Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi,
414. Öztürk, “Ömer Osman Hulusi Efendi”, 17; Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 841.
415. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 841.
416. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 841; Akkuş, Somuncu Baba, Hayatı, Neseb-i Âlîsi ve Külliyesi, 93.
417. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darende Tarihi, 842; Akkuş, Somuncu Baba, Hayatı, Neseb-i Âlîsi ve Külliyesi, 94.
418. İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, Dâru's-sadr (Beyrut: Dâru Sâdir, 1956), 14/397-403.
419. Sühreverdî, Avârifü'l-ma'ârif, hzl. Hasan Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz (İs-

- tanbul: İslam Dergisi Hediyesi, 1990), 263-264; Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002), 156; Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (Ankara: Anka Yayınları, 2005), 249.
420. Araf 7/142.
421. İbn Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye (Beyrut: Dâru'l-kalem, ts), 1/25.
422. Abdullah el-Mevsîlî, el-İhtiyar li-ta'îlî'l-Muhtâr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1/136.
423. İsmâil-i Ankaravî, Minhâcü'l-Fukarâ (İstanbul: Rıza Matbaası, 1286), 151; Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/394; İhsan Soysaldı, “Halvet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi 8/19, (2007), 236.
424. Seyyid Cafer Seccâdî, Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü, çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Ensar Yayınları, 2007), 96.
425. Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 124; Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, 146; Öncel Demirdaş, “Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevi Eğitimdeki Rolü”, Ekev Akademi Dergisi 16/53, (2012), 133-138.
426. Vicdânî, Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye, 39-40.
427. Abdülbâkî Gölpınarlı, “Halvetiyye”, Türk Ansiklopedisi (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970), 18/423.
428. Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, 125.
429. İbnü'l-Arabî, Mu'cemu ıstılâhâti's-sûfiyye, thk. Abdülvehhab el-Cabî (Lübnan: Dâru'l-İmâmi'l-Müslim, 1990), 69.
430. Ömer el-Fuâdî, Risâle fi beyâni fezâil-i itikâf ve halvet (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, 1734/5), 94/b.
431. Ebu Nasr Serrâc, el-Lüma', çev. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 354.
432. Necmeddin Kübrâ, Risâle ile'l-haimi'l-haif min levmeti'l-laim, hzl. Mustafa Kara (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996), 76.
433. Reşat Öngören, “Zikir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.
434. Onun içi boş bir çınar ağacının kovuğuna girerek, orada kesintisiz kırk erbain (1600 gün) çıkarması, daha önce de ifade edildiği gibi, kurmuş olduğu tarikatın adına da Halvetiyye denilmesine sebep olmuştur. Sel-

- çuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001), 389.
435. Aşkar, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetîyye’nin Tarihi Gelişimi ve Halvetîyye Silsilesinin Tahlili”, 535-538; M. Serhan Tayşi, “Ömer Halvetî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/65.
436. Hoca-zâde Ahmed Hilmi, *Seyyid Yahya eş-Şîrvânî* (İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1319), 4.
437. Lâmiî Çelebi, *Terceme-i Nefehatü'l-üns*, hzl. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara (İstanbul: Marifet Yayınları, 1995), 702.
438. Taşköprülü-zâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 270.
439. Ali Âli, *Tuhfetü'l-mücâhidin behcetü'z-zâkirin* (İstanbul: Nuruosmâniye Kütüphanesi, 2293), 526.
440. Uludağ, “Halvetiyye”, 15/394.
441. Mehmet Rıhtım, “Yahyâ-yı Şîrvânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/264-266.
442. Yahya Şîrvânî, *Şifâü'l-esrâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud, 2293); a. mlf., *Şifâü'l-esrâr* (Sûfi Yolunun Sırları), hzl. Mehmet Rıhtım (İstanbul: Sûfi Kitap, 2014), 11-396.
443. M. Cemal Öztürk, “Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’nin Vird-i Settâr’ı”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 34, (2014), 173-180; a. mlf., “Hazret-i Pîr Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’nin Vird-i Settâr Adlı Eserinin Tahkiki”, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Kültür Köprülerimiz Uluslararası Seyyid Yahya Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Orhan Söylemez-Ahmet İçli (Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, 2013), 177-181.
444. Hayatı ve eserleri hakkında bkz., “Yahya Şîrvânî”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları* (İstanbul: Şule Yayınları, 1998), 7/402-404; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 389-390; Hasan Almaz, *Bakü’den Anadolu’ya Yansıyan Işık Halvetî Pîr Seyyid Yahya Şîrvânî Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2007), 1-342; Rafiz Manafov, “Halvetîlik Nazariyesi ve Seyyid Yahya Şîrvânî”, *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin Elmi Mecmuası* (Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin İlmî Mecmuası) 13, (2010), 205-215; Komisyon, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Kültür Köprülerimiz Uluslararası Seyyid Yahya Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, hzl. Orhan Söylemez-Ahmet İçli (Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, 2013), 1-864; Mustafa Tatcı-Ümit Akdemir, *Pîr-i Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî Kitabı* (İstanbul: H Yayınları, 2018), 1-344.

445. Cemâleddîn Hulvî, Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4546), 10-125; Abdülehad Nûrî, Silsilenâme-i Abdülehad Nûrî (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, 172), 83-87; Sûzî Ahmed Efendi, Silsile-i pîrân-i meşâyihî'l-Halvetiyye (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Osman Huldi Öztürkler, 63), 29b-31b.
446. Gölpınarlı, “Halvetiyye”, 18/422-423; Uludağ, “Halvetiyye”, 15/393.
447. Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi (Ankara: Amasya Belediyesi Yayınları, 1986), 1/ 266.
448. Mustafa Uzun, “Dede Ömer Rûşenî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/81-83; Reşat Öngören, “Rûşeniyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/271-272.
449. Ali Öztürk, XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003), 31; Fatih Çınar, “Habîb-i Karamânî ve Tasavvufî Düşüncesi”, Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6, 151-162.
450. Zaur Şükürov, “Muhammed Bahâeddin Erzincânî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/504-505.
451. Azade Musabeyli, “Seyid Yahya Baküvî'nin ve Halvetîliğin Azerbaycanla Türkiye'yi Kavuşturan Mürîdleri”, Kafkasya'dan Anadolu'ya Kültür Köprülerimiz Uluslararası Seyyid Yahya Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı, hzl. Orhan Söylemez-Ahmet İçli (Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, 2013), 91-112.
452. Abdülhamit Budak, Bir Şehir Bir Tarikat: Amasya ve Halvetîlik (Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 111; İsmail İpek, “Amasya'da Halvetîlik ve Pir İlyas Şücâeddin'in Hayatı”, Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Amasya: Amasya Üniversitesi Yayınları, 2017), 1/678-679.
453. Hoca Sadeddîn, Tâcu't-tevârîh (İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1279), 2/540-541; Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl), 240-241.
454. Hocasâde, Ziyâret-i Evliyâ, 39; Tâhir, Osmanlı Müellifleri, 1/47.
455. Tahsin Yazıcı, “Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebî Muhammed Cemâleddin, Sünbül Sinan ve Merkez Efendi”, İstanbul Enstitüsü Dergisi 2, (1956), 93; Mehmed Ali Aynî, İslam Tasavvuf Tarihi, sad. Rahmi Yananlı (İstanbul: Akabe Yayınları, 1985), 130; Mehmet Serhan Tayşi, “Cemâliyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

- (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/318; M. Fuad Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994), 96.
456. Mehmed Sami Sünbülî, Esmâr-ı Esrâr (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316), 16-50.
457. Hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri için bkz., Ahmet Ögke, Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hayatı, Eserleri, Görüşleri (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001).
458. Ceyhan, “Halvetiyye”, 697-702.
459. Vicdânî, Tarikatler ve Silsileleri, 181-186.
460. Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler II (Bursa: Uludağ Yayınları, 1993), 129.
461. Uludağ, “Halvetiyye”, 15/394.
462. Vicdânî, Tomâr, 181-182.
463. Abdülmecîd-i Sivâsî, Miskâlü'l-kulûb (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY., 2311), 20b.
464. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 80; Akgündüz-Öztürk-Baş, Darendede Tarihi, 762.
465. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 222.
466. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 221-222.
467. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 224.
468. Safeviyye tarikatı bir müddet sonra kendi içerisinde yaşanan ayrılıklar ve itikâdî farklılaşmalar dolayısıyla bir kanadı ile Anadolu'da Şîî fikirlerin yayılması için farklı bir yola girmiştir. Somuncu Baba (k.s) ve Hacı Bayrâm-ı Velî (k.s) köken olarak bu tarikatın Anadolu'daki temsilcileri olmakla birlikte ehl-i sünnet düşünce sisteminin en önemli temsilcileri olmuşlar, Safevî tekkesindeki ayrı kanadın güdümünde hiçbir zaman yer almamışlardır. Hasan Kamil Yılmaz, “Menkıbe ve Kaynaklara Göre Somuncu Baba'nın Tasavvuf Neşvesi ve Tarikatı”, Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Sempozyumu Tebliğleri (Ankara: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yayınları, 1997), 91-92; Ahmet Taşğın-Hakkı Taşğın-Aykut Can Tuğcu-Fatih Güntay Himoğlu, “Hacı Bayram Veli'nin Tarikatı ve Tarikat Silsilesi: Hacı Bayram Veli'nin Tarikatı ve Silsilesinde Oluşan Belirsizlik”, Edeb Erkan 1, (2022), 125-145.
469. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 225.
470. Ali Rıza Karabulut, Kayseri İlmiye Tarihinde Meşhur Mutasavvıflar (Kayseri: Seyyid Burhaneddin Hz. Hizmet Vakfı Yayınları, 1994), 187.

471. Erdoğan Boz, “Yûsuf Hakîkî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları:2013), 44/10-11; Hulusi Eren, “Dîvân’ından Hareketle Yusuf Hakîkî’nin Anlam Dünyasında Söz ve Sözü’nün Önemi”, International Journal of Filologia 5/8, (2022), 77-87.
472. Mehmet Ali Ayni, Hacı Bayram Veli (İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası 1343), 67; Taha Ağca, “Yusuf Hakîkî’ye Göre Seyr-ü Sülûk”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21/35, (2016), 126-145.
473. Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, 2/466.
474. Erdoğan Boz, Yûsuf Hakîkî Baba Dîvânı (Ankara: Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009), 6-35; Ali Çavuşoğlu, “Yûsuf Hakîkî’nin Tasavvuf Risâlesi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13, (2002), 125-149; a. mlf., Yûsuf Hakîkî’nin Tasavvuf Risâlesi ve Metâliü’l-Îmân (Ankara: Akçağ Yayınları,2004), 5-12; a.mlf., Mahabbet-nâme, (Ankara: Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 7-14; Kudret Safa Gümüş, Yûsuf Hakîkî Baba Dîvânı’nın Dinî Tasavvufî Kelime, Tâbir ve Kavramlar Bakımından Tahlili (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 14-28; Murat Altuğ, “Yusuf Hakîkî Baba’nın Mahabbetnâmesi ve Dil Özellikleri”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 11/22, (2021), 439-467.
475. Mehmet Tâhir, Osmanlı Müellifleri, sad. Fikri Yavuz-Kutlu Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 1/224
476. M. Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu (Ankara: Tür Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 136-145.
477. Akgündüz, Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, 88.
478. Mehmet Taşdemir, “Şeyh Hamîd-i Veli Hazretleri”, Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu Bildirileri, ed. Nusret Akpolat-Fikret Karaman-Mustafa Arslan (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 287-300.
479. Hayrettin İvgin, “Somuncu Baba Gerçeği ve Hacı Bayram-ı Veli İle İlişkisi”, Milli Folklor 1/2, (1989), 13-14.
480. Resul Kesenceli, “Tarihî Belgelerle Somuncu Baba Hazretleri Darendede Medfundur” Somuncu Baba 177, (2015), 68-73.
481. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, 64-65; Ahmet Şentürk-Mehmet Gülseren, Malatyalı Şairler Antolojisi (Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri, 1990), 16.
482. Baba Yusuf Hakiki, Hakikî-nâme (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2974), 36b-37a.

483. Akgündüz-Öztürk-Baş, Darendede Tarihi, 760.
484. Muhammed el-Hânî, el-Behcetü's-seniyye fî adâbi'l-tarîkatî'l-aliyyeti'l-hâlidîyye (Nakşibendi Adabı), çev. Siracettin Önlüer (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011), 9.
485. Hasan Küçük, Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müspet Etkileri (İstanbul: Türdav Basım, 1980), 92.
486. Arif Erkan, Tasavvuf ve Tarikatlar (Ankara: Sağlam Yayınevi, ts), 301.
487. Tahsin Yazıcı, “Nakşibend”, İslam Ansiklopedisi (İstanbul: MEB Yayınları, 1964) 9/52.
488. Allân es-Sıddîkî el-Mâlikî, Şâh-ı Nakşibend hayâtühü ve menâkıbuhü, çev. Yasin Demirkıran, (İstanbul: Semerkand, 2005), 73.
489. Abdurrahman Memiş, Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000), 206.
490. M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1918), 123.
491. Molla Câmî', Nefahâtü'l-üns, 444-455.
492. Küçük, Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müspet Tesirleri, 97.
493. Louis Massignon, “Tarikat”, İslam Ansiklopedisi (İstanbul: MEB Yayınları, 1964), 12/16.
494. İsmail Paşa, Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn (İstanbul: MEB Yayınları, 1951), 1/244.
495. Mustafa Kara-Hamid Algar, “Abdullah-ı İlâhî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/110; Algar, Nakşibendîlik, 461.
496. Memiş, Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik, 210.
497. İsmail Gazzî, Husûlü'l-üns bi intikâl-i hazret-i Mevlânâ ilâ hazreti'l-kuds (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, 2516), 3-10.
498. el-Hânî, Muhammed, el-Behcetü's-seniyye, 82.
499. Abdülmecîd, el-Hânî, el-Hadâiku'l-verdiyye fî hakâik-i ecillâi'n-Nakşibendiyye, çev. Abdülkadir Akçiçek (İstanbul: Rehber Yayıncılık, ts), 225.
500. İbrahim Fasih Haydarizâde, el-Mecdü't-tâlid fî menâkıb-ı Şeyh Hâlid (İstanbul: ?, 1292), 32-33.
501. Gazzî, Husûlü'l-üns, 12; Algar, Nakşibendîlik, 503-509; Memiş, Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik, 27-63.
502. Hamdi Algar, “Hâlidîyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/295.

503. Mahmut Kemal İbnülemin Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar (İstanbul: MEB Yayınları, 1956), 436; Saîd Aykut, “İmam Şamil”, Sahabeden Günümüze Allah Dostları (İstanbul: Şûle Yayınları, 1996), 9/156-176. M. Halistin Kukul, Şeyh Şâmil ve Çeçenistan (Ankara: KB Yayınları, 2002).
504. Süleyman Uludağ, “Anadolu’da Hâlidîlik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/296–299; Memiş, Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidîlik, 209–234; Saîd Aykut, “Mevlâna Hâlid-i Bağdadî”, Sahabeden Günümüze Allah Dostları (İstanbul: Lule Yayınları, 1996), 9/56-64.
505. Hamdi Ertekin, “Son Dönem İskilipli Alimler”, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 407.
506. Murat Dursun Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumi (İstanbul: Depo Print Dijital Baskı ve Reklam, 2018), 5.
507. Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumi, 11.
508. İhsan Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim (Ankara: Kardeş Matbaası, 1972), 72.
509. Ertekin, “Son Dönem İskilipli Âlimler”, 407.
510. Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumi, 16.
511. İrfan Gündüz, Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddîn, Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı (İstanbul: Seha Neşriyat, 1984), 11; Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumi, 18.
512. Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumi, 19-20.
513. Mehmet Fatsa, Tasavvufta Mekki Kolu (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2000), 114.
514. Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumi, 21-22.
515. Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumi, 103-104.
516. Necmettin Sarıoğlu, “Niksarlı Hacı Ahmed Efendi”, Somuncu Baba 58, (2005), 42-43; Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumi, 105; Muhammed Yusuf Akbak, Niksarlı Şeyh Hacı Ahmet Efendi (Ankara: Nasihat Yayınları, 2023).
517. Altuntaş, İsmail Hakkı Toprak, 16-17; Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, 335; Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumi, 102-117; Halil İbrahim Şimşek, “Mustafa Şiranî’nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri”, Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyum, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez- Mesut Okumuş-İrfan Yiğit (Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2008), 1/573-588.

518. Memiş, Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidîlik, 193; Tosun, Hacı Mustafa Faruki Çorumî, 62-63.
519. Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, 335; Necmettin Sarioğlu, “Seyyid Mustafa Hâkî Efendi”, Somuncu Baba 56, (2005), 48.
520. Hacı Hasan Akyol, İslam ve Ahlak (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1988), 7; Memiş, Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidîlik, 195. Bazı kaynaklar, Hâkî Efendi’nin doğum tarihini zikrederken 1272 yılının Rumî takvime göre doğum tarihine denk geldiğini söylemişlerdir. Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 17; İsmail Hakkı Altuntaş, Nakşî-Hâkî Tarihi ve İlm-i Ledün Sırları (İstanbul: Gözde Matbaacılık, ts), 561. Ancak yaptığımız tetkiklerde bu tarihin (1272) Hâkî Efendi’nin hicrî takvime göre doğum yılına denk geldiği anlaşılmıştır.
521. Sarioğlu, “Seyyid Mustafa Hâkî Efendi”, 48.
522. Lütfü Alıcı, “İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi’nin Feyz Aldığı ve İntisap Ettiği Kolun Büyükleri”, Somuncu Baba 39, (2002), 28.
523. Yusuf Şevki Yavuz, “Mustafa Sabri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 31/350- 353; “Mustafa Sabri Efendi”, Yeni Rehber Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları: 1994), 15/29.
524. Abdülkadir Altunsu, Osmanlı Şeyhülislâmları (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972), 254-259; Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (İstanbul: MEB Yayınları, 1970), 3/2130; Zekeriya Akman, Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Bir Üst Kurul: Dâru’l-Hikmeti’l-İslâmiye (Ankara: DİB Yayınları, 2009), 128-129; Sadık Eraslan, Meşihat-i İslâmiyye ve Ceride-i İlmiyye -Osmanlılarda Fetva Makamı ve Yayın Organı- (Ankara: DİB Yayınları 2009), 86-87; İsmail Kara, “Mustafa Sabri Efendi”, Osmanlılar Ansiklopedisi (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 2/322-323.
525. Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 17.
526. Hâkî Efendi’ye “Melek Hafız” sıfatının verilmesi ile ilgili şu olaylar anlatılmaktadır: “Hâkî Efendi’nin okuduğu Kur’ân-ı Kerim’i dinlemeye gelen melekleri görenler olurmuş. Bu nedenle Hâkî Efendi ‘Melek Hâfız’ olarak nitelendirilmiştir.” “Hâkî Efendi’nin babası, Mustafa Çorumî’yi ziyarete gittiği bir seferde Çorumî ona, “Melek Hâfız İyidir, inşallah” diye sormuş ve o günden sonra Hâkî Efendi, halk arasında “Melek Hâfız” şeklinde anılmıştır.
527. Ahmed Cahid Haksever, “Çorum’da Nakşibendiliğin Tarihî Süreci ve Temsilcileri”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/13, (2008), 72; Komisyon, Evliyalar Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1993), 9/235.

528. Ali Şahin Canozan, “İhrâmcızâde’nin Vakfa Hizmetleri”, Revak 2, (1991), 84; Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, 335.
529. Memiş, Hâlidî Bağdadî ve Anadolu’da Hâlidîlik, 195.
530. Bu dergâh, 1289/1872’de yaptırılmıştır. 1960’ta tekrar ibadete açılan dergâh, 3000 metrekarelik bir alan üzerine kuruludur. Dergâh, günümüzde Hatip Muslihiddin Mahallesi, İsmail Ağa Caddesi, 2284 ada 5 parselde bulunmakta ve İsmail Efendi Camii olarak hizmet vermektedir. Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması (İstanbul: Medrese Yayınevi, 1980), 1/261; İrfan Gündüz, Osmanlılarda Devlet Tekke Müna-sebetleri (İstanbul: Seha Neşriyat, 1985), 211-212; Komisyon, Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 138; Mustafa Özdamar, Dersâdet Dergâhları (İstanbul: Kırkkandil Yayınları, 1994), 104; Fatma Ergin, Hüseyin Kudî-i Edirnevî ve Pend-i Mahdûmân Adli Eseri (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), s.26-29.
531. Sarıoğlu, “Seyyid Mustafa Hâkî Efendi”, 49.
532. Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, 2/212.
533. Fatih Sultan Mehmed Han türbedarlarından ve Şa’bâniyye tarikatının son devir şeyhlerindedir. İsmi, Ahmed A’miş olup, “Türbedar” veya “Türbedar Ahmed Efendi” isimleriyle de tanınır. 1222/1807’de Tuna vilâ-yetine bağlı Tırnova’da doğmuştur. Ömrünün sonuna kadar mensup olduğu Şa’bâniyye yolunun şeyhliğini ve Fatih Sultan Mehmed Hanın türbedarlığını yürüten Ahmed A’miş Efendinin müritleri ve yakınları arasında, Bursalı Mehmed Tahir Efendi, Müderris Babanzâde Ahmed Naim Bey, Ahmed Avni Konuk, Hüseyin Avni Konukman, İsmail Fenni Ertuğrul, Abdülaziz Mecdî (Tolun) Efendi gibi kimseler yer aldı. Yaklaşık 113 yaşında iken damadı Ahmed Naim Bey’in İstanbul Şehzâde-başındaki evinde 9 Mayıs 1920 tarihinde vefat etti. Cenaze namazını talebelerinden Abdülaziz Mecdî Efendi kıldırdı. Senelerce türbedarlığını yaptığı Fatih Sultan Mehmed Hanın türbesi yanındaki kabristana defnedildi. Vefatına talebelerinden Evranoszâde Sami Bey; “Gitti gül-zâr-ı Cemale pîr-i efrâd-ı cihân (1388).” mısrası ile tarih düşürdü. Ayrıca Evranoszâde Sami Bey tarafından mezar taşına bir manzume yazılmıştır. Vassaf, Sefîne-i Evliya, 4/19; Mustafa Özdamar, Ahmed A’miş Efendi (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1997), 13-179; Osman Ergin, Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun, Hayatı ve Şahsiyeti (İstanbul: Kenan Basımevi, 1942), 134-167; Yaşar Nuri Öztürk, Bosnevî Muhammed Tevfik ve Mektupları (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1981), 18-28; a. mlf., Kutsal Gönüllü Velî:

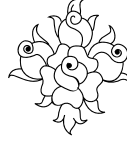
- Kuşadalı İbrahim Halvetî, Hayatı, Düşünceleri, Mektupları (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1982), 48.
534. Cemil Gülseren, “Koyulhisarlı Nesimi’nin Mustafa Hâkî Efendi Mersiyesi, Somuncu Baba 33, 37.
535. Bu belgeyi görme fırsatımız olmamıştır. Ancak İsmail Hakkı Altuntaş’ın kaydettiğine göre belge, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde, Dosya No: 17/1, Gömlek No: 60 şeklinde kayıt altına alınmıştır. Altuntaş, Nakşi-Hâkî Tarikatı, 565; Fatih Çınar, “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak’ın Tokatlı Üstadı: Mustafa Hâkî Efendi”, Bir Gönül Eri İhramcızade İsmail Hakkı, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2010), 59-106.
536. Mustafa Takî, Kırk Hadis (Sivas: Mithat Paşa Sanayi Mektebi Matbaası, 1327), 1.
537. Mustafa Takî, “İslâm’da Cihad”, Sırat-ı Müstakim 7/172, (1327), 244-246; a. mlf., “Rusya’da Tazyik-i İslâm’a Lüzum Gösterenler”, Sırat-ı Müstakim 6/156, (1327), 412-413.
538. Fatih Çınar, Sivas Mebusu Şeyh Hacı Mustafa Takî-Doğruyol- Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Tesirleri (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 2004), 24.
539. TBMM I. Dönem Sivas Milletvekili Mustafa Takî’nin Kısa Olumluluğu, Nu: 1590.
540. Mustafa Takî, “İslâm’da Cihad”, Sırat-ı Müstakim 7/172, (1327), 244-246.
541. TBMM I. Dönem Sivas Milletvekili Mustafa Takî’nin Kısa Olumluluğu, Nu:1590.
542. Ebubekir Yücel, Salname-i Vilâyet-i Sivas (Sivas: Buruciye Yayınları, 2007), 70.
543. Resul Kesenceli, “Mütefekkir Olarak Mustafa Takî Efendi’de Mebus Olmanın Nitelikleri”, Somuncu Baba 7/29, (2000), 14; Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 90; Cemal, Ağırman “Mustafa Takî Efendi, Kırk Hadis Yahut Siyasi İlmihali Eseri ve Bazı Hadislere Getirdiği Yorumlar”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/2, (2005), 61-89.
544. Çoker, Parlamento, 890.
545. TBMM I. Dönem Sivas Milletvekili Mustafa Takî’nin Kısa Olumluluğu, Nu:1590.
546. Resul Kesenceli, “Mustafa Takî Efendi’nin Bir Eseri, Tarih-i Nûr-i Muhammedî”, Somuncu Baba 7/30, (2001), 16-18; Fatih Çınar, “Mustafa Takî Efendi ve “Kırk Hadis” İsimli Eseri”, Somuncu Baba 11/52, (2004), 44-45; a. mlf., “Millî Mücadelenin ve İlk Meclislin Manevî Mimarların-

- dan Sivashlı Bir Âlim: Mustafa Takî Efendi”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/2, (2005), 169–204.
547. Sarıkoyuncu, Millî Mücadelede Din Adamları, 1/70; Memiş, Hâlidî Bağdadi ve Anadolu’da Hâlidîlik, 195; Ali Sarıkoyuncu, “İlk Meclisin Din Adamı Milletvekilleri”, Diyanet Dergisi 28, (1993), 28.
548. Bu tarihi, hatalı olarak, 1 Ağustos 1336/1920 olarak zikreden kaynaklar vardır. Ağırman, Sivas Mebusu Mustafa Takî, 22. Doğrusu yukarıda verilen şekilde olmalıdır. Sarıkoyuncu, Milli Mücadele, 2/84.
549. Çoker, Türk Parlamento Tarihi, 889.
550. Bu tarih bazı kaynaklarda 1 Ağustos 1341 olarak zikredilmiştir. (Ağırman, Sivas Mebusu Mustafa Takî, 23) Dikkat edilirse, verilen tarih Rûmî Takvim’e göredir ama zikredilen ay Milâdî Takvim’in aylarındandır. Rûmî Takvim’de ağustos ayı bulunmamaktadır. Takî Efendi Milâdî olarak 1 Ağustos 1925 tarihinde vefat etmiştir. Çınar, “Millî Mücadelenin ve İlk Meclisin Manevî Mimarlarından Sivashlı Bir Âlim: Mustafa Takî Efendi”, 173.
551. Çınar, “Mustafa Takî Efendi”, 173–174.
552. Alıcı, İsmail Hakkı Toprak 17-24.
553. Abdullah Ceyhan, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşat Mecmuaları Fihristi (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 141-142; Ali Birinci, “Halit Cevdet ve Gazetesi”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri, ed. Şeref Boyraz (Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Yayınları, 2007), 2/411; Fatih Çınar, “İslâm’ın Sosyal Boyutunu İfade etmesi Açısından Mustafa Takî Efendinin Kırk Hadis İsimli Eseri ve Değerlendirilmesi”, Somuncu Baba 78, (2007), 58-61; a. mlf., “Vefatının 83. Yılında Mustafa Takî Efendi ve Günümüze de Yön Veren Bazı Mesajları”, Somuncu Baba 35, (2008), 35-36.
554. Cemal Ağırman, “İhramcızâde İsmail Hakkı’nın Hocası Mustafa Tâkî Efendi”, Bir Gönül Eri İhramcızade İsmail Hakkı, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınevi, 2010), 107-111; Kadir Özköse, “Mustafa Takî Efendi’nin İlmî Şahsiyeti”, Yenidünya 25/296, (2018), 28-31.
555. Bilal Kemikli, “İhramcızâde (k.s.)’nin Çağrısı”, Somuncu Baba 19/142, (2012), 54.
556. Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 1-2.
557. Altuntaş, İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak, 45-46; Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 2.
558. Ali Akpınar, “Sivas’ta Bir Kur’ân Adamı İhramcızâde”, Somuncu Baba 17/118, (2010), 7.

559. Fatih Çınar, “Sûfî ve Manevî Hareket İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak (k.s.) Örneği”, Somuncu Baba 24/202, (2017), 43.
560. Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 6.
561. İbrahim Aslanoğlu, Sivas Meşhurları (Sivas: Bms Matbaacılık Yayınları, 2006), 1/379.
562. Fatih Çınar, “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak’ın Peygamber Sevgisi ve Sünnet Anlayışı”, Somuncu Baba, 17/106, (2009), 66; Ebubekir Yücel, “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Hayatı ve Şahsiyeti”, Bir Gönül Eri İhramcızade İsmail Hakkı, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2010), 125.
563. İhramcızâde, İhramcızâde’den Özlü Sözler ve Katre Şiiri, hzl. Recep Toparlı (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2019), 67.
564. Yüksel Göztepe, “Mûr (Mor) Ali Baba Hazretleri”, Bir Gönül Eri İhramcızâde İsmail Hakkı, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2010), 36-37.
565. Halil İbrahim Şimşek, “İsmail Hakkı Toprak’ın Bazı Tasavvufî Görüşleri”, Bir Gönül Eri İhramcızâde İsmail Hakkı, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2010), 278-279.
566. İhramcızâde, Katre Şiiri, 69.
567. Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 81-82; Kemikli, “İhramcızâde (k.s.)’nin Çağrısı”, 54.
568. İhramcızâde, Katre Şiiri, 71.
569. Kadir Özköse, Tasavvufî Ahlâk Abidesi İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak’ın Tasavvuf Anlayışı (Ankara: Nasihat Yayınları, 2022), 35.
570. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 92; Ahmet Turan Alkan, “İhramcızâde”, Bir Gönül Eri İhramcızâde İsmail Hakkı, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2010), 163.
571. Ateş, Mektûbât, 251.
572. İsmail Hakkı Toprak, Yâre Yadigâr (İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1969); Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 96-97; İhramcızâde, İhramcızâde Mevlidi, hzl. Alim Yıldız-Recep Toparlı (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2020), 19-33.
573. Ahmet Turan Alkan, Altıncı Şehir (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000), 127.
574. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 84.
575. Alıcı, İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi, 67.
576. Musa Tektaş, “Gönül Tabibi”, Somuncu Baba 20/154, (2013), 34-35; Özköse, Gönülünden Gönüle Akan Aşk Deryası, 27.

577. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 22-23.
578. Ateş, Mektûbât, 173; Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 398-399.
579. H. Hulusi Ateş Şeyhzadeoğlu Özel Arşivi
580. H. Hulusi Ateş Şeyhzadeoğlu Özel Arşivi
581. Ateş, Mektûbât, 73-74.
582. Ateş, Mektûbât, 75-77.
583. Câmîü’s-Sağîr, 3/902 (H. No: 1934).
584. Ateş, Mektûbât, 87-89.
585. Ateş, Mektûbât, 101-102.
586. Ateş, Mektûbât, 103-106.
587. Ateş, Mektûbât, 135-136.
588. Ateş, Mektûbât, 217-218.
589. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 21.
590. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 22.
591. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 11-12.
592. Musa Tektaş, “Rahmani Rüyalar”, Somuncu Baba 129, (2011), 35.
593. Musa Tektaş, “Kamil Akgül İle Röportaj- 1”, Darende Haber, 19.11.2017.
594. Palakoğlu, Gönüller Sultanı, 21.
595. Şimşirgil, Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 9-10.
596. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi, 133, 141; Cemil Gülseren, “Şeyh Hamîd-i Velî Ahfadından Darendeli Âlimlerimiz Es-Seyyid Şeyhzadeoğlu Hasan Feyzî Efendi”, Somuncu Baba 4/14, (1997), 17-21.
597. Ateş, Mektûbât, 225.

KAYNAKÇA

Abdülkerim, Hamida İdris Ali. *Libya ve Anadolu'da Tasavvuf Hareketleri (1850-1925)*. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Açıkgöç, Alparslan. "Bilgi, Medeniyet ve İslâm", *Köprü Dergisi* 69, (2000), 32-33.

Açıkgöz, Namık. "Leylâ vü Mecnun Mesnevisi'nin Yapısı". *Milli Kültür* 59, (1987), 39-43.

Ağca, Taha. "Yusuf Hakîkî'ye Göre Seyr-ü Sülûk". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/35, (2016), 126-145.

Ağırman, Cemal. "Mustafa Takî Efendi, Kırk Hadis Yahut Siyasi İlmihali Eseri ve Bazı Hadislere Getirdiği Yorumlar". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2, (2005), 61-89.

Ağırman, Cemal. "İhramcızâde İsmail Hakkı'nın Hocası Mustafa Tâkî Efendi". *Bir Gönül Eri İhramcızade İsmail Hakkı*. 98-115. ed. Âlim Yıldız. Sivas: Buruciye Yayınevi, 2010.

Ahdî, Bağdatlı. *Gülşen-i Şu'arâ*. hzl. Süleyman Solmaz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.

Akbak, Muhammed Yusuf. *Niksarlı Şeyh Hacı Ahmet Efendi*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2023.

Akçura, Yusuf. *Yeni Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976.

Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi*. İstanbul: es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1995.

Akgündüz, Ahmet. “Somuncu Baba ve Neseb-i Alisi”. *Somuncu Baba* 7/29, (2000), 4-5.

Akgündüz, Ahmet. Öztürk, Said. Baş, Yaşar. *Darende Tarihi*. İstanbul: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2002.

Akgündüz, Murat. “Mevlevilik ve Osmanlı Padişahları”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, (2007), 40-42.

Akkuş, Mehmet. “Osman Hulûsî Efendi’nin Mektûbâtı”. *Somuncu Baba ve Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Sempozyum Tebliğleri*. 204-224. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1997.

Akkuş, Mehmet. *Somuncu Baba, Hayatı, Neseb-i Âlîsi ve Külliyesi*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2016.

Akman, Zekeriya. *Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Bir Üst Kurul: Dâru’l-Hikmeti’l-İslâmiye*. Ankara: DİB Yayınları, 2009.

Akpınar, Ali. “Sivas’ta Bir Kur’ân Adamı İhramcızâde”. *Somuncu Baba* 17/118, (2010), 4-8.

Aksoy, Hasan. “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendinin İlme Verdiği Önem”. *Somuncu Baba* 8, (1996), 6-10.

Aksoy, Hasan. “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/482-484. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Akyol, Hacı Hasan. *İslâm ve Ahlak*. İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1988.

Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. 5 Cilt. İstanbul: Millî Gazete Yayınları, 1980.

Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. 5 Cilt. İstanbul: Medrese Yayınevi, 1980.

Algar, Hamid. “Bahâeddin Nakşibend”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/459-460. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Algül, Hüseyin. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1987.

Algar, Hamid. “Nakşibendiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/342-343. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Alıcı, Lütfi. *İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*. Ankara: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2001.

Alıcı, Lütfü. “İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi’nin Feyz Aldığı ve İntisap Ettiği Kolun Büyüklüğü”. *Somuncu Baba* 39, (2002), 26-30.

Âli, Ali. *Tuhfetü'l-mücâhidîn behcetü'z-zâkirîn*. İstanbul: Nuruosmâniye Kütüphanesi, 2293.

Alkan, Ahmet Turan. *Altıncı Şehir*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.

Alkan, Ahmet Turan. “İhramcızâde”, *Bir Gönül Eri İhramcızâde İsmail Hakkı*. 163-174. ed. Âlim Yıldız. Sivas: Buruciye Yayınları, 2010. Alkan, Ercan. “Açıklamalı Eski Harfli Türkçe Matbû Tasavvuf Kitapları Bibliyografyası”. *Tasavvuf* 12/27 (2011), 363-364.

Almaz, Hasan. *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halvetî Pîr Seyyid Yahya Şirvânî Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2007.

Altuğ, Murat. “Yusuf Hakîkî Baba'nın Mahabbetnâmesi ve Dil Özellikleri”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/22, (2021), 439-467.

Altunsu, Abdülkadir. *Osmanlı Şeyhülislâmları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.

Altuntaş, İsmail Hakkı. *Nakşebendi Şeyhi İsmail Hakkı Toprak'ın Hayat ve Menkabeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 1992.

Altuntaş, İsmail Hakkı. *Kaside-i Erzuze, Evrâd-ı Bahaiyye Şerhi*. İstanbul: Bereket Ofset, ts.

Altuntaş, İsmail Hakkı. *Nakşî-Hâkî Tarikatı ve İlm-i Ledün Sırları*. İstanbul: Gözde Matbaacılık, ts.

Altuntaş, Mustafa Celil. “Somuncu Baba'ya Nispet Edilen Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'in Yeni Tespit Edilen Abdülbaki Gölpınarlı Tercümesi”. *İslâmi İlimler Dergisi* 16/2, (2021), 149-171.

Ankaravî, İsmâil. *Minhâcü'l-Fukarâ*. İstanbul: Rıza Matbaası, 1286.

Arpaguş, Hatice Kelpetin. *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.

Apaydın, Cem. “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 16/32, (2017), 153-155.

Arpa, Recep. “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi'nden Bir Numûne”, *Usul İslâm Araştırmaları* 21, (2014), 130-145.

Aslanoğlu, İbrahim. *Sivas Meşhurları*. 2 Cilt. Sivas: Bms Matbaacılık Yayınları, 2006.

Asya, Ayşe Sedef. *Köy Hocası Mecmuasının Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Değerlendirilmesi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Âşıkpaşaoğlu Tarihi. hzl. Hüseyin Nihal Atsız. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

Aşçı, Emine. “II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikalarına Bakış”. *Turkish History Education Journal* 9/2, (2020), 492-509.

Aşkar, Mustafa. *Mehmed Niyazi-i Mısrî el-Malatî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Aşkar, Mustafa. “Niyâzî-i Mısrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/166-169. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Atâî, Nev’izâde. *Hadâikü’l-hakâik fî tekmûleti’ş-Şakâik*. hzl. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Atasoy, Fahri. “Osmanlı’nın Dağılmasını Engelleme Çabası Olarak Üç Siyasi Fikir Hareketi”. *Otam* 45 (2019), 9-15.

Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.

Ateş, A. Şemsettin. “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Hazretlerinin Çocukluğu ve Gençliği”. *Somuncu Baba* 2, (1994), 9-13.

Ateş, Osman Hulûsî. *Mektûbât-ı Hulûsî Efendi Darende*. hzl. Mehmet Akkuş. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1996.

Ateş, Osman Hulûsî. *Divan-ı Hulûsî-i Darende*. hzl. Ayhan Yalçın. İstanbul: İhlas Matbaacılık, 1986.

Ateş, Zeynep Şenda. *Osman Hulusi Ateş ve Seyr u Sülûk Metodu*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Avcı, İsmail. “Şair Osmanlı Padişahlarına Dair Bir Eser: Kelâmü’l-Mülûk Mülûkü’l-Kelâm”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/35, (2016), 427-438.

Aydın, Bilgin. “Osmanlı Devleti’nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşayih’in Şeyhülİslâmlık’a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi”. *İstanbul Araştırmaları* 7, (1998), 93-108.

Aydoğmuş, Çınar. *Niyâzî-i Mısrî Divânı Üzerine Bir Dil İncelemesi*. Elâziğ: Elâziğ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Ayidi, Ahmed Sami. “Şeyh Seyyid Osman Hulusi Efendi ve Vakıf Anlayışı”. *Uluslararası Somuncu Baba ve Hulûsî Efendi Sempozyumu Sempozyum Bildirileri*. 279-286. Ankara: Nasihat Yayınları, 2013.

Aykanat, Timuçin. “Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevîsinden Hareke-

tle Edebî Metnin Üç Kilit Noktası Üzerine: Tür, Tarz ve Teknik”. *The Journal Academic Social Science Studies* 5/7, 137-162.

Aykut, Saîd. “Mevlâna Hâlid-i Bağdadî”. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*. 9/56-64. İstanbul: Şûle Yayınları, 1996.

Aykut, Saîd. “İmam Şamil”. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*. 9/156-176. İstanbul: Şûle Yayınları, 1996.

Aynî, Mehmet Ali. *Hacı Bayram Veli*. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası 1343.

Aynî, Mehmed Ali. *İslâm Tasavvuf Tarihi*. sad. Rahmi Yananlı. İstanbul: Akabe Yayınları, 1985.

Aynî, Mehmet Ali. *İslâm Tasavvuf Tarihi*. sad. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.

Azamat, Nihat. “Hacı Bayrâm-ı Velî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/446-447. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Baltacı, Cahit. “Klasik Dönem Osmanlı İlim Müesseseleri”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 12/3-4, (1999), 259-262.

Baktır, Mustafa. “Hutbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/425. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Baktır, Mustafa. “Suffe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Barkan, Ömer Lütfi. “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri”. *İnsan ve İnsan Dergisi* 5, (2015), 5-37.

Baş, Eyüp. “İslâm Tarihinde Matem/Yas Kültürü ve Kerbelâ”. *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*. 379-387. ed. Alim Yıldız. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010.

Baş, Yaşar. “Şeyh Hamîd-i Velî Cami Hazîresinde Medfûn Zâtlar: Müftü Sofuzâde Hacı Mahmûd Efendi”. *Somuncu Baba* 3/11, (1996), 20-22.

Bektaş, Erhan. “Üryânîzâde Ali Vahid”. *Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi*, ed. Murat Karataş. İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, 2023.

Benli, Ali. “Üsküdar Kadısı Ali Nureddin Yüce ve Kasîde fî Esmâi’s-Süver Tercümesi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44, (2013), 67-86.

Benli, Ali. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayımmzâdeler”. *Çankırı’nın Manevî Mimarları*. 418-419. hzl. İbrahim Akyol-Abdülselem Arvas-Gürkan Dağbaşı-Fatih Güzel-Fatih Sona. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 2017.

Benli, Ali. “Abdulkadir Sadreddin Efendi ve Miftâhu Kunûzi’l-İslâm Adlı

Fehrese Türü Eserinin Tefsir Literatürüne Katkısı”. *Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -II-*. 485-486. ed. Bilal Gökkr-Necdet Yılmaz-Ömer Kara-Muhammed Abay-Necmettin Gökkr. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2010.

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Beşirli, Mehmet. “Osmanlı’da Modernleşme ve Aydınlar, 1789-1908”. *Dini Araştırmalar* 2/5, (1999), 145-157.

Bilgin, A. Azmi. “Ümmî Sinan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/310-311. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Birişik, Abdülhamit. “Osmanlıca Tefsir Tercümelere ve Kâşifi’nin Mevâhib-i Aliyye’si”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/1, (2004), 54-68.

Birinci, Ali. “Halit Cevdet ve Gazetesi”. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*. 2/407-423. ed. Şeref Boyraz. Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Yayınları, 2007.

Boltabayev, Saidbek. “Tasavvufî Şahsiyet Olarak Hüseyin Vâiz Kâşifi”. *Buhara’dan Konya’ya İrfan Mirası ve XIII. YY. Medeniyet Merkezi*. ed. Dilaver Gürer-Murat Şimşek. 204-212. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.

Bostan, İdris. “Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri”. *150. Yılında Tanzimat* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Bostancı, Harun. *Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde Kurulan Tekke ve Zaviyeler*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Boz, Erdoğan. *Yûsuf Hakîki Baba Dîvânı*. Ankara: Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009.

Boz, Erdoğan. “Yûsuf Hakîki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/10-11. İstanbul: TDV Yayınları:2013.

Bozkurt, Nebi. “Medrese”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/323-327. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Budak, Abdülhamit. *Bir Şehir Bir Tarikat: Amasya ve Halvetîlik*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Bulut, Mehmet. “Bilgi Bütünlüğü Bağlamında Nizamiye Medreseleri Geleneği ve Modern Akademya”. *Uluslararası Geçmişten Geleceğe İslâm Medeniyetinde Bilgi Bütünlüğü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 133-135. ed. Aydı Kudat-Mehmet Bulut-Ahmet Cahid Haksever-Abdurrahman Candan. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2018.

Bulut, Mehmet. “Köy ve Köy Halkına Adanmış Bir Ömür Ali Vahid Üryani”. *Diyanet Aylık Dergi* 386, (2023), 34-35.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Ferahu'r-Rûh*. İstanbul: Bosnevî el-Hâc Muharrem Efendi Matbaası, 1294.

Câmî, Molla. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.

Câmî, Molla. *Nefehâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Lâmiî Çelebi. hzl. Abdülkâdir Akçiçek. İstanbul: Fatih Yayınları, 2017.

Canozan, Ali Şahin. “İhramcızade'nin Vakfa Hizmetleri”. *Revak* 2, (1991), 82-84.

Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayram Veli*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

Cebecioğlu, Ethem. “İsmail Hakkı Toprak”. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*. 10/159-163. İstanbul: Şule Yayınları, 1996.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Damla Yayınları, 2001.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Anka Yayınları, 2005.

Cebecioğlu, Ethem. *Allah Dostları 7 (Muhammed Es'ad Erbili (k.s.))*. İstanbul: Erkam Matbaası, 2013.

Cengiz, Mehmet Ali. Adıgüzel, Yüksel. Gülseren, Mehmet. *Somuncu Baba (Şeyh Hamîd-i Velî)*. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1965.

Cengiz, Mehmet Ali. *Tohma Havzası*. Malatya: Cengiz Kitabevi, 1987.

Cengiz, M. Ali. “Sivas Kongresinde Bir Darende'li”. *Darendelinin Sesi*, Mayıs 1991.

Cengiz, Mehmet Ali. *Mondros'tan Cumhuriyet'e Malatya*. Malatya: y.y., 2000

Cengiz, Serpil Aygün. Bulut, Meryem. Bayraktutan, Günseli. *Valizde Kalanlar, Sedat Veyis Örnek'in İzleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2017.

Cerrah, Nur İlkey. *Son Dönem Osmanlı İlmihallerinden Vesiletü'n-necât, Musahhah Dürr-i Yektâ ve İlmihal'in Değerlendirme ve Latinizesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Ceyhan, Abdullah. *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşat Mecmuaları Fihristi*. Ankara: DİB Yayınları, 1991.

Ceyhan, Semih. “Halvetiyye”. *Türkiye'de Tarikatlar*. 695-740. ed. Semih

Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları, 2018.

Cici, Recep. “İmamzâde Esad Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/211-212. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Cunbur, Müjgan. “Fuzûlî, Hayatı ve Eserleri”. *Tarih Coğrafya Dünyası* 1/3, (1959), 165-171.

Çapan, Pervin. “Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn’da Tematik Olarak Aşk”. *Turkish Studies* 4/7, (2009), 221-237.

Çavuşoğlu, Ali. “Yûsuf Hakîkî’nin Tasavvuf Risâlesi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13, (2002), 125-149.

Çavuşoğlu, Ali. *Yûsuf Hakîkî’nin Tasavvuf Risâlesi ve Metâlîü’l-Îmân*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Çavuşoğlu, Ali. *Mahabbet-nâme*. Ankara: Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.

Çelebi, Âşık. *Meşâirü’ş-şuarâ*. hzl. Filiz Kılıç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.

Çelebi, İlyas. “Yazıcıoğlu Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/363-364. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Çelebi, Kâtip. *Keşfü’z-zünûn an esâmi’l-kütübi ve’l-fünûn*. İstanbul: MEB Yayınları, 1971.

Çelebi, Lâmiî. *Terceme-i Nefehatü’l-üns*. hzl. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara. İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.

Çelebioğlu, Âmil. “Ahmed Bican”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/49-51. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Çelebioğlu, Amil. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998.

Çelik, Ömer. “Muhammed Es’ad Erbili (1847/1931)’nin Kur’an-ı Kerim Ayetlerini Yorumlama Yaklaşımı”. *Tasavvuf* 6, (2001), 177-209.

Çınar, Fatih. *Sivas Mebusu Şeyh Hacı Mustafa Takî-Doğruyol- Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Tesirleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 2004.

Çınar, Fatih. “Mustafa Takî Efendi ve “Kırk Hadis” İsimli Eseri”. *Somuncu Baba* 11/52, (2004), 44-45.

Çınar, Fatih. “Millî Mücadelenin ve İlk Meclislin Manevî Mimarlarından Sivashlı Bir Âlim: Mustafa Takî Efendi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2, (2005), 169-204.

Çınar, Fatih. “İslâm’ın Sosyal Boyutunu İfade etmesi Açısından Mustafa Takî Efendinin *Kırk Hadis* İsimli Eseri ve Değerlendirilmesi”. *Somuncu Baba*

78, (2007), 58-61.

Çınar, Fatih. “Vefatının 83. Yılında Mustafa Takî Efendi ve Günümüze de Yön Veren Bazı Mesajları”. *Somuncu Baba* 35, (2008), 35-36.

Çınar, Fatih. “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak’ın Peygamber Sevgisi ve Sünnet Anlayışı”. *Somuncu Baba*, 17/106, (2009), 62-66.

Çınar, Fatih. “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak’ın Tokatlı Üstadı: Mustafa Hâkî Efendi”. *Bir Gönül Eri İhramcızade İsmail Hakkı*. 59-106. ed. Alim Yıldız. Sivas: Buruciye Yayınları, 2010.

Çınar, Fatih. “Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı: Müftü Abdurraûf Efendi”. *Sivas Kültür* 3/8, 28-30.

Çınar, Fatih. “Sûfî ve Manevî Hareket İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak (k.s.) Örneği”. *Somuncu Baba* 24/202, (2017), 42-46.

Çınar, Fatih. “Habîb-i Karamânî ve Tasavvufî Düşüncesi”. *Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, 151-162.

Çınar, Fatih. “Bekâî’nin Kitâb-ı Kerbelâ’sı: Nazm-ı Bekâî”. *Somuncu Baba* 28/253 (2021), 28-31.

Çınar, Fatih. “Mustafa Takî Efendi ve Hulûsî Efendi’de Yöntem ve Fikir Birliği”. *10. Somuncu Baba ve Hulûsî Efendi Sempozyumu Tebliğleri*. 155-189. İstanbul: Nasihat Yayınları, 2021.

Çınarcı, M. Nuri. *Şeyhülİslâm Ârif Hikmet Bey’in Tezkiretü’s-Şuarâsı ve Transkripsiyonu Metni*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Çiçek, Yakup. “Dîvân-ı Hulusî’ye Kur’an-Sünnet Açısından Bir Bakış”. *Somuncu Baba ve Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Sempozyum Tebliğleri*. 63-73. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1997.

Darende Cumhuriyet İlkokulu Mezuniyet Albümü 1921-1951. hzl. Resul Kesenceli-Musa Tektaş. Ankara: Nasihat Yayınları, 2012.

Demir, Halis. Gönay, Abdussamet. *Sivas Müftüsü Abdurrauf Efendi ve Fetva Defterinden Seçmeler*. Sivas: Svs Yayınları, 2020.

Demirdaş, Öncel. “Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevi Eğitimdeki Rolü”. *Ekev Akademi Dergisi* 16/53, (2012), 133-138.

Doğan, Recai. “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/2, (1998), 9-10.

Dokuyan, Sabit. “Tekkelerin Kapatılması ve Tasfiye Süreci (1925-1938)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 98, (2021), 218-223.

Dönmezer, Sulhi. “Atatürk İnkılapları ve Sosyal Değişme Teorileri”.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 15/5, (1989), 520-538.

Durna, Abdülhalim. *Evlialar Şehri Malatya*. Ankara: Yenigün Matbaacılık, 2012.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah. *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-esfiyâ*. Mısır: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1974.

Efendi, Asım. *Kâmûs*. İstanbul: Matbaatü'l-Bahriyye, 1413/1992.

Efendi, Evliya. *Kurban Risalesi*. Kastamonu: Kastamonu Matbaası, 1288.

Efendi, Hoca Sâdeddîn. *Tâcu't-tevârih*. hzl. İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Efendi, İsmâil Ferruh. *Tefsîr-i Mevâkib*. (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1286.

Efendi, Mustafa Takî. *Târîh-i Nûr-i Muhammedî*. hzl. Fatih Çınar. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019.

Efendi, Peçevî İbrahim. *Peçevî Tarihi*. hzl. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Efendi, Sarı Abdullah. *Semerâtü'l-fuad*. çev. Yakub Kenan Necef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967.

Efendi, Sûzî Ahmed. *Silsile-i pîrân-i meşâyihî'l-Halvetiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Osman Huldi Öztürkler, 63.

Efendi, Taşköprüzâde Ahmed. *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*. hzl. Muhammet Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Ekici, Ayşegül. *Nihânî Divân'ı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Ekici, Ayşegül. “XIX. Yüzyıla Ait Kısmen Harekeli Bir Metnin İmla Hususiyetlerine Dair: Darendeli Nihânî Divânı”. *International Journal Of Filologia* 5/8, (2022), 41-52.

Ekici, Ayşegül. “XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Kerbela Mersiyeleri”, *Külliyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 18, (2022), 29-61.

Ekici, Ayşegül. “XIX. yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Divânı”. *Turkish Studies-Language* 18(1), (2023), 287-314.

Eraslan, Sadık. *Meşihat-i İslâmiyye ve Ceride-i İlmiyye -Osmanlılarda Fetva Makamı ve Yayın Organı-*. Ankara: DİB Yayınları 2009.

Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001.

Erdoğan, Abdülkerim. “Hacı Bayrâm-ı Velî (k.s.)'nin Bilinen Halifeleri”. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.

Erdoğan, Kenan. *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.

Eren, Hulusi. *Dârendeli Kâtipzâde Bekâyî-Maktel-i Hüseyin*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Eren, Hulusi. “Dîvân’ından Hareketle Yusuf Hakîkî’nin Anlam Dünyasında Söz ve Sözü’nün Önemi”. *International Journal of Filologia* 5/8, (2022), 77-87.

Ergin, Fatma. *Hüseyin Kudsî-i Edirnevî ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Ergin, Osman. *Balikesirli Abdülaziz Mecdi Tolun, Hayatı ve Şahsiyeti*. İstanbul: Kenan Basımevi, 1942.

Ergiri, Münüre Beyhan. *Muhammediye ve Envârü’l-Âşıkîn’de Hz. Ali*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Ergül, Necmettin. “Ebû Tâlib el-Mekkî’nin Kütu’l-kulûb Adlı Eserinde Zikir ve Vird”. *Bilimname* 28/2, (2014), 90-91.

Ergün, Mustafa. “II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islâh Çalışmaları”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 30/1-2, (1982), 59-89.

Erkan, Arif *Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Sağlam Yayınevi, ts.

Ertekin, Hamdi. “Son Dönem İskilipli Âlimler”, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler Sempozyumu*. 395-410. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Erünsal, İsmail. *XV-XVI. Asır Bayramı-Melamiliği’nin Kaynaklarından Abdurrahman El-Askerî’nin Mir’atü’l-İşk’i*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Fâsî, Muhammed Mehdi. *Mümtiu’l-esmâ fî zikri’l-Cezûlî ve’t-Tebbâ’*. tah. Abdülkerim el-Amrî- Abdülkerim Murâ. Fas: ?, 1994.

Fatsa, Mehmet. *Tasavvufta Mekkî Kolu*. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2000.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri. *Tanzimat’ta İçtimai Hayat*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1940.

Fuâdî, Ömer. *Risâle fî beyânî fezâil-i itikâf ve halvet*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, 1734/5.

Fuzuli. *Leyla İle Mecnun*. hzl. Necmettin Halil Onan. İstanbul: Maarif Basımevi, 1957.

Gazzî, İsmail. *Husûlü’l-üns bi intikâl-i hazret-i Mevlânâ ilâ hazreti’l-kuds*. İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Es’ad Efendi, 2516.

Gök, Bilal. “Niyâzî-i Mısırî ve Yaşadığı Dönemin Özellikleri”. *Kafkas*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/16, (2021), 754-779.

Göktaş, Vahit. *Muhammed Es’ad-ı Erbili Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Felsefesi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2013.

Göktaş Vahit. Tenik, Ali. “Muhammed Es’ad Erbili (1847/1931)’nin Zikirle İlgili Görüşleri”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 7/14, (2013), 257-266.

Göküş Şeref. Şahin, Mehmet. Yılmaz, Zahide. “Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hutbe Tartışmaları ve Ali Vahid Üryanizade’nin “Türkçe Hutbeler” Adlı Kitabı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *TYB Akademi* 31, (2021), 130-163.

Gölpınarlı, Abdülbâkî. “Halvetiyye”. *Türk Ansiklopedisi*. 18/423. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970.

Gölpınarlı, Abdülbaki. “Niyâzî Mısrî”. *Şarkiyat Mecmuası* 7, (1972), 183-226.

Gövsa, İbrahim Alaettin. *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün Neşriyat, 1946.

Göztepe, Yüksel. “Mûr (Mor) Ali Baba Hazretleri”. *Bir Gönül Eri İhrâm-cızâde İsmail Hakkı*. 36-37. ed. Âlim Yıldız. Sivas: Buruciye Yayınları, 2010.

Güler, Semra. *Türkiye Kütüphaneleri’ndeki Delâilü’l-Hayrât’larda Min-yatür*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Gülseren, Cemil. “Şeyh Hamîd-i Velî Ahfadından Darendeli Âlimler I”. *Somuncu Baba* 2/7, (1995), 17-19.

Gülseren, Cemil. “Şeyh Hamîd-i Velî Ahfâdından Salih Nihani”. *Somuncu Baba* 3/11, (1996), 14-17.

Gülseren, Cemil. Şeyh Hamîd-i Veli Ahfadından Darendeli Âlimlerimiz Es-Seyyid Şeyhzadeoğlu Hasan Feyzî Efendi”. *Somuncu Baba* 4/14, (1997), 17-21

Gülseren, Cemil. “Hacı Esad Efendi”. *Somuncu Baba* 5/19, (1998), 38-42.

Cemil Gülseren, “Koyulhisarlı Nesimi’nin Mustafa Hâkî Efendi Mersiyesi, *Somuncu Baba* 33, 34-38.

Güman, Osman. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İlmihal Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23, (2014), 171.

Gümüş, Kudret Safa. *Yûsuf Hakîkî Baba Dîvânı’nın Dinî Tasavvufî Kelime, Tâbir ve Kavramlar Bakımından Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Gündüz, İrfan. *Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddîn, Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.

İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1985.

Gündüz, İrfan. *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2019.

Güngör, Şeyma. “Hadîkatü’s-suadâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/21. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Güngör, Şeyma. “Maktel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/456-457. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Hakiki Baba Yusuf. *Hakîkî-nâme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2974.

Haksever, Ahmed Cahid. “Çorum’da Nakşibendiliğin Tarihî Süreci ve Temsilcileri”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13, (2008), 72.

Hânî, Abdülmecîd. *el-Hadâiku’l-verdiyye fî hakâik-i ecillâi’n-Nakşibendiyye*. çev. Abdülkadir Akçiçek. İstanbul: Rehber Yayıncılık, ts.

Hânî, Muhammed. *el-Behcetü’s-seniyye fî adâbi’l-tarîkati’l-aliyyeti’l-hâlidiyye (Nakşibendi Adabı)*. çev. Siracettin Önlüer. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.

Hatemi, Hüseyin. “19. Yüzyılda Medreseler”. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* 1-2, (1985), 509-524.

Haydarizâde, İbrahim. Fasih *el-Mecdü’t-tâlid fî menâkıb-ı Şeyh Hâlid*. İstanbul: ?, 1292.

Helvacı, Ali. Gülseren, Mehmet. Şentürk, Ahmet. *Malatyalı Gönül Sultanları*. Ankara: Darendelinin Sesi Gazetesi Yayınları, 1991.

Hızlı, Mefail. “Somuncu Baba”. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 2/2, (1987), 263-271.

Hilmi, Hoca-zâde Ahmed. *Seyyid Yahya eş-Şirvânî*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1319.

Hoca, Hanefi. *Darende Tarihi*. Darende: H. Hulusi Ateş Şehzadeoğlu Özel Kitaplığı, 419.

Hulvî, Cemâleddîn. *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4546.

Hüsameddin, Abdi-zâde Hüseyin. *Amasya Tarihi*. Ankara: Amasya Belediyesi Yayınları, 1986.

Işık, Zekeriya. *Devlet ve Tarikat Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin İdeolojik ve Sosyolojik Zemini*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.

Işık, Zekeriya. *Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İl-*

işkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.

Işık, Zekeriya. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşanan Devlet-Tarikat İlişkilerine Yaklaşım Meselesi”. *Tarihten Günümüze Sûfi-Siyaset İlişkileri*. ed. Salih Çift-Takyettin Karakaya. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.

İbn Hibbân. *es-Sîretü’n-Nebeviyye ve ahbârü’l-hulefâ*. Beyrut: el-Kütübü’s-Sekâfe, 1996.

İbn Hişâm. *es-Sîretü’n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru’l-kalem, ts.

İbn Manzur. *Lisânü’l-Arab*. Dâru’s-sadr. Beyrut: Dâru Sâdır, 1956.

İbnülemin. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: MEB Yayınları, 1970.

İbnü’l-Kadî. *Cezvetü’l-ikitibâs*. Rabat: ?, 1973-74.

İbnü’l-Arabi. *Mu’cemu ıstılâhâti’s-sûfiyye*, tah. Abdülvehhab el-Cabi. Lübnan: Dâru’l-İmâmî’l-Müslim, 1990.

İbnülemin Mahmut Kemal. *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*. İstanbul: MEB Yayınları, 1956.

İbrahimli, Davud. *İstanbul Tekkelerinin Kültürel Hayata Etkileri (Özbek Tekkeleri Örneğinde)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

İhramcızâde. *İhramcızâde’den Özlü Sözler ve Katre Şiiri*. hzl. Recep Toparlı. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2019.

İhramcızâde. *İhramcızâde Mevlidi*. hzl. Âlim Yıldız-Recep Toparlı. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2020.

İnal, Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. 4 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1970.

İpek, İsmail. “Amasya’da Halvetîlik ve Pir İlyas Şücâeddin’in Hayatı”. *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 1/672-694. Amasya: Amasya Üniversitesi Yayınları, 2017.

İpekten, Haluk. *Fuzulî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1973.

İvgin, Hayrettin. “Somuncu Baba Gerçeği ve Hacı Bayram-ı Veli İle İlişkisi”. *Milli Folklor* 1/2, (1989), 13-14.

İvgin, Hayrettin. “Somuncu Baba’nın Yeni Bulunan Bir Eseri ve Diğer Eserleri”. 58-59. *Erciyes Yöresi 1. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1991.

Kaçar, Mücahit. Koşık, Halil Sercan. “Fuzulî’nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Dibacesi Hakkında Bazı Mülâhazalar”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 32, (2014), 154-166.

Kahraman, Abdullah. “İhramcızade İsmail Hakkı Toprak’ın Şiirlerinde Peygamber Sevgisi”. *Bir Gönül Eri: İhramcızâde İsmail Hakkı*. 215-228. ed. Âlim Yıldız. Sivas: Buruciye Yayınları, 2010.

Kahraman, Abdullah. “Ahlâk Bütünlüğü (Hulûsi Efendi (k.s.)’nin Eserlerinde)”. *Somuncu Baba* 18/128, (2011), 76-80.

Kaplan, Mehmet. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.

Kara, İsmail. “Tarikat Çevrelerinin İttihat ve Terakki ile Münasebetleri”. *Dergâh* 4/43, (1993), 14.

Kara, İsmail. “Mustafa Sabri Efendi”. *Osmanlılar Ansiklopedisi*. 2/322-323. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Kara, İsmail. *Din İle Modernleşme Arasında*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

Kara, İsmail. “İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. 4/35-53. ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Kara Mustafa. Algar, Hamid. “Abdullah-ı İlâhî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/110. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Kara, Mustafa. *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler II*. Bursa: Uludağ Yayınları, 1993.

Kara, Mustafa. “Evrâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/533-534. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kara, Mustafa. *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.

Kara, Mustafa. *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar/Tekkeler/Şeyhler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

Kara, Mustafa. *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Sır Yayıncılık, 2008).

Kara, Mustafa. “Tekke Eğitimi ve Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6/12, (2008), 107-138.

Kara, Mustafa. “Tekke”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Kara, Mustafa. “Cumhuriyet Türkiye’sinde Tarikatlar”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. 95-132. ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2015.

Karabulut, Ali Rıza. *Kayseri İlmiye Tarihinde Meşhur Mutasavvıflar*.

Kayseri: Seyyid Burhaneddin Hz. Hizmet Vakfı Yayınları, 1994.

Karabulut, Mustafa. “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”. *Mecmua* 1/2, (2016), 49-65.

Karahan, Abdülkadir. *Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Disiplini Mezuniyet Travayı, 1939.

Karahan, Abdülkadir. “Fuzûlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/240-246. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Karahan, Abdülkadir. *Fuzûlî*. İstanbul: MEB Yayınları, 2001.

Karaismailoğlu, Adnan. “Hüseyin Vâiz-i Kâşifi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/16-18. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Karataş, Ali İhsan. “Sürgün ve Şehir: Niyâzî-i Mısrî’nin Sürgünleri”. *Niyâzî-i Mısrî-Dönemi ve Tesirleri-*. 87-109. ed. Mustafa Efe-Olcay Kocatürk. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2018.

Karayev, Yaşar. “Fuzûlî’nin Ortak Türk-İslâm Kültürleri Tarihinde Rolü ve Yeri”. *Fuzûlî Kitabı*. 70-94. hzl. Beşir Ayvazoğlu. İstanbul: İBB Yayınları, 1996.

Kavak, Abdülcebbar. *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneginin Tarihi Gelişim Süreci*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Kavruk, Hasan. *Niyâzî-i Mısrî, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Türkçe Şiirleri*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2004.

Kayaokay, İlyas. “Fuzûlî’nin Leyla İle Mecnûn Mesnevîsinin Arketipsel Sembolizm Bağlamında Çözümlemesi”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/7, (2014), 337-351.

Kazıcı, Yusuf Ziya. *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*. İstanbul: Bilge Yayınları, 2014.

Kazıcı Ziya. Şeker, Mehmet. *İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Çağrı Yayınları 1981.

Kemikli, Bilal. “İhramcızâde (k.s.)’nin Çağrısı”. *Somuncu Baba* 19/142, (2012), 52-56.

Kesenceli, Resul. “Şeyh İbrahim Taceddin-i Veli”. *Somuncu Baba* 3/12, (1997), 31-32.

Kesenceli, Resul. “Şeyh Hamîd-i Veli Camii haziresinde Medfun Zatlar: Es-Seyyid Ahmed Nuri Efendi”. *Somuncu Baba* 3/14, (1997), 22-25.

Kesenceli, Resul. “Mütefekkir Olarak Mustafa Takî Efendi’de Mebus Olmanın Nitelikleri”. *Somuncu Baba* 7/29, (2000), 14-17.

Kesenceli, Resul. “Mustafa Takî Efendi’nin Bir Eseri, Tarih-i Nûr-i Muhammedî”. *Somuncu Baba* 7/30, (2001), 16-18.

Kesenceli, Resul. “Somuncu Baba Ahfadından Sâlih Nihânî Hazretlerinin İcazeti”. *Somuncu Baba* 42, (2003), 14-16.

Kesenceli, Resul. “Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyaları Adlı Eserin İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Adlı Bölümüne Düzeltme ve Tenkit”. *Somuncu Baba* 10/49, (2004), 34-38.

Kesenceli, Resul. “Tarihî Belgelerle Somuncu Baba Hazretleri Darende’de Medfundur”. *Somuncu Baba* 177, (2015), 68-73.

Kesenceli, Resul. “Allah Dostlarına Dost Olmak”. *Somuncu Baba* 25/222, (2018), 50-54.

Kesenceli Resul. Tektaş, Musa. “Darende Şeyh Hamîd-i Velî/ Somuncu Baba Külliyesi ve Külliye'deki Kitabelerin Kültürel Değerleri”. *Uluslararası Cami Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 755-776. hzl. Fikret Karaman. Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018.

Kızıltunç, Recai. “Fuzulî’nin Leyla ve Mecnun Mesnevisi’nde Gündelik Hayat”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi* 25, (2004), 24-38.

Koçak, Aynur. *Gelibolulu Ahmed Bîcân’ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.

Komisyon. *Darende Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2002.

Komisyon. *Evliyalar Ansiklopedisi*. 10. Cilt. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1993.

Komisyon. *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*. Ankara: DİB Yayınları, 1991.

Komisyon. *Kafkasya’dan Anadolu’ya Kültür Köprülerimiz Uluslararası Seyyid Yahya Şirvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 1-864. hzl. Orhan Söylemez-Ahmet İçli (Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, 2013).

Komisyon. “Osman Hulûsî Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/375. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Konevî, İmamzâde Mehmed Esad b. Abdullah. *Dürr-i Yektâ*. İstanbul: Bâbîâlî Caddesi’nde 38 Numaralı Matbaa, 1318.

Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1918.

Köprülü, M. Fuad. “Fuzulî”, *İslâm Ansiklopedisi*. 4&686-689. İstanbul: MEB Yayınları, 1977.

Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Ankara: Tür Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.

Kukul, M. Halistin. *Şeyh Şâmil ve Çeçenistan*. Ankara: KB Yayınları, 2002.

Kübrâ, Necmeddin. *Risâle ile'l-haimi'l-haif min levmeti'l-laim*. hzl. Mustafa Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996.

Küçük, Hasan. *Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müspet Etkileri*. İstanbul: Türdav Basım, 1980.

Küçük, Sezai. *Mevleviliğin Son Yüzyılı*. İstanbul: Vefa Yayınları, 2003.

Levend, Âgâh Sırrı. “Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Yazan Şairler”. *Bellekten* 5/105, (1957), 110.

Maksoud, Belal Saber Mohamed Abd. *Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

Malek (Moh'd Alı). *Yazıcızâde Mehmed'in Muhammediye İsimli Eserinde Kelime Grupları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Mâlikî, Allân es-Sıddıkî. *Şâh-ı Nakşbend hayâtühü ve Menâkıbuhû*. çev. Yasin Demirkıran. İstanbul: Semerkand, 2005.

Manafov, Rafiz. “Halvetîlik Nazariyesi ve Seyyid Yahya Şirvânî”. *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası (Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin İlmi Mecmuası)* 13, (2010), 205-215.

Mardin, Ebu'lulâ. *Huzûr Dersleri*. neş. İsmet Sungurbey. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları: İsmail Akgün Matbaası, 1966.

Massignon, Louis. “Tarikat”. *İslâm Ansiklopedisi*. 12/16. İstanbul: MEB Yayınları, 1964.

Mazıoğlu, Hasibe. *Fuzûlî Üzerine Makaleler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.

Memiş, Abdurrahman. *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.

Memiş, Mehmet. “Osmanlı Kitap Sanatlarında Delâilü'l-Hayrât Elyazmaları”. *Lale* 6, (2022) 1-19.

Mevsîlî, Abdullah. *el-İhtiyar li-ta’fîlî’l-Muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 2009.

Mirzabey, Ataemi. “Fuzûlî’nin Hadîkatü’s-süed Adlı Eserindeki Manzum Kısımlar Üzerine”. *Turkish Studies* 4/7, (2009), 438-447.

Musabeyli, Azade. “Seyid Yahya Baküvî’nin ve Halvetîliğin Azerbaycanla Türkiye’yi Kavuşturan Müridleri”. *Kafkasya’dan Anadolu’ya Kültür Köprülerimiz Uluslararası Seyyid Yahya Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 91-112. hzl. Orhan Söylemez-Ahmet İçli. Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, 2013.

Nebhânî, Yusuf b. İsmail. *Câmiu kerâmâtî’l-evliyâ*. Mısır: Matbaatu Mustafa’l-Babî’l-Halebi, 1974.

Nûrî, Abdülehad. *Silsilenâme-i Abdülehad Nûrî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, 172.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Sûfliğine Bakışlar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Ortaylı, İlber. *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2004.

Ögke, Ahmet. *Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

Öngören, Reşat. “Rüşeniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/271-272. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Öngören, Reşat. “Zikir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Özafşar, Mehmet Emin. “Hz. Peygamber ve İrfanî Gelenek Çerçevesinde Hulûsî Efendi ve İrfanî Gelenek”. *Somuncu Baba*, 53, (2004), 8-10.

Özçelik, Mustafa. “Hulûsî Efendi (k.s.)’nin Mektupları”. *Somuncu Baba* 18/128, (2011), 20-23.

Özdamar, Mustafa. *Dersaâdet Dergâhları*. İstanbul: Kırkkandil Yayınları, 1994.

Özdamar, Mustafa. *Ahmed Amiş Efendi*. İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1997.

Özdil, Orhan. “Somuncu Baba’nın Mezarı Üzerine Bazı Tespitler”. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11, (2014), 241-258.

Özel, Ahmet Murat. “Şaziliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özer, Ekrem. *Osmanlı’da Tekke ve Tarikat İslahâtları -II. Mahmud Dönemi ve Sonrası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Özgür, Mustafa. “Meşahir-i Meçhuleden Bir Osmanlı Kadısı Hasan Sıdkı Efendi”, *Orta Asya’dan Anadolu’ya İlimin Yolculuğu*. ed. Yakup Koçyiğit-Aiitmat Kariev. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021.

Özkes, İbrahim. “Somuncu Baba (Şeyh Hamîd Velî) ve Kırk Hadis Şerhi”. *Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Sempozyumu Tebliğleri*. 23-38. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1997.

Özköse, Kadir. Şimşek, Halil İbrahim. *Altın Silsileden Altın Halkalar*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2009.

Özköse, Kadir. “Mustafa Takî Efendi’nin İlmî Şahsiyeti”. *Yenidünya* 25/296, (2018), 28-31.

Özköse, Kadir. “İbrahim Tâceddin Velî’nin Bıraktığı Hoş Sadâ”. *Darende Haber* (06.12.2018).

Özköse, Kadir. *Tasavvufî Ahlâk Abidesi İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak’ın Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2022.

Özköse, Kadir. *Gönülden Gönüle Akan Aşk Deryası Darendeli Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi’nin Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2022.

Öztoprak, Nihat. *20. Yüzyıl Mutasavvif Dîvân Şâiri Seyyid Osman Hulûsî Efendi Dîvânı (İnceleme – Metin – Nesre Çeviri)*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2020.

Öztoprak, Nihat. “Hulûsî Efendi (k.s.)’nin Dîvân Oluşturma Sebebi”. *Somuncu Baba* 26/231, (2020), 18-22.

Öztoprak Nihat. “Hulûsî Efendi Mektûbâtı’nda Manzum Mektup Geleceği”. *Somuncu Baba* 26/235, (2020), 10-13.

Öztürk, Ali. “Ömer Osman Hulûsî Efendi”. *Somuncu Baba* 5/17, (1998), 16-18.

Öztürk, Ali. *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Öztürk, İsmail Fehmi. *Darende Tarihi*. Düzce: Baysal Matbaası, 1962.

Öztürk, M. Ali. “Şeyh Hamîd-i Velî Ahfadından Darende’li Alimler: Ömer Osman Hulûsî Efendi-1”. *Somuncu Baba* 5/17, (1998), 14-16.

Öztürk, M. Cemal. “Hazret-i Pîr Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’nin Vird-i Settâr Adlı Eserinin Tahkîki”. *Kafkasya’dan Anadolu’ya Kültür Köprülerimiz Uluslararası Seyyid Yahya Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*. ed. Orhan Söylemez-Ahmet İçli. 174-188. Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, 2013.

Öztürk, M. Cemal. “Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’nin Vird-i Settâr’ı”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 34, (2014), 173-180.

Öztürk, Nazif. “Evkaf-ı Hümayun Nezareti”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/521-524. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Bosnevî Muhammed Tevfik ve Mektupları*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1981.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Kutsal Gönüllü Velî: Kuşadalı İbrahim Halvetî, Hayatı, Düşünceleri, Mektupları*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1982.

Öztürk, Zehra. Şutanrıkulu, Gülreyhan. *Mevlid Geleneğinin Toplumsal Kimlik Oluşumundaki Etkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Türkiye ve Dağıstan Örneği*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2022.

Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.

Pala, İskender. “Leylâ vü Mecnûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/164. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Palakoğlu, İsmail. “Şeyh Hamîd-i Velî Cami Hazîresinde Bulunan Zâtlar”. *Somuncu Baba* 3/9, (1996), 33-35.

Palakoğlu, İsmail. *Gönüller Sultanı Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi*. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2005.

Paşa, İsmail. *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. İstanbul: MEB Yayınları, 1951.

Pekolcay, Necla. “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/485-486. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Rıhtım, Mehmet. “Yahyâ-yı Şirvânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/264-266. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Sabuncuoğlu, İhsan. *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*. Ankara: Kardeş Matbaası, 1972.

Sadeddîn, Hoca. *Tâcu't-tevârih*. İstanbul: Tabhân-i Âmire, 1279.

Sağır, Yusuf. “Üryânizâde Ali Vahid'in ‘Çanakkale Cephesi’nde Duyup Düşündüklerim’ Adlı Eseri”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* 11/14, (2013), 159-178.

Salname-i Vilayet-i Sivas (1871-1872-1875-7876-1880). hzl. Ebubekir Yücel. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2008.

Saraç, Yekta. “Fuzûlî'nin Matlau'l-İtikad İsimli Eseri ve Önemi”. *İlmî Araştırmalar* 2. 111-118. İstanbul: Umut Matbaacılık, 1996.

Sargın, Süleyman. *Muhammed b. Süleyman El-Cezûlî'nin Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Sarikelle Betül. Bulut, Ali. “Tefsîr-i Mevâkib’in Meâl Özellikleri Açısından Tahlili”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2, (2022), 92-93.

Sarikoyuncu, Ali. “İlk Meclisin Din Adamı Milletvekilleri”. *Diyanet Dergisi* 28, (1993), 26-30.

Sarikoyuncu, Ali. *Millî Mücadelede Din Adamları*. 2 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2012.

Sarioğlu, Mevlüt. “Es-Seyyid Hacı Osman Hulûsi Darendevî”. *Somuncu Baba* 1/1, (1994), 10-14.

Sarioğlu, Necmettin. “Seyyid Mustafa Hâkî Efendi”. *Somuncu Baba* 56, (2005), 46-50.

Sarioğlu, Necmettin. “Niksarlı Hacı Ahmed Efendi”. *Somuncu Baba* 58, (2005), 42-43.

Sayan, Yunus Emre. “Aksaray’ın Bir Değeri: Somuncu Baba-Şeyh Ebû Hâmîd Hamîdüddîn Aksarâyî -Ve Tuhfetü’l-İhvân/Şerh-i Hadis-i Erbain 40 Hadis Şerhi- Eğitsel Bir Bakış-. I. *Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. 1021-1046ed. M. Sami Yıldız-Ayşegül Can-Mehmet Özkaya-Vildan Armağan. Kon-ya: Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Merkezi 2017.

Saydam, Abdullah. “Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumunu”. *Genel Türk Tarihi*. 7/530-554. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Seccâdî, Seyyid Cafer. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*. çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Ensar Yayınları, 2007.

Serrâc, Ebu Nasr. *el-Lüma’*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.

Soysaldı, İhsan. “Halvet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/19, (2007), 225-246.

Subaşı, Necdet. *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

Sühreverdî. *Avârifü’l-ma’ârif*. hzl. Hasan Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz. İstanbul: İslâm Dergisi Hediyesi, 1990.

Sünbülî, Mehmed Samî. *Esmâr-ı Esrâr*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*. hzl. Ali Aktan-Abdulkadir Yuvalı-Metin Hülagü. İstanbul: Sebül Yayınları, 1996.

Sürmeli, Serpil. “Çanakale Cephesi’nde Arap İlmî Heyeti ve Uryanizade Ali Vahid Efendi’nin Anıları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 18/53, (2002), 373-403.

Şahin, Elmas. *Osmanlı İmparatorluğu’nda 19.YY Sonları 20.YY Başlarında Tekke ve Zaviyelerin Yönetimi*. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Şahin, Haşim. *Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Dönemi’nde Dinî Zümreler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi, Doktora Tezi, 2007.

Şahin, Haşim. “Ömer Dede Sikkîni”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/55-56. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Şahin, Haşim. “Somuncu Baba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Şeker, Mehmet. “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/479-480. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Şentürk, Ahmet. Gülseren, Mehmet. *Malatyalı Şairler Antolojisi*. Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri, 1990.

Şimşek, Halil İbrahim. “Mustafa Şirani’nin Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri”. *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyum*, 1/573-588. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez- Mesut Okumuş-İrfan Yiğit. Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2008.

Şimşek, Halil İbrahim. “İsmail Hakkı Toprak’ın Bazı Tasavvufi Görüşleri”. *Bir Gönül Eri İhramcızâde İsmail Hakkı*. 278-.279. ed. Âlim Yıldız. Sivas: Buruciye Yayınları, 2010.

Şimşirgil, Ahmet. *Asırlara Hitabeden Âlim Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi*. 2 Cilt. Ankara: Nasihat Yayınları, 2015.

Şimşirgil, Ahmet. “Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi’nin (k.s.) ‘İlim ve İrfan Dünyası’”. *Somuncu Baba* 23/189, (2016), 16-20.

Şirvânî, Yahya. *Şifâü’l-esrâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud, 2293.

Şirvânî, Yahya. *Şifâü’l-esrâr (Sûfî Yolunun Sırları)*. hzl. Mehmet Rıhtım. İstanbul: Sûfî Kitap, 2014.

Şişman, Adnan. “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler”. *Genel Türk Tarihi*. 7/592-613. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Şüküroy, Zaur. “Muhammed Bahâeddin Erzincânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/502-503. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Tabaklar Özcan. Boltabayev, Saidbek. “Çağatayca Mevahib-i Aliyye (Tefsiri-i Hüseyinî) Tercümesi”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 57, (2017), 237-258.

Tâhir, Bursalı Mehmet. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. hzl. Fikri Yavuz-İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları, 1972.

Tahir, Mehmet. *Osmanlı Müellifleri I-III*. 3 Cilt. hzl. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2009.

Tahrallı, Mustafa. “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendinin Dîvân’ında Bir Gezinti”. *Somuncu Baba* 6, (1996), 8-12.

Takî, Mustafa. *Kırk Hadis*. Sivas: Mithat Paşa Sanayi Mektebi Matbaası, 1327.

Takî, Mustafa. “Rusya’da Tazyîk-i İslâm’a Lüzum Gösterenler”, *Sırat-ı Müstakim* 6/156, (1327), 412–413.

Takî, Mustafa. “İslâm’da Cihad”. *Sırat-ı Müstakim* 7/172, (1327), 244–246.

Taşdemir, Mehmet. “Şeyh Hamîd-i Velî Hazretleri”. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu Bildirileri*. 287-300. ed. Nusret Akpolat, Fikret Karaman, Mustafa Arslan. Ankara: TDV Yayınları, 2018.

Taşğın Ahmet. Taşğın, Hakkı. Tuğcu, Aykut Can. Himoğlu, Fatih Güntay. “Hacı Bayram Veli’nin Tarikatı ve Tarikat Silsilesi: Hacı Bayram Veli’nin Tarikatı ve Silsilesinde Oluşan Belirsizlik”, *Edeb Erkan* 1, (2022), 125-145.

Taşköprülüzâde, İsmâuddîn Ebu’l-Hayr Ahmed. eş- *Şakâiku’n-Nu’mâniyye fî ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

Taştekin, Hülya. *Niyâzi-i Mısırî Dîvân’ında Hakikat Bilgisini İdrâk Edebilme*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Tatçı, Mustafa. Akdemir, Ümit. *Pîr-i Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî Kitabı*. İstanbul: H Yayınları, 2018.

Tatlıcı, Emin. *Darende Tanıtım Rehberi, Hacı Hulûsî Efendi ve Darende*. Adana: y.y, 2000.

Tayşi, Mehmet Serhan. “Cemâliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/318. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Tayşi, Mehmet Serhan. “Ömer Halvetî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/65-. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

TBMM I. Dönem Sivas Milletvekili Mustafa Takî’nin Kısa Olumluluğu Nu: 1590.

Tenik, Ali. Göktaş, Vahit. “Tasavvufi Düşünce ve Zikir ve Zikrin Benlik İnşâsına Etkisi”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 8/15, (2014), 263-286.

Tektaş, Musa. “es-Seyid Osman Hulûsî Efendinin İmametî”. *Somuncu Baba* 4, (1995), 6-10.

Tektaş, Musa. “es-Seyyid Osman Hulûsî Efendinin Evliliği ve Çocukları”. *Somuncu Baba* 4, (1995), 10-14.

Tektaş, Musa. “Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi’nin Sosyal Yönü”. *Somuncu Baba* 1/5, (1995), 9-10.

Tektaş, Musa. “Fotoğrafçı Mevlüt Zontul İle Röportaj”. *Darende Haber Gazetesi* (Haziran 2000), 8.

Tektaş, Musa. *Bülbülün Kırk Türküsü*. Ankara: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2001.

Tektaş, Musa. “Unutulmayan Bir Sima Mahmud Kemâl Ateş”. *Somuncu Baba* 9, (2002), 40-42.

Tektaş, Musa. “Salih Nihanî’nin Mevlidi”, *Darende Haber Gazetesi*, Yıl: 6, Sayı: 73, 9. (Nisan 2005).

Tektaş, Musa. *Muhabbet Gülleri*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2006.

Tektaş, Musa. “Darendeli Hacı Mahmud Efendi”, *Darende Haber Gazetesi* 8/86, (2006), 9-11.

Tektaş, Musa. *Gülnâme*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2008.

Tektaş, Musa. “Somuncu Baba Neslinden Bolu Gerede’de Darendeli İbilli Ailesi”, *Darende Haber*, 11.03.2009.

Tektaş, Musa. “Mektuplar ve Hatıralarla Bedrettin Ateş”. *Darende Haber Gazetesi*, 17.01.2009.

Tektaş, Musa. “İhramcızâde Hazretleri’ne Yazılan Şiirler”. *Somuncu Baba* 17/118, (2010), 26-30.

Tektaş, Musa. “Ömer Şem’î Efendi ve Yağmur Duası”, *Darende Haber*, 06.03.2011.

Tektaş, Musa. “Rahmani Rüyalar”. *Somuncu Baba* 129, (2011), 35.

Tektaş, Musa. *Darendeli Âlimler ve Hz. Peygamber Sevgisi*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2012.

Tektaş, Musa. “Güzellikler Tablosu”. *Somuncu Baba* 19/147, (2013), 22-26.

Tektaş, Musa. “Gönül Tabibi”. *Somuncu Baba* 20/154, (2013), 34-35.

Tektaş, Musa. “Gönüllere Nakış Vuranlar”. *Somuncu Baba* 19/149, (2013), 25-28.

Tektaş, Musa. “Korkmaz Hafız’ın Kızı Bedriye Soylu İle Röportaj”, *Darende Haber*, 5.10.2016.

Tektaş, Musa. “Kamil Akgül ile Röportaj- 1”. Darendede Haber, 19.11.2017.

Tektaş, Musa. *Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi'nin Gönül Zaviyesi*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2019.

Tektaş, Musa. “Şefkatli Bir Annenin Mektubu”. *Somuncu Baba* 9/41, (2022), 40-44.

Terzioğlu, Furkan. “İsmail Sâdık Kemâl'in Delâilü'l-Hayrât Şerhi: Rûh-ı Kemâl”. *Külliyat* 10, (2020), 66-68.

Tok, Vedat Ali. “Osman Hulûsi Efendi (k.s.)'nin Nasihat Şiiri”. *Somuncu Baba* 16/104, (2009), 38-42.

Toprak, İsmail Hakkı. *Yâre Yedigâr*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1969.

Tosun, Murat Dursun. *Hacı Mustafa Faruki Çorumî*. İstanbul: Depo Print Dijital Baskı ve Reklam, 2018.

Tosun, Necdet. *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.

Tosun, Necdet. “Nakşibendiyye”. *Türkiye'de Tarikatlar*. ed. Semih Ceyhan. 610-645. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.

Trimingham, J. Spencer. *The Sûfî Orders in Islam*. Oxford: ?, 1971.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1878-1938*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

Türkoğlu, Serkan. *Bekâi Kitâb-ı Kerbelâ*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Türkoğlu, Serkan. “Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler ve Bekâi'nin Kitâb-ı Kerbelâ Mesnevisi”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 43, (2017), 107-128.

Uçuralp, Mehmet. “İsmail Hakkı Toprak Efendi (k.s.)'nin Ardından”. *Somuncu Baba Dergisi* 27, (2000), 6-10.

Uğur, Abdullah. *Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân Efendi ve Envârü'l-Âşıkîn Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Uğur, Abdullah. “Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envârü'l-âşıkîn”. *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*. 75-93. İstanbul: İsar Yayınları, 2019.

Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen “Zikir Risâlesi” Adlı Eser”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11, (2021), 58-75.

Ulu, Mahmut. “Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Silâhu'l-mürîdîn Adlı Eseri”. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1, (2021), 135-146.

Uludağ, Süleyman. “Cezûlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/515-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Uludağ, Süleyman. “Delâilü'l-Hayrât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Uludağ, Süleyman. “Halvetiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/394. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.

Uyanık, Necmi. *Modernist İslâmcı Bir Aydın'ın Geleneksel Eğitim Kurumlarına Bakışı: Medreseler Tekkeler ve Şemseddin Günaltay*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Uzun, Mustafa. “Dede Ömer Rûşenî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/81-83. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Uzun, Mustafa. “Hulûsi Efendi Dîvânına Edebi Bir Bakış”. *Somuncu Baba ve Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Sempozyumu Tebliğleri*. 147-157. Ankara: Nasihat Yayınları, 1997.

Uzun, Mustafa İsmet. “Envâru'l-âşikîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/258-260. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Uzun, Mustafa İsmet. “Muhammediyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/586-587. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Uzun, Mustafa İsmet. “Yazıcıoğlu Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Ülgen, Muhammed. *Niyâzî-i Mısri Dîvân'ında Tasavvufî Istılâhlar*. Elâzığ: Elâzığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Ülger, Mustafa. “19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatındaki Yeri Bakımından Tekkeler”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2, (2013), 45-52.

Ülken, Hilmi Ziya. *İslâm Düşüncesi*. İstanbul: Ülken Yayınevi, 2005.

Ünal, İsmail Hakkı. “İslâm Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hamîd-i Velî'nin Hadîs-i Erbaîn Şerhi”. *Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Sempozyumu Tebliğleri*. 137-146. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1997.

Vahid, Ali. *Asker İlmihali*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1927.

Vahid, Ali. *Köy Hatibi*. Samsun: ?, 1327.

Vahid, Ali. *Terbiye Dersleri I*. Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1928.

Vahid, Ali. *Terbiye Dersleri II*. Ankara: Köy Hocası Matbaası, 1930.

Vahid, Üryanizade Ali. *Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim*. İs-

tanbul: Daru'l-Hilâfeti'l-Aliye Necm-i İstikbal Matbaası, 1322-1334.

Vahid, Üryanizade Ali. *Vücut Sağlığı*. İstanbul: Daru'l-Hilâfeti'l-Aliye Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 1334-1336.

Vahid, Üryanizade Ali. *Köylü İlmihali*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1338.

Vahid, Üryanizade Ali. *Vaaz*. Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1926.

Vahid, Üryanizade Ali. *Türkçe Hutbeler*. İstanbul: Âmîdi Matbaası, 1928.

Vahîd, Üryânîzâde Ali. *Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim*. çev. Yusuf Sağır. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2015.

Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-t Evliyâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2306.

Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. 5 Cilt. hzl. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz. İstanbul: Seha Neşriyat, 1990.

Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. 5 Cilt. hzl. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Velî, Somuncu Baba Şeyh Hamîd. *Kırk Hadis*, hzl. Enbiya Yıldırım. Ankara: Nasihat: Yayınları, 2008.

Velî, Şeyh Hamîd (Somuncu Baba). *Kırk Hadis Şerhi*. hzl. Enbiya Yıldırım. Ankara: Nasihat Yayınları, 2007.

Wett, Carl. *Kelâmî Dergâhı'ndan Hatıralar*. çev. Ethem Cebecioğlu. Ankara: Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, 1993.

Yakar, Hüseyin. *Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun Mesnevisinde Tabiat Tasvirlerinin Estetik Olarak Kullanımı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Yamak, Mehmet Bilal. *Yazıcızâde Kardeşlerin Tasavvufî Görüşleri ve Osmanlı'ya Tesirleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Yapıcı, Ahmet. *Türkiye'de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Sosyolojik Sonuçları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Yasak, İbrahim. “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi'nin Hayatı”. *Yâre Yadiğâr*. 10-16. hzl. Komisyon. Sivas: Buruciye Yayınları, 2009.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Mustafa Sabri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/350-353. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yazıcı, Tahsin. “Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebî Muhammed Cemâleddin, Sünbül Sinan ve Merkez Efendi”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 2, (1956), 83-97.

Yazıcı, Tahsin. “Nakşebend”. *İslâm Ansiklopedisi*. 9/52. İstanbul: MEB

Yayımları, 1964.

Yıldırım, Adem. “Osmanlı Türkçesiyle Yazılan İlmihal Eserleri ve Muhteviyâtı (II) Tanzimât’tan Cumhuriyet’e Türkçe İlmihaller”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46, (2016), 989.

Yıldırım, Enbiya. “Hâmîd-i Velî’nin Kırk Hadis Şerhi”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VIII/2, (2006), 137-166.

Yıldırım, Enbiya. *Somuncu Baba’nın Kırk Hadis Şerhi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023.

Yıldız, Alim. “Fuzulî’ye Göre Hz. Ali”. *Hazreti Ali Sempozyum Bildirileri*. “Fuzulî’ye Göre Hz. Ali”, *Hazreti Ali Sempozyum Bildirileri*, 385-396. ed. Rıza Savaş. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2009.

Yıldız, Alim. “Yâre Yâdigâr”. *Mevlid-i Nebi*. hzl. Komisyon. Sivas: Asitan Yayınları, 2010.

Yıldız, Alim. *Üç Bülbülden Güllerin Efendisine*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2016.

Yıldız, Alim. “Salih Nihânî ve Mevlîd’i”. *Mevlid Külliyyatı III*, ed. Bilal Kemikli. Ankara: DİB Yayınları, 2016.

Yıldız, Alim. “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak ve Mevlid-i Nebi”. *Mevlid Külliyyatı*. 3/205-225. ed. Mehmet Akkuş. Ankara: DİB Yayınları, 2016.

Yıldız, Alpay Doğan. “Eski Bir Bahçenin Yeniden Düzenlenişi ya da Fuzulî’nin Hikâye-i Leylâ ve Mecnun’u Sunuşu”. *Bilig* 29 (2004), 201-222.

Yılmaz, Hasan Kamil. *Altın Silsile*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1994.

Yılmaz, Hasan Kamil. “Esad Erbilî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/348/349. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yılmaz, Hasan Kamil. “Menkıbe ve Kaynaklara Göre Somuncu Baba’nın Tasavvuf Neşvesi ve Tarikatı”. *Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Sempozyumu Tebliğleri*. 88-104. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yayınları, 1997.

Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

Yücel, Ebubekir. *Salname-i Vilâyet-i Sivas*. Sivas: Buruciye Yayınları, 2007.

Yücel, Ebubekir. “İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Hayatı ve Şahsiyeti”. *Bir Gönül Eri: İhramcızâde İsmail Hakkı*. 120-130. ed. Alim Yıldız. Sivas: Buruciye Yayınları, 2010.

Yüksel, Ahmet Turan. *İslâm’da Bilim Tarihi*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2012.

Şeyh Hamîd-i Veli Evlatlarından

ES-SEYYİD HATİP HASAN FEYZÎ EFENDİ

- Hayatı, Hizmetleri, Mânevî Yönü ve Âilesi -

(1873-1945)

Anadolu'nun yakın tarihinde çeşitli alanlardaki kapsayıcı hizmetleri ve mânevî kişiliği ile dikkat çeken isimlerden biri olan Darendeli Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi, âilesinden aldığı ahlâkî yetkinlik ve izini takip ettiği mâneviyât erlerinden edindiği gayret aşkı ile toplumu derinden etkilemeyi başarmış bir gönül eridir. Hulûsî Efendi'nin ilmî gelişimi ve mânevî seyrinde ailesinin özellikle de babası Es-Seyyid Hatip Hasan Feyzî Efendi'nin inkâr edilemez bir etkisi söz konusudur. Hatip Hasan Feyzî Efendi, Darendede merkezli olmak üzere Anadolu'nun yakın tarihinde ilmî ve mânevî kişiliği etkili olmuş gönül erlerindedir. 1875'te Darendede'nin Hacılar Şeyhli Mahallesinde dünyaya gelen Hasan Feyzi Efendi'nin babası Halvetiyye tarikatının büyüklerinden Es-Seyyid Ahmed Hilmi Efendi'dir. Ömer Osman Hulûsî Efendi (öl. 1327/1909) adında ilmî birikimi ile dikkat çeken ve genç yaşta vefat eden bir kardeşi olan Hasan Feyzî Efendi, Tâceddîn-i Veli'nin (k.s.) neslinden gelen ve bir Seyyide olan Fatıma Hanım (öl. 1945) ile evlenmiştir. Her iki tarafın da Seyyid olduğu bu ailede, Ahmet Nurfî Efendi (öl. 1945), Bedreddin Efendi (öl. 1908), Osman Hulûsî Efendi (öl. 1990) adlarında üç erkek ve Sâkinetü'z-Zehra adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir.

